P.A. Kropotkin

EKMEĞİN FETHİ

ÖTEKİ YAYINEVİ

EKMEĞİN FETHİ

P.A. KROPOTKIN

Pyotr Alekseyeviç Kropotkin: Rusya'nın yüzyılımızın eşiğinde yetiştirdiği simgesel nitelikte bir kişilik... Knyaz'rürikoviç ve döneminin en radikal sol teorisyenlerinden biri; isyancı, ateist, silahlı anarşist devrim yanlısı ve bütün yaşamıyla, en yüksek ahlak ilkelerine ve Hıristiyan ahlak ilkelerine dayalı bir hayatın mümkün olabileceğini kanıtlamış bir insan; yıkmanın, yerle bir etmenin peygamberi ve toplumbilim, doğa bilimleri ve etikanın uyumlu birleşimini sağlamaya çalışan bir bilgin.

1842 yılında Moskova'da doğdu. (1) Çocukluk ve gençlik yılları bir anarşist devrimcinin fırtınalı yaşamının habercisi olmaktan çok uzaktı. Yine de "evrensel vicdan", acı çeken on milyonlarca insandan dolayı duyulan "suçluluk duygusu", aile kitaplığının sessiz ortamında Plutarkhos okumaları, "tarihe ilgi duymak" gibi XIX. yüzyıl "Rus çocukları"na özgü düşünsel motifler, Petropavlosk zindanının da, muhaceretin de ve nihayet devrimin Petrograd'ının da habercisiydiler.

1857 yılında Rusya İmparatorluğunun ayrıcalıklı bir askeri okulu olan Pajeskiy Korpus'a girdi Kropotkin ve üstün yetenekleriyle kısa sürede okulun en parlak

öğrencileri arasında öne çıktı. Önce, "büyük reformlar"ın yarattığı hava, ardından hükümet uygulamalarının yarattığı hayal kırıklığı Kropotkin'in kişiliğinin oluşumunda çok etkili oldu. Şayet toplumsal dönüşümler Rus gerçekliğine yedirile yedirile gerçekleştirilebilseydi, geleceğin anarşisti belki de bambaşka bir yaşam sürdürecek ve Kropotkin önemli bir devlet adamı, yasa yapıcı, reformcu olacaktı. 1862 yılında Korpus'u bitirince, önemli kişilerle yakın akrabalığı ve bizzat çarın iltifatlarına mazhar olmuş bir kişi olarak, Petersburg'daki muhafız alaylarından birine girerek kendine parlak bir kariyer yapabilecekken, Kropotkin bambaşka bir yol seçti kendine. Sosyete toplantılarını, göz kamaştırıcı baloları bir yana bırakıp Sibirya yollarına düştü ve Amur boylarındaki Kazak birliklerinden birine girdi. Doğu Sibirya'nın başkenti İrkutsk o dönemlerde, ünlü devlet adamı N.N. Muravyev'in öncülüğünde ve ilerici genç subayların ve aydınların katkılarıyla oluşturulan Amur grubunun, mevcut toplumsal yapı ve kurumların yeniden yapılandırılması konusundaki geniş kapsamlı planlarına sahne oluyordu. Kropotkin burada N.N. Muravyev'in verdiği özel görevle, çok kısa sürecek olan devlet memurluğu kariyerine başladı. Kropotkin reform çalışmalarına aktif olarak katıldı, sürgün ve hapis cezaları sistemine ve yerel yönetim sistemine değişiklikler getiren projeler hazırladı. Yine bu yıllarda Kropotkin Amur bölgesinde ve Mançurya'da gezilere çıktı ve bu bölgelere ilişkin coğrafi kayıtlar tutan ilk Rus araştırmacı oldu.

6O'lı yılların ortalarına doğru Sibirya'da toplumsal koşullar değişmeye başladı. Tasarlanan reformlar merkezi hükümetçe çok ciddi budamalara uğradı, giderek devlet aygıtının hantallığı da buna eklenince reform tasarıları

büsbütün ortadan kalktı. 1866 yılında Krugo-Baykal'daki sürgün Polonyalıların ayaklanmalarının bastırılmasından sonra ise bölgenin koşulları tepe-taklak oldu.

Bütün bu koşullar ve ciddi bilimsel çalışmaya duyduğu karşı konulmaz ilgi, Kropotkin'e devlet memurluğundan istifayı düşündürtmeye başladı. 1867 yılında Petersburg'a döndü ve üniversitenin fizik-matematik fakültesindeki öğrenimini coğrafya alanındaki önemli çalışmalarıyla, araştırmalarıyla bütünleştirdi. Bu dönemde Rusya'nın en önemli coğrafyacılarından biri olarak kabul edildi; 1868 yılında ise İmparatorluk Coğrafya Derneği'ne kabul edildi, kısa bir süre sonra da fiziki coğrafya şubesinin sekreterliğine seçildi.

Daha Sibirya'dayken sosyalist düşüncelerle ilgilenmeye başlayan Kropotkin, 1872 yılında yaptığı Avrupa gezisi sırasında M.A. Bakunin'in düşüncelerinden ve I. Enternasyonalin etkinliklerinden haberdar oldu. Anarşizmdeki, otoriteye karşı oluş ve devrimcilik Kropotkin'i çok etkiledi. Rusya'ya dönünce devrimci yeraltı hareketlerine katıldı, "çaykovtsi" grubuyla ilişki kurdu, işçiler arasında propaganda çalışmaları yürüttü. 1874 Mart'ında tutuklandı ve Petropavlovsk zindanına kapatıldı. İki yıllık tutsaklıktan sonra sevk edildiği Nikolayev Askeri Hastanesinden yurtdışına kaçmayı başardı. Böylece uzun yıllar (kırk yıldan fazla) sürecek Rusya dışı yaşamı başlamış oldu.

Kropotkin bu dönemde Rus ve Avrupa devrimci hareketi içinde aktif olarak yer aldı. Bir dizi anarşist yayın organının çalışmalarına, işçi mitinglerine, sosyalist

toplantılara katıldı, Rus yeraltı devrimci hareketiyle muazzam bir yazışma yürüttü. Devrimci etkinliklerinden dolayı Kropotkin ikinci kez -bu sefer Fransız makamlarınca- tutuklandı, Clervo cezaevine kapatıldı. Kropotkin'in serbest bırakılması için başlatılan kampanyaya V. Hugo, E. Renan, E. Reklus, H. Spenser, K. Flammarion vd. gibi Avrupa bilim ve kültür yaşamının önde gelenleri katıldı.

Göçmenlik yılları bilimsel ve toplumsal yayınlara kendini en yoğun biçimde verdiği dönem oldu. "Nineteenth Century", "Geographical Jurnal", "Britanya Ansiklopedisi" gibi Avrupa'nın en ciddi bilimsel yayınlarında yazıları yayınlandı. Londra Coğrafya Derneği'nin çalışmalarına katıldı, 1893 yılında Britanya Bilim Kurulu'na üye seçildi. Kropotkin, "İsyancının Söylevleri" (1885), "Ekmek ve Özgürlük" (1892), "Tarlalar, Fabrikalar, İşlikler" (1898), "Karşılıklı Yardımlaşmanın Evrime Etkisi" (1902), "Büyük Fransız Devrimi" (1909) gibi büyük yapıtlarını da bu dönemde yazdı.

Kropotkin'e yurda dönüş yolu ancak 74 yaşına ulaştığında, Şubat Devrimiyle açıldı: 12 Haziran 1917 günü yurduna dönen yaşlı devrimci yaşamının son yıllarında, zorunluluğuna ve kaçınılmazlığına bütün varlığıyla inandığı "Büyük Rus Devrimi"ne tanık oldu. Büyük Ekim'i izleyen aylardaki zor dönemleri, toplumun barışçıl biçimde "devletsiz komünizm"e geçişi konusundaki umut kırıklıklarını, iç savaşı ve yeni devletin yapılanmasından kaynaklanan kaygıları yaşamak zorunda kaldı. Ancak bütün bunlar insana inancını, aklın, adaletin ve iyiliğin zaferine inancını ve Rusya'nın geleceğine inancını sarsamadı.

Yine bu dönemde Kropotkin birkaç kez Lenin'le karşılaştı ve peygamberce bir önseziyle, bu gidişin sonucunun toplumsal yaşamın her alanını kapsayacak bütünsel bir bürokratikleşme olacağına, devletin yalnızca makineler üreten makineler üretimine yönelmesinin yeterli olmayacağına, kooperatifçiliğin geliştirilmesinin zorunluluğuna ve toplumun ekonomik yaşamının düzenlenmesinde esnek yöntemlere sahip olmanın önemine değinen bir dizi mektup yazdı(2). Kropotkin'in mektuplarının, adresinde, büyük bir ilgi ve canlı bir tepkiyle karşılandığına ilişkin tanıklıklar bulunmaktadır.

Kropotkin 1921 yılında öldü. Moskova'da Novodeviçye Mezarlığına gömüldü.

* * *

Kropotkin hiçbir zaman salt bir akademisyen-araştırmacı olmadı; onun bütün yapıtlarında her zaman bir hedef gözlemlenir: Anarşizm ve komünizm temelleri üzerinde bir hayat inşa etmeye yarayacak dünya görüşüne ulaşabilmek. Bir bilim adamı ve devrimci olarak varlığının anlamını bu görüşlerin temellendirilmesinde ve propagandalarının yapılmasında buluyordu.

Kropotkin'in bütün felsefi yapılanmasının temelini "anarşi" düşüncesi oluşturur; öylesine ki, büyük düşünür yalnızca politikada değil, doğal ve toplumsal varoluşun özünü kavramada da metodolojik ve etik bir anahtar olarak kullanmak ister bu düşünceyi. Grekçe ("başsızlık", "erksizlik") ten gelen "anarşizm" terimi XIX. yüzyılda önce büyük bir entelektüel akımın, daha sonraysa siyasal akımın

adı oldu. W. Godwin, P.J. Proudhon, M. Stirner, M. Bakunin, B. Tucker, L. Tolstoy vb. gibi birbirlerinden çok farklı düşünürler, toplumsal, felsefi bir akım olarak anarşizme bağlı olduklarını açıklamışlardır. Bu insanların dünyayı kavrayışları kuşkusuz farklı felsefi ve ahlaki temellere dayanıyordu; toplumsal gelişmenin kaynaklarını ve anlamını, toplumsal değişmelerin araç ve amaçlarını farklı şekilde anlıyorlardı. Buna karşın bu düşünürlerin, toplumsal ezginin, sömürü ve haksızlıkların nedeni olarak devleti ve onun siyasal-hukuksal kurumlarını görme şeklinde ortak bir yanlan da vardı. Maarifçi ideolojinin heyecanıyla damgalanmış yeni zamanların eşiğinde onlar toplumsal kötülüklerin nedenini, mutlakiyetçi devletten, feodal hukuktan, mülkiyet biçiminden çok, devlet kavramının kendisinde, yasalarda, mülkiyette buluyorlardı. Anarşistler ister monarşi, ister parlamenter demokrasi, isterse devrimci diktatorya olsun bütün devlet yapılanmalarına, bundan da önemlisi, bizatihi toplumun "yukardan aşağı" örgütlenmesi fikrine karşı aynı olumsuz tutum içindeydiler.

Oluşumu Avrupa kaynaklı gibi görünmekle birlikte anarşizm salt ve saf Avrupalı değildir, Rusya kaynaklıdır da o aynı zamanda. Avrupa sol düşüncesinin gelişimi üzerine büyük etkileri olan M.A. Bakunin ve P.A. Kropotkin'in dünya görüşleri, doğal olarak, Rus devlet yapısı gerçeğinden kaynaklanmıştır.

Rus toplumsal-siyasal düşüncesinde devlet karşıtlığı (antie-tatizm) geleneği, Rus tarihinin yeterince araştırılmamış sayfalarından önemli bir kesimi oluşturur. "Devlet"le "toprak" ya da başka bir deyişle "hükümet"le "halk" karşıtlığı gerçeği üzerine, bu köklü karşıtlık üzerine

eski Slav-severler (I.V. Kireyevskiy, A.S. Homyakov, K.S. ve I.S. Aksakov'lar) pek çok yazı yayımlamışlardır. Rus ademi merkeziyetçiliğinin tarihsel kökenleri, "Kirillo-Mefodiyevskiy Kardeşliği" üyelerince de (N.I. Kosto-marov vd.) araştırılmıştır. Devlet ve onun kilise, ordu, hukuk gibi kurumlarına karşı en ateşli yazılar yazanlardan biri de L.N. Tolstoy'dur. Bütün kurumları ve tezahürleriyle devlete karşı oluşa (ve anarşist düşüncelere yakın duruşa), son olarak, bazı dinsel sektler ve halk ütopyalarında rastlanıldığını söyleyelim.

P.A. Kropotkin, kuşkusuz, anarşist düşünce tarihini çok iyi biliyordu, bu düşüncelerle kendi düşünceleri arasındaki genetik bağın da, bu düşüncelerle kendi düşünceleri arasındaki -özellikle de siyasal erk biçimleriyle ilgili- görüş ayrılıklarının da farkındaydı. Kropotkin'in dünya görüşünün merkezini "devletin özü ve tarihsel rolü" oluşturur; ve o devlet olgusunu kavramaya yönelik geleneksel anarşist yaklaşım yöntemlerinin pek çok bakımdan sürdürücüsü ve geliştiricisi olmuştur. Devleti, "mutlak kötülük", kendini mükemmelleştirme yeteneğinden yoksun "zifiri karanlık" olarak görür Kropotkin. Olaya bu şekilde bakıldığında, erkin gücünü sınırlamaya, bölüştürmeye yönelik her türden yapı ve düzenekler, bütün o yürütmeler, yargılar, parlamentarizmler, özgür ekonomik faaliyetler vb., yalnızca devleti, dolayısıyla da baskıyı, zorbalığı güçlendirmeye yönelik oluşumlardır. Topluma mutlak bir şekilde karşı oluş, toplumla baskıcı ilişki, "neredeyse savaş" halinde oluş; toplumsal yaşamın tüm alanlarını kaplamış olan bürokratik aygıtı sürekli ve şaşmaz bir biçimde çetrefilleştirme; tüm yüce toplumsal değerleri çarpıtma devletin başlıca karakteristik özellikleridir.

Kropotkin, düşünce sistemini XIX. yüzyılın sonunda kurdu. Bugün, XX. yüzyılda, devleti tüm ekonomik, toplumsal ve entelektüel yaşamın biricik öznesi olarak görmenin trajik sonuçlarıyla karşı karşıyayız. Ama öte yandan da toplumsal yaşamı anarşist ilkeler esası üzerine inşa etmenin ne gibi sonuçlar yaratacağının bilgisine sahibiz. Yalnızca Gulag ve Osventsim değil, kanlı Gulyay Pole ve Aragon komünleri de, yüzyılımızın siyasal bilincinin aşamaları arasında yer aldılar. Bu çok ağır paha ödenen örneklerin de gösterdiği gibi, toplumsal ilişkileri düzenlemenin demokratik mekanizmaları hangi pozisyonda ve hangi koşullar altında yok edilirse edilsin, her zaman aynı olumsuz, yalnızca olumsuz da değil, pek sık olarak yıkıcı sonuçların doğmasına neden olmaktadır.

Yine de, anarşizmin kuramcıları, toplumsal düşüncelerin gelişmesine son derece önemli katkıda bulunmuşlardır. Onların bürokratik merkeziyetçi devlete yönelttikleri eleştiriler, yönetsel aygıtın yurttaş topluluğuna yabancılaşmasına yönelttikleri eleştiriler, bilim ve kültürün "devletleşmesinin" olumsuz sonuçlarına yönelttikleri eleştiriler, anarşizmin çerçevesinin çok ötelerine taşan pek çok felsefi, sosyolojik ve kültür-bilimsel kavramların oluşmasına ciddi katkıda bulunmuştur.

Devletin, insanoğlunun tüm mutsuzluklarının kaynağı olarak sunulması, anarşistleri bu mutsuzluk kaynağının yok edilmesi gerektiği inancına götürmüştür. Anarşistlere göre halk ayaklanmaları devleti hiçbir kalıntı bırakmamacasına, en dibine dek silip süpürmeli ve bürokrasinin boyunduruğundan kurtulan insanoğlu, yaşamını, akıl ve

adalet esasları üzerine kendi elleriyle inşa etmelidir.

Bununla birlikte, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, örneğin Bakunin'in yapıtlarında görüldüğü türden "tümden reddediş" çağrılarının pek de verimli sonuçlar vermediği her gün biraz daha fazla ortaya çıkmıştır. Anarşizm olumlu, yapıcı, yaratıcı programa şiddetle ihtiyaç duymuştur. Kropotkin ise anarşistler içinde bunu ilk hissedenlerden biri olmuştur. Bütün yapıtları içinde bir tek ilk yapıtı olan "İsyancının Söylevleri", anarşizm açısından neyin reddedilmesi gerektiği konusunun açıklanmasına yöneliktir. Sonraki yapıtlarında Kropotkin doğanın ve toplumun gelişme yasalarının ve devletsiz toplum kurmanın olanaklarının araştırılmasını kapsayan konsepsiyonlar yaratmaya çalışmıştır.

Kendisinin Holbach, Diderot, La Mettrie vb. gibi aydınlanmacılar ve Kant, Bakunin, Darwin, Huxley, Spencer vb. gibi XIX. yüzyıl düşünürlerinin geleneğine bağlı olduğundan söz eden Kropotkin, önüne hedef olarak doğal ve toplumsal hayatın bütün yönlerini betimleyebilecek bir "sentetik teori" yaratma hedefini koymuştur. Onun görüşüne göre böyle bir felsefe şu ilkelere dayanmalıdır: İlk ilke, "Hegelciliğin sahte mirası"ndan kurtuluş ve diyalektik metodun yerini "katı bilimsel tümevarımsal metodun" almasıdır; ikinci ilke, evrim düşüncesidir (hem doğanın, hem de toplumun gelişmesini açıklayan düşünce olarak evrim düşüncesi); ve üçüncü ilke, anarşizm (toplumsal özgürlüğe giden yolu açan anarşizm). Kendine böyle bir yol çizen Kropotkin, çok geniş bir çevreye yayılmış olan değişik sorunların çözümüne yönelir: XIX. yüzyılın sonundaki yeni bilimsel buluşların özellikleri; insan kişiliğinin özü ve insanın bilme (kavrama) ve ilişki kurma yeteneği; yeni

zamanlardaki felsefi düşüncelerin gelişme sorunları; sosyalist proje ve plan deneyimleri; tarihin kaynakları, anlamı ve amacı; siyasal sistemler ve devlet mekanizmalarının fonksiyonelleştirilmesinin bağlı olduğu yasallıklar vb.

Kropotkin'in felsefi çalışmaları, XIX. ve XX. yüzyılların eşiğindeki belli başlı toplumsal gelişme eğilimlerinin önemli bir yansıtıcısıdır. Bu dönem, Avrupa kültüründe, "uygarlık krizi", "Avrupa'nın batışı" vb. gibi duygu ve düşüncelerin kol gezdiği bir tür "yeni eshatologizm"in, endüstriyel ilerlemenin yarattığı dizginlenemez iyimserlikle ve eski uygarlığın yıkıntıları arasından doğmakta olan "yeni toplumsal yapı"yla birleştiği oldukça kendine özgü bir dönemdir. XIX. yüzyılın hemen bütün klasik sol düşünce akımları, dönemin toplumsal çelişkilerinin, Avrupa'nın uygarlık alanında kazandığı yeni başarılardan (bireycilik, pazar ekonomisi, temsili demokrasi, hukuk devleti vb.) bazılarını reddederek çözümlenebileceğini öngörüyorlardı.

"Mısır, Asya, Akdeniz kıyılan, Orta Avrupa, birbiri ardınca tarihsel gelişmenin ocağı oldular," diye yazıyordu Kropotkin. "Ve her seferinde, gelişme, ilkel komünal toplum aşamasından başlıyor, sonra köy toplumuna, sonra özgür kentlere ve en sonra her şeyin donup kaldığı devlet dönemine geçiliyor." Birbirini izleyen böylesi bir dairesel aşamalar dizisinden, Kropotkin'e göre, Eski Mısır, Asur-Babil kültürleri döneminde de geçilmişti.

Günümüzde, Avrupa uygarlığının da sonunun geldiğini düşünen Kropotkin, bu "son"dan patriarkal değerlerin yerini endüstriyel değerlerin alacağını göz ardı eden tutucular gibi

kültürlerin ölümü şeklinde kötümser ve trajik şeyler beklemiyor, olaya iyimser bir açıdan bakarak "burjuva" ve "bürokratik" Avrupa uygarlığını bekleyen sonu, bağrında anarko-komünist bir toplum düzenini yaratacak ideal bir yapının prelüdü olarak görüyordu. XVIII-XIX. yüzyılların "klasik ütopyalar" gelenek ve ruhuna uygun olarak, insanın kendini mutlu ve özgür duyumsayacağı, üzerinde en küçük ayrıntılarına dek çalışılmış bir toplumsal yapı planı sunuyordu. Tabii, onun tarih felsefesinin devresel (sıklık) mantığının içerdiği çelişki nedeniyle daha çok "tarihin mutlu sonu" olarak algılanabilecek bir durumdu bu.

Kropotkin, ardında, henüz yeterince girilmemiş, araştırılmamış binlerce yazıdan oluşan çok zengin bir arşiv bırakmıştır. (3)

S.A. Mindoyants

(1) Kropotkin, ardında, tüm yaşamını ayrıntılarıyla anlattığı mükemmel bir anılar kitabı bırakmıştır (Bkz.: *Bir Devrimcinin Notları.* M. 1988).

(2) Kropotkin'in 1918-1920 yıllarında Lenin'e yazdığı mektuplar ne yazık ki günümüze dek yayımlanmış değil. İçerikleri ve simgesel nitelikte öneme sahip oluşlarıyla bu mektuplar V.G. Korolenko'nun A.V. Lunaçarskiy'e yazdığı, -yine aynı dönemi değerlendiren- mektuplarıyla karşılaştırılabilir belki. (Bkz.: *"Noviy Mir"*. 1988, No: 10, s.198-218). Bu mektuplara şurasından burasından değinen bazı yayınlar olmadı değil (Bkz.: E.V. Staros-tin, *"V.l.Lenin ve P.A.Kropotkin Ne Zaman ve Kaç Kez Karşılaştılar?" Arkeografi Yıllığı,* 1968, Moskova 1970, s.225-229; N.M.Pirumova, *"Mektuplaşmalar ve Buluşmalar",* "Yurt", 1989, No: 1, s.26-31. 1 Bkz.: Bonç-Bruyeviç V.D., *"P.A.Kropotkin'in Anısı", "Lenin'den Anılar",* Moskova, 1969, s.446-452.

(3) Kropotkin'in yayımlanmış yazılarını ve arşiv belgelerini sistematik bir şekilde düzenleme anlamında E.V. Starostin çok önemli bir çalışma yapmıştır (Bkz.: S t a r o s t i n E.V. *PA.Kropotkin* (1842-1921). Bibliyografya: M., 1980).

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Daha çok Fransa'daki toplumsal dönüşümleri göz önünde bulundurarak kaleme aldığım bu kitabı yazmamın üzerinden yirmi beş yıldan fazla zaman geçti. Birinci Enternasyonalin, İşçi Enternasyonalinin kuruluşuna katılan kuşakla, Paris Komününün kılıç artığı eylemcileri henüz yaşıyorlardı; ve çevrelerinde gericiliğin zafer çığlıklarını duya duya bu insanlar sosyalist devrim hareketine inançlarını yitirmişlerdi.

Toplumsal devrim düşüncesi bir tek Hankistler (merkezi devlet komünizmi yandaşlan) arasında yaşıyordu, bir de Birinci Enternasyonalin, devletsiz anarko-komünizm ya da kolektivizm ilkelerine bağlılıklarını sımsıkı sürdüren bir avuç anarşisti arasında yaşıyordu. Bu kitapta ben işte bu düşünceleri -yani sermayenin ve devletin boyunduruğundan kurtulmuş topluluğun alabileceği önlemlere ilişkin anlayışımızı- açıkladım.

Kuşkusuz toplumsal yeniden yapılanmanın ayrıntılı planlarına yönelik bir taslak çizebilmenin mümkün olduğunu düşlemiyordum. Aklımdan geçen, toplumsal

devrimin karşısına çıkacak devasa sorunlar üzerinde devrimcilerin düşünebilmelerini sağlamaya yönelik bir planı genel hatlarıyla ve kabataslak sunmaktı.

İspanya'da, bu kitapta açıklanan düşünceler işçilerce hemen benimsendi. "Ekmeğin Fethi" (kitaba bu adı takmışlardı) (1) işçiler -daha çok da anarşistler arasında- sık kullanılan bir tür deyim oldu. Merkezi devletin her zaman en büyük kötülük kaynağı olarak görüldüğü bu ülkede, toplumsal devrimin özgür komünler yoluyla hayata geçirilmesi tam bir onayla karşılandı.

Ne var ki Avrupa'da gericilik gitgide güç kazanıyordu. Bütün ülkelerin sosyal demokratları işçilere, bundan böyle -yani devlet güçlerinin yüksek gelişme düzeyine eriştiği koşullarda- devrimin olanaksız olduğunu telkin ediyorlar, halihazırdaki "sermaye konsantrasyonumun kapitalist sayısını büyük ölçüde azaltmayacağını ve küçük sanayi ile küçük ticareti yok etmeyeceğini aşılıyorlardı. Bu telkinler ve propagandalar üstün geldi. Toplumsal devrimin yakın olduğuna duyulan inanç gitgide zayıfladı. İş o hale geldi ki, bizim arkadaşlarımız arasında bile, toplumsal devrimin alacağı biçimler üzerine kafa yormanın gereksiz olduğunu söyleyebilenler çıktı. "Ne zaman olacak bu devrim? İki yüz sene sonra mı?" diyorlardı.

Oysa Dünya Savaşı son beş yılında bu türden umutsuz düşüncelerin ne kadar yanlış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir yandan, gerek müttefiklerde, gerek Almanya'da savaş, devrim falan olmaksızın devlet sosyalizmini ortaya çıkarırken, bir yandan da İngiltere'de savaş yılları içinde devlet ekmek, et, şeker gibi tüm malların hem toptan hem de perakende alım satımlarında başlıca üstenci olarak

ortaya çıkmıştır. Demiryollarının ve kömür ocaklarının yönetimini de devlet üstlenmiştir. Yiyecek maddeleri üretiminin başlıca teşvikçisi yine devlet olmuştur.

Öte yandan Fransa ve İtalya'da kent yönetimleri gıda üretim ve dağıtım işlerini üstlenmeye başlamışlardır.

Avrupa'da ilk toplumsal hoşnutsuzluk, denilebilir ki, komünizmle ve ürünlerin ihtiyaçlara göre dağıtımıyla sonuçlanmıştır. Böylelikle, bu kitapta ele alınan mesele, hayatın pratiğinde, çok büyük ölçekli olarak gerçekleşmiştir.

İşçilerin bir başka talepleri daha gerçekleşmiştir. Fabrikaların, atölyelerin, her türden üretim yapılan işliklerin yönetimine katılma istekleri -savaştan önce ütopik, yani gerçekleşemez olarak görülen bu istekleri- İngiltere'de yalnızca kabul edilmekle kalmamış, buna ayrıca hükümet komisyonunca, bütün sanayi işçilerinin üretici çıkarlarını temsil eden yeni "işçi parlamentosu"nun zorunlu olduğu kabulü de eklenmiştir.

Ve son olarak bizde, Rusya'da, iki yıldır, yüz elli milyonluk bir halkın ekonomik yaşamının komünist ilkelere dayalı olarak çok geniş ölçekte yeniden yapılandırılması girişimleri sürüyor. Bu girişimler sırasında, merkezileşmiş bürokratik karakterli devleti yeniden yapılandırırken düşülen büyük yanlışlar, kapitalist üretim ve tüketim tarzından toplumsal tarza gerçek, canlı bir geçişi sağlayacak koşullar üzerine çok önceden kafa yormaya başlamak gerektiğini açıkça göstermiştir(2).

Ama hayat ilk başarısız girişimde çakılıp kalmadığı için;

bunu kaçınılmaz olarak bütün ülkelerde aynı yöndeki başka dönüşümler -kimi ülkelerde çoğu zaten başlamış dönüşümler- izlediği için, her sosyalist doğal olarak kendine ve insanlığa karşı bir borç duygusu içindeydi: Kapitalist olmayan, daha güzel bir toplumsal yapıya geçişin şu anda yaşamakta olduğumuz korkunç acılar, hastalıklar, yitikler, akıl almaz yıkımlar olmaksızın sağlanabileceği koşulların araştırılmasına zihinsel ve bedensel varlığının tüm gücünü, enerjisini harcama borcu...

1864 yılında Fransız ve İngiliz işçilerince kurulan ilk İşçi Enternasyonali'nin gündemini özellikle kapitalizmden komünizme geçişin koşullarını irdelemek oluşturuyordu.

Ama burjuvazi ve iç entrikalar bu büyük gücü yerle bir ettiler; bunun üzerine ilkinin yerini İkinci Enternasyonal aldı. Ancak bu, Birinci Enternasyonalden farklı olarak işçilerin değil, sosyal demokrat partilerin birliğiyle oluşmuştu ve önüne hedef olarak önce "iktidarın ele geçirilmesi"ni koymuştu; sosyalist dönüşüm ise bu iktidar aracılığıyla ve daha sonra gerçekleştirilecekti. Bizden de, toplumun merkezden yönergelerle değil, yerinde, aşağıdan yukarı yapılandırılması gerektiğinden söz edenler boş hayal peşinde koşmakla suçlandırıldılar.

Geçmiş, geçmişte kaldı; o bakımdan biz bu tartışmaları bir yana bırakıyor ve geleceğe bakıyoruz. Geleceğe değer veren, gelecekte başarılı, canlı bir toplumsal devrim görmek isteyen herkes, böyle bir devrimin başarıyla gerçekleşeceği koşullar üzerine ciddi ciddi düşünmek, kafa yormak zorundadır. Bilimin üzerine düşen, toplumun mevcut güçlerini ve yeniden yapılanma imkanlarını irdelemektir; bizim yapmamız gerekense, yaşamın

koşullarını -kitaplara, broşürlere göre değil- köylerde, işliklerde, fabrikalarda, demiryollarında, madenlerde... bizzat yaşamın içine girerek, yaşama katılarak araştırmak, öğrenmektir. Bizim hem eski düzenin direnme gücünü, ona bu gücü veren mekanizmaları tanımamız hem de yeni düzeni kuracak yeni ve yapıcı güçleri uyarmamız, uyandırmamız gerekir.

Bu kitapta, yeniden yapılanma konusunda izlenebilecek olası doğrultulardan biri gösterilmiştir. Bir başka olası -yine anarşist- doğrultu ise, arkadaşlarımızdan sendikalist Puje (Pouget) tarafından "Devrimi Nasıl Yapacağız?" adlı kitapta gösterilmistir. Arkadaşımız bu kitabında sosyal devrime profesyonel sendika birlikleri açısından bakmakta ve sendikalistlerin sosyal devrimi nasıl anladıklarım açıklamaktadır. Bu kitabın da yakında Rusçaya çevrileceğini umuyorum(3).

Keza, Proudhon'un sosyal devrimi nasıl anladığına ilişkin görüşleri -en azından, bu görüşlerin Gilom tarafından yapılan özetlemesi(4)- ve Proudhon'un Amerika'daki takipçisi Edward Bellamy(5)'nin "Eşitlik" adlı kitabı en nihayet Rusçaya çevrilir diye umuyorum. Bir başka umudumuz da, Rusya'da artık Alman sosyal demokratlarına duyulan puta taparca düşkünlüğün zayıflaması ve İngiltere'de (munitsipal sosyalizm(6), gildey sosyalizmi(7)), Latin ülkelerinde (komünalizm vb.) neler olup bittiğine ilgi duyulmasıdır.

Hayatın; toprağın, sanayinin, ticaretin kamulaştırılması gibi sorunların yanma getirip koyduğu bu sorunlar üzerine

sahip olunan genel bilgi çok yetersiz. Hayat artık derin değişiklikler istiyor. Eskiden olduğu gibi yaşamdan habersiz olmaya devam edersek, her yeni girişimimiz kaçınılmaz olarak başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

Şu anda kitabımı yeniden okurken ne gibi duygular içinde bulunduğumu herkes kolayca anlayacaktır sanırım. Egemenlerin buyruklarına körü körüne uymanın değil, herkesin katılacağı, özgür işbirliği ilkeleri üzerinde yükselteceğimiz sağlam yapıya konulacak çok sayıdaki taştan biri olur, dilerim bu kitap.

P.Kropotkin Dmitrov, Haziran 1919

1 *La conquista del pan.* Barcelona, 1900.

2 Önsöz 1919 Haziranında Dmitrov'da yazılmıştır. Rusya'ya dönüşünden sonra Kropotkin aktif siyasal faaliyetlerde bulunmamıştır. Onun böyle bir tutum almayı yeğlemesinin nedenlerini S.G. Kropotkina, *"P.A. Kropot-kin'in Rus devrimine neden katılmadığını soranlara yanıt"* adlı elyazısı notlarında açıklamıştır (SSCB Merkez Devlet Arşivi, F.1129, Op.3. Ed.Hr.292)

3 Fransız sendikalist E. Pouget ve E. Patou'nun *"Devrimi Nasıl Başaracağız?"* adlı kitapları 1920 yılında Kropotkin'in önsözüyle "Emeğin Sesi" yayınevince yayınlanmıştır. Fransa'da yüzyıl başlarında gerçekleşen toplumsal devrimin etkisiyle toplumun sendikalist esaslara dayalı bir örgütlenmeye gideceğini ve işverenlerle mücadele etmenin aracı olarak doğmuş bulunan sendikaların, yavaş yavaş tüm toplumsal üretimi ve tüketimi kontrol eden üretim korporasyonlanna dönüşeceklerini öne süren ütopik düşünceler yer alıyordu kitapta.

4 D. Gilom'un *"Proudhon'a Göre Anarşi"* (Londra, 1874) adlı yapıtı kastedilmektedir. Armand Ross'un tanıklığına göre, Gilom'un Proudhon'un görüşlerini sistematize ederek özetlemek fikri M. Bakunin tarafından da şiddetle desteklenmiştir.

5 *Bellamy Edward, "Geriye Bakış - Looking Bacfavard"* (1887) adlı ünlü ütopyanın yazarı; bir başka yapıtı da *"Eşitlik - Equality"* (1897) adını

taşıyan Bellamy'nin yapıtları XIX. yüzyıl sonlarında çok ünlenmiş ve hemen Avrupa dillerine çevrilmişti. Kapitalizme şiddetli eleştiriler yönelten Bellamy, özel mülkiyetten kaynaklanan bireyciliğin ve eşitsizliğin üste sinden gelebilmek için "toplumsal kapitalizm" öneriyordu. Bunun için Amerikan ekonomisinin yapılanması örnek alınacak, ancak buradaki özel mülkiyetin yerini toplumsal mülkiyet alacaktı. Proletaryanın devrim mücadelesini şiddetle kınayan Edward Bellamy'ye göre, işçi sınıfı, sınıfsal dar görüşlülüğü ve programının sığlığı nedeniyle herhangi bir devrimi tek başına başarabilecek güçte değildi. Toplumun en yüksek etik ilkelere dayalı olarak yeniden yapılandırılması, ancak tüm sınıfların, tüm ulusun katılımıyla gerçekleştirilebilir.

6 XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyıl başlarında çok yaygınlık kazanmış, yerel yönetimlere çok önem veren, ulaşımın, elektrik, gaz üretim ve dağıtımının belediyelere verilmesiyle kapitalizm içinde sosyalizm "yetiştirilebileceğini" öne süren bir görüş.

7 İngiltere'de XX. yüzyılın ilk çeyreğinde işçi hareketi ve sosyalist hareket içinde çok yaygınlık kazanan bu akımın kuramcıları, "devlet sosyalizmi" yerine, "gildiya" adı verilen ve ekonominin temelini oluşturan tüccar ve zanaatkar birliklerine emekçilerin gönüllü katılımlarıyla gerçekleşecek bir sosyalizm modeli üzerinde duruyorlardı.

RUSÇA İLK BASKIYA ÖNSÖZ

Rusça çevirisini elinizde tuttuğunuz "La Conquete du Pain"de, anarşist komünizm ilkeleri üzerinde bir sosyal devrimin nasıl gerçekleştirilebileceğinin taslağını çizmeye çalıştım.

Mevcut toplumsal yapının hem ekonomik ve politik açıdan eleştirisini, hem de temsili yönetimle, yasa ve iktidar olgularıyla ilgili yıkıp yerle bir etmeye çalıştığım kör inançlar açısından eleştirisini daha önce "Paroles d'un Revolte" ("Çağdaş Yapının Çözülmesi" ya da "Bir İsyancının Söylevleri")(1) adlı kitabımda ele almıştım. Bu eleştirel derlemenin sonuç hükmü şuydu: Toplum, şu anda özel ellerde bulunan ve yaşaması, üretmesi için kendisine gerekli olan toprağa ve bugüne dek biriktirilmiş olan bütün zenginliklere zorla el koymalıdır... Fransa'da "Le Revolte" gazetesinde başmakale olarak yayınlanan bu yazımdan dolayı tutuklanıp cezaevine tıkıldım.

Üç yıl sonra cezaevinden çıkınca, bu arada Paris'e taşınmış olan ve adli kovuşturma sonucu adını "Le Revolte"den "La Revolte"ye (2) çevirmek zorunda kalan eski gazetemde yine aynı çalışmayı sürdürdüm.

Bizim düşüncemize göre toplumsal bir devrimin nasıl gerçekleşebileceğini ve gerçekleşmesi gerektiğini açıklamaya girişirken, bir ideali anlatmaktansa, bugünkü toplumsal yapıdan komünizme, anarşizme geçişin devrim anında nasıl gözü pek ve akıllı olmayı gerektirdiğini; koşullar kendiliğinden bizi bu yöne itecek olmakla beraber, bazı şeylerin de bize bağlı olduğunu (örneğin toplumda

kendini göstermeye başlayan arzuları gerçekleştirme yolundan mı yürümeli, yoksa toplumda kökleşmiş ve henüz tümüyle temizlenemememiş önyargılara boyun eğip geçmişin bizi uşaklıktan başka bir yere götürmeyecek olan toz toprak içindeki köhne yolundan mı yürümeli... gibi) somut bir örnek üzerinde göstermenin daha iyi olacağını düşündüm.

Somut örnek olarak Paris'i aldım. Bunun nedenleri şunlardı:

Her ulus, -isterse en uygarı, en ilerisi olsun- aynı paydada toplanabilecek bir bütün değildir. Bu böyle olmadığı gibi hatta o ulusun değişik kesimleri daima farklı gelişme basamaklarında bulunur.

Hatta Fransa, 1789-1793 ve 1848 gibi iki büyük devrimine karşın, ülkede on dokuzuncu yüzyıl boyunca gerçekleşmiş bulunan o muazzam maddi iç ilerlemişliğine karşın (Hindistan ve öteki mazlum ülkeleri sömürerek zenginleşmiş bulunan İngiltere gibi dış değil, iç ilerlemişlik), son yüzyılda halkın her kesiminden insanların katıldığı o son derece fırtınalı politik hayata karşın, evet, bütün bunlara karşın Fransa hâlâ eskiden olduğu gibi, halkın birbirinden çok farklı kesimlerinin birbirleriyle ilintisiz birlikteliği olarak tanımlanabilecek aglomerat bir görünüm içindedir. Hatta ülkenin kuzeybatı bölgeleri bugün bile ülkenin doğusundan yarım yüzyıl geridir.

Fransa'nın batısıyla doğusu, güneybatısıyla kuzeydoğusu, orta kesimlerdeki platolar ve Rhöne havzası tümüyle birbirlerinden ayrı dünyalar gibidir. Büyük Devrim, yani kaptırılmış bulunan kimi köylü haklarının yeniden kazanıldığı, köylülerin iki yüz, üç yüz yıl önce feodal beyler ve manastırlarca el konulan topraklarını zorla

geri aldıkları köylü hareketi ve kentlerdeki işliklerin yarı feodal bağımlılıktan ve monarşik egemenlikten kurtulmalarını sağlamaya yönelik kent ayaklanmaları, bu geniş kapsamlı halk hareketi Fransa'nın daha çok güneydoğu, doğu ve kuzeydoğu kesimlerinde kendini göstermişti; oysa aynı anda ülkenin kuzeybatısı, batısı soyluların ve kralın kalesi gibiydi, hatta bunlar Vendees ayaklanması sırasında Jakoben cumhuriyetine karşı işbirliği bile yapmışlardı. Ne var ki, ülkenin doğu-batı olarak ayrılışı bugün de geçerlidir. Şimdiki cumhuriyetin başlangıç günlerinde yapılan seçim, -Fransa'nın cumhuriyet mi yoksa monarşiye dönüş mü istediği ve 363 milletvekilinin belirlendiği seçim- sonunda ortaya çıkan harita, şaşırtıcı ölçüde benim 1788-1792 yılları arasında ayaklanmalara sahne olan kent ve köyleri işaretlediğim Fransa haritasıyla örtüştü. Kuzeybatı ve batı Fransa'nın köylük kesimlerinde cumhuriyet ideallerinin zihinlere yerleşebilmesi ancak cumhuriyetin zaman içinde yerine oturmasıyla olabildi.

Fransa'nın doğusuyla batısı, güneybatısıyla kuzeydoğusu, ülkenin orta kesimini oluşturan platolar ve Rhöne vadisi birbirlerinden ayrı dünyalar olmayı hâlâ sürdürüyorlar. Ve bu farklılık yalnızca bu bölgelerin köylü ahalisi arasında değil (yan sanayileşmiş kır zanaatkarları olan Fransız Yura'lanyla Bröton köylüleri iki ayrı milliyettir), kentsel nüfus için de geçerlidir. Marsilya ya da Saint-Etienne ve Rouen'ı Ren'le kıyaslayın, yeter: Papazlara ve krala bugün bile nerelerde inanç duyuluyor, göreceksiniz!

Yüzyıllar boyu merkezi devlet yapısı olmasına karşın Fransa, ondan da çok İtalya ve hepsini geride bırakarak İspanya, yalnızca başkent memurları yönünden -o da yüzeysel olarak- ortak noktalan olan, her biri kendine özgü, yalnızca kendine benzer ülkelerdir. Aslında Latin ülkeleri,

hatta bu arada Fransa, alabildiğine federal ruhlu ülkelerdir ve nefret ettikleri partikülarizmle federalizmi (yani ayrı bölge ya da kentlerin kendi bağımsızlıklarına düşkünlüğünü) birbirine karıştıran devletçi Almanlar ve Alman Jakobenleri onları kesinlikle anlayamazlar.

Bu bakımdan da benim şahsen Fransa'daki toplumsal bir devrimin kesinlikle Jakoben değil, tüm devlet kapsamında değil; yerel, cemaatler kapsamında olacağına hiç kuşkum yok. Ülkesini tanıyan ve kafası Jakoben merkeziyetçiliğiyle karışmamış her ilerici Fransız, (tıpkı İspanya'da Pi-i-Margal gibi) ülkesinde devrimlerin kesinlikle bağımsız komünlerin ilanı şeklinde gerçekleşeceğini bilir: Tıpkı 1871'de Paris ve Sain Etienne'de ilan edilen komünler ve "Bakuninistler"in Lyon ve Marsilya'da ilan etme girişiminde bulundukları komünler gibi. Fransa'da toplumsal bir devrimin tohumlanışı ne ulusal parlamentoda, ne de konvansiyonda olacaktır. Bu iş parlamentoyu fazlaca umursamayan -tıpkı 1792 ve 1793 yıllarında Paris'in ürkünç konvansiyonun tehditlerini fazla umursamadığı gibi- ayrı ayrı kentlerde gerçekleşecektir.

Yine, çok olasıdır ki, devrim farklı kentlerde farklı gelişim çizgisi izleyecek, ayaklanan ve bağımsızlığını ilan eden her komünde insanlar yirminci yüzyılın önlerine diktiği sorunları kendi yerel koşullarına ve gereksinimlerinin gereklerine göre çözümleyeceklerdir. Bir başka deyişle, Latin ülkelerinde bir devrim başladığında, bu devrimin son derece canlı, hareketli, çok yönlü, yerel bir karakter alacağına hiç kuşku yoktur. Tıpkı, on ikinci yüzyıldaki "kentler devrimi" gibi... (ne güzel tasvir etmiştir, Augustin Thierry bu devrimlerin başlangıcını!)(3) İngiltere'yle Belçika ve Hollanda'nın pek çok kentleri için de aynı şey söz konusu. Hiç kuşku duymadığım bir başka nokta ise, Rusya'nın, şu benim koca anayurdumun, ayrı ayrı bölgelerinde, kentlerin inisiyatifi ele almasıyla, öncelikle toprağın, kısmen de fabrikaların kamulaştırılması, bunu takiben de, artel esasları üzerinde tarımın, kısmen de sınai

üretimin örgütlenmesi girişimleri başlatılmadıkça, sosyalist doğrultuda (üretim araçlarının kamulaştırılması bağlamında) tek bir adım bile atılamayacaktır.

"Revolte"de Fransız işçileri için yazdığıma göre, elbette, ele aldığım örnek genelde Fransa, özelde de onun en ilerici kenti olarak Paris'ti. Ve bu yazılarımda her şeyden önce Paris gibi büyük bir kentin hem kendisinde, hem de yakın çevresinde bir toplumsal devrimi nasıl gerçekleştirebildiği ve 1793 yılında cumhuriyet Fransa'sında olduğu gibi, toz toprak içindeki eski zaman savunucularının dört bir yandan yönelttikleri saldırılarına karşın bu devrimin kökleşmesini nasıl başarabildiğini göstermeye çalışmıştım.

Bu kitabın sonunda,"neyi, nasıl üretmek?" sorununa gelip dayandığımı gördüm. Ve bu sorunu, elimden geldiğince, bir sonraki kitabım olan "Tarlalar, Fabrikalar ve Atölyeler"de (İngilizce adı "Fields, Factories and Workshops") ele aldım.

P.Kropotkin Ocak, 1902

1 *"Paroles d'un Revolte"* yapıtı Paris'te Fransızca olarak 1890 yılında yayınlanmıştır. Yapıtın temelini Kropotkin'in *Le Revolte* ve *La Revolte* gazetelerinde yayınlanan yazıları oluşturur.

2 "La Revolte" ("İsyancı") gazetesi 22 Şubat 1879'dan 10 Eylül 1887'ye dek Cenevre'de, daha sonra 1881'den başlayarak Paris'te yayınlanmıştır ve 1883 yılında tutuklanmasına dek gazetenin redaktörlüğünü ve çoğu yazının yazarlığını Kropotkin yapmıştır. 17 Eylül 1887'den 10 Mart 1894'e dek gazete "La Revolte" ("isyan") adıyla yayınlanmıştır ve bu dönemde gazeteyi ünlü anarşist Jan Grav yönetmiştir.

3 Avrupa historiografisinde "toplumların tarihi"ni, farklı toplumsal katmanların birbirleriyle ilişkilerini ve savaşımlarını yazmaya ilk girişen tarihçilerden biri. XI.-XII. yüzyıl Avrupa tarihinin "kentler devrimi" ya da "kent komünleri hareketi" adı da verilen olaylarını büyük bir dikkatle inceleyen Thierry, bu olayları özgür ve adil bir toplumsal yapıya ulaşma konusunda Avrupa tarihinde tanık olunan ilk girişimler olarak değerlendirmiştir.

FRANSIZCA İLK BASKIYA ÖNSÖZ

Pyotr Kropotkin, kitabı için önsöz yerine geçmek üzere bir şeyler yazmamı rica edince, bir parça tedirginlik duymama karşın onun bu isteğini yerine getirmeye karar verdim. Benim onun güzel sözlerine yenilerini ekleyip de o anlamlı sözler zincirinin gücünü, büyüsünü zedelemek gibi bir niyetim yok elbette. Ama burada dostluk kavramı benim bağışlatıcım olsun. Fransız "Cumhuriyetçi"lerinin incelikli, yüksek zevklerin Rus çarının ayakları altında süründüğünü düşündükleri şu anda, bu çarın, egemenliği altındaki toprakların herhangi bir köşesinde kırbaçlaya kırbaçlaya öldürmekten, bir hücreye kapatıp on yıllarca unutmaktan, yahut ıssız bir köşede sessizce ipe çekmekten zevk duyacağı özgür insanlarla dostluk kurmak bana özellikle çok hoş geliyor. Bu dostların arasında bir an için de olsa, gençliklerinde sesleri kısılana dek "özgürlük!" "özgürlük!" diye haykıran, şimdiyse "Marseyez" yerine "Tanrım, kralımızı koru!" şarkısıyla uzlaşmaya çabalayan döneklerin iğrençliklerini unutabiliyorum.

Kropotkin'in bundan önceki kitabı "Paroles d'un Revolte" (Rusçaya "Çağdaş Sistemin Çöküşü" adıyla

çevrildi), sefil ve acımasız burjuva toplum yapısının ateşli bir eleştirisi niteliğindeydi ve devrimcileri kapitalist devlete karşı savaşmaya çağırıyordu. Bu yeni kitapsa, çok daha barışçıl karakterde olmak üzere, ilkinin devamı niteliğinde. Bu kitapta, toplumun yeniden yapılandırılması için çaba harcamayı içtenlikle isteyen bütün dürüst insanlara çağrıda bulunuluyor, bankaların ve devletin yıkıntıları üzerinde gerçek insanlık ailesini en nihayet inşa edebileceğimiz yakın geleceğin ana aşamaları genel çizgileriyle açıklanıyor.

"La Conquete du Pain" (Ekmeğin Fethi) kitabının başlığını, "bir tek, insanın karnını doyuracağı ekmek olarak değil", en geniş anlamda anlamak gerektiği tabiidir.

Günümüzde eğer yürekli, gözü pek, yüce gönüllü birtakım insanlar sosyal adalete ilişkin ideallerini yaşama geçirmek için uğraşıyorlarsa, biz de bir tek ekmeğimizi elde etmekle uğraşamayız, hatta bu ekmeğe tuzla şarap da eklense bile. Akla uygun düzenlenmiş bir yaşam için zorunlu, hatta zorunlu da değil, gerekli, yararlı olabilecek her şeyin kazanılması, elde edilmesi gerektir. Her şey elde edilmeli ve onların tüketimiyle yaşamdan alınacak haz alınmalıdır. Ama şu ilk "kazanım"ı gerçekleştiremedikçe, "yoksulluk ve yoksullar bizimle birlikte oldukça" -aynı kafese kapatılmış vahşi hayvanlar gibi birbirlerinden nefret eden, birbirlerinin gözünü oymaya çalışan insan derintisini "toplum" olarak adlandırmak- gülünç bir çaba olarak kalacaktır.

Kitabının başında yazar insanlığın sahip olduğu muazzam

zenginliği, herkesin ortak çabasıyla yaratılmış olağanüstü makine gücünü sayıp döküyor. Şu anda elde edilmekte olan ürünler herkese ekmek sağlamaya yeter; hele bir de kentlerin, evlerin, toprakların, fabrikaların, okulların, ulaşım araçlarının temsil ettiği muazzam sermaye düşünülecek olursa... Bu muazzam sermaye özel mülkiyet konusu değil de, herkesin ortak varlığı olsa, bu durumda herkes için gerçek refah, bolluk sağlanmış olurdu. Sahibi olduğumuz kuvvetler, gereksiz ve birbiriyle çatışan işlere değil, insanoğlu için gerekli şeylere, konuta, giysiye, konfora, bilim ve sanatın gelişmesine harcanırdı.

Tüm zenginliklerin müsadere edilip topluma ait kılınması yalnızca anarşik komünizm yoluyla mümkündür: Bunun için hükümetin devrilmesi, yasaların yırtılıp atılması, ahlak normlarının reddedilmesi, tüm resmi organların görmezden gelinmesi; bireysel eğilimlere, ilgilere, ideallere ve başlanılmış işin niteliğine göre gruplaşarak inisiyatifin ele alınması ve işin başına geçilmesi gerektir. Burada en önemli sorun müsadere sorunudur ve yazar da bu konuyu, kaçınılmaz, yakın devrimin gerektirdiği kısa, özlü, açık, sakin, soğukkanlı bir üslupla, keskin sözler etmeden ele almış, diğer bütün konulardan daha ayrıntılı olarak işlemiştir. Ancak devletin yıkılmasından sonradır ki, artık soyguncular, asalaklar için çalışmak zorunda olmayan özgür işçi grupları, özgürce seçtikleri, en çekici buldukları alanlarda çalışacaklar, toprağı bilimsel yöntemlerle işleyecekler, sanayide teknolojinin son yöntemlerini uygulayacaklar, çalışma, öğrenme ve haz duygusu birbirine karışacak. Kitabın tarımsal emeğin çözümlenmesine ayrılan sayfalarını özellikle çok önemli buluyorum, çünkü bir avuç insanın zenginleşmesi için değil, herkesin yararı için, en geniş, en kapsamlı biçimde, üstelik kolayca uygulanabilecek,

hayatın pratiğinden geçmiş, denenmiş, sınanmış birtakım olgulara yer veriliyor bu bölümde.

Nüktedanlar, gençlerdeki şıklık, zarafet düşkünlüğünün yol açtığı tuhaf, ayıplı durumları sarakaya almak için "yüzyıl sonu" -"fin de siecle"- insanından söz ederler. Ne var ki, yüzyıl sonuyla falan kıyaslanamayacak kadar önemli bir aşamadan geçiyoruz şu anda: Yüzyılımızın sonuna gelmekle kalmadık, daha da ötesi, koskoca bir tarih devrinin sonuna geldik. Antik uygarlığın tamamlanışına tanık oluyoruz. Gücün hukuku, iktidarın bin bir nazı, kaprisi, Yahudiliğin dehşet verici efsaneleri, acımasız Roma hukuku bizim için eski anlamlarını yitirdiler. Biz yeni bir inanç benimsiyoruz; bu inanç -ki bilimden başka bir şey değildir- gerçeği arayan herkesin inancı olduğu zaman cisimlenmeye başlayacaktır, çünkü tarihin temel yasasına göre, toplum her zaman kendi idealine göre oluşur. Eski toplumsal yapının savunucuları pes etmek zorunda kalacaklar. İnançlarını yitirmişler bir kez onlar; öndersiz, sancaksız, inançsız rastgele savaşıyorlar. Yenilikçilere karşı kuşkusuz yasaları, eli kılıçlı polisleri, topları, tüfekleri var ellerinde; ama bir fikri yenmek için hiçbiri yetmez bunların; bu nedenle de baskıya, zulme, egemenlerin düşlemlerine dayanan bütün o eski düzen süratle uzak geçmişin bir söylencesine dönüşecektir.

İnsanlığın gelişme tarihi içindeki önemi ve anlamı belki fazla büyük olmayacak ve insanlığa önemli, hızlı bir sıçrama yaptırmayacaktır (çünkü doğada olmaz böyle şeyler) ama bir devrimin yaklaşmakta olduğuna da kuşku yoktur. Tam bir özgüvenle söyleyebiliriz ki, binlerce ilerici nitelikli olay, binlerce derinlemesine değişiklik, bize anarşist toplumun nicedir gelişmeye başlamış olduğunu işaret etmektedir. Özgür düşüncenin dogmalardan kurtulduğu, dehanın eski formülasyonları silkeleyip attığı, insan iradesinin bağımsız davranışlarda tezahür ettiği her yerde, disipline edilme,

zapturapt altına alınma girişimlerine öfkeyle karşı koyan insanların birbirlerine öğretmek-birbirlerinden öğrenmek için özgür iradeleriyle bir araya geldikleri, başlarında şef, kumandan, egemen vb. olmadan hayattan kendilerine düşen payı alma-gereksinimlerini karşılama hakları için savaşmaya atıldıkları her yerde anarşist toplum da gelişmeye başlamış demektir. Evet, bütün bunlar anarşi demektir, hatta bilinçsiz olduklarında bile; zira bilinç azar azar ama durmaksızın işin içine girmektedir. Anarşi nasıl zafere ulaşamasın: Bir kez ideali var, istenci var, cesareti var... Düşmansa, bütün bunlardan yoksun olduğu gibi üstelik güvenini, inancını yitirmiş, "Ne gelir elden: Asrın sonu!" diyerek kendini bahtının rüzgârına bırakmış...

Kendini ucun ucun hissettirmeye başlamış olan devrim hiç kuşkusuz bir gün paldır küldür çıkıp gelecek ve o zaman Kropotkin dostumuz bir tarihçi olarak çıkıp bizlere, mevcut rejimin adaletsizliğinin farkında olan ama manen ve maddeten bağlı oldukları topluma karşı açık başkaldırıya cesaret edemeyen insanların yeniden herkesin emeğiyle yaratılmış olan kolektif zenginlik âlemine girebileceklerini açıklama hakkına sahip olacak. Herkes bilir ki, yasa denilen şey iğrenç bir yalan, yargıçsa varsılların uşağı, yoksulların baş belasıdır. Alın terine dayanan dürüst yaşam, bazen bir lokma ekmekle ödüllendirileceği güvencesini bile vermiyor insanlara; bugünkü koşullarda "ekmeğini kazanmanın", bolluk içinde bir yaşama kavuşmanın en iyi yolu borsacı-simsar arsızlığı ve tefeci acımasızlığı oluyor. Düşüncelerini, arzularını, girişim ve davranışlarını kendi adalet anlayışına göre ayarlamak yerine, düşüncelerini dosdoğru ve açıkça dile getirmenin doğuracağı sonuçlardan kaçınmak için, sağa sola sıvışmanın yoluna bakıyor çoğu kişi. Babalarının "gerçek din"ine iman ettiklerini açıklama cesareti gösteremeyen ve belirli

dogmaları bile olmayan, daha orijinal birtakım mista-gogialara doğru savrulan, dumanlı duyguların sisleri içinde yiterek spirit'lere, rosenkreytserere, Budistlere, meczuplara dönüşen "yeni dindarlar"ı(1) bunlara örnek gösterebiliriz Kendilerini Sakia-Muni'nin takipçileri gibi tahayyül eden, ama onun öğretisini belleme-benimseme zahmetine katlanamayan bu melankolik baylar ve tütsülü semavi bayanlar, nirvanada yok olmanın sükûnu peşindeymiş gibi tavırlar takınıyorlar.

Madem bu "güzel ruhlular" bize durmadan idealden söz ediyorlar, o zaman bir an önce onların içlerini rahatlatalım. Evet, biz materyalistiz, yani yiyeceğimiz ekmeği düşünmek gibi bir zayıflığımız var, çünkü çoğu kez bu ekmeği bulamıyoruz ya da yeterince bulamıyoruz; Rus çarının uyruğu milyonlarca Slav kardeşimiz için de söz konusudur bu karnını doyuracak ekmeği yeterince bulamamak, milyonlarca başka insan için de... Ama biz, tarlalarımızın, akılcı işlendikleri takdirde bize bol bol verecekleri ekmekten, maddi refahtan, kolektif zenginlikten başka şeyler de düşünüyor, görüyoruz. Örneğin kocaman, yepyeni bir dünya görüyoruz: Ruhları semanın yedinci katlarında kanat çırpan ve saf güzelliğin tapınıcıları olduklarını öne sürerek maddi hayata burun kıvıranların küçük gördükleri, birbirimizi sınırsızca sevebileceğimiz, asil heveslerimizi, isteklerimizi gerçekleştirebileceğimiz bir dünya bu! Varsıl da yoksul da kalmadığı zaman, açlar ağızlarının suyu akarak tokları izlemedikleri zaman, insanların doğuştan getirdikleri o doğal, gerçek kardeşlik duygusu yeniden gelişebilir... Ancak o zaman, hep sesi kısılmış, bastırılmış, susturulmuş olan kardeşlik ve dayanışmanın dini, gök kubbenin sisleri arasında dumanlı tasvirler çizen o ne idüğü belirsiz dinlerin yerini alacaktır.

Devrim, verdiği sözleri yerine getirmekle kalmayacak, bundan da fazlasını yapacaktır. Devrim, her türlü görünümüyle polisten üzerimize bulaşmış olan pisliklerden bizi temizleyerek, bizi para kazanmanın -varlığımızı zehirleyen, hayatımızı karartan- aşağılık kaygılarından kurtararak, yaşamın kaynaklarını yenileyecektir. O zaman herkes özgürce kendi bildiği yoldan yürüyüp gidecektir. İşçi elinin yatkın olduğu işte çalışacak, mucit araştırmalarını hiçbir art düşüncesi olmaksızın yapacak, sanatçı kafasındaki güzel kavramını para uğruna bayağılaştırmayacak ve hepimiz şarkılarla, türkülerle ozanların düşledikleri yücelikleri gerçekleştirmek için dostça, arkadaşça çalışacağız. O zaman herhalde sürgün, hapishane gibi tehlikelere rağmen yeni toplum için yılmadan mücadele edenlerin adlannı arada bir de olsa anacağız. Şu anda elinizde tuttuğunuz kitabı, "Ekmek ve Özgürlük"ü yayımlarken de bu adları düşünüyoruz: Yatmakta oldukları zindanların demir parmaklıkları arasından süzülüp kendilerine ulaşan bu ortak selamımızla sanırız onlar kendilerini biraz daha güçlü hissedeceklerdir. Kitabını ortak davamız için acı çekenlere adarsam eğer yazar herhalde beni onaylayacaktır... Özellikle de, bütün yaşamı gerçek uğruna verdiği upuzun bir savaştan ibaret olan birine... Onun adını anmama gerek yok, kardeşinin bu cümlelerini okuduğunda yüreğinin vuruşundan o kendini tanıyacaktır.

Elise Reclus 1892

1 Kiliseyi ve toplumu tüm kusurlarından arınmış mükemmel kurumlar haline getirmeye çalışan efsanevi X Cemiyeti kurucusu Rosenthal'in adından. Bunların her türlü toplumsal çabayı, eylemi küçük gören bir felsefeleri vardı.

ZENGİNLİĞİMİZ

I

İlk insanın, çakmaktaşının ucunu sivrilterek ilk silahı yapmasının, bu silahla ilk av ürünlerini elde etmesinin, ölürken de çocuklarına uygun bir kaya kovuğu, kaba yontulmuş birkaç kap kaçakla; anlayamadığı, korktuğu, acınası varlığını sürdürebilmek için müthiş bir mücadeleye giriştiği uçsuz bucaksız bir doğa bırakmasının üzerinden çok zaman geçti.

Ama o zamandan bu günlere uzanan ve binlerce yıl süren çok uzun yol boyunca insanoğlunun muazzam bir birikimi oldu. Toprağı temizledi, bataklığı kuruttu, ormanı kesti, yollar açtı; yaptı, yarattı, gözledi, akıl yürüttü; pek çok karmaşık araç gereç yaptı, doğanın bağnndan sırlarını söküp çıkardı, buharı denetimi altına aldı. Bugün, uygar dünyada gözlerini açan bir bebek, dünyaya geldiği anda, kendinden önce yaşayan ve çalışanlarca oluşturulmuş, biriktirilmiş muazzam bir sermayenin sahibi oluyor. Ve bu sermaye ona, kendinden öncekilerin emeğiyle birleştirdiği kendi emeğinin de yardımıyla, *"Bin Bir Gece Masalları*"ndaki göz kamaştırıcı Doğu hazinelerinin bile yanında sönük kalacağı büyüklükte bir zenginliğe sahip olma olanağı sunuyor.

Temizlenip sürülmüş toprağın, insanlığın gereksindiğinden de bol bir hasat vermek için beklediği tek şey, akılcı bir emekle iyi cins bir tohumun bağrına bırakılmasıdır. Tarımsal işlerle ilgili en mükemmel araç gereçler yapılmış, yaratılmış bulunuyor. Amerika'nın bakir bozkırlarında yüz kişi, makinelerin de yardımıyla, birkaç ay içinde, on bin kişiye bir yıl boyunca yetecek buğdayı üretebilmektedir. İki üç kat fazla ürün almak isteyen biri ise her bitkiye özel bakım uygulayarak, küçücük bir toprak parçasından bile akıl almaz ürün elde edebilir. Geçmişte bir avcının kendini ve ailesini besleyebilmek için yüzlerce kilometre karelik bir alana ihtiyacı varken, günümüzün eğitimli insanı bunun on binde biri kadar bir alandan aynı şeyleri sağlayabiliyor, hem de çok daha az bir emekle ve riskle.

İklim bu konuda engel değil. Güneş ışığı yeterli değilse, yapay sıcaklığa başvuran insanoğlu; büyümeyi hızlandırmak için bir gün ışık da üretmeyi başaracaktır. İçinden sıcak su geçen dökme demir borular ve cam duvarlar aracılığıyla, aynı toprak parçasından açık havada olduğundan on kat daha fazla ürün alınabilmektedir.

Hele sanayi alanında ulaşılan başarılar çok daha çarpıcı. Üç dört kuşak insanın çabasının ürünü olan ve çoğunun buluşçusu belli olmayan günümüz makinelerinin yardımıyla, yüz kişi, on bin aileye iki-üç yıl yetecek giysiyi dikebiliyor. Gerekli donanımları olan bir kömür ocağında yüz kişi bir yıl içinde on bin aileyi en çetin kışlarda bile ısıtabilecek miktarda kömür elde edebiliyor. Daha geçenlerde, 1889 yılında, Fransız devriminin yüzüncü yıldönümü dolayısıyla açılan sergide, birkaç ay

içinde Paris'e yeni bir Paris eklendiğini hayretler içinde görmedik mi? Üstelik bu iş gerçekleştirilirken Fransız halkının işine gücüne gidip gelmesine hiç engel olunmamış, en ufak bir rahatsızlık yaratılmamıştı.

Gerek sanayide, gerek tarımda, gerekse genel olarak tüm toplumsal yapılanmamızda, atalarımızın emeklerinin ürünlerinden çokça yararlanabildiğimiz söylenemezse de, emrimizde olan demir ve çelik yardımcılarımız sayesinde insanlığın büyük bir zenginliğe, lükse kavuşabileceğini tam bir inançla söyleyebiliriz.

Evet, zenginiz; hatta düşündüğümüzden de zenginiz; sahip olduğumuz şeylerle zenginiz, bu bir; ikincisi, çağdaş bilim ve tekniğin yardımıyla geliştirebileceğimiz şeylerle zenginiz. Hele, bilim ve teknoloji alanındaki bilgi birikimimizi herkesin refahı için kullanabilsek, topraktan da, sanayi ve manüfaktür üretiminden de elde edeceğimiz ürün miktarıyla akıllara durgunluk verecek denli zenginiz.

II

Eğitimli insanların çok zengin oldukları tartışmasız bir gerçek olduğu halde, çevremizde bu denli yoksulluğun hüküm sürmesine ne demeli? Halk yığınlarını alıklaştıran bu ağır çalışma koşulları neyin nesi? Hatta doğru dürüst bir geliri olan işçide bile, geçmişten tevarüs ettiği bunca zenginliğin ortasında, günde birkaç saat çalışma karşılığında herkese bol bol yetecek ürün verebilecek bunca güçlü üretim araçlarıyla donanmışken, yarınına bu güvensizlik nereden geliyor?

Sosyalistler bu çelişkiyi açıklayalı çok oldu; bilimin her dalından aldıkları kanıtlara dayanarak açıklamalarını her gün yinelemeyi sürdürüyorlar. Bu anlaşılmaz gibi görünen tuhaf çelişkinin nedeni şudur: Üretim için gerekli olan her şey; toprak, maden ocakları, makineler, iletişim, besinler, ev, eğitim, bilgi... bütün bunlar ve başkaları, insanoğlunun doğanın güçlerini alt etmeyi öğrendiğinden bu yana, soygunlardan, sürgünlerden, savaşlardan, cehalet ve zorbalıktan ibaret olan uzun geçmiş boyunca- bir avuç insan tarafından gasp edilmiştir.

Bu tuhaf çelişkiye neden mi arıyorsunuz, saymakla tükenmez: Bu bir avuç insan, geçmişte edindiklerini öne sürdükleri bir hakla, elde edilen ürünlerin en az üçte ikisine el koymakta, sonra da bunu en anlamsız biçimde savurmakta, delice tüketmektedirler. Bir başka neden: Bu baylar halkı o hale getirdiler ki, fabrikalarında, topraklarında, madenlerinde -aslan payı kendilerinde olmak üzere- lütfedip işçilerin çalışmasına izin vermeseler, işçi de köylü de bir ay, hatta çoğu kez bir hafta yaşamaya yetecek geçim imkânlarından yoksundur. Son bir neden olarak da şunu kaydedelim: Bu baylar işçiyi herkes için gerekli olan şeyleri değil, kendilerine en fazla kazancı sağlayacak şeyleri üretmeye zorlamaktadır. Esasen sosyalizmin özü de bu sayılan olguların açıklığa kavuşturulmasıyla ilgilidir.

Gerçekten de, işte önümüzde uygar bir ülke. Geçmiş zamandan kalan ormanları ona zarar verecek şeylerden ayıklanmış, temizlenmiş, bataklıkları kurutulmuş, iklimi sağlığa çok daha uygun olmuş, ülke yaşamak için elverişli koşullara sahip... Eskiden yabani otların bittiği toprak şimdi bereketli, verdikçe veriyor... Tepelerin güney yamaçları teraslanmış, omçalarda sallanan üzüm salkımları göz alıcı...

Eskiden yenilmeyen meyveler ve kökler veren yabani bitkiler, bitmez tükenmez çalışmalar sonucu lezzetli, besleyici sebzelere ve dalları birbirinden güzel, ağız sulandırıcı meyvelerle dolu ağaçlara dönüşmüş.

Ülkeyi her yanından binlerce şose ve demiryolu kesiyor, dağları deliyor yollar... Alplerin, Kafkasların, Himalayalann vahşi yamaçlarında lokomotiflerin ıslığı duyuluyor. Irmaklar, dizginlenmiş, ulaşım yapılabilir hale getirilmiş... denizlerin kıyıları uzun uzun incelenmiş, haritaları çıkarılmış, denizleri aşmak gemiciler için çocuk oyuncağı... Ağır emekler harcanarak yapılan dalgakıranlarla oluşturulan yapay koylar, öfkeli okyanusa karşı gemiler için harika bir sığınak. Dağlar delinip tüneller açılmış; nerede kömür ve maden varsa oraya uzanan galerilerle yeraltı tam bir labirente dönüşmüş. Kara, deniz ve demiryollarının kesiştiği her yerde, içlerinde sanayinin, bilimin ve sanatın hazinelerini barındıran kentler kurulmuş, kurulu bulunanlar daha da büyümüş.

Kuşaklar boyu yoksulluk içinde doğup yoksulluk içinde ölen, egemen sınıflarca ezilen, aşağılanan, öldüresiye çalıştırılan yığınların mirası bu, on dokuzuncu yüzyıla.

Ormanları zararlılardan temizlemek, bataklıkları kurutmak, yollar açmak, ırmaklar üzerine barajlar kurmak için binlerce yıl boyunca milyonlarca insan çalıştı. Avrupa'da işlediğimiz her karış toprak kuşakların alın teriyle sulandı, her karış yol angarya emeğinin uzun tarihine, halklann kan ter içinde kalmasına ve dayanılmaz acılara tanıklık etti. Demiryollarının her kilometresi ve dağların bağrında açılan tünellerin her metresi insan kanından kendi paylarına düşeni aldı.

Maden ocaklarının duvarlarında kazma izleri hâlâ taptaze duruyor. Yukarda kömür molozlan ve yeraltındaki galerilerde bir direkten öbürüne, en güçlü, en verimli olduklan bir çağda gaz patlamasından, su baskınından ya da ocak çökmesinden ölen kazmacıların mezarları... Onların kazandıkları üç beş kuruşla kıt kanaat geçinmeye çalışan ailelerin o zavallı işçilerin ardından ne çok gözyaşı döktüklerini çok iyi biliyoruz biz.

Birbirlerine demiryollarıyla, su yollarıyla bağlanmış kentler, geçmişte yüzyıllarca ortak yaşamlan olmuş bir organizma gibiler. Gidin bu kentleri kazın, birbiri üzerine katmanlaşmış yollar, evler, tiyatrolar, arenalar, kitaplıklar bulacaksınız. Tarihlerini araştırdığınızda her kentte uygarlığın, sanayinin, kültürün, yani o kentin ruhunun nasıl yavaş yavaş geliştiğini ve bütün bunların, kent şimdiki kent olana dek üzerinden gelip geçen bütün insanların işbirliğiyle gerçekleştiğini göreceksiniz.

Şu anda bile her evin, her fabrikanın, her mağazanın değeri, çoktan toprağa karışıp gitmiş milyonlarca emekçinin yeryüzünün bu noktasına döktükleri emekle belirlenir; bunun devamlılığını belirli ölçüde sağlayan şey ise burayı şu anda iskân etmekte olan insanların emekleridir. Halkların zenginliği adını verdiğimiz şeyin her bir parçasının değeri, bu büyük bütünün ne kadar parçasını oluşturduğuna bağlıdır. Eğer uluslararası ticaretin baş köşesinde yer almamış olsalardı Londra dokları ya da büyük Paris mağazaları ne anlam ifade edebilirlerdi ki? Her gün karadan ya da denizden nakledilen yığınla mal olmasaydı maden ocaklarımız, fabrikalarımız, tersanelerimiz, demiryollarımız neye yararlardı ki?

Milyonlarca insan bunca övündüğümüz ve adına uygarlık dediğimiz şeyi yaratmak için çaba harcadı. Yeryüzünün dört köşesine dağılmış başka milyonlarca insan ise bu uygarlığı yaşatmak için şu anda çaba harcıyor. Bu çabalar olmasaydı, 50 yıl sonra bugün övünç kaynağımız olan her şey bir çöp yığınına dönüşürdü.

Hatta fikirler, mucitlerin dehaları bile kolektif olgulardır, geçmişin ve bugünün ortak ürünleridir. Binlerce yazar, ozan, bilim adamı bilgiyi, bilimi elde etmek, yanılgıları önlemek, yüzyılımızın mucizelerini borçlu olduğumuz bilimsel düşünce atmosferini yaratabilmek için yüzyıllarca çaba harcadılar. Ama burada, bütün bu binlerce bilgin, yazar, ozan, filozof, mucit vb.nin, geçmiş yüzyılların emeğinin ürünü olduklarını unutmamak gerekiyor. Sormak gerekir: Her türden binlerce işçi ve zanaatkar değilse, yaşamları boyunca onları hem fiziksel, hem de ahlaki anlamda besleyen, ayakta tutan kimdi? Kendilerini kuşatan ortamdan sıyrılmalarını sağlayan dürtüyü, itkiyi nereden aldılar?

Isının mekanik eşdeğerleriyle ilgili keşiflerde bulunan ünlü bilginler Grove, Mayer ve Seguin'in dehaları, tüm endüstrinin yepyeni bir yola girmesi anlamında insanlığa dünyanın tüm kapitalistlerinin yaptıklarından daha fazlasını sağlamıştır, kuşkusuz. Ama öte yandan bu dehaların kendilerinin de hem sanayinin, hem de bilimin ürünü olduklannı unutmamak gerekir. Gerçekten de, dâhilerin ısının kaynağının mekanik olduğunu, fizikte güçlerin birbirine dönüştürülebileceğini açıklayabilmeleri için binlerce buhar makinesinin yıllarca, herkesin gözü

önünde ısıdan mekanik güç elde etmesi, sonra da bu mekanik güçten ses, ışık, elektrik dönüşümlerinin gerçekleştirilmesi gerekti. Ve eğer biz, on dokuzuncu yüzyılın çocukları sonunda bu fikri anlayabilmişsek, daha doğrusu kafamız bu fikre yatmışsa, bu da yine her günkü deneyimlerimizin sayesindedir. Geçen yüzyılın bilginleri de bu fizik yasasına ilişkin öngörülerde bulunmuşlar, bunun böyleliğine dair doğru şeyler söylemişlerdi; ancak on sekizinci yüzyıl bizim yüzyılımız gibi buhar makineleri, kasnaklar, kayışlar, volanlar arasında geçen bir yüzyıl olmadı.

Bir tek şunu düşünün yeter: Eğer Watt, Soho'da, kendisinin kuramını bakır ve demirle hayata geçirecek, makinesini en ufak parçalarına dek yapıp çatarak mükemmel bir hale getirecek ve makinesinin içindeki azgın buharı uslu atlara çevirerek çağımız endüstrisinin kalbi haline getirecek yetenekli işçiler bulamasaydı, su ve ısınma arasındaki ilişkiye dayanan bu yasayı bilemeden, dolayısıyla da şu içinde yaşadığımız teknolojik şahlanışı gerçekleştiremeden daha kaç on yıl geçirebilirdik!

Hangi makinenin geçmişini kurcalarsanız kurcalayın, hep benzer bir öykü bulursunuz: Bitmek tükenmek bilmeyen uykusuz geceler, yoksulluklar, yoksunluklar, hayal kırıklıkları, kaç kuşağa yayılmış isimsiz işçilerin ilk buluşa yaptıkları damla damla katkılar, küçücük ayrıntılardaki -olmadı mı en önemli fikri bile fikir düzeyinde bırakacak, hayata geçirilmesine engel olacak- küçücük düzeltmeler... Aslında her yeni buluş bir sentezdir, yani mekanik ve endüstri denen enginlikten o buluşun öncülü olan başka buluşların toplamıdır.

Bilim ve endüstri, bilgi ve uygulama, icat ve bunun yeni icatlara uzanan bir yol olarak pratiğe geçirilmesi, kafa emeği ve el emeği, düşünce ve maddi emeğin ürünü... Bütün bunlar kendi aralarında birbiriyle ilintili kavramlardır. Her icadın, her ileri adımın, insanlığın varlığını her büyütüşün temelleri, geçmişteki ve şimdideki kafa ve kol emeği toplamının içlerine uzanır.

Mademki bu böyle, o halde bu göz kamaştırıcı toplamın minnacık bir parçası üzerinde bile hak iddia edebilmek, "bu benimdir, sizin değil" diyebilmek mümkün müdür?

III

Öte yandan, insanlık tarihi içinde yüzlerce yıl boyunca, insana üretme ve üretici gücünü artırma imkânı sağlayan her şeye bir avuç insan tarafından el konulmuştur. Bir gün belki bu el koyma işinin nasıl olduğunu anlatırız; şimdilik bu olguya değinmiş olmak ve sonuçlarının ne olduğunu tartışmakla yetindim.

Bugün, değeri, sürekli artan nüfusun gereksinimleriyle belirlenen toprak, halkın onu işlemesine -çağdaş isterlere uygun bir biçimde ve gereğince işlemesine- engel olan bir azınlığın elindedir. Maden ocakları genellikle birkaç kuşağın emeğiyle oluşmuştur, çevrelerinde sanayi ve nüfus

gelişmiştir, bu nedenle de değerleri her zaman yüksektir... İşte bu ocaklar bile bir ya da birkaç kişiye ait olabilmektedir. Bu birkaç kişi, ocaklarından çıkarılan kömürün fiyatını yükseltebilmek için kömür üretimini kısabilmekte, hatta sermayelerini değerlendirecekleri daha elverişli bir alan bulduklarında, elverişli fırsatlar yakaladıklarında tümüyle durdurabilmektedirler. Makineler de birkaç kişinin mülkiyetindedir; hatta yapılan ilk aracın, üç kuşak işçinin katkılarıyla mükemmelleştirildiği tartışmasız bir kesinlikle kabul edilen makineler için bile böyledir bu. Yüz sene önce dantel kumaş dokumak için buhar makinesini bulan adamın torunları çıkıp Basel'e ya da Nottingham'a gelseler ve makineler üzerinde hak iddia etseler, "Defolup gidin, nereden sizin oluyormuş bu makineler!" derler. Zorla el koymaya çalışırlarsa makinelerine, topa tutar patronlar onları.

Avrupa'nın yoğun nüfusu, endüstrisi, ticareti, mal ve insan hareketliliği olmasa, yararsız bir demir yığınından daha fazla bir değer ifade etmeyecek olan demiryolları, bugün, kendilerine çoğu zaman herhangi bir ortaçağ kralının sahip olduğu tüm mülklerden daha büyük bir gelir getiren bu yolların belki nerelerden geçtiğini bile bilmeyen bir avuç hisse sahibine aittir. Ve eğer bu yollan açmak için tünel kazarken, dağları düz ederken binler halinde ölen işçilerin çocukları aç bihaç, üst baş perişan bir durumda toplanıp da hissedar beylerden ekmek talep etselerdi, "kazanılmış haklar"ı savunma adına süngülerle geri püskürtülürlerdi.

Toplumun bu abuk düzeninden dolayı hayata atılan bir işçi çocuğu ne işleyebileceği bir toprak, ne başında

çalışabileceği bir makine bulabilir; onun payına düşen bir efendinin yanına girip çalışmak, işgücünü boğaz tokluğu karşılığında satmaktır. Oysa onun babası ve dedesidir, bataklığı kurutup o toprağı tarla yapan; o makineleri bugünkü verimli haline getirip o fabrikaları kuran; toprağı kazıp o ocakları açan... Güçlerinin son kertesine dek çalışıp bütün bu varları var eden hep onlardır; onlardan daha fazla veren bir başkası daha yoktur! Öte yandan bu işçi çocuğu, soyu bitmiş son yabanıl hayvandan daha yoksul bir durumda dünyaya gelmiştir. Toprağı işlemesine bir tek koşulla izin verilir: Elde ettiği ürünün dörtte birini mal sahibine, öbür dörtte birini ise hükümete ve tüccar, demiryolu hissedarı vb. gibi her türden gereksiz birtakım aracılara vermek zorundadır. Devletin, kapitalistin, toprak sahibinin ve aracıların el koydukları bu pay yıldan yıla daha da artarken, toprağı asıl işleyene, yaptığı işi kolaylaştıracak, daha çok ürün almasını sağlayacak bir payın düşmesi pek seyrek gerçekleşen bir olaydır.

Sanayide çalışmak isterse eğer, buyur çalış derler, -o da her zaman değil!- ama emeğinin karşılığı olarak var ettiği ürünün fiyatının üçte biri, dörtte biri ücrete çalışmak koşuluyla; çünkü geri kalan üçte ikilik, dörtte üçlük pay yasaların makine, işletme ya da mağaza sahibi olarak kabul ettiği kişilere gider.

Biz, ürünün dörtte birini kendisine vermemesi halinde köylünün toprağı işlemesine izin vermeyen Ortaçağ baronunun karşısına dikilip güdüyoruz. Biçimsel yanlarında kimi değişiklikler olmakla birlikte özü, ilişkileri aynı kalan feodal çağı barbarlık çağı olarak adlandırıyoruz. İşçi aç olduğu için, bugün "özgür anlaşma" adı verilen feodal koşullarda çalışmaya boyun eğmektedir, çünkü başka bir biçimde yaşamını sürdürebilmesi olanaksızdır,

burada boyun eğdiği koşullardan daha iyisini bir başka yerde bulabilmesi olanaksızdır. Her şey ya patronların, ya toprak sahiplerinin; işçiye kalansa, ya onların dayattığı koşullara boyun eğmek, ya da açlıktan ölmek!

Olay bu kadarla kalsa yine iyi. Bu ilişkilerin doğurduğu bir başka sonuç da, bütün üretimimizin sahte bir doğrultuda olmasıdır. Toplumun gerçek ihtiyaçları sınai işletmelerin umurunda değildir: Onların tek amaçları daha çok kazançtır. Yüz binlerce işçinin sokağa atılmasıyla sonuçlanan, süreğen bunalımlar buradan kaynaklanmaktadır.

İşçiler, yarattıkları değerleri ücretleriyle satın alamadıkları için, endüstri, kendine dış pazar aramak zorunda kalır ve başka halkların sömürülen sınıflarına yönelir. Böylece Avrupalı her yerde, -Doğu'da, Afrika'da, Mısır'da, Tonkin'de, Kongo'da- kölelerinin sayısını artırmaya çalışır. Ama gittiği her yerde rakiplerle karşılaşır, çünkü o ülkelerde de benzer gelişmeler yaşanmaktadır; bu yüzden de, pazar paylaşımı, hangi pazara kimin egemen olacağı hesaplaşması nedeniyle bitmez tükenmez savaşlar yaşanır. Doğuyu sahiplenmek için savaş, denizlere egemen olmak için savaş, komşularından gelecek mallar üzerine vergi koymak ve bu konuda dayatabileceği her türden koşulu dayatmak için savaş, bu tutum ve davranışlara karşı çıkan herkesle savaş! Avrupa'da top sesleri hiç dinmiyor, birbiri ardınca kuşaklar yok olup gidiyor, Avrupa devletleri gelirlerinin üçte birini silahlanmaya ayırıyor... ve biz vergi denen şeyin ne olduğunu, yoksullar için ne anlama geldiğini çok iyi biliyoruz.

Bilim, hiç denecek kadar küçük bir azınlığın ayrıcalığı... Gerçekten de, bir işçinin oğlu on üç yaşında kömür ocağına inmek ya da babasına tarlada yardım etmek zorundaysa eğer, 'herkes için eğitim'den söz edebilmek mümkün müdür! Gün boyu süren ve insanı ahmaklaştıran korkunç ağır bir işten sonra akşam evine bitkin bir şekilde dönen işçi için öğretim sözcüğü ne anlatır?

Bu durumda toplum, özgürlük sözcüğünün anlamsızlaştığı, boş bir tınlamadan ibaret olduğu iki düşman kampa bölünmüş demektir. Siyasal özgürlüklerin daha da artırılmasını isteyen köktenci, kısa sürede, özgürlüğün işçiyi uyanışa götürdüğünü fark eder; bu fark edişle birlikte çark eder ve köktenci inanışlarını bir yana bırakıp, tutucularla birlikte işçiler için olağanüstü cezai tedbirler alınmasını, yani askeri diktatorya ister.

Egemen sınıfların ele geçirdikleri ayrıcalıkların korunabilmesi koca bir yargıçlar, savcılar, jandarmalar, gardiyanlar ordusunu gerektirir; bu ise, malum: Vergi, yalan, talan, rüşvet ve akla gelebilecek her türden alçaklık demektir. İş bu kadarla kalsa yine iyi: Bu düzen insanlar arasında toplumsallığın, toplumsallık duygusunun gelişmesine engel olur. Herkes bilir: İlişkilerde doğrudanlık kalmamışsa, kendine saygı kalmamışsa, birbirini anlama, birbirine yardım kalmamışsa, tıpkı birbirlerini yiyerek, yağmalayarak yaşayan bazı hayvan türlerinin soylarının tükenmiş olması ve şimdi de tükenip gitmekte oluşu gibi, insan türü de yok olur, yiter gider. Bu arada hayatın herkesi zıt kutba doğru ittiğini de unutmayalım.

Sahibi olduğumuz şeyleri bunlardan yoksun olanlarla

bölüşmemiz gerektiğine dair tarih boyunca ne güzel sözler edilmiştir! Ama kim ki bu güzel sözleri hayata geçirmeye kalkmıştır, derhal yüz geri etmiş ve bütün bu yüce duyguların hayatta değil yalnızca şiirsel yapıtlarda güzel durduğunu söylemiştir. Yalan, kendine saygı duymak değil, kendini aşağılamaktır deriz hep; gelgelelim bütün uygar hayat aşağılık bir yalandan başka bir şey değil. Böylece hem kendimiz ikiyüzlülüğe alışıyoruz, hem de çocuklarımıza kendi ellerimizle ikiyüzlü olmayı öğretiyoruz. Akıl da ister istemez bu durumun etkisi altında kaldığı için, kendimizi sahte akıl yürütmelerle, sofizmle yatıştırmaya çalışıyoruz. İkiyüzlülük ve sofizm uygar insanın ikinci doğası olmuş durumda.

Ama toplum böyle yaşayamaz: İnsanoğlu ya doğru yola dönecek, ya da yok olacak.

Böylece, zenginliklerin bir avuç azınlık tarafından ele geçirilmesi basit gerçeğinin, toplumsal yaşamın bütününü yansıttığını görmüş oluyoruz. Antik dönemde pek çok devletin başına geldiği gibi, yok olma tehdidiyle karşı karşıya bulunan günümüz insan toplumu, nasıl ki üretim araçları tüm halkların ortak çabasıyla var edilmişse, bunların mülkiyetlerinin de herkese, tüm halklara ait olması gerektiği ana ilkesine dönmelidir. Üretim araçlarının özel ellerde bulunması hem adaletsizdir, hem de yararsız. Herkesin her şeye ihtiyacı olduğu için her şey herkese aittir; herkes bunların üretiminde gücü oranında çalışmıştır ve bugün üretilmekte olan zenginliklerde herkesin payının ne kadar olduğunu saptamanın fiziksel bir imkânı bulunmamaktadır.

Her şey herkesindir! İşte on dokuzuncu yüzyılın

yarattığı dev bir araç kütlesi duruyor önümüzde! İşte, makine adını verdiğimiz, bizim için kesen, doğrayan, eğiren, dokuyan, bölen, ayrıştıran, yeniden hammaddeye dönüştüren... kısacası çağımızın tüm mucizelerini gerçekleştiren makine adını verdiğimiz demirden köleler! Hiç kimsenin bu makinelerden bir tekine bile sahip olma ve "Bu benimdir; benim bu makinemi kullanabilmek için, onunla ürettiğiniz her ürün için bana haraç vereceksiniz" deme hakkı yoktur; tıpkı bir ortaçağ derebeyinin köylüye, "Şu tepelerle, şu çayırlık, şu mera benimdir, ve sen buralardan kaldırdığın tahıldan, ottan bana şu kadar pay vereceksin" demeye hakkı olmadığı gibi.

Evet, her şey herkesindir! Erkek ya da kadın, bu bütüne kattığı emek payı ölçüsünde, herkesin ortak çabasıyla üretilen bütünden kendi payını alabilir. Ve alınan bu pay, herkesin hoşnut olmasını, bolluk içinde olmasını sağlayacaktır.

Bizim, "çalışma hakkı", ya da "herkesin emeğinin ürünü kendine" türünden dumanlı, belirsiz formüllere karnımız tok! Bizim talebimiz refah hakkıdır... herkes için refahtır.

HERKES İÇİN REFAH

Herkes için refah bir hayal değildir. Dedelerimizin, emeğin daha üretici olması için harcadıkları büyük çaba bunu olanaklı ve gerçekleştirilebilir kılmıştır.

Şunu biliyoruz ki, bugün eğitim düzeyleri yüksek ülkelerde nüfusun üçte birden az olmayan bir kesimini oluşturan üretici işçiler, her aile için belli bir refah sağlayabilecek yeterlikte ürün üretebilmektedirler. Bildiğimiz bir başka şey daha var: Bir başkasının emeğini bol keseden savuranlar herhangi bir yararlı işle uğraşmak zorunda kalsalardı, sahip olacağımız zenginlik, -üretici işçi sayısı artmışçasına- birkaç kat daha büyürdü. Ve son olarak, insanoğlunun üretici gücünün artış hızının, burjuva biliminin papazı Malthus'un öne sürdüğünün tersine, insanın kendisinin artış hızından daha büyük olduğunu biliyoruz(1). Bir ülkenin nüfusu ne kadar büyükse, üretici güçlerin gelişmesi de orada o kadar hızlıdır.

Gerçekten de, İngiltere'nin nüfusu 1844'ten bugüne topu topu % 62 artmışken, üretici güçlerin artışı en az % 130 olmuştur. Nüfusun daha az arttığı Fransa'da da üretici güçlerde çok hızlı bir büyüme gözlenmiştir. Tarım alanında üzücü krizler yaşanır, köylü bir yandan devletin, bir yandan banker, tefeci ve sanayicilerin haraç kıskacında soluk alamazken, Fransa'da son çeyrek yüzyılda tahıl üretimi dörde katlanmış, sanayi ürünleri üretimi ise on kat artmıştır. Birleşik Devletler'de gözlenen tablo ise çok daha çarpıcı: Avrupa'dan bu ülkeye yönelik göç akınlarına karşın,

daha doğrusu özellikle bu işçi göçü sayesinde, Birleşik Devletler'in her sektördeki üretimi onlarca kez artmıştır.

Bu sayılar bile akılcı düzenlenmiş koşullarda üretimimizin ne olabileceğini gösterebilmekten uzaktır. Bugün üretim yeteneğimiz arttıkça, asalaklar ve aracılar ordusu da görülmemiş bir hızla çoğalmaktadır. Geçmişte sosyalistler arasında egemen olan bir görüş vardı: "Sermaye, hepi topu belirli birkaç elde toplanmıştır, dolayısıyla da zenginliğin herkese yayılması için bu birkaç kişinin elindeki servetin müsadere edilmesi yeterlidir"... Gerçekteyse, başkalarının emeğini sömürerek yaşayan insan sayısı, bu basit hesabın ötesinde bir karmaşıklık gösterir.

Fransa'da her otuz kişiye, üretimle dolaysız uğraşan on kişi bile düşmemektedir. Ülkenin tüm tarımsal zenginliğini yalnızca yedi milyon insan yaratmaktadır; kömür ve dokuma gibi sanayinin iki ana dalındaki işçi sayısı ise iki buçuk milyondan azdır. Bir de emek sömürücülerinin sayılarına göz atalım: İngiltere'de (İskoçya ve İrlanda'yla birlikte) jüt, dantel, ipek, çuha, hasa vb. tüm dokuma sektöründeki işçi sayısı 1 milyon 30 bindir ve bunun yalnızca 300 bini erkek, geri kalanı kadın, yeniyetme ve çocuktur. Ülkenin tüm kömür ve maden ocaklarında yaklaşık yarım milyon kişi çalışmaktadır. İngiltere ve İskoçya'da bir milyondan biraz fazla kişi toprağı işlemekle uğraşmaktadır ve istatistikçiler İngiltere ve İskoçya'nın 26 milyonluk nüfusuna en çok 8 milyonluk üretici düşebilsin diye sayıları büyütmek zorunda kalmaktadır(2). Gerçekteyse, İngiltere'nin dünyanın dört bir yanına yolladığı zenginlikleri taş çatlasa altı ya da yedi milyon işçi yaratmaktadır. Bu durumda, dünyanın dört yanından gelir elde eden sermaye sahipleri ve tüketiciyi

kendilerinin üreticiye ödediklerinin 5-20 kat fazlasını ödemeye zorlayan aracı-tüccar takımının sayısı için ne diyeceğiz?

Ötesi de var. Sermaye sahipleri fiyatları yükseltebilmek için sürekli olarak üretimi kısmaktadırlar. İstiridye ve en lezzetli balıklarla dolu fıçıların, bu ürünlerin halkın alım gücü düzeyine düşmemesi ve zenginlerin damak tadı olmayı sürdürmeleri için denize atılmaları, lüks sayılabilecek kimi dokuma ve gıda ürünlerinin de istiridyelerle aynı sonu paylaşmaları şurada dursun, herkes için zorunlu, olmazsa olmaz ürünlerin üretimlerini bile kısmaktan çekinmemektedirler. Kömür işçileri ordusu, soğuktan titreyenlerin ısınabilmesi için ocaklarda her gün kömür kazmayı seve seve kabul edebilecekken, kömür fiyatlarının düşmesini istemeyen patronlar, bu ordunun üçte birinin, hatta bazen üçte ikisinin haftada üç günden fazla çalışmalarına izin vermemektedirler. Karıları kızları paçavralar içinde dolaşırken binlerce dokuma işçisi yine aynı nedenle tezgâhlarının başına geçememektedir. Bu da bir yana, Avrupa nüfusunun dörtte üçünün üzerinde giyim-kuşam kavramına hakkını verecek giysi bulunmamaktadır.

Yüzlerce yüksek fırın, binlerce el tezgâhı ya sürekli çalışmamakta, ya da yalnızca yarı zamanlı olarak çalışmaktadır. Neden, yine aynı: Fiyatları yukarı çekmek. Eğitim düzeyi yüksek her ülkede yaklaşık bir milyon, hatta bazen iki milyon insanın işsiz olduğunu görüyoruz. Bu insanlar sürekli iş arıyorlar ama aradıklarını bulabilme olanağından yoksunlar.

Milyonlarca insan, işlenmemiş ya da kötü işlenmiş toprakları, muhteşem ürünlerin kaldırılabileceği verimli

tarlalara dönüştürmeyi seve seve kabule hazırlar. Şu anda içler acısı ürünlerin kaldırıldığı tarlaların verimini beşe katlamak için bir yıllık bir akılcı emek yeter de artar bile. Ama toprağa, maden ocaklarına, el tezgâhlarına sahip olan sermaye sahipleri sermayelerini -halktan gasp ettikleri paraları- Türkiye ya da Mısır devletlerinin borç senetlerine, Patagonya'nın altın madenlerine yatırmayı tercih ettikleri için, kollan sıvayıp işe girişmeyi bekleyen gözü pek, çalışkan girişimciler işsiz güçsüz oturmak zorunda kalmaktadır. Çünkü ülkelerini terk etmek zorunda kalmış Mısır fellahlarını, İtalyanları, Çin kulilerini çalıştırmayı kapitalistlerimiz çıkarlarına daha uygun bulmaktadırlar.

Bütün bunlar, üretimin bilinçli olarak ve doğrudan kısıtlanmakta olduğunu vurgulayan olgulardır. Bu arada, dolaylı ve bilinçsiz kısıtlamalar bulunduğunu da unutmamak gerekiyor: Bununla, son kerte yararsız, ya da yalnızca varsılların öz benliklerini tatmine yönelik gereksiz zımbırtıların üretimi için harcanan emekten söz ediyoruz.

Bu dolaylı kısıtlamanın maliyetinin hangi dudak uçuklatıcı rakamlara ulaştığını yaklaşık olarak bile tahmin edebilmemiz olanaksız. Ama hepimiz, bugünün ve yarının üretimini daha da artıracak ve mükemmelleştirecek araçların üretimine harcanabilecek muazzam bir insan emeğinin tümüyle boş şeylere harcandığını biliyor ve kendi gözlerimizle görüyoruz. Yeni pazarlar kazanmak, komşularını ekonomik etkisi altına almak, ülke içinde sömürüyü daha kolaylaştırmak için Avrupa'nın silahlanmaya harcadığı milyarları düşünelim yeter... Yine, bir avuç insanın ekonomik yaşamı ellerinde tutabilmesi için her türden memur vb.ye ödenen milyonları

düşünelim... Büyük kentlerde suç oranını önemli ölçüde düşürmenin kesin bir yolu olarak, buralardaki yoksulluğu bir parça olsun hafifletmenin maliyetiyle, mahkemelere, cezaevlerine, jandarmalara, adalet dedikleri mekanizmaya harcanan milyonları kıyaslayalım... ve son olarak, şu ya da bu partinin, politikacının ya da sömürücü bir kumpanyanın çıkarlarına dönük olarak basın yoluyla yalan yanlış haberlerin yayılmasına harcanan milyonları düşünelim...

Hepsi bu kadar da değil. Her yıl son derece gereksiz şeyler uğruna harcanan emeği -hesaplayabilirsek eğer- hesaplamaya çalışalım: Varsılların at ahırları, av köpekleri, uşakları, hizmetçileri için; sosyete beylerinin, bayanlarının kaprisleri için, yüksek sosyete denen ahlaksızlar topluluğunun lüksleri için harcanan kaynakları... insanları kendilerine hiç de gerekmeyen şeyleri almaya zorlayan reklamları, bu yolla tüketilen gereksiz nesneleri, aynı mekanizmayla satılmaya çalışılan düşük kaliteli, hatta bazen tüketicisi için kesinlikle zararlı olan malları... Bütün bu gereksizliklerin maliyetinin hangi rakamlara ulaştığını tam olarak hesaplayabilmek her ne kadar olanaksızsa da, bu uğurda harcanan muazzam emekle yararlı şeyler üretilebileceğini, pek çok fabrika ve atölyenin makinelerle donatılabileceğini ve bunun sonucunda da dükkânların, bugün halkın üçte ikisinin şiddetle gereksinim duyduğu mallarla dolup taşacağını kestirmek zor olmasa gerektir.

Kısacası, her ülkede üretici emek gücünün dörtte birinin yılın en az üç dört ayı işsiz olduğuna, ikinci bir dörtte birinin -hatta belki de yarısının- zenginlerin keyfine ve halkın sömürülmesine harcandığına kuşku yoktur.

Böylece, bir yandan, uygar halkların üretici güçlerini artırma hızlarını, öbür yandan, üretimin maruz kaldığı doğrudan ve dolaylı kısıtlamaları göz önüne aldığımızda, akılcı bir ekonomik yapılanmayla birkaç yıl içinde ortalığın yararlı üründen geçilmez hale geleceği açıktır; insanların, "Yeter!" diyecekleri durum olacaktır bu, "kömür de, ekmek de, giysi de yeter artık! Oturup güzelce bir dinlenelim ve gücümüzü, boş zamanımızı en iyi nerede, nasıl değerlendireceğimizi düşünelim!"

Hayır, herkes için refah bir hayal değildir. Bu belki insanoğlunun, üstelik de korkunç bir çalışmayla bir desyatinlik(3) araziden hepi topu üç yüz dört yüz kilogram çavdar kaldırabildiği, tüm üretim araçlarını kendi elleriyle yaptığı zamanlarda bir hayaldi, ama biraz demir ve birkaç kilogram kömürle en karmaşık makineleri bile harekete geçirebilen, uysal, söz dinler büyük gücün, motorun bulunmasından bu yana hayal olmaktan çıkmıştır.

Ama bu refahın gerçekleşebilmesi için insanoğlunun yarattığı muazzam servetin; kentlerin, evlerin, tarlaların, fabrikaların, iletişim araçlarının, eğitim kurumlarının özel mülkiyet konusu olmaktan çıkmaları gerektir... ki ele geçirenler bunlarla keyiflerince oynamasınlar.

Dedelerimizin muazzam bir emekle yapıp yarattıkları, işleyip ürettikleri üretim araçları herkesin ortak malı olmalıdır, ki toplum kolektif aklıyla bunlardan herkesin yararına olacak şeyler çıkarabilsin.

Bunun içinse istimlak ve müsadere gereklidir. O yüzden herkes için refah bizim amacımız, istimlak ve müsadere ise aracımızdır.

II

İstimlak ve müsadere, yani halka ait olan şeylerin yine halka verilmesi... tarihin bize, on dokuzuncu yüzyıl sonu insanlarına verdiği görev budur. Toplumun refahını sağlamaya yönelik her şey, topluma geri verilmelidir.

Ama bu sorunun çözümü ne yasalara, ne de yasama organına bırakılabilir. Böyle bir çözüm kimse için inandırıcı olmaz. Yoksul da varsıl da gayet iyi bilir ki, ne çağdaş hükümetler, ne de herhangi bir siyasal devrimle işbaşına geçebilecek olan hükümetler bu işi sonuçlandırabilecek bir yol bulamazlar. Yine, yoksulu da, varsılı da hissetmektedir ki, bunun için toplumsal bir devrim gereklidir ve bu devrim ufukta görünmüştür, artık bugünün-yarının işidir ve bu da kimsenin kimseden gizleyemeyeceği açık seçik bir olgudur.

Son yarım yüzyıldır gerekli hazırlıklar -evrim- zihinlerde tamamlanmıştır; ama devrim azınlığın, varlıklı sınıfların baskısıyla hayata geçememektedir; o nedenle engellerin bertaraf edilmesi ve devrimin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Peki bu devrim nereden gelecek? Devrimin başlangıcının belirtileri nelerdir? Bu sorulan kimse

yanıtlayamaz; bize göre tam bir bilinmezlik içindeki konulardır bunlar. Ama bir parça gözlemleyen ve düşünebilen herkes -varsılı yoksulu, işçisi patronu, devrimcisi tutucusu- bu devrimin çok yakın olduğunu duyumsamaktadır.

Peki, günü gelip de bu devrim patladığında ne yapacağız?

Geçmiş devrimlerin dramatik yanları üzerine pek çok şey okumuşuzdur, ama bunlardaki gerçekten devrimci çalışmalara ilişkin bildiklerimiz öyle azdır ki, çoğumuz bu hareketlerde yalnızca dışsal durumu, ilk günlerin mücadelelerini, barikatları görürüz. Ama bu sokak çatışmaları, bu ilk çarpışmalar çok kısa sürer ve halkın zaferi ya da yenilgisiyle sona erer; ama işte halkın egemenler üzerinde sağladığı zaferden sonra başlar asıl devrim çalışmaları. Devrim gerçekten halkçı bir karakter taşıyorsa eğer, dört bir yandan saldırıya uğrayan güçsüz ve yeteneksiz egemenler, devrim kasırgasıyla savrulur giderler. 1848 yılında Fransız burjuva monarşisi birkaç gün süren bir yenilgiye uğradı ve Louis Philippe basit bir arabayla Paris'ten kaçmaya başladığında, Paris eski kralını çoktan unutmuştu bile. 18 Mart 1871'de Thiers hükümeti Paris'i kendi kaderiyle baş başa bırakarak birkaç saat içinde sırra kadem bastı. Bu arada unutmamak gerekir ki hem 1848, hem de 1871 hareketleri yalnızca birer kent ayaklanmalarıydı; gerçek bir halk ayaklanmasında ise ülke çapında tüm devlet aygıtının çözülüp yok olması inanılmaz bir hızla gerçekleşir. Egemenler önce kaçarlar, sonra kendilerine dönüş olanakları yaratacak kumpaslar kurmaya başlarlar.

Eski hükümet sallanmaya başlar başlamaz, halk ayaklanmasının dalga dalga yükselişi karşısında ordu direnmeye son verir, komutanlarını, liderlerini suçlamaya başlar; liderlere gelince onlar da bir yolunu bulup usulca sıvışırlar; direnmeye son veren askerler ya kollarını kavuşturup beklerler, ya da dipçiklerini havaya kaldırıp isyancılara katılırlar. Polis ilkin ne yapacağında kararsızdır: Sille tokat kalabalığın üzerine yürümekle, "Yaşasın komün!" diye haykırmak arasında gidip gelir; sonuçta "yeni amirler"ini beklemek üzere uslu uslu evlerine dağılırlar. Büyük burjuvazi pılı pırtısını bohçaladığı gibi güvenli bir yerlere doğru sıvışır. Halk, olduğu yerde kalır. Her devrimin başlangıcı böyledir.

Şimdi, diyelim, birkaç büyük kentte komün kuruldu. Binlerce insan caddeleri meydanları dolduruyor, akşamlan "ne yapmalı?" sorusuna yanıt bulmak, toplumsal sorunlara çözüm aramak için ateşli tartışmalar yaptıkları kulüplerde kendiliklerinden toplanıyorlar. Onları artık her şey ilgilendiriyor; eskiden toplumsal olaylara kayıtsız olanlar bile şimdi çok çalışkan, çok ateşliler. Her yerde müthiş bir hareketlilik, zafere ulaşmak için müthiş bir arzu gözleniyor. En yüksek düzeyde özverilere tanık olunuyor. Halk coşkuyla ileri doğru atılıyor: İleri olsun da nereye ve nasıl olursa olsun.

Bütün bunlar çok güzel, çok yüce davranışlar. Ama devrim değil henüz bu. Tam tersine, devrimcinin işi daha yeni başlıyor.

Bu arada, kuşkusuz, bazı öç eylemlerinde de bulunulacak: Bir takım Watrin'ler, Thomas'lar halk tarafından sevilmemenin bedelini ödeyecekler. Ama bu da devrime ilişkin tesadüfi bir olay olacak, yoksa devrimin kendisi değil.(4-5)

Hükümet sosyalistlerinin, radikallerin, tanınmamış gazeteci dâhilerin, kibirli hatiplerin (işçi ya da burjuva) kent Duma'sına koşup boşalan yerleri kapmaya çalışacaklarına da kuşku yok. Kimi ceketinin üstüne birtakım ıvır zıvır takıp kendini bakan aynalarında seyredecek ve yeni unvanına yakışır azamette emir verme talimleri yapacak: Gazete yazı kurulundaki ya da fabrikadaki eski arkadaşlarının saygılı hayranlıklarını üzerine çekebilmek için şimdi onlara kırmızı kuşak, askeri şapka ve azametli el kol hareketleri gereklidir. Kimi, okuyup bir şeyler anlayabilmek ve görkemli tümcelerle dolu yasalar, yönergeler hazırlayabilmek için gerçekten temiz, içten duygularla kitapların, dergilerin arasına gömülecektir (oysa devrim sürecinde bulunulduğundan kimsenin uymayacağı, uygulamayacağı şeyler olacaktır bunlar).

Kendilerinde eksik buldukları vakar ve heybete sahip olabilmek için, eski hükümet kurumlarından uygun buldukları adları alır ve kendilerine "Geçici Hükümet", "Toplumsal Kurtuluş Komitesi", "Belediye Meclisi", "Başkan", "Baş", "Muhafız Birliği Komutanı" gibi sıfatlar yakıştırırlar. Kimileriyse unvan seçimi konusunda fazla müşkülpesent davranmaz ve parlamento ya da Kent Sovyeti üyesi unvanlanyla yetinirler ve kendilerine yakışan törensellikle mecliste toplanırlar. Böylece, önlerindeki devrimin hedefini, sonuçlarını, kapsamını farklı farklı anlayan, sık sık öne sürüldüğü gibi ortak bir platformu paylaşmak şurada dursun, kişisel yarışma içinde bulunan en az on ayrı eğilimden bir yığın insanı toplanmış görürüz. Sonuçta, dört bir yandan bir araya gelmiş posibilistler ("mümküncüler"), kolektivistler, radikaller, Jakobenler, blankistler hiç ara verilmeyen ve gitgide tansiyonu artan

uzun toplantılar boyunca bir tartışmaya girmek zorunda kalırlar. Dürüst insanlarla, bir tek kendisinin buyruk verme durumunda olmasını düşleyen, aralarından çıktıkları kalabalıkları küçük gören çıkarcılar birbirlerine karışmışlardır. Birbirlerine tam aykırı görüşlerin sahibi olan bu insanlar bir araya gelip toplanırlar ve aralarında birlik oluşturabilmek, çoğunluk sesi diyebilecekleri bir ses çıkarabilmek için, birbirlerine sık sık gerici, despot, üçkâğıtçı suçlamalarını da yönelterek, bitip tükenmek bilmeyen bir tartışmaya girişirler. Ciddi denilebilecek tek bir önlem üzerinde bile uzlaşmaya varabilmeleri olanaksızdır; beş paralık ayrıntılarla ilgili öyle ateşli tartışmalara girer, öylesine kendilerinden geçerler ki, tumturaklı bildiriler yayınlamaktan başka hiçbir şey beceremez, kotaramazlar. Bu arada da kendilerini pek bir ciddiye alırlar; oysa hareketin asıl gücü onlardan uzakta, sokakta, yığınlar arasındadır ve hep orada kalacaktır.

Bütün bunlar, tiyatroseverler için belki ilginç şeylerdir; ama kesinlikle devrim değildir. Buraya kadar daha hiçbir şey yapılmış değildir!

Bu arada halk acı çekmektedir. Fabrikalarda makineler durmuş, atölyeler kapılarına kilit vurmuş, kapitalist kaçıp güvenlikli bir deliğe gizlenmiş... sipariş yok, ticaret yok. İşçi, evvelce almakta olduğu üç kuruşu da kaybetmiş, yaşamak için zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatları durmadan yükseliyor...

Ama böyle yüce dönüm noktalarına gelindiğinde hep olduğu gibi kahramanca bir özveriyle bekliyor halk. "Üç

aylık ücretimizi Cumhuriyete bağışlıyoruz!" Böyle dediler Şubat 1848'de Parisli işçiler, Fransa'da cumhuriyet ilan edildiğinde. Aynı anda "halk temsilcileri" cici beyler ve geçici hükümetin cici üyeleri, -en küçük memura dek- düzenli olarak aylıklarını almaktaydılar.

Halk acı içinde. Ama, yığınlara özgü çocuksu bir saflıkla, önderlerine duyduğu güvenle, inançla, onların yukarıda; kabinede, mecliste, Toplumsal Kurtuluş Komitesinde hızla işe koyulmalarını bekliyor. Ama "yukarda" halkın acıları dışında her şey düşünülüyor. 1793 yılında açlık, devrimin kaderini de tehdit edecek şekilde Fransa'yı pençeleri arasına aldığında; halkta artık bıçak kemiğe dayandığı bir sırada; göz kamaştırıcı tuvaletler içindeki saygıdeğer bayanlar, baylar gösterişli arabalarıyla Elise kırlarında keyif çatarken, Jakoben Kulübü'nde Robespiere müthiş bir inatçı tutum sergiliyordu. Niçin? Kendisinin İngiliz Anayasasına ilişkin anılarının tartışılması için! 1848 yılında sanayinin bütünüyle durmuş olmasından dolayı işçi bir dilim ekmekten yoksun otururken, Geçici Hükümet ve Mecliste, subayların emekli aylıklarıyla cezaevleri konusunda bitmez tükenmez bir ağız dalaşı yürütülüyor, şu kahredici işsizlik ortamında halkın nasıl yaşadığı kimsenin aklına gelmiyordu. Bin bir olumsuzluk ve Prusyalıların top ateşi altında doğan ve varlığını topu topu yetmiş gün sürdüren Paris Komünü'nün kınanacağı bir nokta varsa o da aç askerle zafer kazanılamayacağını, günde otuz su (elli kopek) ile kuşatılmış Paris'te işçinin hem istihkâm hatlarında çarpışıp, hem de ailesini geçindiremeyeceğini anlayamamış olmasıdır. Halk acı içinde kıvranıyor ve soruyor: "Ne yapmalı? Bu durumdan kurtulmak için nasıl etmeli?"

III

Bize kalırsa bu sorunun tek bir yanıtı var.

Geçmişte taşıdığı etiket, bedensel ya da moral gücü, yetenekleri ve başka nitelikleri ne olursa olsun, herkesin yaşama hakkı olduğunu, toplumun, sahibi olduğu tüm geçim araçlarını herkes arasında bölüştürmesi gerektiğini kabul etmek ve bunu yüksek sesle açıklamak gerekir. Evet, kabul etmek, açıkça ilan etmek ve buna uygun adımları atmak gerekir.

Bir kez, halkın, devrimin daha ilk gününden, kendisi için yepyeni bir dönemin başladığını; bundan böyle, yanı başında görkemli saraylar dururken kimsenin köprü altlarında gecelemeyeceğini; kentte ağzına kadar yiyecek maddeleriyle dolu dükkânlar dururken kimsenin aç kalmayacağını; yanı başında kürkçü dükkânları dururken kimsenin soğuktan titremeyeceğini anlamasını sağlamak gerekir. Varsın artık her şey herkesin olsun! Varsın artık tarih en nihayet, halka görevleri konusunda vaazlar veren değil, onun gereksinimleri konusunda kaygılanan, çabalayan hiç değilse tek bir devrim görsün!

Ama yönergelerle olmaz bu iş. Ancak halkın işin içine girmesi, yaşam için gerekli her şeye doğrudan egemen

olmasıyla olur; bu, biricik bilimsel davranış biçimidir, halk kitlelerinin gerçekten anlayabileceği, arzulayacağı biricik yoldur.

Ayaklanan halk adına ekmek depolarına, giyim kuşam mağazalarına, evlere el koymak gerekir. Hiçbir şey boşa harcanmamalı, harcanan her şeyin yerine yenisinin konmasını sağlayacak bir örgütlenmeye gidilmeli. Kısacası, ihtiyaçların giderilmesi için gerekenlerin yapılmasından önce üretime başlanmalı, hemen, derhal başlanmalı bu işe, ama bu kez cici beyler, bayanlar için değil, tüm toplumun bugünü, yarını için, daha yüksek bir hayat düzeyine kavuşması için yapılmalı.

1848 yılında halkın kandırılması için kullanılan, bugün de kimilerinin aynı amaçla piyasaya sürmek istedikleri "çalışma hakkı" türünden ne anlama geldiği tam anlaşılmayan sözlere karnımız tok bizim. Günümüzde artık uygulanabilir hale gelen herkes için refah şiarını, ne pahasına olursa olsun hayata geçirmek gerektiğini lafı dolandırmadan, korkmadan açıklamanın zamanı geldi.

1848'de işçiler çalışma hakkı talebinde bulunduklarında hükümet hemen ulusal atölyeler kurdu ve insanları günde iki frank karşılığında bu atölyelerde çalışmaya zorladı! İşçiler, emek örgütlenmesi talebini yükselttiklerindeyse, kendilerine şu karşılık verildi: "Az bekleyin dostlar, hükümetimiz bu işi gündemine almış bulunuyor; şimdilik şu iki frankı buyurun. Dinlen biraz, yaşamı boyunca hep çalışmış, çilekeş işçi!" Bu arada top namluları hedefe yöneltilsin, askerler dört bir yandan kuşatma operasyonunu tamamlasınlar ve burjuvazi bin bir yöntem kullanarak ustası olduğu bir işi gerçekleştirsin: İşçilerin örgütlülüğünü yerle

bir etsin. Derken, aydınlık, pırıl pırıl bir gün kendilerine yöneltilen şu buyruk: "Gidip Afrika'yı işgal edecek, sömürgemiz yapacaksınız... Yoksa hepinizi kurşuna dizeriz, teresler!"

Oysa işçilerin talebi refah hakkı olursa, sonuç bambaşka olacaktır. Çünkü bu taleple birlikte tüm toplumsal zenginliklere egemen olma haklarını; evleri ihtiyaç sahibi ailelere dağıtarak, çektikleri bunca açlıktan sonra tavanlarına kadar dolu yiyecek içecek depolarına el koyarak en nihayet refah denen şeyin ne olduğunu ucundan kıyısından öğreneceklerini dile getirmiş olacaklardır. Böylece, tüm zenginliklerin kendilerinin hakkı olduğunu, uzun yıllar boyunca yalnızca burjuvazinin erim alanında bulunan bilim ve sanatın yüksek hazlarıyla en nihayet tanışabileceklerini açıklamış olacaklardır.

Refah haklarını yükseltmekle, işçiler -bu nokta çok daha önemli- aynı zamanda bu refahın neyin nesi bir şey olduğunu, bu refahın sağlanması için nelerin üretilmesi gerektiğini, hangi değersiz şeylerin üretiminden artık vazgeçilmesi gerektiğini belirleme haklarını da ilan etmiş olacaklardır.

Refah hakkı demek, insanca yaşamak demektir... Çocuklarımızı bizim yetiştiğimiz -adına çalışma hakkı denilen, ancak yarının burjuvasınca yönetilen ve sömürülen, uygulamadaysa hep ücretli kölelik hakkı olarak kalan- koşullardan çok daha iyi koşullarda, bizim yetişme düzeyimizden çok daha yüksek bir düzeyde, toplumun eşit üyeleri olarak yetiştirmek demektir. Refah hakkı, toplumsal devrim demektir; çalışma hakkı ise, olsa olsa, endüstriye zincirlenmişlik demektir.

İşçinin, insanlığın ortak mirasındaki hakkını istemesinin, bu hakka sahip olmasının zamanı çoktan gelmiştir.

1 Malthus, 1798'de yazdığı *"Nüfus Yasası Üzerine Bir Deneme"* adlı yapıtında, nüfusun ve yoksulluğun artışının nedenlerinin, kapitalist ekonominin koşullarında değil, geçinme araçlarının mutlak yetersizliğinde aranması gerektiğini; insan nüfusunun geometrik, geçinme araçlannınsa aritmetik bir hızla arttığını; dolayısıyla, nüfusla geçinme araçları arasındaki oranın salgın hastalıklar, savaşlar vb. yollarla dengelenmesi gerektiğini öne sürmüştü. Aşırı nüfus artışı konusu, komünist düşüncenin XIX. yüzyıldaki kuramcılarının hayli kafasını karıştırmıştı: "Toprağın verimliliğinin düşmekte oluşu" ve "aşın nüfus artışı" olguları gerçekse, insanoğlu varoluşunu sürdürebilmek için sonsuza dek mücadele etmeye mahkûmdur, dolayısıyla da "bolluk, eşitlik ve uyum toplumu" bir hayal olarak kalacaktır.

2 1892'den sonra sayılar değişmiş ama genel sonuçta bir değişiklik olmamıştır.

3 Desyatin: Yaklaşık 1 hektar (1,09 hektar)lık Rus alan ölçü birimi (Ç.N.).

4 Watrin, işçilerin nefret ettikleri bir gardiyandı, 80'li yıllarda öldürüldü. Thomas, generaldi, 18 Mart 1871 günü öldürüldü. Komünün ilan edildiği gün halkın tek can alma olayı da bu oldu.

5 Kropotkin, yanılıyor. 18 Mart 1871 günü General Thomas'la birlikte General K. Lecompte da kurşuna dizildi.

ANARŞİST KOMÜNİZM

I

Özel mülkiyete son vermiş her toplum, bizce, derhal anarşik komünizmin temellerini atmaya başlamalıdır. Anarşizm, kaçınılmaz olarak komünizme varır dayanır, komünizm de anarşizme; kaldı ki bunların her ikisi de, çağdaş toplumlara egemen olan aynı büyük sevdanın, eşitlik sevdasının ifadesidirler.(1)

Geçmişte, bir köylü ailesinin, yetiştirdiği buğdayı, aile üyeleri için evde örülen giysiyi kendi el emeklerinin ürünü olarak gördüğü bir dönem yaşanmıştı: Esasen bu yine de pek doğru değildi, çünkü o zamanlarda da ortaklaşa yapılmış yollar, köprüler vardı; bataklıkken ortaklaşa kurutulup meraya dönüştürülmüş alanlar, ortaklaşa yükseltilmiş kent duvarları vardı. Tekstil tezgâhlarındaki her yenilik ya da ketenin boyanmasıyla ilgili her buluş, herkesin yararınaydı. Köylü ailesinin varoluş koşulları da, kuşkusuz, dünya yardımından bütün öbür insanlar kadar yararlanma esasına dayalı olacaktı.

Ama her şeyin sanayi içinde bir ağ gibi birbirine girdiği, her üretim dalının öteki üretim dallarının yardımını gereksindiği günümüz koşullarında, yapılan üretimden herkesin payını çıkarmak, hesaplamak olacak şey değildir. Elyaf işlenmesinde ya da metal dövülmesinde eğitim düzeyi yüksek ülkeler öyle büyük bir mükemmeliyet düzeyine ulaştılar ki, bununla binlerce başka büyük ve küçük sanayi dalını da gelişmeye itekledilir; demiryollarının yayılmasına, gemi sanayinin gelişmesine, sayısı milyonları

bulan işçi sınıfında el uzluğunun, becerinin artmasına ve son olarak da yeryüzü yuvarlağında üretim adına yapılan her türlü işin gelişmesine ön ayak oldular.

Süveyş Kanalı'nın yapımı sırasında koleradan, ya da St. Gothard tünelinin yapımı sırasında eklem kireçlenmesinden ölen İtalyanların; köleliğin kaldırılması için giriştikleri savaşta top mermileriyle parçalanıp ölen Amerikalıların , Rusya, Avrupa ve Amerika'da dokuma sanayiinin gelişmesine, Manchester ya da Moskova'da dokuma tezgâhları başında öksüre tıksıra çalışan çocuklardan ya da işçilerden birinin getirdiği sorun üzerine dokuma tezgâhının bilmem ne kusurunu nasıl giderebileceğine kafa yoran mühendisten daha az şey yapmamışlardır.

Bu durumda, yaratılmalarına hepimizin katkıda bulunduğu zenginliklerden her birimizin payına düşen bölüm nasıl belirlenecek?

Biz kamulaştırma konusunda kolektivistlerin görüşlerini paylaşamıyoruz, bu bir; ikincisi, bu zenginliklerin üretilmesinde herkesin harcadığı saati esas alma, ödüllendirme gibi şeylerin de ideal ya da ideale giden yolda ileri doğru bir adım olduğunu kabul etmiyoruz. Çağdaş toplumlarda eşyanın trampa değerinin, o şeyin üretimi için harcanan emekle mi ölçüldüğü konusuna hiç girmeyeceğiz burada (Adam Smith, Ricardo, onlardan sonra da Marx'ın görüşü buydu, bilindiği gibi; bu konuya daha sonra geleceğiz), burada şu kadarını belirtelim ki, üretim araçlarının toplumun ortak malı kabul edildiği bir toplumda, kolektivistlerin idealleri artık gerçekleşemez demektir. Toplumsalcılık ilkelerine dayalı bir mülkiyet sistemini

benimsemiş bir toplumun ücretli emeğin her biçimini reddetmesi de kaçınılmazdır.

Şundan kesinlikle eminiz ki, kolektivistlerin yumuşatılmış bireyciliklerinin, komünizmin -tam olmasa bile hiç değilse toprak ve üretim araçlarının herkesin malı olduğunu savunabilen bir komünizmin- yanında tutunabilmesi olanaksızdır. Bu yeni mülkiyet biçimi, ortak topraklarda ortak alet edevatla elde edilen üretimin dağıtımı konusunda da yeni bir biçime gidilmesini gerektirmektedir. Yeni üretim biçiminin var olduğu yerde eski tüketim biçimi olamaz, tıpkı yeni üretim biçimi varsa eski biçim siyasal örgütlerin olamayacağı gibi.

Ücretli emek, toprakların ve üretim araçlarının herkesin değil, birkaç kişinin malı olmasının sonucudur ve kapitalist üretimin gelişebilmesinin olmazsa olmaz koşuludur; yokoluşu da kapitalist üretimle birlikte olacaktır. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, kaçınılmaz bir biçimde, ortak üretilen nimetlerin tüketiminin de ortak olmasını getirecektir.

Biz komünizmin iyi, arzu edilir bir düzen olduğunu söylemekle kalmıyoruz, kişiselciliğe dayanan çağdaş toplumların kendilerinin kaçınılmaz olarak komünizm istikametine yöneleceklerini düşünüyoruz.

Şu son üç yüz yıldır kişiselciliğin gelişmesi, yani tek tek kişilerin başkalarının haberi olmadan kendi çıkarını kollaması eğiliminin güçlenmesi, başka bazı nedenler de olmakla birlikte, esas olarak bireyin kendini sermaye egemenliğine, devlete karşı koruma arzusuyla

açıklanmaktadır. Bir vakitler de bazı kişiler, çoğunluğun hissiyatına tercüman olduklarını da söyleyerek şu vaazı verip gezdiler: Herkes tek tek kendini kurtardı mı, tüm toplum devletten de, sermayeden de kurtulmuş olur. "Para, özgürlük de dahil, bana ihtiyacım olan her şeyi satın alma olanağını sağlar." Ancak, çok büyük bir yanlışı içeriyordu bu görüş: Çünkü çağdaş tarih, parayla değil özgürlüğün, kalıcı, sürekli, sağlam, güven verir bir bireysel yaşamın bile satın alınamayacağını göstermektedir: Başka insanlarla işbirliği içinde olmadıkça; sandığı, çıkını ne kadar altınla, parayla dolu olursa olsun, tek insan güçsüzdür.

Öte yandan, tüm çağdaş tarih boyunca bireycilik akımının yanı sıra, hem kadim komünizmin kalıntılarına tutunma çabalarına, hem de toplumsal yaşamın son derece farklı alanlarında komünist ilkeleri yeniden canlandırma çabalarına tanık oluyoruz.

Onuncu, on birinci ve on ikinci yüzyıl halk toplulukları sivil ya da dinsel egemenlerinden kurtulur kurtulmaz, ortaklaşa çalışma-kardeşçe bölüşme ilkelerini hayata geçirmek arzusuyla doldular.

Kent, -altını çiziyorum, tek tek kişiler değil, kent; Rusya'da "Gospodin Velikiy Novgorod" kenti- gemiler, kervanlar donatıyor ve uzak ülkelere ticaret için gönderiyor; ve bu ticaretten elde edilen gelir ayrı ayrı tüccarların değil, yine tüm kentin oluyor; kente yiyecek, içecek ve başka gerekli malzemeler alınıyor. Bu deneyimle ilgili kuruluşların izlerine on dokuzuncu yüzyıla (1848'e) dek orda burada rastlanabiliyordu, ailelerin kuşaktan kuşağa aktardıkları söylenceler arasında da bu deneyimle ilgili anılar baş yeri tutuyordu.

Bütün bunlar yitti gitti. Bu komünizmin son izlerinin de silinip gitmemesi için savaşım veren bir tek selskaya obşçina-köy cemaati kaldı; o da olsa olsa, devlet ağır kılıcını terazinin kefesine indirene kadar sürdürebilir bu işi.

Bununla birlikte her yerde, çok değişik biçimler altında, ama aynı ilkeye dayalı yeni örgütlenmeler görülüyor. İlke: Herkese ihtiyacına göre, çünkü belli bir ölçüde komünizm olmadan çağdaş toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri olanaksızdır. İnsanların kafalarına mal üretimi fikrini yerleştiren o çok dar egoist karakterine rağmen günümüzde pek çok yerde komünist yönelişler gözleniyor, komünizmin insanlar arasındaki ilişkilere en akla gelmez biçimlerde sızdığı görülüyor.

Çok değil, daha dün denilecek kadar yakın zamana kadar bir ırmağın üzerine köprü yapıldı mı, gelenden geçenden "köprü parası" adı verilen bir para alınırdı. Şimdiyse köprüler kamu malıdır, isteyen canının istediği kadar geçebilir. Şose yollarda, gidilen verst başına para ödeme uygulamasına bugün yalnızca Doğuda rastlanıyor. Müzeler, kitaplıklar, devlet okulları, çocuklara topluca verilen öğle yemekleri, parklar, bahçeler, yıkanan-süpürülen, aydınlatılan yollar, evlere kadar çekilen sular (ne kadar su harcandığını hesaplama uygulamasından vazgeçilmesi yönünde güçlü bir eğilim var) herkese açıktır, herkes bunlardan yararlanabilir... Hepsindeki ilke, "ne kadar ihtiyacınız varsa, buyurun"dur.

Kara ulaşımını sağlayan arabalarla, demiryolu ulaşımını sağlayan trenler artık aylık, yıllık biletler

satıyorlar: Bir gün ya da bir yıl içinde istediğiniz kadar gidiş-geliş yapabilme olanağı sağlanıyor bu yolla. Geçenlerde de bir ülkenin tümünde, Macaristan'da (onun ardından da Rusya'da) demiryolları beş yüz versti de, yedi yüz versti de aynı fiyata gitmenizi sağlayan bölgesel tarife uygulaması başlattı. Bu uygulamanın çok yakında tıpkı posta tarifesi gibi, koca bir bölge (diyar) için geçerli olması beklenebilir. Bütün buralarda ve pek çok başka kurumda daha (oteller, pansiyonlar vb.) hâkim eğilim, tüketimi ölçmemek yönündedir. Kiminin gidecek bin verstlik yolu vardır, kiminin yedi yüz verstlik... Kimi üç funt ekmek yer, kimi iki... Bunlar, insanların kişisel durumlarıyla bağlı olan tüketim miktarlarıdır ve birincilerden sen fazla yol gittin, çok ekmek yedin diye bilmem ne kadar daha fazla para almanın hiçbir dayanağı yoktur. Bu türden dengeleyici uygulamalara bizim bireyci toplumumuzda bile rastlanıyor.

Bu da bir yana, şimdilik fazla güçlü olmamakla birlikte kendini hissettiren bir eğilim daha var: Kişisel tüketimi, kişinin topluma verdiği ya da bir gün vereceği hizmetin üstünde bir yere koymak. Böylece tek tek her parçası bütün diğer parçalarıyla sıkı sıkıya bağlı olan toplum, olayı bir bütün olarak görmekte, birinin verdiği hizmeti, herkesin verdiği hizmet olarak algılamaktadır.

Bir halk kütüphanesine gittiğiniz zaman -yalnız Paris'te değil, örneğin Londra ya da Berlin'de de- kitaplık görevlisi size istediğiniz kitabı (elli kitap istemiş olsanız bile) vermeden önce sizin topluma ne gibi hizmetleriniz olduğunu sormaz. İstediğiniz kitabı verir, o kadar; hatta eğer beceremiyorsanız, kataloglarda aradığınız kitabı bulmanıza yardım eder. Tıpkı bunun gibi, belli bir kayıt ödentisiyle -ki çoğu kez emek katkısı nakdi ödemeye yeğlenmektedir-

bilimsel dernekler, kuruluşlar sizlere müzelerinin, bahçelerinin, kitaplıklarının, laboratuvarlarının... kapılarını açmaktadır... herkese eşit bir şekilde: İster Darwin olsun, ister sıradan bir amatör!

Bazı kentlerde, siz eğer herhangi bir icat üzerinde çalışıyorsanız, sizi özel bir işliğe gönderiyorlar, burada yer sağlıyorlar, marangoz tezgâhı, demir tezgâhı ve ihtiyaç duyduğunuz başka bütün aletleri sağlıyorlar (tek ki bunları kullanmak elinizden geliyor olsun) ve "Buyurun, istediğiniz kadar, istediğiniz gibi çalışın!" diyorlar. "İstediğiniz bütün gereçleri sağladık... Gerekli görüyorsanız, işinize arkadaşlarınızı da katabilirsiniz, başka zanaatlardan kişileri de çağırabilirsiniz Ya da öylesi hoşunuza gidiyorsa eğer, yalnız çalışabilirsiniz... Havada uçan bir alet icat edin... Ya da hiçbir şey icat etmeyin, siz bilirsiniz. Bir fikriniz olduğunu söylemiştiniz ya, bu yeter".

Yine bunun gibi, cankurtaranlar derneği üyesi gönüllüler, batan bir geminin tayfalarına unvanlarını ya da bugüne dek topluma verdikleri hizmeti sormuyorlar; hiç düşünmeden kendilerini denize atıp kudurmuş dalgaların arasından hiç tanımadıkları insanları kurtarabilmek için kimi kez kendi canlarından oluyorlar. Boğulmakta olanları tanıyıp tanımamanın ne önemi var ki? "Orda bizim sunacağımız hizmete muhtaç, imdat isteyen bir insan var... Onun kurtarılma hakkının doğması için bu kadarı yeter. Hemen atlayıp kurtaralım kendisini!"

Bu her bakımdan komünist eğilime artık her yerde rastlanabiliyor; akla gelebilecek her kılık altında, toplumumuzun en bireyci geçinen, bireycilik vaazlarının kaynaklandığı yer olan şu en orta kesiminde bile.

Yarın bir felaket olsa, örneğin bir kentimiz düşman işgaline uğrasa, normal zamanlarda son derece bencil olan büyük kentlerimizden biri kuşatılsa, bu kent herkesten önce çocukların ve yaşlıların karınlarının doyurulması, barındırılması ve her türlü gereksiniminin karşılanmasına karar verecektir. Bunu yaparken de bu insanların bunu hak eden hizmetleri olmuş mu ya da olmakta mı diye bir soruşturma yapmayacaktır. Öncelikle onların karınları doyurulacak, sonra çarpışanların durumu düşünülecek, bu yapılırken de çarpışmalarda kimin daha akıllı ya da cesur davrandığına vb. bakılmayacaktır. Sonra kadınlar da erkekler de büyük bir özveriyle, kendi rahatlarını unutup yaralıların tedavisiyle uğraşacaklardır.

Kısacası bu eğilim, bu heves, bu sevda var ve yaşıyor. İnsanların en can alıcı gereksinimlerini giderebildiği ölçüde; insanlığın üretici güçlerinin büyümesi ölçüsünde; ve bunlardan da çok olarak, gündelik hayatımızın eften püften kaygıları yerine bir büyük genel ülkü ortaya çıktıkça gitgide daha da belirginleşecektir bu duygu.

Üretim araçları herkesin ortak mülkiyetine geçmiş, insanlar hep beraber çalışıyorlar, emek toplumda hukukun kendisine verdiği saygın yeri almış, dolayısıyla da üretkenliği artmış, beklenenden daha çok ürün veriyor... Bu durumda, şu anda bile güçlü olan komünist düşüncenin uygulanmakta olduğu alanın daha da genişleyeceğinden ve toplumsal yaşamın temel ilkelerini de bu düşüncenin oluşturacağından kuşku duyulabilir mi?

Bütün bu verilerin ışığında, (ve gelecek bölümde konu

edineceğimiz istimlak ve müsadere pratiğine ilişkin hususlan da göz önünde bulundurarak), mevcut düzeni ayakta tutan gücü yerle bir ettiğimiz anda, birinci görevimiz derhal komünizmi hayata geçirmek olacaktır.

Ama bizim komünizmimiz falanster komünizmi ya da Alman devletçilerinin komünizmi gibi değildir. Bu anarşik komünizmdir; hükümetin olmadığı, özgür insanların komünizmidir. Bu, insanoğlunu bütün zamanlarda izlemiş bulunan ekonomik özgürlük ve siyasal özgürlük gibi iki kendi başına kavramın bir bütün halinde ele alındığı bireşimdir.

II

"Anarşi"yi siyasal örgütlenmenin ideal biçimi olarak alırken bizim yaptığımız şey, yine, insanlığın gözle görülür yönelişinden söz etmektir. Gelişmiş Avrupa toplumları ne zaman egemenlerin boyunduruğunu omuzlarından atmayı başarsalar, toplum hemen bu yöne doğru koşmaya başlıyor ve üzerine bireysel özgürlüklerin inşa edilebileceği bir karşılıklı ilişkiler sistemi kurmaya girişiyor. Ve biz tarihten biliyoruz ki, yerel ya da genel ayaklanmalarla hükümetlerin gücünün sarsıldığı, zayıflatıldığı ya da en düşük düzeye indirildiği zamanlarda, bu gelişmeyle birlikte, ara ara ekonomik ve siyasal başarılar -hiç beklenmeyen, hızlı başarılar- görülür.

Bunu bağımsız kentler döneminde görmüşüzdür: Bu dönemlerde insanlık bilimde, sanatta, zanaatkârlıkta, mimarlıkta, geçmiş zamanlarda beş-on yüzyılda gerçekleştiremediği atılımları, başarıları gerçekleştirmiş, kısacık zaman dilimlerinde iki yüz, üç yüz yıllık başarı sıçrayışlarını yaşamıştır. Reform sırasında gerçekleşen ve Papa'nın egemenliğini tehdit eder boyutlara ulaşan köylü ayaklanmaları sırasında aynı şeyi görmüşüzdür; keza, Atlantik Okyanusu'nun karşı kıyısında, eski Avrupa'nın hoşnutsuz unsurlarının yarattıkları özgür topluluklarda görmüşüzdür.

Eğitim düzeyleri yüksek Avrupa halklarında bugün yaşanmakta olan gelişmeleri dikkatle gözleyecek olursak, hükümetlerin etki alanlarını daraltmak, buna karşılık kişi hak ve özgürlüklerini genişletmek yönündeki eylemlerin nasıl çoğaldığını açıkça görürüz. Geçmişin kurumlarının ve kör inançlarının mirasını yemeye alışmış bir güruhun bütün engellemelerine karşın çağdaş gelişmeler özellikle bu doğrultuda gerçekleşiyor. Bütün evrimlerde olduğu gibi burada da beklenen tek şey, devrim: İnsanın, yolunun üstünde duran toz toprak içindeki köhne yapılan yerle bir etmesi ve yeni doğmuş, dipdiri bir toplumda özgür bir biçimde yer alabilmesi için.

İnsanlar uzunca bir süre çözümsüz bir soruya çözüm aradılar durdular. Soru şuydu: "Bireyleri boyun eğmeye zorlayabilecek, ama bunu yaparken de kendisi topluma boyun eğme çizgisinden ayrılmayacak bir hükümet olamaz mı?" Günümüzdeyse, insanlık hükümet denen şeyden bütünüyle kurtulmaya ve gereksinimlerini, aynı hedefe

yönelmiş kişi ve gruplar arasında özgür anlaşma yoluyla gidermeye çalışıyor. Her bölgesel birimin, yani köylerin, kentlerin, bölgelerin, ülkelerin zorunlu, ivedi gereksinimleri vardır; karşılıklı anlaşma yavaş yavaş yasaların yerini alır ve kişisel, ayrı ayrı çıkarları, devlet sınırlarından bağımsız, ortak bir hedefe doğru yönlendirir.

Daha yakın zamanlara dek devletin asli işleri olarak düşünülen kimi görevlerin bugün devletle ilgisi tartışılıyor: Devlet karışmadığı zaman insanlar işlerini çok daha kolay, elverişli bir şekilde hallediyorlar. Ve biz bu doğrultuda kazanılan başarılara baktığımızda kaçınılmaz olarak şu sonuca ulaşıyoruz: İnsanlık hükümetlerin etkinliklerini sıfır düzeyine düşürme ve haksızlığın, zorbalığın, zulmün ve tekellerin timsali olan devleti yok etme çabası içindedir.(2)

Bugün artık şöyle bir toplum düşünebilme durumundayız: Bireyin elini kolunu bağlayan yasalar yok, dolayısıyla yasalara göre değil, alışkanlıklarına göre hareket ediyor birey; toplum içinde herkesin yaşamış olduğu; ihtiyaçların giderilmesi, başkalarıyla işbirliği, yardımlaşma içinde olmak ve başka insanlara kayıtsız olmamak, onları sevmek gibi davranışlarla edindiği toplumsal alışkanlıklarına göre hareket ediyor

Devletsiz bir toplum düşüncesi, kuşkusuz, özel sermayenin olmadığı bir ekonomik yapı kadar tepki çekecek bir düşüncedir. Bizler, insanların kendi aralarındaki ilişkilerinde Tanrı rolü oynayan devlete ilişkin bir yığın kör inançlar içinde yetiştik. Okullarımızda Roma tarihi olarak belletilen Roma söylencelerinden tutun da, Roma hukuku adıyla okutulan Justinyen'in Bizans yasalarına dek,

-üniversitelerimizde okutulan "hukuk" üzerine akla gelebilecek her türlü bilimi de bunlara katın- bunların hepsi ve genel olarak tüm eğitim sistemimiz, bize her yerde hazır ve her şeye kadir bir devlet fikrini aşılamaya çalışırlar.

Bu önyargıyı desteklemek üzere, okullarda ders konusu olarak okutulan koca koca felsefe sistemleri oluşturuldu. Aynı amaçla değişik hukuk kuramları yaratıldı. Siyaset denilen şey bütünüyle bu ilke üzerine bina edildi ve hangi partiden olursa olsun her siyasetçi halka şu sözlerle seslendi: "Bize iktidarı verin, sizi dertlerinizden kurtaralım: Bizim bunu yapacak olanaklarımız var."

Beşikten mezara kadar bütün davranışlarımıza "devletin, hükümetin gücüne boyun eğme" ilkesi yön veriyor. Toplumbilim ya da hukukla ile ilgili herhangi bir kitabı açtığınızda, hükümetin, onun örgütleri ve eylemlerinin son derece önemli bir yer kapladığını göreceksiniz, öylesine ki, bu kitapları okuyan öğrenciler yavaş yavaş, hükümet, devlet ve devlet adamları dışında dünyada hiçbir şeyin olmadığını düşünmeye başlar.

Aynı şey gazeteler için de söz konusudur. Parlamento tartışmaları, siyasal entrikalar sütun sütun yer bulabilirken, devletin dışmda-kendi yolunda seyreden halkın o muazzam gündelik yaşamı, ya çıkarılan yeni bir yasa, ya da polisten yapılan bir açıklama nedeniyle son sayfalarda birkaç satırla geçiştirilir. Bu gazeteleri okurken dünyayı dolduran nice bin şeyi unutursunuz; örneğin bütün insanlığı unutursunuz: Doğan, büyüyen, ölen, acı çeken, çalışan, tüketen, düşünen ve tepemize binmiş ve kene gibi yapışmış sırnaşık insanlara karşın yaratan insanlığı... bizim bilisizliğimizin

büyüttüğü bu keneleri gözümüzde öyle yüceltmişizdir ki, tüm insanlığın üzerini kaplayacak irilikte, ürkütücülükte gölgeleri olmuştur bunların.

Gözümüzü gazetelerden ayırıp hayatın kendisine, çevremizdeki insanlara yönelttiğimizde, hükümetin akıp giden hayat üzerinde hiç denecek bir rolü olduğunu görür ve çok şaşırırız. Milyonlarca köylünün, vergi verme dışında, devlet hakkında hiçbir şey bilmeden yaşayıp öldüklerini ta Balzac saptamıştır. Ticaret alanında olsun ya da başka alanda olsun, milyonlarca iş her gün hükümetin hiçbir karışması olmadan yürüyüp gitmektedir. Bunların en önemlileri, örneğin ticaret ya da borsa sözleşmeleri bile öylesine resmiyetten uzak bir biçimde bağıtlanmaktadır ki, sözleşmenin taraflarından biri üzerine aldığı yükümlülüğü yerine getirmekten cayacak olsa bile hükümet bu işe karışamaz. Ticaret işlerinden anlayan herhangi biriyle konuşun, her gün tüccarlar arasında gerçekleşen ticari operasyonların önemli bir bölümünün karşılıklı güvene dayandığını söyleyecektir. Sözünü tutma alışkanlığı (bu basit alışkanlık), kredi değerini yitirme korkusu, ticari dürüstlük denen göreli dürüstlüğü ayakta tutmada çok daha etkili olmaktadır. Dahası, hiç utanıp sıkılmadan müşterisini kötü bir malı pahalıya satarak kazıklayan bir tüccar, bir başka tüccarla ilişkisinde sorumluluğunu yerine getirmeyi bir görev olarak görmektedir. Zenginleşmenin hayatın biricik motoru, biricik amacı olduğu günümüz koşullarında bile şu göreli dürüstlük gelişebilmişse eğer, bir başkasının emeğini sömürmenin toplumsal hayatın temeli olmaktan çıkarıldığı koşullar altında bu gelişmenin ilkiyle karşılaştırılamayacak denli hızlı olacağından kuşku duyulabilir mi?

Günümüz dünyası için çok karakteristik bir başka olgu daha var ki, aynı gelişmeyi çok daha çarpıcı bir biçimde vurguluyor. Bu olgu, özel girişimciliğe dayalı işletmecilik alanının sürekli büyümesi ve çok çeşitli amaçlarla kurulan özgür birliklerin alabildiğine çoğalmasıdır. Daha ilerde bu konu üzerinde ayrıntılarıyla duracağımız için, şimdilik şu kadarını söyleyelim: Bu türden olgular öyle çoğaldı, öyle alışılmış olgular haline geldi ki, 19. yüzyılın ikinci yarısının en önemli olayı olarak bunlar kabul edilecektir... Siyaset yazarları ve sosyalist yazarlar bunları ne kadar görmezden gelirlerse gelsinler ve hükümetlerin gelecekte çok önemli, çok işlevsel rolleri olacağına ilişkin ne kadar ahkâm keserlerse kessinler, bu böyle.

Bu sınırsız ölçüde çeşitlilik gösteren özgür örgütler öylesine doğallar, öylesine hızlı büyüyorlar, öyle kolay gruplaşıyor ve eğitimli insanın sürekli büyüyen ihtiyaçları için öylesine bir kaçınılmazlık oluşturuyorlar ki; ve son olarak öylesine kolayca ve öylesine elverişli bir şekilde hükümet müdahalelerinin yerini alıyorlar ki, sonuçta kaçınılmaz olarak toplum hayatında önemi gitgide büyümesi gereken olgular olarak kabul etmemiz gerekiyor bunları.

Eğer bu türden özgür örgütler toplumsal yaşamın ve gündelik yaşamın her alanında yaygınlık kazanmamışlarsa, bunun tek nedeni, işçilerin yoksulluğu, çağdaş toplumun kastlara ayrılmış olması, özel mülkiyet ve hepsinden çok da emekçilerin sürekli olarak devlet engelleriyle karşılaşıyor olmasıdır. Bu engelleri kaldırın ortadan, "birlikler"in eğitimli kesiminin tüm etkinlik alanını kapladığını göreceksiniz.

Son elli yılın tarihi de, keza, hiçbir anayasal hükümetin, devletin ele geçirdiği alanlardan herhangi birinde etkinlik kuramamış olduğunun canlı bir kanıtıdır. Ama on dokuzuncu yüzyıl, bir gün, bir şekilde, parlamentarizmin yerle bir olduğu yüzyıl olduğunu gösterecektir.

Parlamentarizmin yanlışları ve temsili yönetim adı verilen garabetin kusurları öylesine kör kör parmağım gözünedir ki, bu yönetim biçiminin eleştirisiyle uğraşan düşünürlerin bile (J. Stuart Mili, Lavergne) yalnızca genel hoşnutsuzluğu dile getirdikleri söylenebilir. Gerçekten de, saçmalığı düşünebiliyor musunuz: Üç beş kişiyi seçiyorsunuz ve onlara "Bizim hayatımızın her alanıyla ilgili yasalar çıkarın, hatta hayatımızın sizin hiç bilip anlamadığınız alanlarıyla bile ilgili olabilir bu yasalar" diyorsunuz? Artık insanlar şunu anlamaya başladılar: "Çoğunluk yönetimi" demek, uygulamada, tüm ülke işlerini, ülkenin nerede ne kadar meclisi varsa hepsinde çoğunluğu elinde tutan kişilere -Fransız Devrimi sırasındaki adlandırmalarıyla "bataklık kurbağalarına- ya da belirli hiçbir dünya görüşleri olmayan, rüzgârın nereden estiğine ve nereden daha çok parsa toplayacaklarına bakarak bazen "sol", bazen "sağ" partilerde yer kapan insanlara vermek demektir. Anayasal yönetim, kuşkusuz, saray partilerinin sınırsız yönetimlerine göre ileri doğru bir adımdı, ancak insanlık mayalanmayı bekler gibi burada takılıp kalamaz, yeni yollar aranacak ve bulunacaktır.(3)

Dünya posta birliği, demiryolları derneği, değişik bilimsel dernekler... bunların hepsi insanların özgür iradeleriyle kurdukları, yasaların yerini alan kurumlardır.

Günümüzde yerkürenin dört bir yanına dağılmış farklı insan grupları herhangi bir amaçla örgütlenmek istediklerinde "her işe uygun parlamenterlerden oluşan" bir uluslararası parlamento seçip, "Bize yasa yapın, size boyun eğeceğiz" demiyorlar. Eğer birebir oturup konuşamıyorlar ya da yazışma yoluyla sonuca yaramıyorlarsa, bir kongre düzenleyip söz konusu sorun üzerine yetişmiş adamlarını buraya yolluyorlar ve ona diyorlar ki: "Gidin, oturup konuşun ve bir anlaşmaya varmaya çalışın; ama buraya cebinizde hazır yasalarla dönmeyin, bize yasa gerekli değil; buraya anlaşma tasarısıyla dönün, biz onu ister benimseriz, ister benimsemeyiz."

Neredeyse yarım yüzyıldır ingiliz işçi birliklerinin yaptıkları budur işte. Kongrelerinden öneriden başka bir şeyle dönmüyor işçiler; her işçi birliği bunu ayrı ayrı değerlendiriyor ve isterse benimsiyor, istemezse reddediyor. Büyük sınai şirketlerinin, bilimsel derneklerin, Avrupa ve Birleşik Devletler'i adeta bir ağ gibi saran her türden dernek ve birliğin yaptığı da budur. Devlet egemenliğinden kurtulan toplumun yapacağı şey de budur. Toprağı ve fabrikaları bugün onları ellerinde tutanlardan geri almak parlamentoların işine gelmez. Toplum feodal hukuk üzerine yapılandıkça, monarşinin sınırsız erkine rıza gösterebilir; ama toplumsal yapı ücretli emeğe ve yığınların kapitalistlerce sömürülmesine dayanıyorsa, parlamentarizmde sömürünün en sağlam dayanağını bulur. Ortak mirası -toprak, fabrikalar, sermaye- ele geçirmiş özgür toplum ise, bu yeni ekonomik düzene uygun politik örgütlenmeyi -özgür birliklere ve özgür federasyonlara dayalı örgütleri- kendisi yaratacaktır.

Her ekonomik evre, tarihte belirli bir politik evreye denk düşer. Bugünkü mülkiyet biçiminin yıkılması da, ancak

yeni bir siyasal hayatın gerçekleştirilmesiyle mümkündür.

1 Büyük Fransız Devrimi döneminde özel mülkiyetin ekonomik seçeneği olarak anlaşılan "communaute des biens"-"varlık toplumu" kavramı yaygınlık kazanmıştı; bu kavramı temel alarak da XIX. yüzyılın 40'h yıllarında ilk kez komünizm (Latince communis-ortak) teriminin kullanıldığına tanık olunmuştu. Kropotkin'in ideal toplumsal yapılanma anlayışı ister istemez şu soruyu gündeme getiriyor: ideal toplum yapısı anlayışı olarak Marxist ve anarko-komünist anlayışlar arasında ne fark var? Bakunin ve Kropotkin de, tıpkı Marx ve Engels gibi, komünist toplumda toplumsal ilişkilerin temelini, üretim araçları üzerindeki ortak mülkiyetin oluşturduğunu düşünüyorlardı. Onlar da Marxistler gibi, komünizmde herkese gereksindiğince ilkesinin uygulanacağını, sınıflar arası, kentle köy arası, kafa emeğiyle kol emeği arası farkların tümüyle ortadan kalkacağını savunuyorlardı. Böylece, anarko-komünistlerle Marxistlerin komünizm anlayışlarının bütün temel noktalarda çakışmakta olduğunu görüyoruz. Çelişkiler, bu ideale ulaşmanın yollan ve araçları faslında başlıyor. "Ana ilkeler ve hedefler: bunlar iki ayrı şeydir," diyor Lenin: "Hedefler konusunda anarşistler de bizimle aynı düşüncede olacaklardır. Kendileriyle konuştuğumda hedefler konusunda anlaştığımızı şahsen tespit etme fırsatını buldum; ama ilkeler ve bunların detayları konusunda, asla... Bu bağlamda bizi anarşistlerden ayıran şey nedir?.. Geçiş döneminde proletarya diktatörlüğü kurmak ve devlet zoruna başvurmak..." *(Toplu Yapıtlar:* c.44, s.24). Marxistlerden farklı olarak anarko-komünistler, sosyalist devrimin zafere ulaşmasının hemen ardından "komünizm uygulaması"na geçilebileceğini savunuyorlardı.

2 Merkezi devletin egemenliğinin sınıflandırılmasının gerekliliğini XIX. yüzyılda bir tek anarşistler değil, erken kapitalizmin T. Jefferson, A. Ha-milton, B.Franklin vd. gibi kimi liberal ideologları da savunuyorlardı. Sivil yurttaşlar topluluğuyla devletin etkinlik alanlarının ayn ayrı olması görüşünden hareketle, kişi özgürlüğüne geliniyor, ancak bu özgürlük daha çok sınırsız ekonomik girişim özgürlüğü ve özel mülkiyete devletin asla dokunamaması gerektiği anlayışıyla sınırlı tutuluyordu. Böylece, insan haklan devletin varlığına bağlanıyor, ancak buradaki devlet, toplumsal yaşamın "gece

bekçisi"nden öte işlevi olmayan bir devlet olarak görülüyordu.

3 Tüm XIX. yüzyıl boyunca temsili demokrasi anarşizmin şiddetli eleştirilerine uğradı. Bakunin'e göre halk yönetimi eğer kurumsallaşırsa, kaçınılmaz olarak sivil topluma yabancılaşır ve daha incelikli bir sınıf egemenliğine dönüşür. Böylece, parlamenter cumhuriyet "sanal halk meclislerinde-ki sanal temsilcilerinde ifadesini bulan sanal halk iradesi"nin sanal devletidir. Parlamentarizme bu bakış açısından yola çıkan anarşistler I. Enternasyonal'de, "politikayı ret" şiarını yükselttiler: Mademki parlamentarizm devletin gerçek yüzünü -sömürücü yüzünü- gizliyordu, öyleyse emekçilerin tüm legal politik etkinlikleri devrimci hareketi zayıflatacak uzlaşmacı hareketler olmaktan ileri gidemezdi. Bakunin, Marx ve Engels'i "oportünizm" ve "reformizm"le suçluyordu. "Burjuva radikal sosyalistleri" dediği Marx ve Engels'le aralarındaki en önemli farkı açıklarken şöyle diyordu Bakunin: "...onlar politika ve devletten yararlanmak, bu ikisini reforme etmek, dönüştürmek istiyorlar... bizim biricik kabulümüz ise, egemenliği ve onun zorunlu tezahürü olan politikayı kökünden yok etmektir (M.A. Bakunin, *Seçilmiş Yapıtlar.* Mosk., 1919, c.l, s.68). Legal siyasal etkinliklerin reddi politikasını eleştiren Marx ve Engels, tüm umutların zorla gerçekleşecek bir devrime bağlanmasının işçi hareketini zayıflatacağını savunmuşlardır. "Siyasal özgürlükler, toplantı yapma, ittifaklar kurma hakkı, basın özgürlüğü... bütün bunlar bizim silahlarımız. (Düşman) bu silahlan bile elimizden almaya çalışırken, eli kolu bağlı oturup, politikayı reddediyoruz denilebilir mi hiç?" (Marx K., Engels F., *Yapıtlar,* c.l7, s.424).

KAMULAŞTIRMA VE ZORALIM

I

1848 devrimi sırasında, dudak uçuklatıcı servetinin derdine düşen Rothschild'in şöyle bir şaka yaptığını anlatırlar: "Peki, kabul, servetimi başkalarının sırtından yaptım. Ama bu serveti tüm Avrupa'da yaşayan insanlara eşit olarak dağıtacak olursak, adam başına beş franktan fazla düşmez. Ve ben, isteyene, hakkı olan beş frankı vermeye hazırım".

Bunu böylece açıklayan ve bir gazetede de yayınlatan ünlü zengin, ellerini arkasına bağlayıp Frankfurt caddelerinde dolaşmaya başlamış. Yanına gelip kendisinden beş franklarını isteyenlerin sayısı dördü beşi geçmemiş, o da yüzünde şeytani bir gülümsemeyle istekleri yerine getirmiş. Numara tutmuş, milyonerin soyu sopu hâlâ büyük dedelerinin milyonlarının üstünde oturuyorlar.

Bazı burjuva düşünürler de bize aynı şeyi söylüyorlar aslında: "Kamulaştırma mı! Anlıyorum! Bu demektir ki, herkesten paltoları alınıp büyük bir yığın halinde üst üste konacak... Sonra da, herkes yığından kendine en iyi paltoyu kapabilmek için birbiriyle kavga edecek!"

Ne demeli: Aptalca bir şaka mı, saçma bir gevezelik mi?!

Biz hiç de daha sonra dağıtmak için paltoları bir yere yığmayı falan istemiyoruz (Üstlerinde başlarında bir şey olmadığı için soğuktan tir tir titreyen insanlar bu işten kazançlı çıkacakları halde düşünmüyoruz böyle bir şeyi). Rothschild'in paralarını bölüşmeyi de kesinlikle istemiyoruz. Bizim istediğimiz, dünyaya gelen her insanın üretici bir işi öğrenmesi ve kimseden izin almadan ve yok tarla sahibiydi, yok fabrika sahibiydi diye kimseye emeğinin aslan payını vermeden bir işte çalışmasıdır.

Rothschild'lerin, Vanderbilt'lerin ellerinde bulunan zenginliklere gelince, biz bunları yalnızca ortak üretimimizi daha iyi örgütlememize yardımcı olacak varlıklar olarak görüyoruz.

Çiftçi elde ettiği ürünün yarısını çara ya da toprak ağasına vermeden toprağını sürebiliyorsa, toprağı sürmeye, gübrelemeye yarayan makineler çiftçinin emrindeyse; fabrika işçisi bir iki patron için değil de tüm toplum için üretebiliyorsa, ne işçi-köylü yarı aç yarı tok ve paçavralar içinde yaşayacak, ne de Rothschild'ler ve öteki sömürücüler kalacak dünyada. İşçi yarattığı değerin ancak küçük bir parçasını oluşturan bir ücrete işgücünü satmak zorunda kalmadığında, Rothschild'ler de kalmayacak.

Bize diyorlar ki: "İyi, güzel de, sizde de, aşağıdan Rothschild'ler yetişebilir. Birinin Çin'e ya da bilmem nereye gidip milyonlar kazanmasını ve sonra da dönüp buraya yerleşmesini engelleyebilir misiniz? Bu adamın milyonlarıyla kendine hizmetkârlar, işçiler tutmasını ve onları sömürmesini nasıl engelleyeceksiniz? Tüm dünyada aynı anda devrim yapacak haliniz yok ya! Öyleyse? Yoksa

sınırlara gümrük görevlileri yerleştirip gelenlerin üzerini arayacak ve yanlarındaki paraya zoralım mı uygulayacaksınız? Jandarma-anarşistlerin yolcuları kurşunlamalarını izlemek hayli ilginç olurdu doğrusu!"

Büyük bir yanlışa dayanıyor bu düşünceler: "Varsılların varlığı nereden geliyor?" diye sorulmuyor insanlara. Birilerinin varsıllığının, birilerinin yoksulluğuyla mümkün olduğunu anlamak için uzun incelemeler yapmaya gerek yok. Yoksulun olmadığı yerde, onları sömüren varsıl da yok demektir. Ancak halkın yoksulluğundan doğar varsıllık.

Ortaçağda, büyük servetlerin doğduğu zamanı düşünün. Feodal baron (Rusya için söyleyecek olursak boyarin ya da knyaz), kimsenin yurt tutmadığı bir yerde binlerce desyatin verimli araziye el koymuştur. Ancak, bu arazi birilerince yurt tutulmadıkça baronumuz henüz zengin değildir. Çünkü toprak ona henüz hiçbir şey getirmemektedir ve Ay'daki bir araziden daha değerli değildir onun için. Zenginleşmek için ne yapacaktır baron? Köylü arayacaktır.

Şayet her köylünün, üzerinden kimseye haraç vermediği bir parça toprağı ve o toprağı işleyecek hayvanı, aracı-gereci olsa, baronun arazisinde kim giderdi çalışmaya? Herkes kalıp kendi toprağında çalışır, baron da bir başına kalakalırdı. Ne var ki, gerçeklikte, savaşların, kuraklığın, vebanın, hayvan telefatının perişan ettiği, ne pulluğu, ne atı olan (Ortaçağda demir pahalıydı, koşum hayvanı da öyle) köylülerden tümen tümen bulabilir baron.

Evet, her yer, bir iş bulabilmek için yollara düşmüş yoksullarla doluydu. Bizim baronun arazisinin önünden geçen bir yol kavşağında da, üzeri değişik boyutlarda haç

işaretleriyle ve yine yoksulların anlayabileceği başka işaretlerle dolu bir direk bulunurdu. Bu işaretlerin çözümü genellikle şöyleydi: Bu araziyi yurt tutacak köylüye: Toprak, karasaban, kulübesini yapması için kereste, at ve tohumluk tahıl verilecek, şu kadar yıl hiçbir şey için hiçbir ödemede bulunması istenmeyecektir.

"Şu kadar yıl", örneğin eğer dokuz yılsa, direk üzerine dokuz adet haç çizilmiş oluyordu ve köylü bu dokuz haçın ne anlama geldiğini çok iyi anlıyordu.

Ve işte yoksullar baronun arazisine yerleşmeye başladılar. Arazide yollar açtılar, bataklıkları kuruttular, köyler kurdular, iş hayvanları edindiler ve başlangıçta hiçbir vergi, haraç vermediler. Sonra, -dokuz yıl sonra- baron kira sözleşmesini burunlarına dayadı, aradan bir beş yıl daha geçince ayni ve nakdi haraç istemeler başladı, sonra bunun miktarı arttıkça arttı, köylünün ödeme gücünün sınırına varıp dayandı. Köylü her yeni koşula boyun eğdi, çünkü koşullar her yerde aynıydı, buradan başka yerde daha iyi koşullarda bir iş bulabilmesi olanaksızdı. Böylece yavaş yavaş, -yasaların da büyük yardımıyla -yasaları da baronlar yapıyordu çünkü,- köylünün yoksulluğu, baronun varsıllığının kaynağı olup çıktı... Bir tek baronun da değil, köylünün ödeme gücü arttıkça çoğalan ve arı oğlu gibi köyün üstüne çullanan koca bir tefeciler sürüsünün... Bu noktada köylü artık bir toprak kölesi olmuştur ve baronun yanından bir yere ayrılabilmesi mümkün değildir!

Böyleydi işte durumlar Ortaçağda. İyi de, sanki şimdi de öyle değil mi? Özgürce işleyebileceği toprağı olsa köylü hiç 1 desyatin toprak için yüz ruble ödeyerek kendini ücretli köleliğe mahkûm eder mi? Kaldırdığı ürünün üçte birini,

bazen yansını, hatta bazen tamamını toprak ağasına vermeye razı olur mu?

Ama işte köylünün hiçbir şeyi yok elinde; tek isteği topraktan karnını doyurabilmek, bunu sağlayabilmek için de alın teriyle, kanıyla, canıyla beyleri, paşaları zengin edip duruyor. Mujik yoksulluğundan prenslerin, kontların, tüccarların varlıkları büyüdükçe büyüyor. Kısacası şu bizim yirminci yüzyılda da her şey tıpkı Ortaçağda olduğu gibi.

II

Toprak sahibi, mujiğin yoksulluğundan, fabrika sahibi de işçinin yoksulluğundan varsıllaşıyor.

Örneğin bir burjuva şu ya da bu yolla iki yüz bin rublelik bir parayı toparlamış. Bu, az para sayılmamakla birlikte, çevremizde tanık olduğumuz çılgınlıkta lüks bir yaşam sürülmesi durumunda fazla dayanmaz. Diyelim yılda yirmi bin rubleyle bir eli yağda bir eli balda lüks bir yaşam sürmeye karar verdi burjuvamız. Ama bu, parasının en çok on yıl içinde tükenmesi anlamına gelir. Bu durumda "pratik" bir insan olarak burjuvanın yapacağı şey, hem sermayesini olduğu gibi korumak, hem de yıllık esaslı bir gelir elde etmek olacaktır.

Peki ama bu iş nasıl olacak? Bu işin olabilmesi bugünkü toplumsal yapımızda hiç zor değil. Çünkü bugün köyler olsun, kentler olsun, bir hafta sonra, hatta yarın, karnını

nasıl doyuracağını bilmeyen işsizlerle doludur. Böylece burjuva uygun bir mühendis bulur ve bir fabrika yaptınr ona. Bankerler -özellikle de hilekar, sahtekar, anasının gözü gibi bir ün kazanmışsa- seve seve bir iki yüz bin ruble daha borç verirler kendisine. Bu sermayenin de yardımıyla, artık üç yüz dört yüz işçiyi işletmesinde çalıştırabilirle olanağını kavuşmuş demektir.

Ama çevredeki köylerde, kentlerde insanların kendilerini geçindirebilecek doğru dürüst birer işi olsaydı, kim gider de çalışırdı onun fabrikasında? Bir günde çıkardığı işin pazarda beş rubleye satıldığını bilen bir işçi elbette gidip de günlüğü bir rubleden bu işte çalışmazdı. Kentlerin kenar semtlerinin ve buralara yakın köylerin aç insanlarla dolu olduğu herkesin bildiği bir gerçek; bu nedenle bir fabrikanın kuruluşu tamamlanır tamamlanmaz, dört bir yandan insanların koşuşup, "Allah rızası için beni işe alın efendim, çalışmama karşılık sizden bir şey istemem, çocuklarımın karnını doyuracak iki dilim ekmek verin yeter!" diye yalvaracaktan da ortada. Fabrika sahibine belki üç yüz işçi gerekli, ama bir anda çevresi bin kişiyle birden sarılıverir. Fabrika çalışmaya başladıktan sonra, patron eğer tam bir su katılmamış ahmak değilse, her işçiden yılda en az iki yüz üç yüz ruble kazanmaya başlar ve esaslı bir yıllık gelirin sahibi olur. Hele bir de uygun bir üretim alanı seçmişse kendine ve biraz da becerikliyse, ufak ufak fabrikasını genişletmeye, çalışan işçi sayısını çoğaltmaya, dolayısıyla da yıllık gelirini gitgide büyütmeye başlar.

Hazret artık kentin saygıdeğer simalarından biridir; önce kentin kendisi gibi saygıdeğerleriyle, üst düzey devlet görevlileriyle, valilerle, paşalarla oturup kalkmaya başlar,

ardından da servetini bir başka büyük servetle birleştirebilmenin bir yolu olarak varsıl bir kızla evlenir. Çocukları için yurtlar yuvalar edinir, sonra bir de bakmışsınız bir devlet ihalesi onda kalıverir: Askeriye için çürük çarık çizme ya da yerel hapishane için kurtlanmış un vb. gibi şeyler... Servet ha babam katlanır böylece, hele şansına bir savaş çıkıverirse ya da savaşın kendisi değilse bile, söylentisi yayılıverirse, deme gitsin! Ya savaşla ilgili bazı gereçlerin üstencisi olacaktır, ya da şöyle esaslı bir banker-borsa üçkâğıdı çevirecek ve tam anlamıyla para babası olacaktır.

Birleşik Devletler'de gördüğümüz büyük zenginlerin onda dokuzunun kökenlerinde (Henry George'un da "Toplumsal Sorunlar" adlı kitabında belirttiği gibi), devletin yardımıyla gerçekleştirdikleri büyük bir dolandırıcılık yatar. Avrupa'nın tüm monarşi ve cumhuriyetlerindeki büyük zenginliklerin onda dokuzunun da kökeni aynıdır: Milyoner olmanın yolu budur.

Servet edinmenin ilmi diyelim buna... Önce yoksul insanlar bulacaksınız, onlara hakları olan ücretin dörtte biri, beşte biri kadar bir ücret ödeyerek belli bir birikime kavuşacaksınız, ardından devletin yardımıyla büyük bir operasyon gerçekleştirdiniz mi artık kimse sizi tutamaz.

Durumun bu olduğunu saptadıktan sonra, iktisatçıların "tasarruf kaynaklı" diye adlandırdıkları bir avuç servetin üzerinde durmaya değer mi? Kaldı ki, "tasarruf eğer yoksulların sömürülmesinde kullanılmıyorsa kendi başına hiçbir şey getirmez.

Bir ayakkabıcıyı alalım. İşini iyi biliyor, emeğine iyi ücret ödeniyor, siparişlerden de başını alamıyor. Diyelim, kimi şeylerden kendini yoksun bırakma pahasına, her gün bir kenara 1 ruble koyuyor... ya da ayda 25 ruble... Diyelim bu adam ne hasta oluyor, ne şevksiz, neşesiz oluyor... her gün aslanlar gibi çalışıyor... Biriktirme hırsına karşın en iyi, en pahalı yiyeceklerle besleniyor... ince hastalık, verem, veba ona hiç dokunmuyor... evli değil, çoluk çocuk gideri yok... Adamın yarar hanesine yazılabilecek başka şeyleri de siz ekleyin. Evet, ekleyin gitsin... nasılsa düş kuruyoruz! Bütün bu olumlu koşullarla, elli yıl sonra bizim ayakkabıcının tüm serveti on bin rubledir. Bu adam artık yaşlanıp da çalışamaz hale gelince bu para onun neyine ne kadar yetecek? Hayır, büyük servetlerin edinilme yolunun bu olmadığı apaçık ortada.

Gelin, başka bir boyut katalım örneğimize. Ayakkabıcı, birikimini emniyet sandığına yatırsın. Emniyet sandıklan bilindiği gibi yoksulları sömüren burjuva girişimcilere kredi sağlayan kurumlardır. Sonra ayakkabıcının, bir yoksulun oğlunu yanına çırak aldığını varsayalım. Yoksul, oğlu beş yıl sonra kunduracılık sanatını öğrenecek ve kendi ekmeğini kazanacak diye bu işten çok mutlu olacaktır.

Çırak ayakkabıcıya belirli bir gelir getirecektir. Siparişler birbiri ardına sürerse bizim ayakkabıcı ikinci, üçüncü çırakları alacaktır yanına. Biraz daha sonra ise ayakkabıcı, hakları günde üç dört ruble iken bir ruble verip birtakım yoksulları işçi olarak çalıştırmaya başlar yanında (buna karşın, bir iş bulabildikleri için onlar çok mutludurlar). Ayakkabıcımızın "şansı varsa", yani yeterince uyanık olabilirse, çırakları, işçileri ve kendi emeği ona günde on rublelik bir gelir sağlayacaktır. Böylece yavaş yavaş işlerini

büyütecek, varsıllaşacak ve zorunlu gıda maddelerini alabilmek için tasarruf yapmak zorunda kalmayacaktır. Sonunda da oğluna küçük bir miras bırakabilecektir.

"Ekonomi yapmak, tasarruf yapmak" dedikleri şey budur işte: Hiçbir şeyi olmayan yoksulların emeğini sömürerek bir miktar varlığa kavuşmak.

Ticaret, ilk bakışta bu kurala bir istisna gibi görünür: "Birisi Çin'den çay satın alıp Fransa'ya götürdü ve burada çayı satıp sermayesinin yüzde otuzu kadar kâr etti. Bu adam, görüldüğü gibi hiç kimseyi sömürmemiştir... Bunu nasıl açıklayacağız?!"

Aslında işin özü ticarette de değişmemektedir. Bizim çay taciri Çin'den satın aldığı çayı Fransa'ya kendi sırtında götürmüş olsaydı, o zaman durum farklı olurdu. Eski zamanlarda, Ortaçağın başlarında falan, ticaret tam da böyle yapılırdı. Bu nedenle de günümüzde olduğu gibi dudak uçuklatan paralar kazanılamazdı ticaretten. Zorlu, uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra tacirler, bezirganlar alçakgönüllü bir kazanca razı olurlardı. Hatta, insanlar kazanç güdüsünden çok yolculuk ve serüven sevgileri nedeniyle bu işi yaparlardı.

Bugünse iş epey basitleşmiş durumda. Sermaye sahibi yerinden bile kımıldamadan büyük paralar kazanabilir. Yapacağı tek şey bir komisyoncuya telgraf çekip yüz ton çay sipariş etmek, sonra da kiraladığı gemiyi sigortalatıp yükünü beklemektir. Birkaç hafta sonra ya da gemi yelkenliyse eğer üç ay sonra malı elinde olacaktır. Gemiyi ve yükü sigortalattığı için yolculuktaki olası birtakım

serüvenlerden, tehlikelerden bile uzak olarak malına ve kazancına kavuşacaktır. Bir gemi yük için taşıma parası, sigorta vb. de içinde olmak üzere elli bin ruble harcadıysa, satıştan eline altmış bin ruble geçecek, aynı operasyonu yılda üç kez yinelemesi durumunda beyler paşalar gibi yaşayabilecektir. Tehlike, yalnızca yeni bir mal üzerinden vurgun vurmak gibi bir niyete kapılmakla söz konusu olacaktır: Bu durumda da tüccar ya servetini ikiye katlayacak, ya da her şeyini yitirecektir.

Şu akla gelebilir: Üç beş mangır tayfalık ücretiyle ta Çin'e gidip geri dönecek, bu arada hayatını tehlikeye atacak, canı çıkana dek çalışacak adamları bulmak kolay mı? Doklarda, ancak açlıktan ölmeyecek bir ücret karşılığında öküz gibi çalışacak yükleme boşaltma işçilerini nasıl buldu? Bütün bunları nasıl başardı? Yanıt basit: Başınızı çevirdiğiniz yerde sefalet ve yoksulluk var da ondan! Herhangi bir limana gidin ve gemici meyhanelerini dolaşın, sabahın köründen gece yarılarına dek ne pahasına olursa olsun bir gemide iş bulabilmek için bekleşen yoksulları göreceksiniz. Haftalar, aylar süren bekleyişlerden sonra yeni bir gemide yeni limanlara doğru yol alabilme bahtiyarlığına eren yoksulların gözlerindeki sevinç ışıltısını göreceksiniz. Tüm yaşamları o gemiden bu gemiye, o limandan bu limana yolculuk ederek geçmiştir ve daha nice gemiler, limanlar dolaştıktan sonra enginlerde bir yerlerde boğulup gideceklerdir.

Onların ev demeye bin şahit isteyen derme çatma barakalarına girin, aylarca, yıllarca babalarının, kocalarının dönüşünü bekleyen paçavralar içindeki çocuklarına, karılarına bakın... Denizaşırı yerlerden mal getiren tüccarların neden zengin olduğunu kolayca anlayacaksınız.

Nereden, ne kadar örnek alırsanız alın, sonuç değişmez. Küçük ya da büyük servetlerin oluşması üzerine, bunların kökenlerinde yatan şey üzerine düşünün: Ticaret, banka operasyonları, sanayi ya da toprak sahipliği... bunların hepsinde göreceğiniz şey, birilerinin zenginliğinin birilerinin yoksulluğuna dayanıyor olmasıdır. Bu durumda da anarşist toplumun gelip de bu topluma yerleşecek Rotchild ve benzerlerinden hiçbir korkusu yoktur. Eğer toplumun her üyesi birkaç saatlik bir üretici emek harcadıktan sonra uygarlığın sunduğu bütün hazlardan, bilim ve sanatın insanlığa sunduğu bütün nimetlerden yararlanabileceklerini bilirlerse, para bile denilemeyecek bir paraya üretici gücünü kimseye satmaya yanaşmayacaktır. Rotchild'ler çevrelerinde kendilerini zengin edecek yoksulluğu bulamayacaklardır. Ceplerindeki paralar ancak bazı alışveriş işlemleri yapmalarına yarayan herhangi bir metalden farksız olacak, mevcut paralarının üstüne tek bir yeni altın ve gümüş para koyamayacaklardır.

* * *

Bu, aynı zamanda kamulaştırmanın sınırlarının ne olacağını da belirleyen bir çözüm yoludur. Kamulaştırma ya da zoralımı yapılacak şeyler, bankerin, sanayicinin ya da toprak sahibinin -her kim olursa olsun- bir başkasının emeğini sömürmesine araç olabilecek her şeydir. Anlaşılmaz hiçbir yanı olmayan, alabildiğine yalın bir kural.

Biz kimsenin sırtından paltosunu almak istemiyoruz; bizim istediğimiz, işçilerin sömürülmesine yarayabilecek her şeyi, evet her şeyi -bunlar kimin elinde bulunuyor olursa olsun,- işçilerin eline vermektir. Biz hiç kimsenin

yoksulluk çekmemesi, hiç kimsenin hiçbir şeyden yoksun olmaması için, tek bir insanın bile, kendisinin ve çoluk çocuğunun yaşamını sürdürebilmesi için işgücünü satmak zorunda kalmaması için elimizden gelen her şeyi yapacağız.

Bizim, kamulaştırmadan ve zoralımdan ve öyle yüz sene falan sonra değil, hemen yakın gelecekte yaşamayı umduğumuz devrim sırasındaki görevlerimizden anladığımız budur işte.

III

Genel olarak anarşizm, özel olarak kamulaştırma ve zoralım düşüncesi, bağımsız kişiler ve avareliği yaşamın en yüce amacı olarak görmeyenlerce daha çok onaylanıyor. "Yalnız, dikkat!" diyor, sık sık bize böyle dostlar. "Fazla aşırı gitmeyin; insanlık öyle bir günün içinde değişivermez, o bakımdan kamulaştırma, zoralım ve anarşi programınızda fazla aceleci olmayın. Yoksa, sağlam sonuçlara ulaşabilme şansınızı tehlikeye atmış olursunuz."

Kamulaştırma ve zoralım açısından bizi korkutan nokta bu konuda aşırı gitme değil, tam tersine, kamulaştırma ve zoralım girişiminin, devrim kabarmasını yarı yolda bırakabilecek, onu parçalayabilecek, onu yarım önlemlerle yetersinen bir düzeyde bırakabilecek önemsiz bir boyutta kalabileceği korkusudur. Yarım önlemler kimseyi tatmin

etmeyeceği gibi, toplumda derin bir sarsıntı yaratır, yaşamın normal akışını bozar; bütün yarım önlemler ölü doğdukları için de, toplumda genel bir hoşnutsuzluk yaratmaktan ve gericiliğin zaferini kaçımlmazlaştırmaktan başka bir işe yaramazlar.

İşin inceliği şurada: Bizde toplumsal ilişkilerin öyle bir yapısal özelliği var ki, bunları parça bölük değiştirebilmek kesinlikle olanaksızdır. Bizim ekonomik yapımızı oluşturan düzeneğin bütün parçaları birbirlerine öyle sıkı sıkıya bağlıdırlar ki, bunlardan bir tanesine dokunabilmek, geri kalanların tümüne el atmadan olanaksızdır. Devrimciler, kamulaştırma ve zoralım konusundaki daha ilk girişimlerinde bu gerçeği hemen anlarlar.

Küçük bir yerde, küçük, sınırlı bir kamulaştırma ve zoralıma giriştiniz diyelim. Kimlere zoralım uygulayacaksınız: Örneğin büyük toprak sahiplerine... ama bir zamanlar Henry George'un (1) da önerdiği gibi fabrikalara dokunmadan yapacaksınız bunu... ya da farz edelim ki, bir kentte evleri kamulaştıracaksmız; ama bunu yaparken yiyecek maddesi stoklarının ortak mülkiyeti sizi ilgilendirmeyecek... ya da bir yerde fabrikaları kamulaştıracaksınız, ama bunu yaparken büyük toprak sahiplerinin ellerindeki topraklar sizi ilgilendirmeyecek. Hep aynı sonuçla karşı karşıya kalırsınız: Ekonomik hayatı yeni ilkeler üzerine yeniden yapılandırmamış olmaktan kaynaklanan büyük bir sarsıntı; endüstriyel üretim ve alışverişin, adalet ilkelerine bir daha dönüşü mümkün kılmayacak bir şekilde durması, toplumda bütünsel uyumun bir daha kurulamaması!

Köylü toprak sahibinden kurtuldu diyelim, ama aynı şekilde sanayi de kapitalist, tüccar ve bankerin egemenliğinden kurtulamadı mı, sonuç sıfıra sıfır elde var sıfırdır. Köylünün

bugün yalnızca toprak sahibine ödediği ağır kiralardan değil, çağdaş koşulların tümünden dolayı anası ağlamaktadır: Örneğin, köylünün emeğiyle karşılaştırıldığında elli kapikten bir mangır fazla etmeyecek bir çapa ya da küreği iki rubleye satarak ona attığı kazıktan; varlığını, beslediği binlerce memurla sürdüren devlete ödediği bitmez tükenmez vergilerden; tüm ülkelerin kapitalistleri pazar bölüşümü nedeniyle durmadan birbirleriyle savaştıkları için ya da Asya'nın, Afrika'nın şu ya da bu bölgesini kimin sömüreceği konusunda her an savaş patlayabileceğinden devletin gerek duyduğu orduyu besleyecek kaynağı oluşturmak üzere ödediği harçlardan, resimlerden, ek vergilerden... Batı Avrupa köylüsü, köyünün boşalmasından da dertlidir: Gençler kimi lüks maddeleri üreten fabrikalarda çalışarak görece fazla ücret almanın ya da genel olarak kentteki yaşamın canlılığının çekiciliğine kapılarak baba evlerini bir bir bırakıp gitmektedirler... Köylü ayrıca, tarım kesiminin zararına olarak sanayi kesimine verilen yapay destekten, başka ülkelerin ticari sömürüsünden, borsa spekülasyonlarından, toprağının verimini artıracak ve tarım araç-gereçlerini mükemmelleştirecek imkânlardan yoksun olmaktan ve daha pek çok şeyden dertlidir. Kısacası köylü, yalnızca işlediği toprak için ödediği (ve durmadan yükselen) kiradan değil, sömürüye dayanan toplumumuzda var olan koşulların tümünden bezmiştir. Bu bakımdan rahatlıkla öne sürebiliriz ki, kamulaştırma, kimseye kira falan ödemeden köylüye toprağını rahatça işlemek, kaldırdığı üründen yararlanmak hakkını sağlasa bile, geçici bir rahatlama dönemi yaşanmakla birlikte, çok geçmeden bugünkü kahredici ortama yeniden dönülecektir. Bunun sonucu olarak da her şeye yeniden başlanacak, üstüne üstlük, eski sorunlara yeni sorunlar da eklenmiş olacaktır.

Sanayi için de aynı durum söz konusudur. Yarın

fabrikaları işçilere verin, yani köylüleri toprak sahibi yaparak yaptığınız şeyi işçiler için yapın... Fabrikatörleri yok ettiniz, ama bu arada topraklar beylerin, paralar bankerlerin, borsa tacirlerin elinde.... Kısacası işçilerin emeğiyle yaşayan asalaklara, üretici hiçbir etkinlikte bulunmayıp başkalarının sırtından geçinen aracılara dokunmadınız, devletse sayısı belirsiz memuruyla durduğu yerde duruyor... Göreceksiniz ki sanayide en küçük bir iyileşme olmayacaktır. Diz boyu yoksulluk içinde süründüğü için alım gücünden yoksun köylü kitlesi içinde müşteriniz yok, hammaddeniz yok, ürettiğiniz ürünü gideceği noktalara taşıtamıyorsunuz, çünkü ticarette bir durgunluk yaşanıyor, ama asıl, tüm ülke, ihtiyacı olan malı kendisi üretmeye başlamış durumda, neyi nereye taşıtacaksınız... sonuç: Tüm ülkede sanayi amaçsız, içeriksiz, acınası bir duruma düşmeye başlamış... Fabrikalar birbiri ardınca kapanıyor, işçiler yığınlar halinde sokağa atılıyor... Bu aç işçi kitleleri artık karşılarına ilk çıkacak, III. Napolyon türünden siyasal serüvenciye boyun eğmeye ya da, hatta, eski düzene geri dönmeye hazırdır... tek ki çalışmalarına karşılık onlara miktarının ne olduğunu bildikleri düzenli bir ücret ödensin.

Hadi bir deney daha: Topraklar kamulaştırıhp köylülere dağıtıldı, fabrikalar işçilere verildi, ancak aracılara dokunulmadı. O aracılar ki: Bizim el emeği ürünlerimizi toplar satarlar, büyük kentlerde un, ekmek, et... akla gelebilecek her mal üzerine vurgun yaparlar! Kamulaştırılan topraklarda ve işçilere verilen fabrikalarda üretilen ürünlerin alım satımı, malların bir yerden bir yere ulaştırılması ister istemez duracaktır. Paris, ekmeksiz kalırken, Lyon, ipeği için pazar bulamayacak ve gericilik emekçilerin cesetlerine basarak, köyleri kentleri top

gülleleriyle enkaza çevirerek... idamlar, sürgünler, sefahat âlemleri arasında yeniden iktidarı ele geçirecektir. Tıpkı 1815'te, 1848'de ve 1871'de olduğu gibi.

Bizim toplumumuzda her şey öylesine sıkı sıkıya birbirine bağlıdır ki, ekonominin herhangi bir alanına dokunduğunuzda bunun öbür alanları etkilememesi olanaksızdır. Tarım kesiminde ya da sanayide özel mülkiyete son verdiğiniz anda, kalan bütün alanlarda da aynı şeyi yapmanız gerekir. Bunu gerçekleştirecek tek şey de devrimin başarısı olacaktır. Ya da tersinden: Devrimin başarısı, bunun gerçekleşmesine bağlı olacaktır.

Sözün özü, istesek de kamulaştırmayı sınırlı tutamayız. "Kutsal mülkiyet" ilkesi -özellikle bu ilke- bir sarsıldı, sallandı mı, çileden çıkmış kölelerin; ırgatların, amelelerin, işçilerin, demiryolcuların, dökerlerin yumruğu altında yok olup gitmesine dünyanın bütün kuramcıları bir araya gelseler engel olamazlar. Herhangi bir büyük kent, örneğin Paris, evleri, fabrikaları kamulaştırdı mı, eşyanın doğası gereği, bankerlerin, geçmiş borçların faizi olarak Paris'ten yıllık elli milyon vergi almalarını reddetmek zorunda kalacaklardır. Keza, tarım emekçileriyle ilişkiye girdiğinde, onları toprak beylerine olan bağımlılıklarına son vermeye çağıracaklardır. En azından Paris'in çevresindeki toprakların kamulaştırılmaları gerekmektedir Karınların doyması ve çalışılabilmesi için, kentin demiryollarını da kamulaştırması zorunludur; ve son olarak gıda maddelerinin boşa harcanmaması ve ekmeğin vurguncuların elinde kalmaması için -1793'te komünde olduğu gibi- Parislilerin kendilerinin yiyecek depolan kurmak ve ekmeğin, her tür yiyeceğin dağıtımıyla ilgilenmeleri gerekmektedir.

Ne var ki, kimi uzmanlar, bir ayırtıya daha dikkat çekmeye çalışıyorlar. "Pekâlâ," diyorlar, "toprağı kamulaştırdınız, kömür ocaklarını, fabrikaları... kamulaştırdınız. Bunlar üretim araçlarıdır ve hak adalet gereği bunlar kamu mülkiyeti olarak görülmelidir. Ama bunlardan başka bir de özel mülkiyette kalması gereken gıda, giyim, konut vb. gibi tüketim araçları var."

Halkın sağduyusu bu fazla duyarlı konuya çarçabuk bir çözüm üretmiştir. İlkin, biz yabanıl hayvanlar gibi değiliz ki inlerde, kovuklarda yaşayalım; çalışan bir Avrupalı için ev, oda, yatak, soba gerektir. Çalışmayan, hiçbir şey üretmeyen insan için yatak, oda, ev... bunlar bir avarelik ortamı oluşturur. Ama çalışan bir insan için ısıtılmış, aydınlatılmış bir oda tıpkı herhangi bir el aleti ya da makine gibi bir üretim aracıdır. Onun yarın kullanacağı kaslarına güç vermesi, sinirlerini onarması için gereklidir. Bir emekçinin, üreticinin dinlenmesi, bir makinenin çalışmaya başlamadan önce bakımdan geçirilmesi gibidir.

Yiyecek içecek yönünden bu büsbütün böyledir. Bazı sözde ekonomistler, bir buhar makinesinin içinde yanan kömürü nedense, ham pamuk ya da demir cevheri gibi üretim için gerekli asli üretim malzemeleri arasında görmemektedirler. Gıda gibi, insan bedeninin varlığını sürdürebilmesi için olmazsa olmaz bir şey, nasıl olur da üretim için zorunlu kalemler arasında görülmez? Nasıl bir yaklaşım bu? Dinsel metafizik kalıntısı mı?

Yediği önünde, yemediği ardında semiz bir zenginin kuş sütü eksik sofraları lüks tüketim içine girer. Ama bir emekçinin yediği yemek, buhar üreten bir makinede bu iş için yakılan kömürden farksızdır.

Giysi için de durum aynıdır. Bu konuda üretim araçları ve tüketim maddesi ayrımı yapan iktisatçılar, Yeni Gineli vahşilerin giysileriyle dolaşıyor olsalardı, bunda pek

anlaşılmaz bir yan bulunmazdı. Ama tek satır yazı yazamayan insanların üzerlerinde giyecekleri bir gömlek de yoksa, gömlekle kalem arasında böylesi derin bir ayrım koymak da doğru değildir. Eğer bunların karılarının üzerlerindeki zengin tuvaletler gerçekten de lüks nesnelerse, demek ki belli miktarda pamuklu, keten, ipekli kumaş var demektir; aksi taktirde tekstil üreticisi üretim yapamazdı. Bir gömlek ve pantolonu olmazsa işçi işine nasıl gider; ve işini tamamladıktan sonra evine nasıl dönebilir? Pantolonuyla, gocuğuyla, kasketiyle işçinin üzerinde bulunması gereken giysiler, onun için örs ve çekiç neyse odur.

Ne mutlu ki, halk, devrimi tam da böyle anlıyor. Herhangi bir hükümeti devirmeye görsün, kendisi için her şeyden önce sağlamaya çalıştığı şeyler; sağlık hizmeti, konut, kendine ve ailesine yetecek kadar gıda ve giysi ve bunları edinebilmek için kimseye herhangi bir haraç ödememektir. Ve bunda da sonuna kadar haklıdır. Ve halkın bu yöntemi, üretim araçlarıyla tüketim maddeleri araşma bir sürü ince ayrımlar koyan yüce iktisat bilginlerinin yöntemlerinden çok daha "bilimsel"dir. Halk, devrimin, tam da bu noktadan başlaması gerektiğini, ekonomi bilimi adına gerçekleştirilmesine çalışılacak ve ekonomi biliminin temelini teşkil edecek şeyin, insanoğlunun gereksinimlerinin gereksiz harcamalar yapmadan nasıl karşılanacağının belirlenmesi olduğunu anlamaktadır.

1 "Tarım sosyalizmi" adı verilen akımın kuramcısı olan Henry George, kapitalist ekonomide temel sanayi ve ticaretin, özel mülkiyetin ve serbest rekabetin varlıklarını sürdürmeleri, ancak toprakların da devletleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Onun bu görüşleri XIX. yüzyılın 80'li 90'lı yıllarında ABD'de çok popüler olmuştu. Yapıtları arasında en tanınmışları *"Progress andPoverty"* (1879), *"Social Problems"* (1884), *"Protection and free trade"* (1886).

YAŞAMIN YEDEKLERİ

Gelecek devrim gerçekten toplumsal bir devrim olacaksa, kendinden önceki hareketlerden yalnızca hedefleriyle değil, aynı zamanda yöntemleriyle de farklı olmalıdır. Yeni hedefler, yeni yöntemler gerektirir çünkü.

Bu yüzyıl boyunca Fransa'da üç büyük toplumsal harekete tanık olduk; bu hareketler pek çok yönden birbirlerinden farklıydılar, ancak hepsinde ortak olan bir yan vardı. Halk her üç harekette de mevcut iktidarı devirmek için kahramanca çarpıştı, sular seller gibi kan döktü; ama sonra, -bu uğurda tüm gücünü harcadıktan sonra- kendiliğinden geri plana çekildi. O zaman, dürüstlükleri tartışılır ya da tartışılmaz başka insanlar hükümetleri kurdular ve Cumhuriyeti kurma (1793'te olduğu gibi), çalışma hayatını düzenleme (1848'te olduğu gibi) ya da özgür komünler kurma (1871'de olduğu gibi) görevlerini üstlendiler.

Tepeden tırnağa Jakoben düşünceyle dolu olan bu hükümetler her şeyden önce siyasal sorunlar üzerinde yoğunlaştılar: Hükümet mekanizmasını yeniden yapılandırma, memur kadrolarına yönelik iyileştirici çalışmalar yapma, kiliseyi devletten uzaklaştırma, siyasal hakları genişletme vb. Aslında işçi kulüpleri yeni hükümetlerin etkinliklerini şahin gözleriyle izliyor ve sık

sık onları işçileri gözetir kararlar almaya zorluyorlardı. Ne var ki, bu kulüplerin içinde bile -buralarda söz alıp söylev verenler ister burjuva, ister işçi olsun- burjuva yönelişler egemen durumdaydı: Konuşulan hep politikaydı, ekmek sorunu bir yana bırakılmıştı.

Dünyayı altüst edecek yüce düşünceler ilk kez bu devrimler sırasında dile getirildi; aradan yüzyıl geçmiş olmasına karşın hâlâ yüreklerimizi dolduran, sıkıştıran düşünceler... Ama öte yandan açlık da işçi mahallelerinde kol gezmeye devam ediyor!

Bir yerde devrim patladı mı, çalışma yaşamı ister istemez durur. Mal dolaşımı sekteye uğrar, sermaye derhal gizlenir. Fabrikatör için bunların önemi yoktur: Daha önce başkalarının yoksulluğu üzerinden ziftlenmekteyken, bu dönemde kendi rantı üzerinden yaşamaya devam eder; ama işçinin bir dilim ekmeği bulabilmesi günden güne daha zorlaşır. Yaşamını sürdürdüğü köpek kulübesinden beter kulübesine açlık gelir çöker.

Halk, gereksinimlerini karşılayamaz hale gelir ve kapısına, eski düzendeki yoksulluğunu da aratan bir yoksulluk gelir dayanır.

"Jirondist olacak bu alçaklar açlıktan anamızı ağlatıyorlar!" diyordu, Paris varoşlarında işçiler, 1793 yılında. Jirondistlerin başlan birer birer giyotin sepetlerine düştü ve sonuçta iktidar Gora'lara geçti, Paris Komününde ise maratistlere. Maratistler gerçekten ekmek sorunu üzerine eğildiler ve Paris'i beslemek için kahramanca mücadele ettiler. Lyon'da, Fouche ve Collot d'Herbois'de depolar

kurdular, ancak bu depolan dolduran erzak vb. son derece yetersizdi. Kent Sovyetleri (şuraları) un bulabilmek için elinden geleni yaptı, ancak tüccar elindeki unu gizlemişti, gıdım gıdım tartarak veriyordu ve sonuçta ekmek yine yoktu!

O zaman suç krallık yandaşı komploculara yüklendi, yine giyotinler çalıştı, günde on-on beş komplocunun başı kesildi: Hizmetçilerin, düşeslerin... Ama en çok hizmetçilerin, çünkü düşesler Koblentz'teydiler. Ama değil on-on beş, günde yüz dükün, düşesin, kontun kellesi kesilseydi bile ekmek bulma konusunda hiçbir katkısı olmayacak bir eylem olurdu bu.

Gereksinimler giderek büyüyor, artıyor, çoğalıyordu. Yaşayabilmek için emeğin karşılığı olan ücreti almak gerektikten ve bu ücreti ödeyecek para olmadıktan sonra kesilen kellelere fazladan birkaç bin daha eklense ne olurdu, eklenmese ne?..

O zaman halkta düş kırıklığı başladı. "Valla yaman şeymiş şu sizin devriminiz!" diyordu, gericiler işçilere. "Eskiden yoksulluğun böylesini hiç görmediydik!" Derken, varsıllar biraz daha yüreklendiler ve sığındıkları deliklerden çıkmaya başladılar... Onların yiyip içtikleri, giyinip kuşandıkları işçileri, yoksulları büsbütün çileden çıkardı. Artık açıktan açığa "varlığı düşünülemeyecek bile olan" şıklıklar, zengin sofralar sergileniyor, havalar atılıyor, cakalar satılıyor, devrimcilere meydan okunuyordu: "Bırakın artık şu aptallığı! Ne kazandırdı devriminiz size? Hadi artık, yeter, kesin!"

Devrimcileri darallar basıyor, yürekleri sıkışıyordu. "Yine devrim kaybetti!" diyorlardı kendi aralarında ve

olayları kendi akışına bırakıp herkes kendi deliğine çekiliyordu.

Eh, artık gericiliğin açıkça ve olanca küstahlığıyla ortaya çıkmaması ve bir darbeyle iktidarı ele geçirmemesi için ortada hiçbir engel kalmamıştır. Nitekim öyle de oluyor; devrim ölüyor, gericiliğe kalan tek şey, yerdeki cesedi tekmelemektir artık. Ah, neler yapmadılar bu cesede, neler! Kanlar sel oldu aktı, beyaz terörün kestiği kafalar onlarla, on beşlerle değil, binlerle sayıldı, zindanlar doldu taştı ve varsıllar geçmişte hiçbir zaman olmadığı kadar küstah, azgın, kışkırtıcı, kudurmuş bir sefahat âlemi sergilemeye başladılar.

Bütün Fransız devrimlerinin gidişatı üç aşağı beş yukarı hep böyle olmuştur. 1848 yılında Parisli işçiler Cumhuriyet'e, "üç ay yoksulluk" çekmeye varız, dediler; üç ay sonra bıçak kemiğe dayandı, bundan fazla katlanabilmeleri olanaksızdı çünkü, bunun üzerine son bir hamle yaptılar, sonuç malum: Kan seli içinde boğulan bir hamle oldu bu.

1871'de Komün, kendisini savunacak savaşçıların yokluğu yüzünden yıkılıp gitti. Kiliseyi devletten ayırma işini ihmal etmemişti, ama ekmek işine el atmada çok gecikmişti. Paris'te savaşın en kızıştığı dönemde varsıllar komünarlarla alay ediyorlardı: "Ahmaklar, duvarlarını savunacaklarmış! Koşun, koşun! Siz günde otuz su (elli kapik) için yaşamınızı tehlikeye atarken, biz şık restoranlarda, işret âlemlerinde günümüzü gün edelim!" Ancak Komünün son günlerinde yapılan yanlış anlaşıldı ve halka açık, parasız restoranlar açılması akıl edilebildi. , Ama artık çok geçti: Versaycılar saldırıya geçip, komünarların Paris tahkimatlarını yıkmaya başlamışlardı!

"Ekmek! İlle de ekmek! Devrime ekmek gerek!"

Tumturaklı tümcelerle dolu pes perdeden yönergeler, bitmez tükenmez sirkülerler yayınlama heveslileri mi var, buyursunlar yayınlasınlar! Sırmalar, şeritler takınmak isteyenler mi var, buyursunlar, taksınlar, takıştırsınlar! Siyasal haklar üzerine de dileyen dilediği kadar düşünebilir, felsefe yapabilir!

Bizim davamız o şekilde yürütülmeli ki, devrimin daha ilk gününden, devrim süresince ve devrim hareketinin kapladığı bütün bölgelerde tek bir kişi bile ekmeksiz kalmamalı; hiçbir kadın fırın önlerinde saatlerce kuyruklarda bekleyip, sonra da sadaka verilir gibi bir parça bayat arpa ekmeğine layık görülmemeli ve her bebe, o cılız, narin organizmasının gereksindiği her gıdayı alabilmelidir.

Burjuvazinin görevi, devrim sırasında, yüce ilkeler, daha doğrusu yüce yalanlar üzerine düşünce üretmektir. Halkın göreviyse, herkese ekmek bulmak, kimsenin aç kalmamasını sağlamaktır. Burjuvazi ve burjuvalaşmış işçiler, lakırdıhanelerinde, laklakhanelerinde büyük adam rolleri oynarlarken, "pratik kişiler" yönetim biçimleri üzerine bitmez tükenmez yüksek düşünceler üretirlerken, bizler, "ütopistler", ekmek üzerine, bu olmazsa olmaz şey üzerine kafa yormalıyız.

Evet, biz, kimsenin "E, yetti artık; bu ne küstahlık!" demesine falan aldırmadan, herkesin karnının doyması, aç kimsenin kalmaması gerektiğini ve devrimin ancak herkese ekmek sağlayarak zafere ulaşabileceğini yinelemeye devam edeceğiz.

II

Evet, "ütopist"iz biz ve bunu herkes biliyor. Hem de öylesine ütopistiz ki, devrimin herkese ev-bark, giyim-kuşam, yiyecek-içecek sağlaması gerektiğini ve bunu sağlayabileceğini öne sürüyoruz ve tabii bu kimsenin hoşuna gitmiyor ve bu ne kızılların, ne mavilerin, ne de başkalarının hoşuna gidiyor... Burjuvazi, halkın karnı tok, sırtı pek oldu mu, onunla baş edebilmesinin çok zor olduğunu çok iyi biliyor.

Evet, inatla, ısrarla yineliyoruz: Ayaklanmış halka ekmek bulmak gerektir ve ekmek sorunu bütün sorunların önünde gelir. Eğer bu sorun halkın çıkarları yönünde çözümlenebilirse, devrim doğru yolda demektir; çünkü beslenme sorununun çözümlenebilmesi için, eşitlik ilkesinin benimsenmesi gerekir; bu ilke atlandığında da devrim yolunda tek bir adım bile atılamaz.

Gelecek devrimin -tıpkı 1848'de olduğu gibi- ciddi bir sanayi krizi sırasında patlayacağına hiç kuşku yoktur. Son otuz yıldır sanayi, bollukla darlık arasında gide gele iyi kötü idare edebildi, ama bundan sonrası için beklenen kesinlikle darlıktır, kötüye gidiştir. Çünkü bütün gelişmeler böylesi bir sonuç doğuracak yöndedir: Mevcut pazarların paylaşımından pay almak için sahneye çıkan genç ülkelerin rekabeti, savaşlar, durmadan artan vergiler ve devletin borçlan, geleceğe güvensizlik, uzak ülkelerdeki büyük işletmeler...

Milyonlarca Avrupalı işçi sürekli işsiz durumda bulunuyor; devrim patlayıp da devrim ateşi barut fıçıları arasında yayılır gibi hızla yayılmaya başladı mı, sanayinin başına tek bir şey gelecektir: Hızlı bir iniş, kötüye gidiş. Avrupa'da ya da Amerika'da barikatlar kurulmaya başladı mı, işsiz işçi sayısı da ikiye katlanacaktır. Peki bunca insanın karnını doyurmak için ne yapmak gerek?

Şu kendilerine "pratik" insanlar denilen kişiler acaba hayatlarında bir gün şapkalarını önlerine koyup bu soruyu bütün acımasızlığıyla, bütün kapsamıyla düşünmüşler midir? Ama biz onların ücretli emeği muhafaza edeceklerinden eminiz: Çünkü, büyük olasılıkla, işsizlere ekmek sağlayabilmek için birtakım "ulusal işlikler" ya da "toplumsal ödevler, toplumsal çalışmalar" gibi kavramlar üzerine vaazlar vereceklerdir.

Ulusal işlikler 1789'da da, 1793'te de açılmıştı; hatta aynı yola 1848'te de başvurulmuştu; sonra III. Napolyon tam on sekiz yıl boyunca Paris proletaryasını Paris'in yeniden inşasında kullandı: Neymiş, Parislilerin kişi başına 90 frank kent vergisi borcu ve ayrıca 2 milyon frank borcu varmış! "Canavarı zapturapt altında tutmak için" aynı yönteme Roma'da, hatta dört bin yıl öncenin Mısır'ında da başvurulmuştu; tarihin tüm zamanlarında bütün zorbalar, krallar, imparatorlar yeniden kırbacı ellerine almadan önce biraz soluklanması için halkın önüne nihayet bir parça ekmek atacakları zamanı daima şaşmaz bir şekilde hesaplayabilmişlerdir. O bakımdan "pratik" insanların da aynı yönteme övgüler yağdırmaları son derece doğal: Ne olursa olsun, tek ki ücretli emeğe dokunulmasın! Gerçekten de, Mısır firavunlarının bile yararlandıkları bir yöntem şuracıkta dururken ekmek meselesi için kafa patlatmaya değer mi!

Devrim bu yola girdiği anda yok olmaya mahkûm olmuş demektir.

1848 yılı 27 Şubatında Paris'te ulusal işlikler açıldığında kentte sekiz bin işsiz vardı. İki hafta sonra işsiz sayısı 49 bine ulaştı; çok kısa bir süre sonra ise herhalde yüz bini aşacak bir sayıya ulaşılacaktı (taşradan akın akın Paris'e gelenleri hiç hesaba katmıyoruz).

Ama 1848 yılında sanayi ve ticaret alanlarında Paris'te bugünkünün yarısı kadar bile işçi çalışmıyordu. Öte yandan, herkesin bildiği gibi, devrimler en çok ticaret ve sanayi sektörlerini vurur. Dışsatım, taşımacılık gibi sektörlerde çalışan işçi sayısını bir düşünün, küçük bir burjuva azınlık arasında büyük sürümü olan lüks malların üretiminde çalışan işçi sayısını da buna ekleyin.

Avrupa'da bir devrim demek, fabrikaların en az yarısında üretimin derhal durması... Ve böyle bir duruş ise milyonlarca işçinin aileleriyle birlikte kapı önüne konulması demektir.

İşte ulusal işlikler, bu gerçekten korkunç duruma yardımcı olmak, yani yeni sınai işletmeler kurarak istihdam alanları yaratmak ve işsizlere iş bulmak görevini üstlenirler.

Kuşkusuz -vaktiyle Proudhon'un da belirttiği gibi- özel mülkiyete kısmen bile el konulması, özel mülkiyete, özel işletmelere ve ücretli emeğe dayalı sistemimizin tümüyle tepetaklak olmasına yol açacaktır. Devekuşu gibi başını kuma gömmek, hayal âleminde yaşamak, devrim sırasında

fabrikaların eskisi gibi çalışmalarını sürdüreceklerini, bunlara eskiden olduğu gibi siparişlerin yağacağını sanmak, saflık değilse eğer, resmen bönlüktür. Böyle bir şey kesinlikle olmayacaktır. Olacak şey şudur: Toplum üretimi bütünüyle üstlenmek ve onu tüm halkın ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırmak zorunda kalacaktır. Ama bu yeniden yapılandırma bir günün, hatta bir ayın içinde olamayacağı, yeni koşullara uyum için bir yıl, hatta belki de birkaç yıl gerekeceği için, bütün bu süre zarfında da milyonlarca insan yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken her şeyden yoksun kalacakları için, ortaya çok ciddi bir soru çıkıyor: "Ne yapmalı?"

Bu sorunun gerçekten pratik tek bir yanıtı var. Bir kez, karşı karşıya bulunulan sorunu tüm zorluklarıyla kabul etmek, sonra da devrimin kilitlediği mevcut durumu benimsemek, bunda düzeltiler yapmak yerine, bütünüyle yeni temeller üzerinde üretimi yeniden yapılandırmak.

Bu işi pratik bir şekilde çözümleyebilmek için, bizim görüşümüze göre, halkın derhal devrimin patladığı yerlerdeki bütün yiyecek içecek maddelerine el koyması ve tek bir tane buğdayın bile boşa gitmemesi, toplanan gıda maddelerinden herkesin yararlanması ve kritik dönemin böylece atlatılabilmesi için el konulan her şeyin bir listesini çıkarması gerekir. Ve böylece, herkesin hiç değilse birkaç ay yaşamasına yetecek erzakı önceden stoklayıp, fabrika işçilerine yedeklerinde bulunmayan hammaddeyi tedarik ederek, onların birkaç ay varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamak ve üretimi köylü kitlelerinin olmazsa olmaz gereksinimlerini karşılayacak nesnelere yöneltmek gerekir. Aslında, tabii, Fransa'nın Alman bankerleri, Rus Adaları ve

Sandviç Adaları(1) imparatorları için ipek ürettiğini de unutmamak gerekir ve her ne kadar Paris, dünyanın her yanındaki varsıllar için akla gelecek, gelmeyecek her türden birtakım biblolar, süs eşyaları üretiyor olsa da, Fransız köylülerinin üçte ikisinin yaşamakta oldukları damı ya da barakayı aydınlatacak doğru dürüst bir lambadan ve toprağı işlemeleri için gereken eli yüzü düzgün tarım araç-gereçlerinden yoksun olduklarını da unutmamak gerekir.

Son olarak da, şu anda hiç işlenmeyen, üzerlerinde hiçbir şey yetiştirilmeyen topraklan (ki miktarları pek çoktur bunların) işlenebilir, üretim yapılabilir duruma getirmek ve sebzecilik ya da bahçeciliğin gerektirdiği bilimsel gereklere uyulmadığı için asıl vermeleri gereken verimin dörtte birini, hatta onda birini bile vermeyen toprakların bilimin gereklerine uyularak işlenmesi gerekir.

Bu, insanlara sunabileceğimiz biricik pratik çözüm, eşyanın doğası gereği, ister istemez almamız gereken tek karardır.

III

Çağdaş kapitalizmin, en ayırt edici özelliği, ona damgasını vuran başlıca şey ücretli emektir.

Yeterli sermayeye sahip olan bir ya da birkaç kişi bir fabrika kurarlar, işletmelerinde işleyecekleri hammaddeyi satın alır, üretimi planlar, ürettikleri ürünü satar ve işçilerine belli bir ücret öderler; ürünün satışından elde edilen bütün kazanç onlara kalır, bunun için öne sürdükleri gerekçeler şunlardır: Fabrikayı yönetmek için harcadıkları emek, söz konusu ürünün üretimine karar vermiş olmakla üstlendikleri risk, pazarda o malın fiyatının sürekli istikrarsızlık göstermesi vb.

Birkaç tümceyle özetlemeye çalıştığımızda ücretli emek sisteminin bütün özü, içeriği budur.

Bu sistemin böylece sürüp gitmesi için günümüz kapitalistlerinin bir parça ödün vermeye, kazançlarının bir bölümünü işçilerle paylaşmaya ya da oynar bir sistemle, işletmenin kazancı arttıkça, işçilerin de ücretlerini yükseltmeye hazır oldukları görülüyor. Sözün kısası, sanayiyi yönetmek ve bundan sağlanan kazancın kendilerine kalması için birtakım "özveriler"de bulunmaya hazır gibiler.

Kolektivizm, bilindiği gibi, bu sisteme çok büyük değişiklikler getirmiştir; getirmiştir ama, öbür yandan

da, ücretli emek sistemine dokunmamış, onu olduğu gibi muhafaza etmiştir. Değişen tek şey, patronun yerini devletin alması, yani seçilmiş hükümetin ya da yöneticilerin almasıdır (tüm ulus adına, ya da kent vb. adına). Sanayiyi yönetenler artık milletvekilleridir -ulusun ya da kentin temsilcileri- ve onlann yetki verdikleri kişilerin, yani onların memurlarınındır. Elde edilen kazancın dağıtımı hakkı da onlarındır. Bu da bir yana, kolektivizm sisteminde düz işçiyle (eğitimsiz işçiyle), eğitimden geçmiş işçi arasında ince bir ayrım vardır: Kolektiviste göre birincinin emeği basit emek, ikincinin, yani zanaatkarın, mühendisin ya da bilim adamı vb.nin emeği karmaşık emektir, bu yüzden de bu ikincilerin birinciden daha yüksek ücret alma hakkı vardır. Oysa bunların tümü, yani düz işçi ya da mühendis, dokumacı ya da bilim adamı, devletin ücretlileridir; bunların tümü -geçenlerde bir kolektivistin acı hapı yaldızlama yolu olarak bulduğu deyişle- "bunların hepsi memurdur".

Müstakbel devrimin insanlığa yapabileceği en büyük hizmet, ücretli emeğin, eşyanın doğası gereği olanaksız olmasını, gerçekleştirilemez olmasını sağlamak ve sorunun tek gerçek çözümünün komünizm, yani ücretli emeğin olmadığı bir düzen olduğu gerçeğini ortaya koymak olacaktır.

Aslında, barış dönemlerinde kolektivist yönde değişiklikler gerçekleştirebilmenin mümkün olabileceğini bir an için kabul etsek bile (ki biz böyle bir dönemde bile bunun gerçekleştirilebileceğini hiç sanmıyoruz), devrim döneminde bu iş kesinlikle olanaksız hale gelecektir, çünkü daha ilk çatışmaların başladığı andan itibaren milyonlarca insanın karnının doyurulması sorunuyla karşı karşıya

gelinecektir. Siyasal devrim, endüstrinin işleyişine hiçbir zarar vermeden sonuçlandırılabilir; ama halkın özel mülkiyete el koyduğu bir devrim, kaçınılmaz olarak, derhal üretimin, ticaretin, mal dolaşımının durmasına neden olur, böyle bir durumda da işsiz kalan milyonlarca işçinin ücretini ödemeye yetecek para hiçbir şekilde bulunamaz.

Yineliyoruz: Sanayinin yeni ilkeler üzerinde yeniden yapılandırılması (bu konuyu aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alacağız), birkaç gün içinde çözümlenebilecek bir konu değildir ve proletarya ücretli emek teorisyenlerinin hatırı için yıllarca sürecek bir açlığa boyun eğemez. Kriz dönemini atlatabilmek için bu tür dönemlerde hep talep ettiği şeyi yine talep edecektir: Tüm tüketim maddelerinin herkese eşit olarak dağıtılması...

Halka ne kadar sabır telkin edilirse edilsin, sabrın sonu selamettir vaazları verilirse verilsin sabretmeyecektir; ve eğer ekmek başta olmak üzere yaşamak için gerekli olan şeyler herkesin ortak malı kılınmazsa, halk başta fırınlar olmak üzere yağmaya başlayacaktır. Bu da onların kurşunlanmalarına neden olacaktır. Kolektivizmin pratik sonuç getirecek, gerçekleşebilecek bir girişiminde bulunabilmesi için, her şeyden önce düzen, disiplin ve itaate ihtiyacı vardır. Çünkü kapitalistler kendilerine devrimci diyen insanları halka ateş açma zorunda bırakmanın en kestirme yolunun halkta devrime karşı düşmanlık duygulan uyandırmak olduğunu hemen anlayacaklar ve hiç kuşkusuz "düzen" yanlılarını destekleyeceklerdir; düzen yanlıları kolektivist bile olsalar, bu böyle olacaktır. Çünkü bu yöntemi, daha sonra da kolektivistleri yok edecekleri yöntem olarak göreceklerdir.

"Düzenin sağlanması" bir kez gerçekleştirildi mi, daha sonra neler olacağını kestirmek hiç zor değil. Yalnızca "hırsızlar" kurşunlanmayacak: "Düzen bozucular" aranacak ve bulunacak, özel mahkemeler, onun hemen ardından da giyotinler kurulacak ve en ateşli, özverili devrimcilerin başlan bir bir kopanlacak, kısaca 1794'ün yinelemesi yaşanacaktır.

Geçen yüzyılda gericiliğin zafere nasıl ulaştığını anımsayalım. Ebertistleri hakladılar ilk iş olarak, Miniere'nin savaşın anıları daha taptazeyken "anarşistler" olarak adlandırdığı yiğitleri... Onları Danton yandaşları izledi. Ve sonunda giyotin sehpasına çıkma sırası, bütün bu devrimcileri yok eden Robespiercilere geldi. Devrimin nasıl bir hüsranla sonuçlandığını gören halk ise eylem alanını gericilere bıraktı.

İşte, "düzen" bir kez "kuruldu" mu, önce kolektivistler anarşistleri giyotine gönderecek, daha sonra da, kendileri de gericiler tarafından giyotine gönderilecek olan posibilistler kolektivistleri... Ve devrim için her şeye yeniden başlanacak.

* * *

Ama, halkın etkisinin yeterince güçlü olacağını ve devrim olana dek anarşist komünizm düşüncesinin yaygınlık kazanma başarısını gösterebileceğini düşünmemizi gerektirecek dayanaklardan da büsbütün yoksun olduğumuz söylenemez. Anarşist komünizm,

avare kafaların uydurduğu boş bir düşünce değildir: İlkin, bunu halkın kendisi fısıldıyor bizim kulağımıza; ikincisi de, toplumda komünistlerin sayısı, bir başka çıkış yolunun olanaksızlığının gitgide belirginleşeceği, herkesçe anlaşılır hale geleceği bir ölçüde artacaktır. Komünizmin, komünistlerin etkisi yeterli güce ulaşınca, olaylann seyri bambaşka bir yön alacaktır. Bugün bir fırın yağmalayıp yann yine aç kalmak yerine, ayaklanan halk un depolarını, tahıl ambarlarını, kısacası, yiyecek içecek adına ne varsa bunların stoklandığı yerleri ele geçirecektir.

Tahıl ambarlarının, un stoklanan yerlerin, yiyecek içecek depolarının yerlerinin listesini çıkarmayı, bu konuda tam bir envanter hazırlamayı gönüllü olarak üstlenmeye hazır kadın-erkek yüzlerce kişiyi bulmak anlık iştir; böylece de ayaklanmış olan komün, -kurduğu bütün istatistik komitelerine karşın kuşatma sırasında kentte ne kadar un, ekmek, yiyecek stoklanmış olduğunu vaktinde öğrenemeyen- Paris'in bilmediği her şeyi yirmi dört saat içinde öğrenecektir. Kırk sekiz saat sonra ise kentteki gıda stoklanan yerlerin nereler olduğu, bunların neleri içerdiği ve dağıtılma yöntemleri milyonlarca sayılık listeler halinde çoğaltılarak halka dağıtılmış olacaktır.

Her ev grubunda, her sokakta, her mahallede, gıda maddelerinin dağıtımı işini organize edip yürütecek gönüllü grupları oluşturulacaktır; bu gruplar sık sık bir araya gelip, kendi sorumluluklarındaki bölgelerde işin nasıl gittiğini birbirine aktaracak, sonuçlar üzerinde tartışacaklardır. Yeter ki işin içine Jakobenlerin süngüleri karışmasın, yeter ki "bilimsel" kuramcı mıdırlar nedirler, bu işin içine burunlarını sokup kafa karıştırmasınlar, ya da

daha doğrusu kendi beyin loblarında yapsınlar diledikleri karışıklığı ve ne yapılıp edilip bunlara bu işleri yürütme hakkı verilmesin. Yoksa, halkların -özellikle de bütün toplumsal katmanlarıyla Fransız halkının- özgür örgütlenme konusunda -gösterme olanağını pek seyrek elde edebildikleri-şaşırtıcı bir yetenekleri -Paris gibi büyük bir kentte, üstelik de devrimin, ayaklanmanın en kızgın döneminde, halka gereksinimini duyduğu her şeyi sağlamaya yönelik, -birbirine hızla kenetlenerek gitgide büyüyen doğal, kendiliğinden- bir örgütlenme zinciri yaratma yetenekleri vardır.

Halk özgür bırakılsın yeter; bir hafta gibi kısa bir süre içinde gıda maddesi dağıtımı insanı şaşkınlığa düşürecek bir doğrulukla gerçekleştirilecektir. Bundan bir tek, işçi sınıfını eylem içindeyken görmeyen, ömrü boyunca burnu kâğıtlara gömülü olarak yaşayanlar kuşku duyabilir. Halkın örgütlülük ruhu -bu, onun tanınmayan, bilinmeyen dehası- konusunu, onu barikat günlerinde, Komün günlerinde Paris'te ya da yarım milyon aç insanın karnının doyurulmasının gerektiği limandaki büyük grev sırasında Londra'da görenlerle konuşun, halkın bu açıdan bütün kalem efendilerinden, memurlardan ne kadar üstün olduğunu anlatacaklardır size.

Ama şu ya da bu düzensizlikten, terslikten dolayı iki hafta ya da bir ay kadar sürebilecek bir sıkıntılı dönem yaşamak zorunda kalınsa bile, sorarım, ne çıkar bundan? Geniş halk yığınları için böylesi bir durum bile, her şeye karşın, bugün içinde bulunduğu koşullardan daha kötü bir durum olmayacaktır ki... Öte yandan, devrimin yerinde saydığını değil, ileri gittiğini hissetmeye görsün, bunun

verdiği sevinç atmosferi içinde, daha doğrusu her kafadan bir sesin çıktığı, irdelemelerin yapıldığı o ateşli tartışma ortamı içinde kuru ekmeği suya banıp yemek halkın umurunda bile olmayacak, bundan hiç mi hiç yakınmayacaktır. Her şey bir yana, dolaysız gereksinimlerin baskısıyla kendiliğinden yaratılmış olan her düşünce, örgütlülük, eylem; kitaplarla dolu dört duvar arasında ya da kent parlamentosunun bürolarında yumurtlanacak cevherlerden katbekat iyidir.

IV

Böylece, eşyanın doğası gereği, -bu gereklilikten kaynaklanan güçle- büyük kentlerin halkları, tüm yiyecek depolarına el koyacaklar ve daha yalın olandan daha karmaşık olana geçerek, tüm halkın gereksinimlerini karşılama işini üzerlerine alacaklardır. Bu iş ne kadar çabuk gerçekleştirilirse o kadar iyidir: İç savaşta o kadar az yokluk, yoksunluk çekilir.

Burada çok doğal olarak bir soru ortaya çıkıyor: Bu ürünleri -gıda maddelerini- ortaklaşa kullanmak için halkın gerçekleştireceği örgütlenme hangi esaslara dayanacaktır?

Dağıtım işinin adalet duygusuna uygun, hakkaniyete uygun ve bunlara ek olarak, uygulama kolaylığı olan (pratik) tek bir yolu var. Bu da, tüm Avrupa'da benimsenmiş olan ve toprak cemaatlerinde (Rusça: Obşçina- çev.) şimdi de uygulanmakta olan sistemdir.

Nerede olursa olsun, hatta Jakobenlerin tüm geleneklerini yok etmek için ellerinden geleni artlarına koymadıkları Fransa'daki toprak topluluklarından herhangi birini ele alalım. Diyelim, topluluğa ait bir orman var, kime ince kereste gerekirse, kendi topluluk üyelerinin genel yargısından başka hiçbir şeyi dikkate almadan gidip bu ormandan istediği kadar ince kereste alabilir; kalın, büyük kerestelere gelince, bunların sayısı hiçbir zaman yeterli olmayacağı için, topluluk üyelerinin kalın kereste hakları sınırlıdır; yani hane başına düşen kereste hakkını burada mir, yani bütün köy topluluğu belirleyecektir.

Çayırlıklar, meralar için de aynı durum söz konusudur. Eğer mera bütün köye yetecek büyüklükteyse, herkes ineğini dilediğince otlatır; hiç kimse kimin ineği daha az ya da daha çok yayıldı diye bir şey düşünmez. Hayvanını otlatma hakkının sınırlanması ancak meranın yetersiz olması durumunda söz konusudur. Örneğin bütün İsviçre'de, Fransa'da, Almanya'da, kısacası köylerin ortak merası olan her yerde bu sistem böyle işler.

Doğu Avrupa ülkelerine, örneğin Rusya'ya bir göz atacak olursanız; ormanın da, toprağın da bol olduğu Sibirya gibi bölgelerde, köylünün kereste gereksinimini incesine kalınına bakmadan köy ormanından dilediğince karşıladığını görürsünüz; ekip biçtiği toprak için de hiçbir sınırlama olmadan aynı durum söz konusudur. Ormanın da, toprağın da yetersiz olduğu bölgelerde ise, hane başına kesilecek ağaç sayısına da, her hanenin ekip biçebileceği toprak miktarına da sınırlama getirildiği görülür.

Özetin özeti: Darlığı çekilmeyen her şeyden herkes istediği kadar; yetmeyen, az sayıda olan şeylerden ise sınırlı miktarda alabilsin! Bugün Avrupa'nın nüfusu 350

milyon dolayındadır; bu nüfusun 200 milyonluk bölümünde bugün bile bu sistem geçerlidir.

Bir şeyi daha belirtmeden geçmeyelim: Aslında büyük kentlerde de aynı durum söz konusudur; en azından borularla evlere kadar getirilmiş olan su gibi azlığı, yetmezliği hiç olmayan bir ürün açısından.

Borularla evlere kadar getirilmiş olan su açısından darlık çekilmedikçe, hiçbir şirketin aklına evlerde kullanılacak suya ilişkin bir düzenleme yapmak gelmeyecektir. Herkes dilediğince açsın musluğunu, kullansın suyunu! Diyelim ki bir yetmezlik söz konusu; aşırı sıcak geçen yaz aylarında Paris'te gördüğümüz gibi... Bu durumda şirketler, gazeteler yoluyla yapacakları iki satırlık bir açıklamayla su sıkıntısını duyurduklarında, Parislilerin hiçbir yasa, yasaklama, kısıtlama olmadan kendiliklerinden su tüketimlerini kısacaklarını ve suyu boşa akıtmayacaklarını çok iyi bilirler.

Peki, su gerçekten, ciddi olarak yetmiyorsa ne yapılabilir? Yapılacak şey, su dağıtımında sınırlamaya gitmektir. Bu öylesine doğal, öylesine anlaşılabilir bir önlemdir ki, Paris'in iki kez kuşatma altında kaldığı 1871 yılında, iki kez sınırlandı su kullanımı. -"Le rationnement".- "Herkese porsiyonla", oldu, o zaman işçi Paris'in talebi.

Bu önlemin nasıl etkili sonuçlar verebileceğini ayrıntılarıyla açıklama, bunun çok eşitlikçi, -şu anda uygulanmakta olan sistemle karşılaştırma kabul etmeyecek ölçüde eşitlikçi- olduğunu kanıtlama çabalarına girişmek gerekir mi bilmiyorum? Bu ayrıntılar, bu açıklamalar

nasılsa ne burjuvaları, ne de -ne yazık ki halka bir kurdun koyun sürüsüne baktığı gibi bakan ve hükümet eğer gözünü dört açıp kol kanat germese anında üzerlerine atılıp onları parçalamaya hazır burjuvalaşmış- işçileri tatmin etmeyecektir. Ama halkın kendi sorunlarını nasıl çözümlediğini tek bir kez bile gören biri, -özellikle de tepesine inmeye hazır bir jandarma ya da mültezim sopası yoksa- ürünlerin dağıtımı sorunu gibi çok ciddi bir sorunun kendi çözümüne bırakıldığını öğrendi mi, soruna nasıl yalın, nasıl eşitlik duygusuna uygun, nasıl kolay, rahat bir çözüm getirdiğini de bilecektir.

Halkın bir toplantısında kızarmış çilleri şımarık, avare aristokrat çocuklarının, kuru ekmeği ise hastanelerde yatan hasta çocukların yemesi gerektiği gibi bir şey söylemeye kalkın bakalım, nasıl ıslıklanıyorsunuz! Ama aynı toplantıda en besleyici, en güzel yiyecekleri öncelikle hastaların, sonra çocukların yemesi gerektiğini söyleyin; her yol kavşağında, eğer bir kentte yalnızca on çil ve bir topak tereyağı varsa bunların öncelikle hastalara verilmesi gerektiğini söyleyin; hastaları çocukların izlemesi gerektiğini söyleyin; tereyağı yoksa çocuklara inek ve keçi sütü verilse de olur deyin; son dilim etin yaşlılara ve çocuklara verilmesi gerektiğini söyleyin; eğer iş o kerteye varmışsa, sağlıklı erişkinlerin kuru ekmeği suya banıp idare edebileceklerini söyleyin... kısacası herhangi bir gıda maddesinin darlığı çekiliyor ve bunun dağıtımı söz konusuysa, son kırıntıların, son damlaların onlara en çok ihtiyaç duyanlara verilmesi gerektiğini söyleyin, nasıl onaylandığınızı, alkışlandığınızı göreceksiniz.

Sırtı pek, karnı tok beylerin anlamadığı her şeyi pek güzel anlar halk, her zaman da anlamıştır. Eğer kendisi de yarın bir şekilde karnı doymuş olarak dolaşıyor olur ve yolda aç insanlarla karşılaşırsa, onların halini de pek güzel anlar.

Asker kışlası ve karavanasını bilimin son sözleri olarak gören teorisyenler, büyük olasılıkla, mercimek çorbasının derhal ulusal mutfak içinde yer almasını isteyecek, buna gerekçe olarak da, her birinin zıkkımlanmakta olduğu porsiyonun daha da büyüyeceğini bildikleri için o muazzam kışla mutfağında kaynamakta olan kazanlardan olağanüstü erzak ve yakıt tasarrufu yapılacağını göstereceklerdir.

Biz de kendi açımızdan böylesi bir üstünlüğe karşı değiliz. Her şeyden önce, el değirmeninden su ya da rüzgâr değirmenine, herkesin kendi ekmeğini pişirdiği küçük ve bireysel fırınlardan büyük ve ortak fırınlara geçerek insanoğlunun ne büyük bir emek ve enerji tasarrufunda bulunduğunu biliyoruz. Yine, yüz ayrı ateş yakmaktansa, yakılacak tek bir büyük ateşte yüz kişilik çorba kaynatılmasının daha ekonomik olacağını da biliyoruz.

Ve son olarak biliyoruz ki, mutfakların renkliliği, çeşitliliği, esas olarak, her aşçının bireysel hünerinde yatar; başka bir deyişle aynı malzemelerle yapılan aynı yemeği her aşçı farklı şekilde hazırlar. Tıpkı aynı et suyundan yüz ayrı lezzette yüz ayrı çorbanın pişirilebileceği gibi.

Bütün bunları bilmemize karşın şu noktadaki diretmemizden de vazgeçmiyoruz: Eğer bir ev kadını

patatesini kendi tenceresinde, kendi ocağında kaynatmak istiyorsa, buna kimsenin engel olmaya hakkı yoktur. Özgür düşünen her insana tiksinç gelecek olan kışla karavanasında hazırlanacak yemeği yemektense, varsın fazladan bir kucak odun daha yakılsın. Burada önemli olan, herkesin yemeğini nasıl yemek istiyorsa öyle yiyebilmesidir: Ailesiyle, arkadaşlarıyla, lokantada, kışlada ya da aşevinde...

İnsanların midelerini ne idüğü belirsiz bin bir çeşit pislikle dolduran bugünkü restoranların yerini büyük mutfakların alacağına kuşku yoktur. Paris'te ev kadınlarının bugün bile kasaptan hazır bulyon alıp evlerinde damak tatlarına göre çorba pişirmeye başladıkları görülüyor. Yine, Londra'da, her ev kadını artık bir parça etini kızarttırabileceği, ya da elmalı payını, böreğini birkaç kapik karşılığı pişirtebileceği yerler bulunduğunu ve böylece hem zamandan, hem de yakıttan kazanacağını biliyor. Geçmişte var olduğunu bildiğimiz genel fırınların(2) benzeri genel mutfakların bugünkü restoranların yerini alacağı yakın gelecekte, müşterilerin kazıklanması da, zehirlenmesi de sona erecektir; çünkü insanlar bu mutfaklardan yemeklerin esas bölümlerini yarıişmiş olarak alacaklar, daha sonra evlerinde kendi damak tatlarına göre bunlara lezzet katacak şeyler ekleyip son pişirmeyi kendileri gerçekleştireceklerdir.

Ama bunu yasal bir zorunluluk haline getirmek, herkesi pişmiş ya da yarı pişmiş hazır gıda almaya zorlamak yani insanların elini kolunu on dokuzuncu yüzyıl görenekleriyle bağlamak onlara kışla ve manastır düzeni denli itici gelecektir. Böylesi düşünceler ancak dinsel boyun eğme ve emir komuta sisteminin cenderesi altında iğdiş olmuş kafalardan doğabilir.

Peki, kamu ürünlerinden yararlanma hakkı kime ait olacak? Bu ürünlerin tümü mü yoksa bir bölümü mü yurttaşlara ait olacak? Bu soru, kuşkusuz, ilk dönemler için doğacak. Varsın her kent bu soruya kendi özgül durumuna göre kendisi yanıt versin. Ve eğer halk, kitleler bu sorunu kendileri çözerlerse, getirecekleri çözümün adalet, hakkaniyet duygularından kaynaklanan bir çözüm olacağından eminiz biz. Çalışma yaşamının değişik alanları henüz örgütlenmemiş olduğu ve dalgalanmalar hâlâ sürüp gittiği için tembel işsizi, çaresizlikten işsiz kalmış kişiden ayırabilme olanağı olmadığı için, mevcut bütün ürünlerden hiç istisnasız herkes yararlanabilmelidir. Her kim ki elde silah halkın zaferine karşı direnir ya da bu zafere karşı gizli komplolar içinde yer alır, ayaklanan bölgeden uzaklaştırılma fermanını kendi eliyle imzalamış olur. Ama biz halkın hiçbir zaman öç alıcı olmadığını, tam tersine, her zaman yüce gönüllü olduğunu düşünenlerdeniz: Sömüren-sömürülen demeden yanında yöresinde bulunan herkesle elindeki ekmeği bölüşecektir o. Kaldı ki, devrim de böyle bir davranıştan hiçbir şey kaybetmeyecektir. Çalkantılar bitip de normal çalışma yaşamı başladığında eski düşmanlar aynı işlikte, belki de aynı tezgâh başında buluşacaklardır. Emeğin özgür olduğu bir toplumda asalaklar yönünden korkulacak bir şey yoktur.

Şimdi, eleştiricilerimizin, "Ama o zaman bütün gıda yedekleri bir aya kalmaz tükenir gider!" diye karşı çıktıklarını duyar gibiyiz.

"İyi ya!" diye yanıtlıyoruz biz de bu itirazı. Böyle bir şey proletaryanın ömrü hayatında ilk kez tıka basa doyduğunun kanıtı olacaktır. Boşalan erzak depolarının yeniden nasıl doldurulacağı konusuna gelince... Bizim de şimdi ele alacağımız konu tam bu olacak.

V

Hakikaten de, toplumsal devrimin en kızgın noktasına ulaştığı bir kentte gıda ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaksınız?

Bugünkü verilerin ışığı altında bu soruya bizim verdiğimiz yanıt şudur: Devrimin başvurmak zorunda kalabileceği birtakım olanaklar yine devrimin komşu bölge ya da ülkelerce nasıl bir kimlikle tanınmış olduğuna bağlıdır. Eğer tüm ülke -ya da, tabii, daha iyisi, tüm Avrupa- toplumsal devrim eşiğini hep birlikte aşmış olsa ve hep birlikte, hemencecik komünizme geçebilmiş olsa, sorun böylece kendiliğinden çözülmüş olurdu. Eğer komünist yapılanmayı gerçekleştirme girişimleri tüm Avrupa'da değil de, yalnızca birkaç kentte söz konusu ise, o zaman başvurulacak yol başkadır. Gıda ve benzeri gereksinimlerin nasıl giderileceğini koşullar belirleyecektir.

O bakımdan da, konumuzda daha ileri gitmeden önce Avrupa'ya genel olarak bir göz atalım ve ön bilicilik, kâhinlik falan taslamadan, var olan koşullar çerçevesinde devrim nasıl bir gelişme çizgisi izler, ona bakalım.

Tabii, tüm Avrupa'nın aynı anda ve hep birden ayaklanması, her yerde kamulaştırmalara gidilmesi, devrimcilerin her yerde birden komünist ilkelere bağlı hareket etmesi, kuşkusuz, en yeğleyeceğimiz durumdur. Böylesi bir genel ayaklanma, çağımızın önünde duran büyük sorunun çözülmesini çok kolaylaştırırdı.

Ama çok büyük bir olasılıkla böyle bir şey olmayacak. Devrim ateşinin tüm Avrupa'yı saracağı konusunda en ufak bir kuşkumuz yok. Anakaranın dört ana başkentinden -Paris, Viyana, Brüksel ya da Berlin- biri ayaklanır ve baştaki hükümeti devirirse, büyük diyebileceğimiz bir olasılıkla birkaç hafta içinde öbür üç başkentte de aynı şey olur. Hatta devrim büyük olasılıkla İtalya'ya, İspanya'ya, hatta Londra ve Petersburg'a da sıçrayacaktır. Ama her yerde aynı çizgi, aynı yapıda mı seyredecektir, doğrusu bu konuda bir şey söyleyebilmek çok, ama çok zor.

Ama tahmini o kadar zor olmayan şeyler de var: Şu ya da bu ölçekte kamulaştırmalara her yerde gidilecektir ve Avrupa'nın büyük kentlerinde gerçekleştirilen bu yöndeki her türden el koyma, kamulaştırma hareketlerinin, Avrupa'nın kalan bütün kentlerinde de etkisi görülecektir. Devrimin başlangıcı, tıpkı sonraki gelişmeleri gibi farklı ülkelerde çok farklı bir çizgi izleyecektir. 1789-1793 yıllarında, Fransız köylüsünün feodal hukukun rehini olmaktan tam ve kesin kurtuluşu, burjuvazininse kralın egemenliğine son vermesi için tam dört yıl gerekti. Bunu hiç unutmayalım; yine, toplumsal devrimin gelişme çizgisine oturabilmesi için zamana gerek duyulacağını ve devrimin her yerde aynı hızla seyretmeyeceğini de aklımızdan hiç çıkarmayalım.

Devrim daha en baştan tüm Avrupa ülkelerinde gerçekten sosyalist bir karakter alır mı almaz mı, doğrusu bu da kuşkuludur. Fransa'da halk yığınları komünist değilse de özgür komünler talebini yükseltirken, tek imparatorluk çatısı altında yaşayan ve bu bakımdan da gelişmişliğinin doruğunda bulunan Almanya'nın en ilerici partilerinin bile

en büyük düşlerinin 1848 Jakoben cumhuriyeti ve Louis Blanqui'ın "emeğin örgütlenmesi"yle sınırlı olduğunu anımsayalım.

Almanya'nın, gelecekteki devriminde, Fransa'nın 1848'de gerçekleştirdiği sıçramadan daha büyük bir sıçrama gerçekleştirebilmesi de mümkündür elbet. Fransa on sekizinci yüzyılda burjuva devrimini yaptığında, aynı şeyi on yedinci yüzyılda yapan İngiltere'den daha büyük bir sıçrayış gerçekleştirmişti; çünkü kralın egemenliğine son verirken toprak aristokrasisinin egemenliğine de son vermişti; oysa bu sınıf İngiltere'de bugün bile çok, çok güçlüdür. Ne var ki, Almanya, Fransa'nın 1848'de gittiğinden biraz daha ileriye gitse ve onun gerçekleştirebildiklerinden daha fazlasını gerçekleştirse de, devrimin başlangıcında devrimine yön veren düşünceler yine de 1848 düşünceleri olacaktır; tıpkı Rus devrimine yön verecek düşüncenin 1789 düşüncesi olacağı gibi (çağımız düşünce akımlarındaki gelişmelerin getireceği bazı değişikliklerle, tabii).

Bir bakıma bulmaca türünden şeyler olan bütün bu söylediklerimize hak ettikleri önemi vermesek de, bunlardan yine de şu sonucu çıkarabileceğimizi düşünüyoruz: Devrim her Avrupa ülkesinde o ülkeye özgü bir nitelik alacaktır; ayrıca, ürünlerin toplumsallaştırılması açısından ulaşacağı düzey bakımından da her ülke için farklı bir düzey söz konusu olacaktır.

Şimdi bu söylediklerimizden de şöyle bir sonuç çıkarabilir miyiz: Daha ileri ülkeler hareketlerinin tempolarını daha geri ülkelerin tempolarına uydurmalı

mıdır? Başka bir deyişle komünist devrim düşüncesi bütün ülkelerde olgunlaşıncaya dek beklenmeli midir? Elbette hayır! Böyle bir şey istesek de mümkün olmaz zaten: Tarih geç kalanları beklemez.

Öte yandan biz devrimin aynı ülkede bile -kimi Alman ve Rus sosyalistlerinin öne sürdükleri gibi- aynı çizgiyi izleyeceği kanısında değiliz. Fransa'nın Paris, Lyon, Marsilya, Lüle, Saint-Etienne ya da Bordeaux gibi büyük kentlerinden bir ikisinde komünlerin kurulduğu ilan edilse, çok olasıdır ki, öbür büyük kentler de hemen onların örneğini izleyeceklerdir; hatta onlardan biraz daha küçük başka bazı kentler daha bu harekete katılacaktır. Kömür ve endüstri merkezi olarak bilinen orta büyüklükte birkaç kent daha bu örneği izlemekte, yani patronlarından kurtulup özgür gruplar kurmakta herhalde geç kalmayacaktır.

Ama kırsal kesimde pek çok yerin henüz bu gelişme düzeyine erişmediğini biliyoruz. Ayaklanmış bir topluluğun hemen yanı başında bekle gör diyerek hiçbir şeye karışmadan bireyci düzen içinde yaşamını sürdürenler olacaktır. Ancak köylüler ne adli makamların, ne tahsildarların 1848'te olduğu gibi devrimcilere karşı düşmanca davranmadığını görünce, onlar da devrime karşı durmadıkları gibi, tam tersine, yeni durumdan yararlanarak, yerel sömürgenlerle hesaplaşmanın yoluna gidecek, onlardan öçlerini alacaklardır. Pratikte bütün köylü ayaklanmalarına özgü bir özellikle, hemen işe girişecekler ve görülmemiş bir coşkuyla, hem kendilerinin olan toprakları, hem de yerel toprak beylerinden, manastırlardan vb. geri aldıkları toprakları işlemeye girişeceklerdir... herhangi bir icra, ipotek vb. riski olmadığı için bu kez çalışmaları onlar için de çok daha değerli olacaktır (1792

yılında köylülerin, köyün ortak malı olan arazilere el koyan beylerden geri kazandıkları toprakları nasıl büyük bir coşkuyla işlediklerini anımsayalım!)

Öteki ülkelerle olan ilişkiler konusuna gelince, Avrupa'nın ya da Amerika'nın her yerinde devrimin egemenliği çok değişik görünümler altında olacaktır: Bir yerde üniter, bir başka yerde federatif, ama her yerde şu ya da bu ölçüde sosyalist... Tek biçimlilik diye bir şey, kuşkusuz, olmayacak; olamaz da.

VI

Biz yine ayaklanmış kentimize dönelim ve ayaklanan halkın, gıda sorununu hangi koşullar altında, nasıl çözebileceğine bakalım.

Burada öncelikli soru şudur: Eğer bütün halk komünist yapılanma hareketi içinde yer almamışsa, gerekli olan gıda maddeleri nereden, nasıl bulunacaktır?

Büyük bir Fransız kentini, hadi oldu olacak başkent Paris'i alalım: Paris her yıl binlerce ton un, 350 bin sığır, 200 bin dana, 300 bin domuz, 2 milyondan fazla koyun ve başka bir sürü ufak tefek hayvan daha tüketir. Bunlardan başka yılda yaklaşık 8 bin ton tereyağı ve 200 milyon dolayında da yumurta Parislilerin midesine iner. Bunlar temel gıda maddeleri olarak böyledir, geri kalan gıdalarsa bunlara uygun miktarda tüketilir.

Paris, ununu ve ekmeğini Fransa, Birleşik Devletler, Mısır, Hindistan gibi yerlerden sağlar. Hayvanlar Almanya, İtalya, İspanya, hatta Romanya ve Rusya'dan getirtilir. Şarküteri ürünlerine, mezelere vb. gelince, dünyada Paris'e nezaket ve saygı gereğini yerine getirmeyen, ona kendisindeki en güzel ürünleri göndermeyen ülke yok gibidir.

Şimdi, Paris'te ya da başka bir büyük kentte, Fransa köylerinde yetiştirilen ve köylülerin de seve seve satmak isteyecekleri ürünlerin nasıl elde edilebileceğine bakalım.

Devletçiler için çözümü çok kolay bir sorundur bu. Polisi, ordusu, giyotinleriyle çok güçlü bir merkezi hükümet... Sonra gelsin genelgeler... Fransa'da yetiştirilen ürünlerin listeleri... bu listelere göre tüm ülkenin belli üretim çevrelerine ayrılması... genelgeler, yönergeler... falan üretim çevresi şu miktarda ürünü filanca gün, filanca merkezdeki falanca istasyona getirmek zorunda olup falanca memura teslim edecek ve bu ürün mezkur memurun gözetiminde mezkur mahaldeki depoya istiflenecektir vb.

Biz soruna getirilecek böyle bir çözümü yalnızca arzu edilmez bir çözüm olarak görmekle kalmıyoruz, aynı zamanda bunun gerçekleştirilemez olduğuna da inanıyoruz, bir fantazya, ütopya olarak değerlendiriyoruz. Böyle bir düzenleme insanın aklına ancak evde, masa başında, elde kalem, başını havaya dikip düşünürken gelebilir, ama insandaki bağımsızlık ruhunu göz ardı ettiği için gerçek hayatta hiçbir uygulanabilirliği olmayan bir düşüncedir bu. Böyle bir -sözüm ona düzenin- ilk sonucu, genel ayaklanmadır; hem bir Vendees'de de değil, aynı anda üç beş Vendees'de birden ayaklanma çıkabileceği gibi, köylerin kentlere karşı ayaklanması, tüm Fransa'nınsa,

kendisinin elini kolunu bağlayan böyle bir cesaret gösterebildikleri için bu yörelere karşı ayaklanması gibi durumlarla karşılaşılabilir(3) .

Yetti artık bu Jakoben ütopyalar!

Şimdi bu iş başka türlü de olabilir mi, bir de ona bakalım.

1793 yılında köyler, kentleri açlıktan kıvrandırdı, bu ise devrimin sonu oldu. Oysa 1792-1793 yılları tahıl rekoltesi geçen yıllardan daha az değildi, hatta, tersine daha çok olduğunu düşünmemizi sağlayacak çok sağlam nedenler vardı (Misle). Ama büyük toprak sahiplerinin topraklarının önemli bir bölümünü ele geçiren köy burjuvazisi, bu topraklardaki ürünü derip depolarına kaldırdı ve Devrim'in çıkardığı kâğıt parayla ürününü satmayıp hem fiyatların yükselmesi, hem de altın para basılması beklentisiyle elinde tutmayı yeğledi. Ve tahıl satışına derhal başlanmazsa işin sonunun kötüye varacağına ilişkin Konvansiyon'un yayınladığı sert bildirilerin, gözdağlarının, hatta giyotinlerde kelleler uçurmanın köylerin kentlere uyguladığı grevi sona erdirmede hiçbir yararı olmadı. Üstelik, bilindiği gibi, Konvansiyon komiserleri, spekülatörleri giyotin sehpasına çıkarırken onlara hiç kibar davranmadı, hele halk, doğruca sokak fenerlerinde sallandırarak bitirdi spekülatörlerin işini, ama sonuçta tahıl gene köyde kaldı, şehirler de açlıktan kıvranmaya devam etti.

Ama o ağır emeklerine karşılık köylülere önerilen neydi?

Kâğıt para! Değeri her gün düşen bir tomar kâğıt; üzerinde 500 yazmasına karşın 10 frank bile etmeyen paralar. Üzerinde 1000 frank yazan bin banknotla bir çift çarık bile alınamıyordu. Bu nedenle de köylünün koca bir yılın emeğini böyle değeri her gün düşen banknotlara karşılık olarak vermeyeceği apaçık ortadaydı.

Ve adı ister banknot, ister "emek çeki"(4) olsun, köylüye hiçbir değeri olmayan bir tomar kâğıt verilmeye devam olunursa, hiçbir şey değişmeyecektir: Gıda maddeleri köylerde kalacak, köylü ister yakılsın, ister giyotinde başı kesilsin, tavrını değiştirmeyecektir.

Köylüye kâğıt değil, onun doğrudan gereksinim duyduğu şeyler verilmelidir. Ekinini biçebilmesi için tırpan, orak, taneleri eleyebilmesi için kalbur; çıra ya da kandil yerine kullanabilmesi için gazyağı ve lamba verilmelidir; pulluk, kürek, tırmık... kısacası şu anda onlara gereksinim duymadığı için değil, tam bir yoksulluk ve ağır bir çalışma içinde geçen hayatının, taşıdığı satış fiyatlarıyla ona pek çok nesneyi bütünüyle ulaşılmaz kılması nedeniyle, alınacak ürününe karşılık olarak köylüye yoksunu olduğu şeyler verilmelidir.(5)

Kent, kadın tuvaletlerini süsleyecek ıvır zıvır üretmeyi bırakıp hemen köylünün gereksinim duyduğu şeylerin üretimine geçmelidir. Paris'in dikiş makineleri çeyiz dikmenin yanı sıra, köylü için iş günleri ve bayram günleri giyebileceği giysiler dikmelidir. Fabrikalar hemen tarım makineleri üretimine başlamalıdır: Kürek, tırpan vb.yi satılan Fransız şaraplarına karşılık İngilizlerin göndermesini bekleyene kadar, hemen Paris bunların üretimine başlamalıdır.

Kent, köye boynuna allı yeşilli atkılar bağlamış, elinde ürünlerin teslim edilmesi gereken yerleri gösteren emirler bulunan komiserler değil, köylülere, "Bize ürünlerinizi getirin ve onlara karşılık depolarımızdan size ne gerekiyorsa alın!" diyecek dostlar, kardeşler

göndermelidir. Bu yapıldığında kentlere dört yandan gıda maddesi akacaktır. Köylü, kendisinin ve ailesinin yaşamı için gerekli olan şeylerin gerektiği kadarını alıkoyacak, gerisini, tarihinde ilk kez sömürgenleri değil, kardeşlerini gören kentteki işçilere yollayacaktır.

Bize, böyle bir sonucun alınabilmesinin toplumun tümden yapılandırılmasıyla mümkün olabileceğini söyleyenler çıkacaktır. Bazı sınai ürünler için bu böyle olabilir. Ancak, köylünün gereksinimi olan ve kentin şu anda hayli yüksek fiyat biçtiği giysi, saat, mobilya, birtakım basit alet, edevat, kap kaçak vb. için gerekli hazırlıkların yapılması açısından hiçbir zorluğun olmadığı da kabul edilmelidir. Dokuma işçileri, terziler, ayakkabıcılar, demirciler, marangozlar ve pek çok başka zanaat erbabı, eğlence, lüks adına ürettikleri ıvır zıvırı bırakıp yararlı üretime yönelebilirler. Bunun için gerekli olan tek şey, insanların üretmekte oldukları şeylerde gerçekleştirecekleri böyle bir değişimi adil, eşitlikçi, ilerici bir değişim olarak görmeleri ve devrimin artı değere el koymayı sınırlaması, üretim ve ticareti eski halinde bırakması gerektiği" gibi masa başı düşler üretenlerin saçmalıklarına itibar etmemeleridir.

O bakımdan biz sorunun en can alıcı noktasının köylüye -üzerinde hangi değer yazıyor olursa olsun- alelade bir kâğıt parçası yerine, gereksinim duyduğu bir eşya verilmesi olduğunu düşünüyoruz. Bu yapıldığında kentlere her yandan gıda maddesi yağacaktır. Bu yapılmadığında ise, kentlerdekiler yalnız açlık çekmekle kalmayacaklar, gericilik tarafından devrimin bastırılması gibi vahim sonuçlara da katlanacaklardır:

VII

Bütün büyük kentlerin buğdayını, ununu, etini... yalnızca kendi taşrasından değil, yurtdışından da sağladığını biliyoruz. Paris'e yurtdışından her türlü bakkaliye ürünü, balık, lüks kapsamına giren bin bir çeşit ürün ve önemli miktarda buğday ve et gelir.

Ancak, devrim sırasında yurtdışından gelecek şeylere güvenmek doğru olmaz, ya da şöyle söyleyelim: Olabildiğince az güvenilmelidir. Eğer Rus buğdayı, İtalyan ya da Hint pirinci, İspanyol ya da Macar şarapları bugün batı Avrupa pazarlarını dolduruyorsa, bunun nedeni bu ürünlerin satıcı ülkelerde aşırı fazla olması ya da bu ürünlerin yazıdaki diken gibi hiç emek gerektirmeden, kendiliğinden bitiyor olması değildir. Örneğin Rusya'da bir köylü yetiştirdiği buğdayı satabilmek ve toprağın kira parasıyla, devlete vergi borcunu ödeyebilmek için günde on altı saat çalışır, yılda üç ile altı ay arası bir süre aç kalır. Buğday biçilir biçilmez çar polisi köylerde kol gezmeye başlar; vergi borcu bakiyesine ya da kurtulmalık borcuna karşılık köylünün son ineğini, son atını satar; köylü ineğinin ya da atının memurlarca üç rubleye satılmasını önlemek için, yetiştirdiği üründen kendisine dokuz ila altı ay yetecek bir miktarı ayırıp, gerisini dışsatım yapan bir stokçuya satar. Böylece de yeni ürün dönemine dek, üretimin iyi olduğu yıllarda üç ay, kötü geçen yıllarda ise altı ay, yavan ekmeğine karapazıyı katık ederek karnını doyurur, oysa aynı anda Londralılar onun buğdayından

yapılmış güzelim bisküvilerle beş çaylarını almaktadırlar. Bugün artık en resmi istatistiklerin bile ortaya koydukları bir gerçek var: Avrupa Rusya'sından tek gram bile buğday ve pirinç dışsatımı yapılmazsa, yetiştirilen bu ürünler orda yaşayan halkın karnını doyurmasına ancak yetecek miktardadır.

Yalnız, Rusya'da devrim olur olmaz Rus köylüsünün, yetiştirdiği buğdayı kendisi ve çocukları için alıkoyacağına kuşku yoktur. Aynı şey İtalyan ve Macar köylüleri için de geçerlidir, elbet; Hint köylülerinin de bu örnekleri izlemeleri büyük umudumuzdur. Hatta Amerika'da bile, bir işçi hareketi başlayacak olsa, buğday üretimi azalacaktır. Dolayısıyla, yurtdışından gelecek buğday, mısır üzerine hesap yapmak, bunlara güvenmek doğru olmaz.

Şu bizim burjuva uygarlığımız tümüyle geri kalmış ülkelerin ve aşağı ırkların sömürülmesine dayanmaktadır, o bakımdan da devrimin ilk büyük hizmeti bu kendilerine aşağı ırklar denilen ırklara ve geri ülkelere, sözüm ona uygar velinimetlerinden kurtulma fırsatı vermek olacaktır. Ancak bu kurtuluşun, Batı Avrupa'nın büyük kentlerine temel gıda maddeleri girişini önemli ölçüde azaltmak gibi bir sonuç doğuracağını da unutmamak gerekir.

* * *

İçişlerine ilişkin olarak birtakım tahminlerde bulunabilmek biraz daha zor gibi görünüyor.

Bir kez, köylünün devrimden, iki büklüm olmuş belini doğrultmak için yararlanmak isteyeceği apaçık ortada.

Bugün olduğu gibi günde on dört, on altı saat çalışmak yerine, çok haklı olarak bu sürenin yansını dinlenerek geçirmek isteyecektir köylü ve bu durum da et, süt, ekmek gibi temel gıda maddeleri üretiminin azalması sonucunu doğuracaktır.

Ama öte yandan da, köylünün artık asalaklar için çalışma zorunluluğu kalmadığı için üretimde bir artış olacaktır. Bataklıklar ve tarıma elverişsiz yerler temizlenip yeni tarım arazileri kazanılacak, yeni ve daha modern makineler tarımın hizmetine sunulacaktır. Misle, "Yüce Devrim"in tarihi üzerine yazdığı kitabında aynen şöyle söylüyor: "Topraklar hiçbir zaman 1792 yılında olduğundan güzel sürülmemişti. Çünkü köylünün nice yıllardır yüreğinde beslediği bir aziz emeldi bütün bu topraklara sahip olmak."

Çok kısa bir zaman dilimi içinde, mükemmelleştirilmiş makineler, kimyasal ve başka her türden gübreler halkın alım gücü sınırları içine girdiğinde her köylü, yüksek verimli, dört dörtlük tarım yapabilecektir. Ancak, başlangıçta, gerek Fransa'da, gerek öbür ülkelerde tarımsal ürünler üretiminde bir düşüş olacağını varsaymak için yeterli nedenler vardır.

O bakımdan, gerek ülke içinden, gerek öteki ülkelerden gelecek gıda miktarında bir azalma olacağını düşünmek akıllıca olacaktır.

Peki, bu açık nasıl kapatılacak?

Çok basit: Eksik olanı kendi gücümüzle kapatacağız.

Çözüm bunca basitken, sisler, dumanlar arasında başka çözümler aramaya gerek yoktur.

Büyük kentlerde yaşayanlar da, tıpkı köylüler gibi toprağı işlemek, tarım yapmak zorundadır. Bir bakıma, biyolojide "işlevlerin bütünselleştirilmesi", yani değişik işlerin birleştirilmesi denilen şeye dönülecektir. Emeğin, daha doğrusu işlerin dağıtımı belirlendikten sonra, hemen bunların entegrasyonuna, yani birleştirilmesine, bütünselleştirilmesine geçilecektir. Unutmayalım ki doğanın işleyişi de tıpkı böyledir, başka bir deyişle, doğada da işler böyle görülmektedir.

Esasen, bütün derin felsefeleri teğet geçerek, olayların akışı kendiliğinden işi bu noktaya getirecektir. Paris, birkaç ay sonra unsuz-ekmeksiz kalacağını mı öğrendi, yapacağı tek şey, ister istemez, kolları sıvayıp toprağı işlemeye girişmek olacaktır.

Peki, toprağı nereden bulacaksın? Toprak bulamamak diye bir sorun asla olmayacak. Büyük kentler -özellikle de Paris-varsıl beylerin, bereketli tarlalara, yemyeşil bahçelere dönüşebilmek için topraktan anlayan hünerli, çalışkan eller bekleyen binlerce desyatinlik parklanyla, arazileriyle çevrilidir; bunlar, nitelikli olmakla birlikte güneşin kavurduğu güney Rusya bozkırlarından kat kat daha bereketli topraklardır.

Ya işgücü? Peki ama artık Rus prenslerine, Romen boyarlarına ve Berlinli bankerlerin karılarına şık giysiler dikmek, onları süsleyip püslemek gibi zorunlulukları kalmamış olan iki milyon Parisli ne güne duruyor? Neyle uğraşacak bu insanlar?

İçinde yaşadığımız yüzyılın yarattığı makineler sayesinde, teknolojiyi, gelişmiş makineleri kullanmada ustalaşmış işçilerin bilgi ve deneyimleri sayesinde ve mucitlerin, kimyagerlerin, botanikçilerin, Jardin de Plantes profesörlerinin, Gennevilliers(6) uzmanlarının yardımlarıyla... ve nihayet Parislilerin örgütçü ruhu, enerjisi, girişimciliği ve Paris anarşist komünlerinin tarım alanında harcayacakları emek sayesinde, örneğin Ardenler'de ya da başka yerlerde günümüz köylülerinin yapıp yetiştirdiklerinden, elde ettiklerinden çok, çok daha ileri sonuçlara ulaşılacaktır.

Buhar, elektrik, güneş ısısı ve rüzgâr gücü çok yakın bir zamanda üretime katılacaklardır. Buharlı pulluklar, tarlaları taştan temizleyen makineler, ekimle ilgili ön hazırlıkları hızla tamamlayacaklar ve sürülüp gübrelenmiş toprak yılda üç dört kez ürün verebilmek için insanın, ama özellikle de kadınların akılcı emeğini bekler duruma gelecektir.

Deneyimli uzmanların yönetiminde tarım yapmayı öğrendikten sonra, özel olarak ayrılmış topraklarda, ekip biçmeyle ilgili bütün olanaklara sahip olarak ve en iyi sonucu almak için birbiriyle yarışarak, bu arada - aşırıya kaçmamak, dayanılmaz bir güç olmamak kaydıyla- kol gücü harcayarak (büyük kentlerde yaşayanların pek bilmedikleri, kullanmadıkları bir şeydir kol gücü), kadın-erkek-çocuk, hep birlikte neşe içinde tarlalarda çalışacak, tarımsal üretimi kahredici bir kürek mahkûmiyeti olmaktan çıkarıp, zevke, bayrama, şölene, insan varlığını yenileyen keyifli bir işe dönüştürecektir.

"Verimsiz toprak yoktur! İnsan neyse toprak da odur!"

Çağdaş tarımcılığın son sözü budur. Toprak kendinden istenen her şeyi verir, yeter ki istemesi bilinsin.

Pratikte, iki küçük yörenin topraklan bile Paris gibi büyük bir kentin devrim dolayısıyla doğabilecek gıda açığını kapatabilir.

Komünist topluluk eğer zoralım ve kamulaştırma yolunda kararlı bir şekilde yürürse, bizleri, tarım ve sanayinin birlikteliğine, yani insanların hem tarım, hem sanayi alanında çalışacakları ya da yılın belli aylannda tanmda, belli aylarında sanayide çalışacakları akılcı bir çözüme ulaştıracaktır.

Devrim tek ki bu yola girsin, açlık konusunu nasılsa çözümler. Tehlike burada değil, zihinsel korkaklıkta, önyargılı olmada ve yarım yamalak önlemlerle yetinmededir.

Tehlike, Danton'un Fransa'ya söylediği şu sözlerdedir: "Cesaret! Cesaret! Daha çok cesaret!" Özellikle de zihinsel cesaret. Bunu nasılsa iradi cesaret izleyecektir. Bundan kimsenin kuşkusu olmasın.

1 Büyük Okyanus'ta bulunan takımadalar.

2 *Four banale.* Fransa köylerinde bugün de varlığını sürdüren eskiden kalma bir düzen: Genel fırınlarda herkes sırayla ekmeğini pişirir, genel ocaklarda çamaşır suyunu ısıtır ve genel preslerde üzümünü sıkıp şaraplık şırasını elde eder.

3 Jakoben tarihçiler Vendees ayaklanmasının bütünüyle papazların ve kralcıların bir marifeti olduğunu anlatırlar. Ne var ki bu ayaklanmayla ilgili gerçekler henüz bütünüyle aydınlatılmış değildir. Yine de Vendees'li köylüleri ayaklanmaya iten asıl neden askere alma yasası ve

kentleri bir bakıma köyleri yönetme konumuna getiren, köyün ortak malı olan toprakların bölüşümü yasasıydı.

4 *İşçi parası* ("emek çeki") - İşçinin kaç saat çalıştığını gösteren ve üzerinde yazan değer kadar mal alabilme gücü olan, istenirse olduğu gibi parayla değiştirilebilir kâğıtlar. "İşçi parası" düşüncesi ilkin İngiltere'de R.Owen, D.Grey, Fransa'da Proudhon tarafından öne sürülmüştür. Konunun en etraflı açıklamasını yapan D.Grey'e göre, reforma muhtaç olan alan üretim alanı değil, değişim alanıdır. Buna göre yalnızca küçük üreticilerin varlığı korunacak, yalnızca küçük üreticilerin özel mülkiyetleri korunacak, tüketim kooperatifleri geliştirilecek ve para sistemi tümüyle lağv edilecektir. Grey, ayrıca, "işçi parası" çıkaran bir Merkez Bankası kurulmasını öngörüyordu. "İşçi parası" ile üzerinde yazılan değer kadar mal alınabilecek, üzerinde yazan değer kadar değişime konu olacak ve işçi harcadığı emeğin tüm karşılığını mala dönüştürebilecekti. Bu görüşün yandaşları, paranın yerine "emek çeki"ni koyarken, bununla, bireysel emeğin doğrudan doğruya toplumsal emek olduğunu ilan etmiş oluyorlardı. Kropotkin'in "emek çeki" kavramına yaklaşımı biraz ayakları yerden kesik denilebilecek bir yaklaşımdır. Çünkü, bu kuramın (paranın maldan, değişimin üretimden ayrılması ve mal üretiminin küçük görülmesi gibi) kusurlarını göremeyen bir yaklaşımdı bu. Kropotkin, komünizmin "herkese ihtiyacına göre" ilkesinin derhal uygulamaya girmesini öneriyordu: Topluma kendi emek katkısında bulunan herkesin, başkalarının üretimlerinden yararlanma hakkı vardı. "Herkese harcadığı emek kadar" ilkesi, ona göre, kapitalist sistemin ücretli emek ilkesini içermekteydi.

5 Kropotkin, komünist kuramlar içinde büyük popülaritesi olan, "doğrudan ürün değişimi" uygulamasına sosyalist devrimin zafere ulaşmasından hemen sonra geçilmesi gerektiğini vurguluyor burada. Para-mal-pazar ilişkileri olduğu gibi kapitalist üretim biçimiyle özdeşleştirildiğinden, hayli basit denilebilecek bir akıl yürütmeyle, kentlerle köyler arasında gerçekleştirilecek mal (ürün) değişimi, ekonominin yürütülmesinde en ideal yöntem olarak görülüyordu.

6 Gennevilliers - Paris dolaylarında kaynak sularıyla sulanan ve bin bir çeşit meyve sebzenin erken ve geç üretiminin yapıldığı geniş kırlar. Buradan elde edilen ürünler Paris'i doyurduğu gibi, Londra'ya da satılırdı.

KONUT

İşçileri dikkatle izlemiş olan herkes herhalde fark etmiştir ki, Fransa'da herkesin yavaş yavaş üzerinde uzlaşmaya vardığı çok önemli bir sorun vardır: Konut sorunu. Fransa'nın bütün büyük kentlerinde (hatta bazı küçük kentlerinde de) işçiler yavaş yavaş şu inançta birleşmektedirler: Konutlar, devletin malikler olarak tanıdığı kişilerin özel mülkleri değil, kentin bütün sakinlerinin mülkü olmalıdır. Zihinlerde gerçekleşen böyle bir dönüşümden sonra, artık halkı konutların özel mülkiyete konu olabileceğine ve bunun adalet duygusuyla bağdaşabileceğine inandırmak çok zordur.

Evi, ona sahip olan kişi değil, açlığın böyle bir işe ittiği yüzlerce işçi yapmıştır ve varlığını sürdürme zorunluluğu onları yaptıkları bu iş karşılığında acınası bir ücreti kabule zorlamıştır.

Mülk sahibinin evin yapımı için harcadığı para da kendi emeğinin ürünü değildir. O bu paralan, bütün zenginlikler nasıl ediniliyorsa öyle edinmiştir, yani çalıştırdığı işçilere hak ettikleri ücretin üçte ikisini, hatta yarısını ödemiştir.

Son olarak -ki işte asıl bu noktada mülk sahipliği hukukunun saçmalığı sırıtmaktadır- evin değerini belirleyen şey o evden elde edilen ya da elde edilebilecek olan gelirdir; bu geliri belirleyen şey ise, evin kaldırımlı, gaz lambalanyla aydınlatılan, başka yollarla, kentlerle bağlantısı olan düzgün bir cadde üzerinde yapılmış olması;

o evin bulunduğu kentte birtakım sanayi kuruluşlarının, bilim ve sanat kuruluşlarının ve insanlarının bulunması, köprülerin, rıhtımların, köylerde yaşayanların hiç bilmedikleri ve kentlerde yaşayanlara konfor ve keyif sağlayan paten alanları, müzeler, tiyatrolar, parklar, gezi alanları gibi özel yerlerin bulunmasıdır; özetleyecek olursak evden sağlanacak gelir, evin bulunduğu kentin güzel ve sağlıklı bir sanayi ve kültür kenti olabilmesi için yirmi otuz kuşağın harcadığı yoğun emeğe bağlıdır.

Paris'te, bir evin bir milyon ruble (hatta daha da fazla) ettiği mahalleler vardır. Bu evler damlarına, duvarlarına bir milyonluk malzeme ve emek harcandığı için değil, özellikle Paris'te bulundukları için, başka bir deyişle, yüzyıllar boyunca kuşaklarca işçinin, sanatçının, düşünürün, edebiyatçının, bilginin o kenti Paris yapmak için verdikleri çabanın ve sonuçta, kentin bir sanayi, ticaret, siyaset, sanat, bilim merkezi olmasının sonucu olarak, Paris'in caddelerinin, sokaklarının edebiyat sayesinde gerek Fransa'nın taşrasında, gerek başka ülkelerde tanınmasının, on sekiz yüzyıl boyunca Fransız halkının elli kuşağının emeğiyle o değeri kazanmışlardır. Bütün öbür başkentler için de üç aşağı beş yukarı aynı gerçek söz konusudur.

Bunun korkunç bir haksızlık olduğu gerçeğini es geçmeden, böyle bir kentin minnacık bir toprak parçasına ya da en değersiz görünen yapısına "burası benimdir" demeye kimin hakkı olabilir? Bu ortak mirasın mini minnacık bir parçacığını bile satmaya kimin hakkı olabilir?

Daha önce de değinmiştik: İşçiler arasında artık bedava konut konusunda bir uzlaşmaya varıldığı

görülüyor. Esasen bu konu Paris'in ilk kuşatılışı (1871'de Almanlar tarafından) sırasında ilk kez gündeme gelmiş, halk ev sahiplerine olan bütün borçlarının silinmesini istemişti. Aynı görüş 1871 Komünü sırasında da boy vermiş ve işçiler Komünler Şûrasından ev kiralarının kaldırılması yönünde etkin önlemler alınmasını talep etmişlerdi. Yeni bir devrim patladığında, yoksulların ilk talepleri yine bu olacaktır.

İster devrim kavgası sırasında olsun, ister barışçıl dönemde olsun, işçilerin ilk gereksinimleri hep başlarını sokacakları bir dam altı, yani konut olacaktır. Gelgeldim, ne kadar kötü, sağlıksız da olsa barındıkları bu yerden onları her an kovabilecek bir ev sahibiyle karşı karşıyadır işçiler. Evet, devrim sırasında ev sahibi ne adalet mekanizmasını, ne de işçinin kap kaçağını sokağa atacak polisi bulabilecektir yanında. Ama kendini ne kadar devrimci ilan ederse etsin, yarın yeni bir hükümetin gelip de ev sahiplerine bütün bu hakları tanımayacağını kim garanti edebilir. Evet, Komün 1 Nisan itibariyle bütün kira borçlarının silindiğini açıklamıştı, ama yalnız 1 Nisan itibariyle!(1) Sonra yeniden, -Paris'te her şeyin tepetaklak olmasına, sanayinin durmasına ve devrimcilerin elinde Komün'ün ödediği 30 su (50 köpek) gibi gülünç bir para bulunmamasına karşın- kira borçlarını ödemek zorunda kaldı insanlar.

Esasen, işçi kira ödemeyecekse eğer, bu, kira borcunun bağışlanması yoluyla değil, ücretsiz konutun kendisine bir hak olarak verildiğini, bu hakkın halkın ortak kararıyla, açık oyuyla tanındığını bilmesi gerekir.

Yoksa biz her dürüst insanın adalet, eşitlik duygusuna denk düşen böyle bir kararın alınmasını, burjuvaziyle

birlikte yeni geçici hükümete giren sosyalistlerden mi bekleyeceğiz? İyi ama yeterince beklemedik mi? Hatta beklemekte aşırı bile gitmedik mi? O kadar bekledik ki, biz beklerken gericilik hortladı geldi!

İşte bu yüzden, egemenliğin ve boyun eğmenin simgesi olan bütün sırmaları, şeritleri, atkıları, nişanları, şalları, şapkaları reddeden gerçek devrimciler halk içinde halkın bir parçası olarak kalacaklar ve halkla birlikte konutların kamulaştırılması ve zoralımın hayata geçirilmesi için çalışacaklardır. Devrimciler bu yönde bir hareket başlatmak için bütün güçlerini harcayacaklar ve en nihayet zoralım düşüncesi olgunlaştığında, halk tarafından da rağbet bulur hale geldiğinde ise, halk, mülk sahiplerinin bütün ödüllendirme vaatlerine ve oturdukları yerde kuram üretenlerin işi yavaşlatmaya yönelik bu türden başka zırvalıklarına kulak asmadan konutların zoralımını gerçekleştirecektir.

Konutların kamulaştırıldığı gün işçi sınıfı, varsılların ve güçlülerin önünde boyun eğmek zorunda olmadığı, eşitliğin açıkça ilan edildiği, devrimin, -bir zamanlar olduğu gibi- devlet tiyatrosunda basit bir dekor değişikliği olarak kalmayıp hayata geçtiği gerçekten yeni bir zamanın başladığını anlayacaktır.

II

Konutlara el konulması düşüncesi halk içinde bir kez olgunlaşmaya görsün, bunun hayata geçirilmesi, bizim çoğu kez var olduğunu sandığımız ve ürktüğümüz, üstesinden gelinmez dediğimiz engellerle karşılaşmayacaktır.

Doğrudur, sırmalı şeritli, süslü püslü üniformalar kuşanıp Bakanlıklardaki ve Kent Meclislerindeki boş kadroları dolduran kişiler bu türden engelleri çoğaltmaktan geri durmayacaklardır. Mülk sahiplerinin ödüllendirmelerinden, tam ve kesin istatistiksel bilgilere sahip olmak gerektiğinden söz edecekler ve çok uzun raporlar kaleme almaya başlayacaklardır; ve bunlar o kadar uzun raporlar olacaktır ki, işsizlikten, yoksulluktan anası ağlayan halk, önünde hiçbir aydınlık göremeyip devrime duyduğu bütün inancı yitirecektir.

Bu engel halk üzerinde etkili olursa her şey mahvolur. Ama eğer halk bu türden kandırmacalara itibar etmezse ve yeni hayat yapısının yeni araçlar gerektirdiğini anlarsa ve işe bizzat sarılırsa, zoralım işi herhangi bir özel zorlukla karşı karşıya kalınmadan kolayca çözülür.

"Nasıl yani?" diye sorulacak şimdi bize, "Nasıl böyle kolayca çözülüverecek bu iş?" Şu anda bu konunun açıklamasına gireceğiz. Yalnız, daha önce bir uyanda bulunmamız gerekiyor: Biz burada, en ince ayrıntılarına dek bir zoralım planı açıklamasına girişecek değiliz; biz yaşamın kişi ya da gruplann önerdiği her şeyi arkada bıraktığını, bütün bunların önüne geçtiğini çok iyi

biliyoruz. Yaşam, daha önce de söylediğimiz gibi, bizim daha önce tasarladığımız, programladığımız şeyleri bizden çok daha güzel ve çok daha kolay yapar.

O bakımdan biz, devletin müdahalesi olmadan kamulaştırma yapmanın mümkün olabileceğinden söz ettiğimizde, bunu öncelikle, böyle bir şeyin olanaksız olduğunu peşinen ilan edenlere yanıt vermek için yapıyoruz. Yalnız, küçük bir uyarı: Bu iş en iyi şöyle kotarılır diyerek, ya da bu işi halledecek en uygun yöntem şudur diyerek bu yönde propaganda yapmak gibi bir niyetimiz kesinlikle yoktur. Bizim tek istediğimiz, kamulaştırmanın halkın inisiyatifiyle gerçekleştirilebilecek bir iş olduğunu, bundan başka bir yolun olmadığını göstermektir.

Halk kamulaştırmasının daha ilk adımlannda, büyük olasılıkla, her mahallede, her sokakta, her ev öbeğinde gönüllü grupları ortaya çıkacak ve bunlar birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunacaklardır: Hangi mahallede kaç tane boş ev var, çok kalabalık aileler hangi evlerde sıkış tepiş oturuyorlar, hangi evler sağlıksız, hangi kocaman evlerde birkaç kişilik küçük aileler yaşıyor ve hangi gecekondulardaki aileler buralara yerleştirilebilir? Birkaç gün içinde bu gönüllüler belirli bir sokak ya da mahalledeki evlerin durumunu gösterir eksiksiz bir çizelgeye sahip olacaklar ve bu çizelgeden sağlıklı-sağlıksız, dar-geniş, lüks-basit konutlar çabucak görülebilecektir.

Gönüllü grupları bu listeleri birbirlerine aktaracaklar ve çok kısa bir süre sonra eksiksiz istatistik bilgilere sahip olunacaktır. Yalan yanlış istatistik bilgilere sahip olmak

kolaydır: Bürolarda oturduğunuz yerden uydurur uydurur yazarsınız; ama gerçek ve doğru istatistikler ancak tek tek kişilerin uğraşlarıyla ve yalından karmaşığa gidilerek elde edilebilir.

Hiçbir yerden hiçbir şey beklemeksizin bu gönüllü yurttaşlar kentin varoşlarında yıkık dökük evlerde oturmakta olan yurttaşlarına gidecekler ve onlara: "Bu kez, yoldaşlar, gerçek bir devrimle karşı karşıyasınız!" diyecekler. "Bu akşam falanca yere gelin; bütün mahalle orda olacak; daireler bölüşülecek. Bu kalabalık ailenizle bu tek göz damda kalmak istemiyorsanız, gelirsiniz, eldeki beş, altı odalı dairelerden birine yerleşirsiniz. Yeni evinize yerleştiğiniz zaman olay bitmiş demektir; her kim ki sizi oradan kovmaya çalışır, karşısında silahlı halkı bulur!"

Şimdi bize, "E, madem böyle, herkes yirmi odalı ev isterse ne yapacaksınız?" diyenler çıkacaktır.

Onlara yanıtımız şudur: Böyle bir şey asla olmayacaktır! Küçük bir aile yirmi odalı evi ne yapsın, bir sürü uşağı, hizmetçisi olmadan nasıl baş etsin böyle kocaman bir yapıyla, oranın ısıtılması, temizliğiyle? Kaldı ki halk hiçbir zaman imkânsızı istemez. Tam tersine, insanlar arasında hakka, adalete dayanan ilişkiler kurulması söz konusu olduğunda, halk yığınlarının nasıl adalet sezgisiyle, sağduyuyla davrandığını görerek şaşıp kalmışızdır. Bunca devrim yaşandı, halkın hiç yerine getirilemeyecek bir istekte bulunduğu duyuldu mu? Paris kuşatma altındayken insanların kendi boğazlarına girecek bir lokma ekmek, sobalarında yakacakları bir odun parçası için birbirleriyle kavga ettiklerini duyan var mı? Tam tersine: Kuyruklarda sıralarının gelmesini sabırla beklediler; bunu

hem yabancı gazetelerin muhabirlerine malzeme vermemek için yaptılar, hem de kuyruğa son girenin o akşam için ekmek de, odun da alamayacağını herkes çok iyi biliyordu, bu nedenle de sabırla boyun eğdiler koşullara.

Kuşkusuz bizim toplumumuzda küçümsenmeyecek sayıda bencil insan vardır ve biz bunu çok iyi biliyoruz. Yalnız, bildiğimiz bir başka şey daha var ki, o da, ev sorununun çözümünün herhangi bir resmi daireye bırakılması durumunda bu bencilliğin, açgözlülüğün çok daha şiddetli bir şekilde ortaya çıkacağıdır. Böyle bir durumda tutkular dizginlenemez bir durum alacak, herkes işle ilgili en fazla yetkiyi koparmanın peşine düşecektir. Yapılacak küçücük bir haksızlık öfke haykırışlarına neden olacak, haklı olarak rüşvet savlarını gündeme getirecektir.

Ama semtler ya da sokaklar temel alınarak öbekleşen halk, zenginlerin kocaman evlerini varoşların yoksullarına dağıtma işini bizzat üstlenirse, yapılacak küçük bir yanlışlık ya da haksızlık için insanlar bas bas bağırmayacaklardır. Nedense halkın iyi içgüdülerine pek az başvurulur. Devrim zamanları, batan geminin kurtarılacağı sırada başvurulur, örneğin. Ve halk hiçbir zaman duyarsız kalmamıştır, özellikle emekçi sınıflar büyük bir özveriyle karşılık vermiştir bu çağrılara.

Gelecek bir devrimde de aynı şey olacaktır.

Ancak, bütün bunlara karşın, büyük olasılıkla, bazı haksızlıklar da görülebilecek ve bunlardan kaçınılamayacaktır. Toplumumuzda hiçbir yüce olayın bencilliklerinden sıyıramadığı insanlar da ne yazık ki

vardır. Ancak soru, haksızlık olacak mı olmayacak mı sorusu değil, olanaklar ölçüsünde bunların sayısı azaltılabilir mi azaltılamaz mı sorusudur.

Bu soruya ise tüm tarih ve insanlığın yaşadığı tüm deneyimler, en iyi çözümün, konuyla doğrudan ilgili kişilerce getirilecek çözüm olduğu yanıtını vermektedir. Her türden bürokratik düzenlemenin içinden sıyrılıp çıkma olasılığı bulunan binlerce ayrıntıyı ancak onlar dikkatlerinden kaçırmazlar. Köy cemaatlerinde toprağın nasıl paylaşıldığını hep biliriz. Haksızlık olmaz mı? Olur, kuşkusuz. Ama toprak bölüşümü resmi memurlarca yapıldığında neler olur? Hiçbir şey olmaz, çünkü bu bölüşüm olmaz.

III

Kaldı ki, dairelerin tam bir eşitlik gözetilerek bölüşülmesi değildir burada söz konusu olan. Kimi ailelerin hâlâ yaşamak zorunda kaldıkları bazı küçük rahatsızlıkların, zoralım ya da kamulaştırma yoluyla kolayca giderilmesidir. Taş işçisi ya da başka herhangi bir yapı işçisi, geçiminin sağlandığını bildi mi, yapmakta olduğu işi sürdürmeyi zevkle kabul edecektir. Temizliği, bakımı koca bir hizmetliler ordusu gerektiren büyük evleri, konaklan birkaç ay içinde değiştirip, emekçilerin şu anda oturmakta olduklarından çok daha sağlıklı yepyeni evlere dönüştüreceklerdir. Bu evler, hiç kuşkusuz, anarşist toplumun emekçilere söyleyeceği şu şiara tam uymayacaktır: "Sabredin yoldaşlar! Çok yakında özgürlüğüne kavuşmuş kentimizde bir zamanlar

kapitalistlerin yaptıklarından çok daha sağlıklı, konforlu, birbirinden güzel konaklar, saraylar yükselecek! Bu evler onlara en çok gereksinim duyanlara verilecek. Anarşist toplum, kazanç amacıyla ev yapmayacak. Anarşist toplumun dikeceği evler, kolektif ruhun ürünü ve tüm insanlığın simgesi olacak... bu evler, yoldaşlar, sizlerin olacak!"

Ayaklanan halk evleri kamulaştırır ve bunların bedava olduğu, herkesin ortak mülkü olduğu ve her ailenin sağlıklı bir konuta sahip olmasının onun en doğal hakkı olduğu ilkelerini ilan ederse, bu devrimin daha en baştan komünist bir karakterde olduğunun ve geri döndürülmesi pek kolay olmayan bir yola girdiğinin göstergesi olacaktır. Özel mülkiyete ölümcül darbe ancak böylelikle vurulacaktır.

Bütün bu söylediklerimizden ortaya çıkan gerçek, evlerin kamulaştırılmasının tüm toplumsal devrimin embriyosu olduğudur. Olayların sonraki gelişmesi, bu işin nasıl kotarıldığına bağlıdır. Sonuçta ya anarşist komünizme giden anayola çıkılacak, ya da bir yarım yüzyıl daha devletçi bireyciliğe saplanıp kalınacaktır.

Bize bu konuda ne gibi itirazlar yapılabileceğini kestirmek hiç zor değil: Bu eleştirilerin bir bölüğü kuramsal, bir bölüğü ise kılgısal nitelikte olacaktır.

Bu itirazlar, önünde sonunda adaletsiz düzenin sürdürülmesine destek verir nitelikte olacaktır ama bize hak, adalet söylemiyle karşı çıkacaklardır. "Parisliler birbirinden güzel evlere konarken, köylülerin payına derme çatma kulübelerin düşmesi hiç hakkaniyete sığar mı?" diye haykıracaklardır, örneğin. Hiç şaşırmamamız gerekir: Bu

"aşırı" adaletçiler, adalet kavramıyla ilgili düşünme yöntemlerinin kendilerini adaletsizliğin savunucusu durumuna getirdiğini hep unuturlar. Bu baylar Paris'teki işçilerin de, pencerelerinden zengin konaklarının göründüğü viranelerde aileleriyle birlikte süründüğünü unuturlar. Aşın kalabalık varoşlarda güneşe ve temiz havaya hasret kaç kuşak emekçi ailesinin tükenip gittiğini de unuturlar. Dolayısıyla bu büyük haksızlığı gidermenin devrimin birinci görevi olduğunu akıllarına bile getirmezler.

Bu samimiyetten uzak, belirli amaçlarla yükseltilen itirazlar üzerinde uzun boylu durmaya gerek görmüyoruz. Biz, Paris'le köyler arasında var olmaya devam edecek olan eşitsizliğin her gün azalacak türden bir eşitsizlik olduğunu gayet iyi biliyoruz. Köylü artık toprak sahibinin, fabrikatörün, tefecinin ve devletin yük hayvanı olmaktan çıktığında, köylerde de şimdikilerden çok daha sağlıklı konutlar yapılacaktır. Geçici ve düzeltilebilir bir haksızlıktan kaçınmak için, yüzyıllar boyu sürecek bir haksızlığı mı savunacağız?

Kılgısal eleştiriler de kuramsal eleştirilerden daha güçlü ve tutarlı değil. "Diyelim ki," diyecekler, "bir yoksul, kendini bir sürü şeylerden yoksun bırakarak bir ev sahibi olmayı başardı. Ev de, kendisine ve ailesine biraz büyük gelen bir ev... Ama evlerinde mutluluk içinde yaşayıp gidiyorlar. Siz şimdi bu insanları sokağa mı atacaksınız?"

"Elbette, hayır! Eğer evi kendine ve ailesine ancak yetiyorsa, sağlık, mutluluk içinde yaşayıp gitsin evceğizinde; bahçesini bellesin, çiçek, sebze yetiştirsin...

Gerek duyarsa eğer, bizim yiğitler de yardım ederler kendisine. Ammaa, eğer evinin bir bölümünü kiraya veriyorsa, o zaman halk bu kiracıya diyecektir ki; 'Bak kardeş, bundan böyle kimseye kira falan ödemek zorunda değilsin. Polis beni sokağa atar diye de korkmana gerek yok. Toplumsal devrim zamanı şimdi!'"

Bir ev sahibi düşünün ki, tek başına yirmi odalı bir evde oturuyor, öte yandan aynı mahallede beş çocuklu bir ana tek göz damda oturuyor... O zaman halk gider ve o yirmi odalı evin birkaç odasında yapılacak bir düzenlemeyle bu anacık için eli yüzü düzgün, küçük bir daire yapılıp yapılamayacağını inceler. Şimdi bu işin adaletsizlik neresinde? Anayı ve beş bebesini viranede, yiyip yiyip semirmiş zengini konak gibi evde bırak mı adalet? Kaldı ki zengin adam yeni durumuna çok çabuk alışacaktır; hele karısı, artık hizmetçileri falan olamayacağı için, koca evin yarısından kurtulduğu için sevinecektir bile.

"Ama bu tam bir kaos demektir!" diye haykıracak düzen yandaşları. "Sonu gelmeyen bir kaçış göçüş yaşanacak! O zaman en iyisi herkesi sokağa atmak, sonra da evleri kurayla dağıtmak!" Yine yanlış! Eğer bu işe hükümet, devlet karışmazsa, her şeyi bu amaçla gönüllü oluşmuş gruplar düzenlerse, evden eve taşınan kişi sayısı, şu anda bir yıl içinde ev sahiplerinin açgözlülüğü yüzünden ev değiştirmek zorunda kalan kişi sayısından çok daha az olur. Bu bir.

İkincisi, bütün büyük kentlerde o kadar çok boş ev var ki, bu evlerin bütün varoş sakinlerine yetmesi bile olasıdır. Saraylara, konaklara, villalara, lüks dairelere gelince,

buralann temizliği ve bakımı çok sayıda işçi çalıştırılmasını gerektirdiği için işçi aileleri buralara yerleşmeyi aklından bile geçilmeyecektir. Yine aynı nedenle, buraların sahipleri, kendilerine daha alçakgönüllü evler bulmak isteyecekler, banker karıları kendilerinin temizleyebilecekleri, mutfakta yemekleri kendilerinin pişirebileceği ev derdine düşeceklerdir. Böylece de, herkes yavaş yavaş, barış içinde ve olabildiğince bir tatsızlığa meydan vermeden mevcut evlere yerleşecektir. Bu böyle olacaktır, çünkü ne bankerler kentin varoşlarına, ne de yoksullar konaklara yerleşmek için konvoylar oluşturacaklardır. Köy cemaatleri de, tarlaların ya da belli bazı baltalık ormanların paylaşımı sırasında, buraları özel mülkü gibi gören kişilerde birtakım rahatsızlıklara yol açmıyorlar mı? Bu türden rahatsızlıklar akıl, mantık, sağduyu sahiplerince ancak şaşkınlıkla karşılanabilir. Rus köy cemaatlerinde, ciltlerce araştırmanın da apaçık gösterdiği gibi, özel mülkiyette yargı kararıyla gerçekleşen yer değiştirmelerden, kaç-göçten çok daha azı yaşanmaktadır. Büyük kentlerde yaşayanlar, bir yer değiştirme işinin düzenlenmesinde neden Rus ya da Hint köylüsünden daha yeteneksiz, daha aptal olsunlar ki?

Kaldı ki her devrim, gündelik yaşamın akışında şu ya da bu ölçüde bozulma, sarsılma yaratır; büyük bir toplumsal krizi, kahvaltı saatinde bile en ufak bir değişiklik olmadan yaşayacaklarını umanlar kuşkusuz hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Yönetim biçimini burjuvanın kahvaltı saatinde en ufak bir değişikliğe yol açmadan da değiştirmek mümkündür elbet, ancak yüzyıllık bir suç ve sömürü toplumunu, onun elebaşılarının kıllarına bile dokunmadan değiştirebilmek mümkün değildir.

Bir tedirginliğin, rahatsızlığın olacağı kuşkusuzdur;

önemli olan bunun gereksiz ölçüde büyümesine imkân verilmemesi, mümkün olan en az ölçüde tutulmasının sağlanmasıdır. Ve -bir kez daha anımsatalım- rahatsızlıkların en az ölçüde olabilmesi için, ne türden olursa olsun, bürokratik yöntemlere ve bürokratlara değil, doğrudan ilgili kişilere başvurmak gereklidir.

Eğer halk, kendisinin temsilcisi olma onurunu elde etmiş, her şeyi bildiklerini, her şeyin gereğini yerine getirebileceklerini iddia eden düzenbazların sesine kulak verirse, kimsenin kuşkusu olmasın ki yanlış üstüne yanlış yapılmış olur. Bunun yerine kendisinin bildiği, kendisini doğrudan ilgilendiren şeylerin düzenlenmesini doğrudan kendisi üstlenirse, her türden memurun becerebileceğinden çok daha iyisini yapabilir. Bunun en iyi örneğini hem Paris Komünü sırasında, hem de daha yeni yaşadığımız Londra dok işçilerinin grevi sırasında apaçık görmedik mi? Ve her köy cemaatinde, her gün görmeye devam etmiyor muyuz?

1 30 Mart tarihli kararname. Buna göre kiracıların 1870 Ekimiyle 1 Ocak 1871'den 1 Nisan 1871'e kadar olan kira borçlan siliniyordu.

GİYSİ

Eğer evler kentin ortak mülkiyetinde olacaksa, yiyecekler herkese dağıtılacaksa, ileri doğru atılacak bir adım daha var demektir. Kaçınılmaz olarak bir giysi sorunuyla karşılaşılacak ve bunun da tek çözüm yolu, bütün giysi mağazalarının kapılarını ardına kadar halka açmak ve herkese, neye gereksinimi varsa alabileceğini söylemek olacaktır. Giysilerde ortak mülkiyet, herkesin, mağazalardan ya da dikiş atölyelerinden gereksindiği giysiyi alma hakkı, evlerde ve giysilerde uygulanan komünist ilkenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır.

Kendiliğinden de anlaşılacağı (ve bizim sivri zekâlı, yaratıcı kafalı muhaliflerimizin öne sürdükleri) gibi her yurttaşın üzerinden paltosunu alıp kent alanlarından birinde koca bir giysi tepesi oluşturmak, sonra da bunları herkese kurayla dağıtmak gibi bir yola başvurulmayacaktır. Kimin giyecek bir paltosu varsa, güle güle giysin, giymeye devam etsin; hatta çok olasıdır ki, on tane bile paltosu olandan bunların bir tekini bile almak kimsenin aklından geçmeyecektir. Burjuvanın birkaç kez giyip beğenmediği için bir köşeye attığı paltoyu yeni paltoya yeğleyecektir pek çok kişi; o bakımdan da elde o kadar yeni giysi olacaktır ki, kimse kimsenin eski giysilerini giymek zorunda olmayacaktır.

Büyük kentlerin giyim kuşam mağazalarında ne kadar giysi bulunduğuna ilişkin elimizde bilgi bulunsaydı eğer, Paris, Lyon, Bordeaux ve Marsilya'da bütün komünlerin elinde tüm yurttaşlara yetecek kadar giysi bulunduğunu görürdük. Ama diyelim ki her yurttaşa hazır giysi yetmedi ya da bazı yurttaşların üzerine iyi oturmadı giysileri, terzilerimiz bu açığı hızla kapatacaklardır. Bugün artık yeni makinelerle donanmış, büyük çapta üretim yapmak üzere örgütlenmiş terzilerin ne büyük bir hızla dikiş diktiklerini, giysi ürettiklerini çok iyi biliyoruz.

"İyi ama, o zaman da herkes samur kürk ya da her kadın kadife entari giymek isterse ne olacak?" diye haykırabilecek muhaliflerimize vereceğimiz yanıt gayet kısa: Umurumuzda bile değil bu nokta. Herkes ne samur kürk düşler, ne de kadife giymeye can atar. Bugün bile Parisli kadınlara kendilerine giysi seçmelerini önersek, alabildiğine yalın giysiler seçen pek çok kadınla karşılaşırdık ki, beğeni denilen şey, içinde bulunulan zamana göre değişir ve devrim anında yalın, basit beğenilerin egemen olacağından da kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Toplumlar da, tek tek kişiler gibi, huy, alışkanlık, töre gibi şeylerde tam bir düşüş dönemi yaşadıkları gibi, yiğitlik, kahramanlık dönemleri de yaşarlar. Bugün olduğu gibi küçük, kişisel çıkarlara saplanıp kaldıkları düşüş dönemlerinden geçebilecekleri gibi, yüce şahlanış dönemlerinde bu durum bütünüyle değişebilir. Toplumların da soylu davranışlarla dolup taştığı dönemler olabileceği gibi, kendini kapıp koyuverme dönemleri olabilir. Bugün düzenbaz, üçkâğıtçı, işini bilir kişilerin sahip oldukları etki gücüne o dönemlerde içten, dürüst kişiler sahip olur. Özveri sözleşmeleri yapılır; yüce

ve soylu örnekler taklit edilir; benciller bile ötekilerden geri kalmayı kendileri için utanç sayarlar ve onlar da yüce gönüllü, yürekli insanlar gibi davranmaya özenirler.

1793 büyük devrimi bu türden örneklerin bol bol yaşandığı bir hareket olarak önümüzde duruyor. İşte, tek tek insanlar için olduğu kadar toplumlar için de alabildiğine doğal olan böylesi ahlaki yeniden doğuş dönemlerinde insanlığı ileri doğru atan yüce şahlanışlar ortaya çıkar.

Biz burada, ne güzel duyguların olası rollerini abartmak istiyoruz, ne de bu duygulan toplumsal ülkümüzün çıkış noktası ya da temeli olarak görüyoruz. Ama bu duygulardaki kabarmanın, şahlanışın, işin başındaki ilk ve en büyük zorluklan aşmamızda bize yardımcı olacağını söylemek hiç de abartma sayılmamalıdır. Kuşkusuz, bu türden şahlanışların gündelik hayatta da sürüp gideceğini ummamalıyız, ama başlangıçta bu böyle olacaktır ve bu da, bizim için gerekli olan her şey demektir. Yüzyıllarca süren kölelik, ezgi, zulüm yönetimlerinin yığdığı pisliklerden toprağı anndırırken, kardeşçe duygulardaki bu şahlanış anarşist toplum için çok gerekli olacaktır. Bundan sonrası için kimsenin özverisine gerek duymadan varlığını sürdürebilecek bir atılıştır bu, çünkü bu duygu boyundurukları kıracak, zulmü, esareti yok edecek ve her türden dayanışma duygularının önüne engin bir ufuk açan, herkesin ihtiyaçlarının karşılandığı bir yapılanmaya dayanan yeni bir toplumun yaratılmasını sağlayacaktır.

Öte yandan, devrim eğer şu bizim sözünü ettiğimiz çizgiyi tutturabilirse, tek tek kişilerin özgür inisiyatifleri de, bencillerden, çıkarcılardan gelebilecek engellerden kaçınabilmemizde bize yardımcı olacaktır. Her sokakta, her mahallede, görevi giysi sorunuyla ilgilenmek olan gruplar

oluşturulacaktır. Bunlar, ayaklanan kentin giysi envanterini tutacak ve neredeki, hangi giysi deposunda ya da mağazasında, yaklaşık olarak ne kadar giysi bulunduğunu ve bu giysilerle hangi ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderebileceğini aşağı yukarı bilecektir. Yurttaşlar ise, tıpkı yiyecek-içecek konusunda olduğu gibi "bol olan her şeyden istediği kadar, sınırlı miktarda olanlardan ise, dağıtımdan payına düşen kadarını" alacaktır.

Bütün erkeklere samur kürk, bütün kadınlara kadife giysi dağıtabilme olanağı bulunmadığına göre, ayaklanan toplum, çok olasıdır ki, gereksiz-gerekli şeklinde bir ayrıma gidecek ve en azından geçici bir süre için kadife giysilerle samur kürkleri gereksizler arasına alıp, bugün lüks sayılan şeylerin herkesin kullanabileceği nesneler haline nasıl getirilebileceği sorusunu gelecekte çözülecek bir sorun olarak erteleyecektir. Anarşist kentte yaşayan herkese zorunlu ihtiyaç maddeleri sağlandıktan sonra, tek tek kişilerle ilgilenmeye başlanabilir: Bu kapsamda hastalara ve güçsüzlere bugün için lüks sayılan şeyler, sağlık durumu pek iyi olmayanlara, herkesin gündelik yaşamda kullanamayacağı -ve herhalde kullanmak da istemeyeceği- şeyler verilebilir(1) .

"İyi ama, bu, herkesin paydasını eşitlemek, herkese kara keşiş cüppesi giydirmek gibi bir şey olmayacak mı?" diyenler çıkacaktır. Ve eklenecektir: "Bu, yaşama güzellik katan, onu süsleyen her şeyin lükstür denilip çöpe atılmasına, yitip gitmesine neden olmayacak mı?"

Hayır efendim, olmayacak! Biraz sonra, anarşist toplumun, yurttaşlarının tüm artistik zevklerini -hem de onlara dudak uçuklatıcı faturalar çıkarmadan- nasıl tatmin edeceğini göstereceğiz.

1 Bu alanda insanlık akıl almaz ilerlemeler kaydetmektedir. Örneğin, ipeği alalım. Binlerce yıl boyunca ipek (dolayısıyla da kadife) büyük lüks sayıldı. Çünkü dut ağacının yetiştiği ülkeler yeryüzünde belli bir kuşak üzerinde yer alırlar, ipekböceğinin bakımı çok zordur vb.vb. Günümüzde ipek fabrikalarda odun elyafından üretilmeye başlandı; uçsuz bucaksız Kanada ormanlarından ve Amerika ormanlarından elde edilen ipek, renk bakımından da, yumuşaklık, esneklik vb. bakımından da en iyi Lyon ipeğiyle yarışabilecek niteliktedir. Bugün bu ipeklerden yapılmış giysileri en iflah olmaz moda düşkünü kadınlar bile seve seve giymektedirler. Elmas konusuna gelince, Afrikalı zenci emekçilerin bu taşı çıkarabilmek için neler çektiğini öğrenen binlerce kadın, bu taşa sonsuza dek lanet etmiş, ona el sürmemeye ant içmişlerdir. Ama gün gelecek, elmas da fabrikalarda üretilmeye başlanacak.

YOLLAR VE ARAÇLAR

Herhangi bir topluluk, kent ya da birkaç kentten oluşan bir bölge, sakinlerine, zorunlu şeyleri sağlamayı (az sonra bu zorunlunun nasıl lükse kadar uzandığını göreceğiz) kesinkes kafaya koydu mu, bütün üretim araçlarına sahip olmak zorundadır: Toprağa, makinelere, ulaştırma araçlarına vb. Bu durumda da yapacağı şey, sermayeyi toplumun kılabilmek için, bugünkü sahiplerinin elinden almak, yani kamulaştırmaktır.

Gerçekten de, burjuva toplumsal yapısının en büyük kötülüğü, kapitalistin, sınai ya da ticari işletmesinden elde edilen kazancın, kendisine çalışmadan yaşama olanağı sağlayan aslan payını alması değildir. Kötülük, daha önce de gördüğümüz gibi, kapitalistin toplumun gönencini sağlamak gibi bir amacı olmadığı için üretimin tümüyle gereksiz yerlere akıp gitmesindedir.

Toplumun gereksinimlerine değil, gelişigüzel yerlere, varsılların gereksiz kaprislerine akıtılmaktadır paralar.

Bu da bir yana, kapitalist üretimin, doğası gereği herkesin çıkarına olabilmesi zaten mümkün değildir. Kapitalistten böyle bir şeyi istemek, kendi rolünden soyunup, yani kendi varlığını büyütmeye çalışmaktan

vazgeçip, başka bir deyişle kendisi olmaya son verip bambaşka biri olmasını istemek demektir. Her girişimcinin kişisel çıkar sağlaması esasına dayanan kapitalist kuruluşlar, kendilerinden beklenebilecek her şeyi vermişlerdir topluma; İşçinin üretici gücünü artırmışlardır. Tekniğin hizmetine sunulan buhar gücüyle, kimya ve mekanik alanında birbirini izleyen buluşlarla kapitalist, kendi çıkarları adına insan emeğinin üretici gücünü artırmaya çalışmış ve bunu da büyük ölçüde başarmıştır. Ancak, ona bunun dışında bir misyon yüklemek hiç de akıllıca olmaz. Örneğin emeğin üretkenliğindeki artışı tüm toplumun yararına kullanmasını istemek, ondan hayır beklemek anlamına gelir... Hep bildiğimiz gibi kapitalist işletmeler hayır esası üzerine kurulmazlar, kurulamazlar.

Şimdiki halde yalnızca bazı sanayi dallarıyla sınırlı olan emek üretkenliğindeki artışı tüm alanlara yaymak, ancak toplumun üstesinden gelebileceği bir iştir. Toplumun tüm üyelerini refaha kavuşturabilmenin yolu ise, bütün üretim araçlarına toplumun egemen olmasından geçer.

Şimdi, ekonomi politik uzmanlarının (hemen hep yaptıkları gibi), bize genç, güçlü, teknik bilgi donanımları yüksek kimi işçilerin göreli olarak refaha kavuşmuş sayılabileceklerinden söz ettiklerini duyar gibi oluyoruz. Bize hep gururla bu küçük azınlığı örnek gösterirler. Ama bu göreli refah bile ne kadar güvenceye sahiptir ki? Yarın kaygısızlık, ihtiyatsızlık, tedbirsizlik ya da patronun açgözlülüğü gibi nedenlerle bu ayrıcalıklı işçiler kapı önüne konulabilirler, ve bir zamanlar sefasını sürdükleri ayrıcalıklarının bedelini aylarca, yıllarca açlık, yoksulluk çekerek ödeyebilirler. Kaç kez görmüşüzdür: Gelip geçici

üretim alanları şurada dursun, şeker, mensucat, demir gibi büyük sanayi alanlarında bile, ya spekülasyon amacıyla, ya emek gücündeki doğal yer değiştirmeler nedeniyle ya da kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabet nedeniyle fabrikalar durmuş ve işçiler derin bir sefalete sürüklenmişlerdir. Dokuma sanayiinin tüm önemli dallarında ve makine sanayiinde bu yakınlarda (1886-1889 yıllarında) böyle bir kriz yaşandı. Üretimi periyodik olarak durdurma zorunluluğunun olduğu öbür üretim alanlarını varın siz düşünün!

Küçük bir işçi azınlığının göreli refahının bedeline gelince... Çok ağır bir bedel ödeniyor bunun için: Tarım batıyor, köylü vicdansızca sömürülüyor ve halk yığınları sefalet içinde sürünüyor. Öte yandan bu küçük azınlığın hemen yanı başında, kendilerine ihtiyaç duyulacak her yere gitmeye, kırk para yevmiye ile her işte çalışmaya hazır binlerce işçi sefalet içinde yaşamaktadır. Boğazlarını doyuracak cılız birkaç ürün için kaç köylü günde on dört saat toprakla didişmektedir? Sermaye köyleri boşaltmakta, sömürgeleri ve sanayileri az gelişmiş ülkeleri yağmalamakta, işçilerin büyük çoğunluğunun teknik bilgi edinmesine, hatta teknik bilgi şurada dursun, meslekleriyle ilgili kırık dökük bilgiler bile edinmelerine izin vermemektedir. Sanayinin herhangi bir kolundaki gelişmenin bedeli, onlarca başka sanayi kolunda çöküş olarak ödenmektedir.

Ve biz bütün bunların bir rastlantı olmadığını, kapitalist sistemin zorunlu bir sonucu olduğunu çok iyi biliyoruz. Bugün kimi işçilerin dolgun ücret alabilmeleri için köylünün toplumun yük hayvanı olması, köylülerin

köylerini terk edip kente göç etmeleri, küçük zanaatkarların büyük kentlerin varoşlarında toplanıp boğaz tokluğuna çalışmaları, cılız ücretlerle çalışmakta olan nice insanın pek çok nesneyi satın alamaması, onlardan yoksun yaşaması gerekmektedir. Kötü bir kumaşın kıt ücret alan tüketici kitlesi arasında kendine sürüm bulabilmesi için, terzilerin, açlıktan ölmemelerini ancak sağlayabilecek bir dikiş ücretiyle yetinmeleri gerekmektedir. Sanayinin ayrıcalıklı birkaç dalındaki işçilerin sınırlı düzeyde kalsa da refahtan yararlanabilmeleri için, geri kalmış doğu ülkeleri batılı ülkeler tarafından, zenciler Avrupalılar tarafından, italyan toprak işçileri İngilizler tarafından....vb. sömürülmelidir.

Dolayısıyla da kapitalist düzenin kötülüğü, önce Thompson'un, ardından da Rodbertus ve Marx'ın dediği gibi üretimden doğan "artı değer"in kapitalistin cebine gitmesi değildir. Çünkü böylesi bir yaklaşım sosyalist düşünceyi de onun kapitalist sistem anlayışını da daraltan bir yaklaşım olur. Her şeyde önce artı değerin kendisinin çok daha derin birtakım ilişkilerin sonucu olduğunu göz ardı etmek olur. Bu sistemin asıl kötülüğü şuradadır: Belli bir kuşak tarafından tüketilmeyen önemsiz bir artık, fazlalık değil de, şu ya da bu miktarda bir artı değeri ille var edecektir bu sistem; çünkü erkeğiyle, kadınıyla, çocuğuyla işçilerin ürettiklerinden daha az tüketmek, açlık ve çaresizlik nedeniyle işgüçlerini, ürettiklerinin -ve asıl önemlisi- üretebileceklerinin küçücük bir parçası karşılığında satmak zorunluluğuyla karşı karşıya bulunmaları, hep bu artı değeri yaratma uğrunadır.

Ve bu kötülük, bu melanet, üretim için gerekli olan şeyler küçük bir azınlığın mülkiyetinde kaldıkça sürüp gidecektir. Köylünün, toprağı ekebilmek için toprak sahibine haraç

vermek zorunluluğu sürdükçe sürüp gidecektir. Patronlar, bilim ve tekniğin yarattığı herhangi bir makineyi yaşam için gerekli nesneleri geniş ölçüde üretmek yerine, kendine en çok kâr bırakacak şeylerin üretiminde kullandıkça sürüp gidecektir. Refah, yalnızca küçük bir azınlığın ulaşabildiği (üstelik, toplumun bir başka kesiminin sefil olması pahasına ulaşabildiği) bir şey olarak kaldıkça sürüp gidecektir. Herhangi bir özel işletmenin elde ettiği kazancın, (bu kazanç elde edilirken binlerce başka işçinin sömürülmesi zorunluysa eğer -ki öyledir-) yan yarıya bölüşülmesi hiçbir anlam ifade etmez. Hedef: En az insan gücü harcanarak herkesin yararına olacak en fazla ürünü elde etmek olmalıdır.

Özel girişimci bu sorunu çözemez. Bu zorunluluk nedeniyledir ki toplum zaten kendinin olan, kendi zenginliği olan her şeye el koymalı ve herkese gönenç sağlamalıdır. Topraklar, fabrikalar, maden ocakları, yollar, evler, mağazalar vb.vb. her şeye el koymalı her şeyin tek sahibi olmalıdır. Ayrıca, herkesin yararına üretilecek şeylerin tam neler olduğunu ve bunların nasıl, hangi yolla üretileceğini enine boyuna incelemeli, öğrenmelidir.

II

Bir insanın ailesiyle birlikte sağlıklı beslenebilmesi, eli yüzü düzgün bir konutta oturması ve temiz, iklim koşullarına uygun giyinebilmesi için günde kaç saat çalışması gerekir? Sosyalistlerin üzerinde çokça kafa yordukları ve genellikle (çalışabilecek durumdaki herkesin çalışması koşuluyla) günde dört-beş saat çalışmak yeter, sonucuna vardıkları bir sorudur bu. Daha on sekizinci yüzyıl sonunda Franklin beş saatlik işgünü düşüncesini ortaya atmıştı. O günden bugüne insanların gereksinimleri artmıştır gibi bir gerekçe geçerli olamaz burada, çünkü o günden bu güne insanların gereksinimleri arttıysa, emeğin üretkenliği de artmıştır.

Aşağıda çiftçilik konusunu ele aldığımızda göreceğiz: Usulüne uygun, akıllıca işlenen toprağın verimiyle, bir aileye rasgele verilmiş, kötü, işlenmesi zor bir toprağın verimi aynı değildir. Toprağın pek de verimli olmadığı Amerika'nın batısındaki büyük çiftliklerde, desyatin başına, uygar Avrupa ülkeleriyle Amerika'nın doğusundaki çiftliklerde elde edilenin yansı kadar buğday elde edilebilmektedir. Ama yine de modern makineler sayesinde, iki kişi bir günde aşağı yukarı iki buçuk desyatin toprak sürebilmekte, yüz kişinin birkaç aylık çalışmasıyla on bin kişinin karnını doyurmasına yetecek tahıl elde edilebilmektedir.

Buradan da açıkça görüleceği gibi, bu koşullar altında, toplam otuz saat, yani günlük beş saatten altı yarım gün çalışan insan kendisine bir yıl yetecek ekmeği kazanabilir;

otuz yarım günlük bir çalışmayla ise beş kişilik bir aileye gereken ekmek kazanılabilir. Çağdaş yaşamdan aldığımız bu verilerin de açıkça gösterdiği gibi, toprak akıllıca işlendiğinde altmış yanm günlük bir çalışmayla koca bir ailenin ekmeğiyle, sebzesiyle, hatta bugün için lüks sayılan meyvesiyle besin gereksinimi karşılanabilir.

Öte yandan, büyük kentlerde işçiler için yapılan bir evin maliyetini düşündüğümüzde, örneğin İngiltere'de bir işçinin alçakgönüllü bir eve sahip olabilmesi için 1400-1800 işgünü (beş saatlik işgünü) çalışması gerektiğini görürüz.(1) Böyle bir evin elli yıl dayandığını düşündüğümüzde bundan çıkan sonuç da, gerekli her tür konforla donatılmış, sağlık koşullarına uygun, güzel, sevimli bir evceğiz için yılda 28-36 yanm gün çalışmanın yeterli olacağıdır. Bu arada böyle bir evi özel mülk sahibinden kiralayan bir işçi kira olarak ömrü boyunca her yıl 75-100 tam işgünü (10 saatlik işgünü) çalışmasının karşılığını ödemektedir.

Dikkatlerinize sunulan bu sayıların İngiltere'de bir evin maksimum değerine denk düştüğü ve bu arada ev fiyatının oluşmasında belirleyici bir öğe olarak toplumsal örgütlülükte büyük eksikler olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir işçi evi, örneğin Belçika'da daha ucuzdur. Sonuç olarak diyebiliriz ki, sağlık koşullarına uygun, güzel bir ev için yılda otuz-kırk yanm gün çalışmak yeter de artar bile.

Geriye giysi kalıyor. Bu konuyla ilgili sağlıklı bir hesaplama yapabilmek neredeyse olanaksız, çünkü işin içinde pek çok aracının bulunması nedeniyle giysiden elde edilen kazanç pek çok kişi arasında bölüşülmekte ve ipin ucu kaçmaktadır. Çuhayı örnek olarak alalım. Bir çuha

giysi için mera sahibi, koyun sürüsü sahibi, yün toptancısı, sonra demiryolları şirketi, iplik fabrikatörü, çuha kumaş dokuma fabrikatörü, kumaş satıcısı, terzi, hazır giysi satıcısı ve bunlann arasında yer alan irili ufaklı pek çok aracı işin içine girmekte ve siz satın aldığınız bir çuha giysi için bir sürü burjuvaya etek dolusu para ödemek zorundasınız. Bu nedenle de bir büyük mağazada, diyelim, 25 rubleye satılan bir çuha palto için kaç saat çalışılması gerektiğini hesaplayabilmek oldukça zor.

Bununla birlikte ortada bir büyük gerçek var: Günümüz makineleri aklın almayacağı kadar çok kumaşı kolayca dokuma olanağı sağlıyor insanoğluna. Bunun böyleliğini göstermek için birkaç küçük örnek yeter sanınm: Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 751 iplik ve dokuma fabrikasında 175 bin kadın ve erkek işçi çalışmakta ve bunlar yılda 4 milyar metreden fazla kumaş ve önemli miktarda iplik üretmekteler. Ortalama olarak, her biri dokuz buçuk saat olan 300 işgününde 20 bin metreden fazla kumaş dokunmaktadır (yani on saatte 73,2 metre kumaş). Bir ailenin yılda 360 metre patiska ve basmaya gereksinimi olduğunu düşünsek (ki çok büyük bir miktardır bu), elli saatlik çalışma anlamına gelen bir rakamdan söz ediyoruz demektir (başka bir deyişle her biri beşer saatlik on yanm gün çalışma). Ki buraya dikiş ipliği olarak kullanılan pamuk iplik, çuha ve pamuk-yün karışımı kumaş dokumak için gerekli iplik de girmektedir.

Sonuç olarak, yalnızca dokumacılık zanaatıyla ilgili bir toparlama yapacak olursak: Amerika Birleşik Devletleri'nde tutulan istatistiklere göre 1870 yılında günde 13-14 saat çalışan bir işçi 17 bin 500 metre beyaz pamuklu kumaş dokurken, on altı yıl sonra (1886'da) haftada 55 saat

çalışarak 50 bin metre kumaş dokumaya başlamıştır. Renkli pamuklularda bile boya ve dokuma işi için toplam olarak 53 bin 500 metre için 2669 saat çalışması gerekmiştir (yani yaklaşık saatte 20 metre). Dolayısıyla yıllık 360 metre renkli ve beyaz pamuklu kumaş için yılda 20 saatten az bir çalışma tümüyle yeterli olmaktadır.

Bu arada belirtmeliyiz ki, ham pamuk fabrikaya tarladan kaldırıldığı gibi gitmektedir ve bu yirmi saatin içine ham pamuğun kumaş olacak pamuk ipliği olana kadarki işlemler de girmektedir. Ama 360 metrelik pamuklu kumaşı dükkândan satın alabilmek için, ücreti dolgun bir işçi en az 10'ar saatlik işgünü hesabıyla 10-15 işgününü (yani 100-150 saatini) vermek zorundadır. Bir İngiliz köylüsününse bu lükse sahip olabilmek için koca bir ayını vermesi gerekmektedir. Bu örnekten de görüleceği gibi iyi örgütlenmiş bir toplumda yılda elli yarım günlük çalışmayla koca bir aile bugün küçük burjuvazinin giyindiğinden daha iyi giyinebilir.

Böylece, sonuç olarak: 5'er saatlik 6-10 günlük çalışmayla topraktan elde edilen ürünler, kırk günlük çalışmayla konut, ve elli günlük çalışmayla giysi alınabilir ve bunların tümü (yılın 30 günü tatil hesabıyla) bir yılın yalnızca yarısını kapsar.

Geriye, içki, şeker, kahve, çay, mobilya, ulaşım vb. gibi zorunlu giderler için yüz elli yarım günlük çalışma süresi kalıyor.

Kuşkusuz hep yaklaşık olarak yapıldı bu hesaplar. Bu konuda farklı hesaplamalar yapmak da mümkündür elbet. Her uygar ülkede hiçbir üretici faaliyeti olmayan insanları sayalım... sonra, zararlı şeylerin üretimiyle uğraşanları (ki

tükenip gitmeye mahkûmdur bunlar) sayalım... sonra bunların toplamına hiçbir işe yaramayan aracıları ekleyelim... Görürüz ki böyle bir ülkede sözün gerçek anlamıyla üreticilerin sayısı iki kat daha çok çıkar. Kaldı ki, konuyla ilgili daha başka hususlar da var; Eğer zorunlu ihtiyaç maddelerinin üretimiyle 10 kişi yerine 20 kişi uğraşıyor olsa, ve eğer toplum, insan gücünden tasarruf konusuna daha çok özen gösterse, bu 20 kişi, toplam üretimde hiçbir düşüş olmadan günde beş saat zorunlu ihtiyaç maddeleri üretiminde çalışmalarını sürdürebilirler. Zengin ailelerin yanında ve 10 yurttaşa 1 memurun düştüğü devlet dairelerinde boşa harcanan insan gücü azaltılabilse ve buradan sağlanan tasarruf, tüm halkın yararına olacak maddelerin üretiminin daha da artırılmasında kullanılabilse, o zaman günlük çalışma süresi dört, hatta üç saate düşebilir.

İşte bütün bu ele aldığımız konulardaki açıklamalarımıza dayanarak şöyle bir sonuca ulaşıyoruz. Kimi tarımda, kimi çeşitli sanayi dallarında çalışan birkaç milyon kişilik bir topluluk düşünelim... Diyelim ki, Paris'in Seine ve Seine-Uaz departmanları halkı... Varsayalım ki burada bütün çocuklar fiziksel ya da zihinsel emek harcayacakları bir işin eğitimini alırlar. Evde bebek bakmak zorunda olan kadınlar dışındaki (yirmi-yirmi iki yaşla, kırk beş-elli yaş arası) bütün yetişkinlerin, insanoğlunun varlığını sürdürebilmesi için zorunlu kabul edilen kendi belirledikleri bir işte, günde beş saat çalıştıklarını varsayalım. Böyle bir toplum üyelerine, bugün burjuvazinin yararlandığı refahtan daha fazlasını, daha gerçeğini dağıtabilir. Böyle bir toplumun üyelerinin isterlerse bilim ve sanatla, isterlerse zorunlu grubuna girmeyen, bireysel merak ve hevesleri yönündeki işlerle uğraşabilecekleri fazladan bir beş

saatleri daha olacaktır... daha sonra insan emeğinin üretkenliği arttıkça, bugün ele geçmez, zor bulunur, lüks şeyler grubuna giren pek çok şey daha insanın yaşaması için zorunlu olan şeyler grubuna geçeceklerdir.

1 Aslında bu maliyet daha da düşüktür, çünkü bugün İngiltere'de evlerin pek çok bölümleri hazır betondan fabrikasyon olarak üretilmekte, doğramalar ve evin başka pek çok ayrıntıları makinelerle ve standart bir ölçü üzerine toplu olarak yapılıp, sonra bunlar değişik biçimlerde bir araya getirilerek birbirinden farklı evler üretilebilmektedir. Dolayısıyla da banyosuyla, mutfağıyla sağlık koşullarına uygun bir ev için daha az saat çalışmak yeterli olmaktadır.

LÜKSE GİREN İHTİYAÇLAR

I

İnsan yalnızca yemek, içmek ve bir barınak sahibi olmak için yaşayamaz. Gerçek ihtiyaçları yerine getirildi mi, sanatsal diye adlandırabileceğimiz ihtiyaçları hem de büyük bir şiddetle ortaya çıkacaktır. Farklı insanlarda en yüksek düzeyde farlılık gösteren ihtiyaçlardır bunlar; ve toplum ne kadar eğitimliyse, toplumun üyelerinin kişilikleri ne kadar gelişmişse, bu arzular da o kadar birbirinden farklı arzular olarak ortaya çıkacaktır.

Aslında, haz duyacağım ya da manevi, maddi bir zevk alacağım diye birtakım "ıvır zıvır"a sahip olmayı reddeden kimi insanlara şimdi bile rastlayabiliyoruz. Çileci-Hıristiyan görüşü açısından bakılırsa lükse duyulan heves kınanabilir belki, ama hayatı tekdüze olmaktan çıkarıp çekici kılan da özellikle küçük görülen bu ayrıntılar oluyor. Yoksa, insan kendi gündelik yaşamı dışında hayatın hiçbir tadını yaşamaz, kendini bütün yaşamsal zevklerden yoksan bırakırsa, yaşamın yalnızca kaçınılmaz acılarına katlanmaya gelmiş gibi olmaz mı dünyaya?

Bir toplumsal devrim gerçekleştirme uğraşını verdiğimiz şu anda biz kuşkusuz, herkese ekmek sağlamayı ilk görevimiz olarak görüyoruz; bu insanı kahreden haksız

düzeni değiştirmek istiyoruz. Sağlıklı, güçlü işçilerin, yalnızca kendilerini sömürmek isteyen bir patron yok diye haftalarca işsiz güçsüz oturup durduklan bir "düzen" bu. Milyonlarca ailenin kümes gibi derme çatma barakalarda, yalnızca ekmek yiyerek ayakta kalma mücadelesi verdiği bir düzen bu. Çalışabilecek insanların besinsizlikten, bakımsızlıktan ölüp gittikleri adaletsiz, alçak, aşağılık bir düzen bu ve biz işte böyle bir düzenin sonunu getirmek için devrim yapmak istiyoruz.

Ama devrimden bizim başka beklentilerimiz de var. Varlığını sürdürebilmek için korkunç bir savaş vermeye, bilim ve sanat gibi, özellikle de bilim ve sanatta yaratıcılık gibi yüksek zevklere sonsuzcasına yabancı kalmaya mahkûm insanlar görüyoruz çevremizde. Bugün yalnızca bir avuç insanın ulaşabildiği bu zevklere herkesin ulaşabilmesini sağlamak, zihinsel gelişmelerini yapabilmeleri için herkese boş zaman ve olanak vermek için devrimin asal görevi herkese önce ekmek vermektir. Ekmekten sonraki en yüce görevi boş zaman sağlamak olacaktır.

Kuşkusuz şu anda yüz binlerce insan ekmeğe, yakacağa, giysiye, başını sokacak bir dama muhtaçken lüks denilen şey resmen bir suçtur; çünkü bunun varolabilmesi için işçi çocuklarının açlıktan ölmesi gerekir. Ama toplumda herkesin karnı doyduğu zaman, lüks olarak adlandırdığımız şeye duyulan arzu şimdikinden çok daha güçlü olacaktır. Toplumda herkes birbirine benzeyemeyeceğine -ve benzemesi de gerekmediğine- göre (zevklerin ve gereksinimlerin farklı farklı oluşu, insanlığın gelişmesindeki başlıca koşuldur çünkü), her zaman zevkleri ya da gereksinimleri şu ya da bu yönde ortalamanın

üzerine yükselen birtakım insanlar çıkacaktır (ve iyi ki de çıkacaktır).

Herkes, örneğin, teleskop ihtiyacı duymayabilir; çünkü eğitim herkese ulaştırıldığında bile, mikroskopla çalışmayı gökyüzünü incelemeye yeğleyenler çıkabilir. Kimi yontu sever, kimi resim; kimi çılgınlar gibi güzel bir piyanosu olsun ister, kimi bir laternası... Köylüler odalarına çokluk kaba saba resimler asarlar; ama yarın zevkleri geliştiğinde çok güzel gravürlere sahip olmak isteyebilirler. Aslında günümüzde, eğer büyük bir mirasa konmamışsa, insanın artistik zevklerini, gereksinimlerini karşılayabilmesi olanaksızdır. Ama bir insan büyük çabalarla olağanüstü bir bilgi donanımına erişti ve bununla özgür bir meslek edinme olanağı sağlayabildi diyelim, bu durumda bile, fazla beklentiye kapılmadan, belki bir gün, şu ya da bu ölçüde sanatsal eğilimlerini tatmin etmeyi umabilir. Zaten bu bakımdan değil mi, bizim komünist idealimizi, insanların hep maddi gereksinimlerini düşünmekle, onların sanatsal eğilimleriyle hiç ilgilenmemekle suçlamaları? Ve bize hep şöyle demezler mi: "Evet, siz insanlara ekmek verebilirsiniz... Ama sizin toplumsal ambarlarınızın hiçbirinde ne bir resim, ne bir optik aygıt, ne şık bir mobilya, ne herhangi bir süs eşyası... kısacası insanoğlunun sayısız çeşitlilik gösteren zevklerine seslenen sayısız nesneden bir teki bile yoktur. Böylelikle siz, insanların ekmek ve et ve tabii bir de bütün kadın yurttaşlarınızı içine sokacağınız şu gri kumaştan başka ufacık da olsa herhangi bir şey edinebilmeleri olanağını yok ediyorsunuz".

Bu itirazla bütün komünist kuramlar karşı karşıya gelmişlerdir ama Amerikan bozkırlarında komünist

toplulukların kuruculuğunu yapanlar bu itirazdaki haklılığı anlayamadılar. Onlar şöyle düşündüler: Topluluğumuzun bütün üyelerini giydirecek kadar çuha edinmeyi başaralım... bir de "kardeşler"in arada bir -artık ellerinden ne kadar gelirse- bir şeyler çalıp söylemeleri ya da tiyatromsu şeyler yapmaları için bir konser salonu gibi bir şey yapalım, yeter. Böylece şunu unuttular: Artistik duygular burjuvada da köylüde de vardır; kültür düzeylerine göre bu duyguların formları değişir ama özleri aynı kalır. Sonuçta ortaya çıkan şu oldu: Bu topluluklar, üyelerinin tümünün besin gereksinimlerini karşıladılar, eğitimde kişilik gelişimine hizmet edebilecek bütün öğeleri uzaklaştırdılar, hatta kimi topluluklar okunmasına izin verilen tek kitap olarak İncil'i bıraktılar... ama ne oldu: Bireysel zevkler yine de ortaya çıktı... bunlarla ilgili hoşnutsuzluklar da yaşandı; piyano alınması ya da herhangi bir aracın ya da tuvalet gerecinin satın alınmasıyla ilgili tartışmalar çıktı... ve bu arada böyle bir topluluğun çok yönlü gelişmesini sağlayacak şey yitip gitti. Nasıl yitmesin: Her bireysel zevk, artistik yöneliş, sanatsal sezgi ezilirse gelişme mümkün değildir.

Bizim anarşist topluluklarımız da bu yoldan mı gidecektir?

Elbette, hayır! Onlar, insanların maddi varlıklarını sürdürebilmeleri için zorunlu olan şeylerin sağlanması için çaba gösterdikleri gibi, insanın aklı ve duygularının ihtiyacı olan şeyler için de çalışacaklardır.

II

Çevremizi kuşatan sınırsız yoksulluk, sınırsız acılar aklımıza geldi mi, işçilerin yolda giderken iş iş! diye yalvaran yürek paralayıcı çığlıklarını duyduk mu... öte yandan da insanların Sevr vazosu ya da kadifeden giysiler edinmek gibi arzularını yerine getirmek üzere herkesin karnının tok olduğu toplumu düşündük mü, yüreğimizden bir öfke dalgası yükseliyor ve "Porseleniniz de siz de yıkılın gidin önümüzden! Önce insanlara karınlarını doyuracak ekmek! Porselenle kadifenin sırası da gelir bir gün elbet!" diye haykırasımız geliyor.

Evet, bu böyle ama yine de insanın besin gereksinimi dışında başka gereksinimleri olduğunu da kabul etmek gerekiyor ve anarşizmin gücü de, -bir tekini bile dışarıda bırakmaksızın- insanın bütün yeteneklerini, bütün heves ve arzularını göz önünde bulundurmasından, tam da bu özelliğinden ileri geliyor. Bu bakımdan şimdi birkaç kelimeyle insanın zihinsel, artistik gereksinimlerinin de karşılanabilmesi için neler yapılabileceği üzerinde duracağız.

İnsanların, 45-50 yaşına dek günde dört-beş saat çalışarak toplumu tümüyle refah içinde yaşatacak her şeyi üretebileceklerini daha önce görmüştük.

Ama bugün çalışmaya alışmış bir insan, günde beş değil on saat üzerinden yılda üç yüz gün çalışıyor ve bütün ömrü boyunca bu böyle sürüp gidiyor. Böylece bu insanın beden sağlığı bozuluyor, aklı kütleşiyor. Öte yandan insan çalışmasını çeşitlendirdiğinde, özellikle de bu işi bir kol-bir kafa işi şeklinde gerçekleştirebildiğinde, hiçbir yorgunluk duymadan, seve seve, günde on-on iki saat çalışabilmektedir. Bu çok doğal bir sonuç. Bu bakımdan diyebiliriz ki insan günde dört beş saat yaşamı için zorunlu

kol emeğiyle çalıştıktan sonra, kendi zevki, keyfi için çalışabileceği beş-altı saatlik bir süresi daha kalmaktadır.

Bir başka anlatımla herkes önce ortak tüketimden payına düşeni topluma vermek için tarım ya da sanayi işi yapmakta, bunun ardından günün, haftanın ya da yılın ikinci yansını birey olarak kendisinin artistik ya da bilimsel gereksinimlerini gidermek için harcamaktadır.

Bu farklı zevklerin, eğilimlerin gereğini yerine getirebilmek için binlerce farklı dernek vb. örgütlenmeler doğacaktır. Örneğin boş zamanlarını yazınla geçirmek isteyenler yazar, çizer, dizgici, basımcı, gravürcü, desenci, ciltçi grupları oluşturacaklar, kendileri için değerli düşüncelerini yaşama geçirip yayabilmek ortak amacı uğrunda birleşeceklerdir.

Günümüzde yazar bir yerlerde bir yük hayvanı bulunduğunu, yani üç beş paraya yapıtını bastırabileceği bir işçi bulunduğunu bilir; bu arada dizgi, baskı denen işlerin nasıl birtakım işler olduğuyla hiç mi hiç ilgilenmez. Dizgici kurşun tozundan zehirleniyor, makineleri yağlayan çocuk kansızlıktan ölüyormuş, ölsünler... onların yerini almaya hazır başka bahtsızlarla dolu nasılsa dışarısı.

Ama emeğini boğaz tokluğuna satmaya hazır insanlar kalmadığında, dünkü işçi eksiksiz eğitim alıp da kafasında beliren kendi düşüncelerini kâğıda döküp başkalarına iletme hevesi duyduğunda, yazar, ozan, bilim insanı yazılarını, şiirlerini, öykülerini basmak için ister istemez bir araya geleceklerdir.

Yazar, işçi tulumuna ve el emeğine aşağılayıcı bir şekilde baktıkça, kendi kitabını kurşun harflerle kendisinin dizebilmesi gibi bir durumu olmayacak bir şey gibi görür. Bugün dinlenmek isteyen bir yazar, diyelim, jimnastik salonuna gider ya da oturur kâğıt oynar. Ama kol emeği aşağılanmaz olduğunda, kimsenin işini başkasının üzerine yıkması imkânı kalmayıp da herkes kol emeği harcamak zorunda kaldığında... ah, işte o kutlu zamanda kadın ya da erkek yazarlar da, tıpkı kendilerinin hayranı olan kadın ya da erkek işçiler gibi dizgi makinesinin başına oturup kendi yapıtlarını dizmenin, bu yapıta değer veren bütün bu insanların hep birlikte çalışmasının ve baskı makinesinin tablasından yeni basılmış, taptaze mürekkep kokan bir formayı almanın o doyumsuz, hazzını yaşayacaklardır. Bugün küçücük çocukların sabahtan akşama dek kusursuz çalışmaları için göz-kulak oldukları -ve onlar için işkence aracı olan- bu mükemmel makineler, yarın bu makineleri sevdikleri yazarın düşüncelerini yaymakta kullananlar için işkence aracı değil zevk, keyif, haz aracı olacaklardır.

Peki, bundan edebiyat bir şey kaybeder mi? Tarlada çalıştığı ya da kendi yapıtının basılmasında kendisi de el emeğini kattı diye ozan artık ozan olmaz mı? Bir roman yazan -o ki insan yüreğinin uzmanıdır- bir fabrikada, ormanda, bir yol işinde ya da herhangi bir işlikte başka insanlarla yan yana bulunmakla kendisine insan yüreği uzmanlığını sağlayan bilgilerinden bir şey mi eksilir? Soruların kuruluşundan belli ki, yanıt kocaman bir hayırdır!

Bu durum belki de bazı kitapların eskisi kadar kalın olmamaları gibi bir sonuç doğuracaktır; buna karşılık kitaplarda daha az sayfada daha özlü düşünceler yer alacaktır. Saçma sapan şeyler daha az basılır olacaktır

belki, buna karşılık basılanlar daha büyük bir keyifle okunacak, değerlendirilecek, bağıra basılacaktır. Kitaplar daha geniş bir okur kitlesine ulaşacak - okurlar daha eğitimli, kültürlü olacak, böylece de kitaplar daha iyi değerlendirilebilecektir.

Öte yandan, Gutenberg'den bu yana pek az ilerleme kaydeden basım sanatı henüz emekleme çağında bulunmaktadır. Bugün bile on dakikada yazılan bir metni dizmek için iki saat gerekiyor. Bu bakımdan insanlar kendi düşüncelerini, insanoğlunun düşüncesini çok daha hızlı yaymanın yollarını aramalı, bulmalıdırlar ve kuşkusuz bulacaklardır da.(1)

Ve hiç kuşku yok ki, eğer her yazar yapıtının basımevinde basılma çalışmalarına katılmış olsaydı, bugüne dek basın yayın işlerinde olağanüstü başarılar elde edilmiş olurdu ve biz bugün XVII. yüzyılın dizgi tekniğine çakılıp kalmış olmazdık!

Bütün bunlara bir düş demek mümkün müdür? Gözlemleyen ve düşünen insanlar için hiç kuşkusuz söz konusu bile olamaz böyle bir şey! Her şeyden önce yaşamın kendisi bizi bu yöne itiyor.

III

Herkesin üretime katıldığı, herkesin kendisine bilim ya da sanatla uğraşma olanağı sağlayan bir öğrenim gördüğü ve insanların kendi çalışmalarını yayınlayabilmek için bir araya geldiği ve bu uğurda kendi kol güçlerini ortaya koydukları bir toplum tasavvuru düş olarak adlandırılabilir mi?

Bugün bile bilimsel, yazınsal ya da başka amaçlı dernekler -ki bilim ya da sanatın şu ya da bu dalıyla ilgilenen, ya kendi yapıtlarının yayınlanması ya da bilgi alışverişi yapmak üzere kendi istekleriyle bir araya gelmiş insanların oluşturdukları gönüllü gruplarıdır hepsi de- evet, bu türden derneklerin bile sayıları binlerle ölçülüyor artık. Bilimsel yapıtların yaratıcılarına para ödenmiyor. Bu yapıtlar dışarıda parayla satılmıyor; dünyanın her yanında aynı konuyla uğraşan öbür dernek üyelerine parasız gönderiliyor. Kimi dernek üyelerinin bu yapıtlarda herhangi bir gözlemlerini açıkladıkları topu topu bir sayfa yazıları bulunuyor; kimilerinin uzun yıllar boyuncu yaptıkları inceleme ve araştırmaların bilmem kaç sayfayı bulan kapsamlı sonuçları yer alıyor; üçüncü ve son bir kesimi ise, yeni bir araştırmaya başlamadan önce bu yayını okuyanlar oluşturuyor. Böylece, sonuç olarak, herhangi bir konuyla ilgilenen insanlar arasında -kimi yazar, kimi okur- bir uzlaşmaya varılmış oluyor.

Evet, gerçi günümüzde bilimsel derneklerin durumu tıpkı bir bankerin elinde bulunan gazetenin durumuna benziyor: Yani bunlann kendilerine, elinde baskı makineleri olan ve basım işçileri çalıştıran bir basımevi sahibi bulmaları

gerekiyor. Serbest meslek sahibi insanlar, bugün gerçekten de insanı kütleştiren koşullar altında yürütülmekte olan beden işlerini -kol emeğini-küçük görüyorlar. Ama bütün üyelerine geniş felsefi ve bilimsel eğitim vermiş bir toplumda beden işleri küçük görülmek şurada dursun toplumun gurur duyduğu bir emek alanını oluşturabilir.

Böyle bir durumda da bilimsel dernekler araştırmacıların, amatörlerin ve işçilerin, yani toplumun her kesiminden insanların hep birlikte hem herkesin herhangi bir beden işini bildiği, hem de bilimle ilgilendiği bir birliğe dönüşecektir.

Diyelim ki ilgi alanları yerbilim olan insanlar bir araya geldiler. Yer katmanlarını inceleme işine herkes emek katacak, herkes birbirine yardımcı olacak; o zaman da on bin insan bir yılda, bugün 100 yerbilimcinin 20 yılda yapabildiğinden daha büyük bir iş başarmış olacak. Bu araştırmanın sonuçlarının yayınlanması aşamasına gelindiğinde ise değişik mesleklerden on bin kadın ve erkek, kimi resimleri, kimi çizelgeleri, kimi gravürleri hazırlayarak, kimi dizgi ve baskı işlerini gerçekleştirerek işi bitirecekler. Bunca insan seve seve verecek boş zamanını bu iş için: Yazın açık havada araştırma işleri, kışın laboratuvar ve atölye çalışmaları yapacaklar... ve sonuçta ortak emeklerinin yapıtı yayınlandığında, yüz değil, bu ortak işle ilgilenen on bin okur bulacaklar kendilerine.

Her şey bir yana, ilerlemenin izlediği doğrultu bize bu yolu gösteriyor. İngilizler büyük sözlüklerini (Murrayin(2) redaktörlüğünü yaptığı sözlük) yayınlamaya niyetlendiklerinde, bu işe bütün ömrünü verecek yeni bir

Littre'nin çıkmasını beklemediler. Yapılan çağrıya, tek bir insanın ömrünün yetmeyeceği bir işi, birkaç yılda bitirebilmek için kitaplıkları hallaç pamuğu gibi atmaya ve bir yazı kurulu başkanının yönetimi altında çalışmaya hazır binin üzerinde gönüllü başvurdu. Aynı ruh, aynı hava, kafa emeğiyle ilgili her alanda gözlenmektedir ve bu ortak çalışma girişimlerinin tek tek insanların çalışmasının yerini almakta olduğunu, yarınki güzel günlerin müjdecisi olduğunu anlamamak için insanlığı hiç tanımıyor olmak gerekir.

Ancak bu türden girişimlerin gerçekten kolektif çalışmalar olabilmesi için işleri yazarıyla, çizeriyle, dizgicisi, düzeltmeniyle beş bin gönüllünün bir arada çalışabileceği şekilde örgütlemek gerekir. Kafa ve kol emeğinin birleşme örneğinin yaşandığı sosyalist basında bu adım atılmıştır. Yazarların kendi yazılarını dizmeleri bizim öncü, savaşkan gazetelerimizde sık rastlanan bir durumdur. Doğru, şimdilik pek küçük, hatta mikroskobik diyebileceğimiz kadar küçük, önemsiz girişimlerdir bunlar; ama yine de bize geleceğin yolunu gösteren örneklerdir.

Yeni yol, özgürlüğün yoludur. Gelecekte, zamanının ortalama düşünce düzeyinin ilerisinde söyleyecek yeni bir sözü olan bir insan gidip de böyle bir yapıtı yayınlamak için sermaye yatırmaya değer mi değmez mi diye düşünen bir yayıncı aramayacaktır. Çalışmasıyla ilgili alanda, yaptığı çalışmanın önemini, anlamını bilen, bunu onunla paylaşmak isteyen yoldaşlar arayacaktır. Ve onlarla birlikte kitap, gazete, dergi... her ne şekilde dile gelmesi gerekiyorsa düşüncesinin, bunu gerçekleştirecektir.

İşte o zaman kitap, dergi vb. yayıncılığı bir başkasının sırtından zenginleşme aracı olmaktan çıkacaktır. Edebiyatçılar arasında, kitap, dergi yayıncılığını bilen insanlar arasında, geçmişte edebiyatı korumaktayken şimdi onu sömürenlerden de, pek az ayrıksı örnek dışında, edebiyata ne kadar bayağıysa, zevkleri muşambalaştınlmış, iğdiş edilmiş çoğunluğun zevklerine ne kadar uygunsa o kadar çok değer veren "sokak"tan da edebiyatın kurtulmasını istemeyen tek bir kişi bile bulunabilir mi?!

Edebiyat ve bilim ancak bu özgürlüğe kavuştuktan sonra, yani paranın ve bürokrasinin boyunduruğundan kurtulduktan ve münhasıran onu sevenlerin, onunla ilgilenmekten zevk duyanların edim alanı olduktan sonra insanlığın gelişme davasında kendine yakışan yeri alabilecektir.

IV

Edebiyat, bilim ve sanat bunlarla uğraşmayı sevenlerin elinde olmalıdır. Ancak bu koşulla kendisini soluksuz bırakan devletin, sermayenin ve burjuva aracıların boyunduruğundan kurtulup özgürleşebilir.

Bir bilim adamı ilgilendiği bir sorunla ilgili araştırmalar yapabilmek için hangi olanaklara sahiptir günümüzde? Kimin yardımına başvurabilir? Ancak devletin yardımına başvurabilir; bu yardımı da ancak yüz kişiden biri, o da, herkesin gittiği bilinen yoldan ayrılmamak koşuluyla elde

edebilir. Fransız Akademisinin Danvin'i dışladığını, Petersburg Akademisinin Mandeleev'i üyeliğe kabul etmediğini, Londra Kraliyet Derneği'nin Joule'ün ısının mekanik eşdeğerini saptadığı yapıtını "yeterince bilimsel değil" diye yayınlamayı reddettiğini anımsayalım(3).

O bakımdandır ki, bütün büyük buluşlar akademilere ve üniversitelere rağmen yapılmıştır. Bunun dışında ya Darwin gibi, Lyell gibi bağımsız çalışabilecek kadar varlıklı olmak gerekir, ya da yokluklar, yoksulluklar içinde, yeterli araç gereçten, kitaptan, laboratuvardan yoksunluk nedeniyle yığınla zaman yitirerek, sağlığını yitirerek, ama yine de ümidini, inancını yitirmeyerek (ve çoğu kez bu inancın bedelini yaşamıyla ödeyerek) eşi benzeri görülmemiş bir dirençle çalışan kahraman olmak gerekir. Bilim tarihinin en şanlı sayfalarını bu kahramanların adları oluşturur... sayıları pek çoktur onların.

Kaldı ki, devletin bu konuya yaklaşımı gerçek bilimsel gelişmeyi körükleyecek değil, köreltecek yöndedir ve tüm zamanlarda bütün gerçek bilim insanları ondan uzak durmaya, kurtulmaya çalışmışlardır. Amerika'da ve Avrupa'da binlerce bilim derneğinin devletten bağımsız, gönüllülerce kurulmasının ve desteklenmesinin nedeni de budur zaten. Bunların içinde hiçbir devlet kuruluşunun ya da bankerin varlığıyla satın alınamayacak ölçüde büyüyüp gelişme başarısı gösterenler de olabilmiştir. Örneğin tümüyle bir gönüllü girişimi olarak örgütlenen ve varlığını üye ödentileriyle oluşturan Londra Zooloji Derneği'nin gücüne hiçbir devlet kuruluşunun gücü yetmez.

Bahçesini dolduran binlerce hayvanın tümünü parayla satın almamıştır bu dernek; bunların pek çoğu, dünyanın

başka yerlerindeki benzer derneklerin ya da dünyanın her yanındaki koleksiyonerlerin armağanıdır. Bakarsınız Bombay Zooloji Derneği'nden bir fil armağan gelmiş, bakarsınız Mısırlı doğa araştırmacılardan bir hipopotam ya da gergedan... Sürekli yenilenen bu hayvanlar bahçesine her gün dünyanın her yanından bin bir türlü hayvan yağar: Kuşlar, sürüngenler, böcekler... neler neler!

Bunların içinde öyle armağanlar vardır ki, uğruna bir servet dökseniz satın alamazsınız: Örneğin herhangi bir gezginin bilmem nerede karşısına çıkan ve canı pahasına yakaladığı ender bir hayvan... Bir başkasının, tıpkı bir çocuk gibi bağlandığı ve ancak bu bahçeye verirse başına kötü bir şey gelmeyeceğine inandığı çok ayrıksı bir başka hayvan... Bu büyük hayvanlar dünyasının bakım giderleri için de dünyanın her yanından bahçeyi gezmeye gelen bitmez tükenmez ziyaretçilerin verdikleri giriş ücreti tümüyle yeterli olmaktadır.

Londra Hayvanlar Bahçesi ya da benzeri derneklerde eksik olan tek şey, bu muazzam kuruluşta görev alan herkesin, -bekçilerden bakıcılara, memurlardan bahçıvanlara kadar herkesin-dernek üyesi olması gerekirken, salt kartvizitlerinde "F., Z., S." (Fellovv of the Zoological Society - Zooloji Derneği Üyesi) ibaresinin yer alması için derneğe girmiş olanların dernek üyesi sayılmalarıdır. Kısacası bu kuruluşlarda kardeşlik ve dayanışma duygusu eksiktir.

Bilginler için söylediğimiz mucitler için de geçerlidir. Çoğu buluşun ne büyük çileyle gerçekleştiği herkesin bildiği bir şeydir. Uykusuz geceler, doğru dürüst beslenemeyen bir aile, deney yapacak gereçlerden yoksunluk, bin bir olanaksızlık... bugün uygarlığın övüncü niteliğindeki buluşların sahiplerinin çoğunun öyküsü hep böyledir.

Herkesin kabul ettiği bu ayıplı durumdan kurtulmak için ne yapmalı? Bilindiği gibi patent sistemi çözüm olarak görülmüş ve uygulamaya konulmuştu, ama onun da sonuçlan ortada! Aç buluşçu buluşunu birkaç rubleye satıyor, işin içinde hiç emeği olmayan, sadece sermayesi olansa buluşun getirdiği bütün kazancı -çoğu kez çok büyük kazançları- cebine atıyor. Öte yandan patent, buluşçuyu yalnız çalışmak ve çalışmalarının sonuçlarını gizlemek zorunda bırakıyor, bu da çoğu kez başarısızlığın başlıca nedeni oluyor. Bir meslektaşının çok basit bir konuda vereceği küçücük bir öğütle, yapacağı minicik bir düzeltmeyle ortaya çıkabilecek büyük bir buluş, bilinemezlikler içinde kalıyor. Egemenliğin bütün öbür tezahürleri gibi patent de yalnızca engel çıkarıyor: Sanayinin gelişmesini engelliyor.

Bir kez, kuramsal olarak, ayncalık, imtiyaz, üstünlük gibi öğeleri içerdiği için büyük bir haksızlık bu; ikincisi, pratikte, buluşun çok daha çabuk gerçekleşmesinin önünde büyük bir engel.

Buluşçu ruhun gelişmesi için, ilkin, merak uyandırmak gerekir, sonra aklın cesareti gerekir -ki bütün eğitim sistemimiz, tam tersine, cesur akıllan pısınklaştırma üzerine kuruludur-sonra, buluşçu sayısının belki yüz kat artması sonucunu doğurabilecek bir öğe olarak: Engin bilgi gerekir; ve son olarak, "bu buluş insanoğlunun ileri doğru bir adım atmasını sağlayacak" bilinci, inancı gerekir... çünkü insanlığa büyük buluşları armağan eden yüce kişilikleri çoğu kez coşku, şevk, hatta bazen hayaller, evet, doğrudan doğruya hayaller esinlendirmektedir.

Yukarda sözü edilen merakı, aklın cesaretini, bilgiyi ve bilinci, yapılan çalışmaların herkesin yaranna olduğu inancı yönünde teşvik edecek tek şey toplumsal devrimdir.

Toplumsal devrim demek, akla gelebilecek her türlü araç gereçle dolu muazzam işliklerin, bütün buluşçulara açık muazzam sanayi laboratuvarlannın kurulması demektir. Topluma karşı görevi olan çalışmayı bitiren herkes, düşüncelerini, taşanlarını gerçekleştirmek için gelip buralarda çalışır, serbest beş-altı saatini buralarda değerlendirir; buralarda başka uzmanlarla, sanayinin başka dallarından yoldaşlanyla karşılaşır, görüş alışverişinde bulunur; herkes sorunlannı, sorulannı birbirine aktanr, birbirine yardım eder, bilgiler alınır, bilgiler verilir ve sonuçta farklı görüşlerin, düşüncelerin çarpışmasından arzu edilen sonuç doğar. Ve bu da bir düş değildir! Petersburg'daki Solyanoy Gorodok'ta bir zamanlar bunun -en azından teknik alanında- gerçekleştirilmesi denenmiştir. Herkese açık kusursuz donanımlı işlikler vardı burada bir zamanlar; motor gücü de içinde olmak üzere her türlü araç gereçten ücretsiz yararlanılabilirdi; yalnızca kullanılan ağaç ve metal için ederleri kadar bir para ödenirdi. Ne var ki işçiler buraya ancak akşamları, o da gün boyu çalışmaktan bitmiş durumda gelebiliyorlardı. Bir de, her buluşçu çalışmasını yabancı gözlerden özenle gizliyordu. Malum: Patent, kapitalizm... Düşünsel, ahlaksal her ilerlemenin önünü su altındaki koca bir kaya gibi kesen kahrolası çağdaş toplum!

Ya sanat? Her yandan sanattaki gerileyişe ilişkin yakınmalar geliyor ve biz gerçekten de Rönesans döneminin yüce sanatçılarından çok uzaklardayız bugün. Teknik bütün sanatlarda büyük başarılar kazanılmasına neden oldu son zamanlarda; belli bir yeteneğe sahip binlerce insan sanatın değişik alanlarında etkinlik gösterip duruyor ama sanat sanki uygar dünyadan kaçıyor, uzaklaşıyor! Teknik, pek çok eksiği kapatıp kusursuzluk sağlıyor, ama esin... sanatçı işliklerine bir zamanlar uğradığından çok daha az uğruyor gibi.

Gerçekten de, yoksa eğer, nereden bulunacak bu esin? Yalnızca yüce düşünceler esin yaratabilir sanatta. Sanat, yaratmadır; bu bakımdan geleceğe bakmak zorundadır... Oysa çok, ama çok az istisnaları dışında profesyonel sanatçılar son derece cahil ve aşırı derecede burjuvalar... öyle ki, yeni ufukları görmelerine engel oluyor burjuvalıkları.

Kitaplardan edinilmez, esin; yaşamdan çıkar gelir... ama bugünün yaşamı buna engeldir.

Raphael ve Murillo, yeni bir ideal arayışının eski dinsel söylencelerle hâlâ bir arada varolabildiği bir dönemde yarattılar yapıtlarını. Büyük kiliseleri -yapımları için birkaç kuşak inananın emek verdiği kiliseleri- süslemek için çalıştılar. İçinde bulundukları kentle birlikte soluk alıp veren bu gizemli ve görkemli yapılar sanatçıyı esinlendirebiliyordu. Tüm halka seslenen, tüm halkın benimsediği bir anıt için çalışıyordu sanatçı; dolayısıyla o da kitlelere sesleniyordu ve esinini seslendiği kitlelerden alıyordu. O görkemli yapının, -göz kamaştırıcı sütunların, vitrayların, büyüleyici kapıların- kitlelerle konuştuğu gibi konuşuyordu o da; aynı ruh, aynı hava içinde. Bugünse bir sanatçının elde etmek için ardında koştuğu bütün onur; resminin altın yaldızlı bir çerçevesi olsun ve falanca müzede sergilensin. Peki, çağdaş müze dediğiniz nedir? Bir bitpazarı esnafının dükkânından farklı ne yanı vardır? Alın, Madrid'deki Prado müzesini: Murillo'nun "Göğe Yükseliş"inin tam karşısında Velasquez'in "Dilenci"si, onun da çapraz karşısında II. Philip'in köpeği asılıdır. Zavallı Velasquez, zavallı Murillo! Zavallı Yunan yontucular: Bir zamanlar her biriniz kendi kentinizin Akropolünde yaşardınız, şimdiyse Louvre'un kırmızı çuha kaplı duvarları arasında boğuluyorsunuz!

Bir Yunan yontucu mermeri yontmaya başladığı zaman o sert taşa içinde yaşadığı topluluğun, kentin, cumhuriyetin aklını ve yüreğini katardı. Yapıtında geçmişin tüm tutkuları, şanlı söylenceleri canlanırdı. Günümüzde ise kent, varlığını bütünsel olarak sürdüren bir organizma olmaktan çıkmıştır. Aynı kentte yaşayan insanlar arasında hiçbir ruhsal temas, manevi ortaklaşma kalmamıştır. Kentler artık birbirini tanımayan, birbirlerinin sırtından zengin olmak dışında ortak hiçbir şeyleri olmayan rasgele insanların toplandıkları sıradan yerlerdir. Eski Yunan'da ya da Ortaçağda olduğu gibi, orda yaşayan insanların ortak yurdu olma niteliği kalmamıştır kentlerin. Öyle ya, uluslararası spekülasyonlarla uğraşan bir bankerin ve bir fabrika işçisinin nasıl ortak yurdu olabilir ki?

Herhangi bir kentin, halkın ya da halk gruplarının aynı toplumsal yaşamı yaşayabilmesi, ancak, sanatçının esinini o kent, halk ya da federasyon için ortak olan, onlara ulviyet veren, hep birlikte paylaşılan bir idealden almasıyla mümkündür. O zaman mimar kilise değil, cezaevi değil, kale değil, toplumsal bir yapı yapacaktır; o zaman ressam, yontucu, oymacı, bezekçi yapıtlarının nereye konulacağını bilecekler, güçlerini aynı ortak kaynaktan alacaklar ve aynı şanlı geleceğe doğru el ele yürüyeceklerdir.

O zaman gelene dek sanat ancak sefil bir şekilde sürünecektir.

Günümüz ressamlarının yapıtlarından en güzelleri her şeye karşın doğa resimleridir: Köyler, sakin, huzurlu kırlar, tarlalar, yaylalar, bütün tehlikeleriyle deniz, görkemli görünüşleriyle koca dağlar. Ama sanatçı köyün, tarlalarda çalışmanın şiiriyetini hiç yaşamamış, yalnızca

imgeleminde yaratmış ya da yalnızca bir seyircisi olmuşsa nasıl resmedebilecektir bu şiiriyeti? Tarlalarda yapılan işi, havada uçan bir kuşun, üzerinde uçtuğu toprakları tanıdığı kadar tanıyorsa eğer nasıl resmedecektir? Gençliğinde gün doğmadan uyanıp pulluğun elceklerine yapışmamışsa; hemen yanı başında kim daha çok biçecek diye yarışan yoldaşlarla, tırpanı geniş geniş savurarak ot biçmenin zevkini yaşamamışsa; havayı kristal kahkahaları ve şarkılarıyla dolduran kızlarla birlikte akşam ot biçimi dönüşlerinin lezzetini tatmamışsa... nasıl resmedecektir bütün bunları? Toprak sevgisi, toprakta yetişen şeye duyulan sevgi elde palet ve fırçayla toprağa, tarlaya bakarak kazanılamaz. Toprağı sevebilmek için ona hizmet etmek gerekir. Toprak için böyleyse eğer durum, doğayı nasıl resmedeceksiniz... onu sevmeden? En iyi ressamlarımız da içinde olmak üzere bu alanda yaratılan yapıtların sahici olmayışlarının, pek çok eksiklikler içermelerinin nedeni budur; bu yapıtlarda hemen her zaman santimentalizm vardır ama hiçbir zaman gerçek güç yoktur.

Güneşin muhteşem batışını hissedebilmek için, bir iş dönüşü tanık olmak gerekir bu olaya; köylü için, köylü nasıl yaşıyorsa öyle yaşamak gerekir. Balık avcılığındaki şiiriyeti duyumsayabilmek için, gece gündüz denizde balıkçılarla birlikte olmak, dalgalarla boğuşmak, fırtınayla savaşmak, balıkla dolu, ağır bir ağı tekneye çekmenin hazzını ve verimsiz bir avdan sonra boş tekneyle limana dönmenin hüznünü yaşamak gerekir. İnsan gücünün ne olduğunu bilmek ve onu bir sanat yapıtında yansıtabilmek için, bir fabrikada bulunmak, yorgunluğu ve acıyı tatmak gerekir; yaratıcı çalışmanın keyfinin ne olduğunu anlayabilmek için döküm potasının başında durup göz kamaştıran ışıklar saçarak akan metali bizzat dövmek, makinenin nasıl yaşadığını kendinde duyumsamak gerekir. Ve nihayet halk yaşamını betimlemeye kalkmadan önce, o yaşamın içine dalmak gerekir.

Tıpkı geçmişin sanatçıları gibi halkın içinde, halkla birlikte, halkın hayatını yaşayan geleceğin sanatçılarının yapıtları da herhalde satış için yaratılmayacak. Resim olsun, yontu olsun bu yapıtlar, canlı bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak toplumun tümüne seslenen ortak yapılar için yaratılacaktır; o resim ya da yontu o yapıda bulunmazsa yapının bütünlüğü zedelenecek, yapıtlarınsa o yapıdan ayrıldıklarında anlamları yitecektir. Bu bütünlük varsa eğer insanlar gelip bu yapıtları hayranlıkla seyredecek ve yapıtların hayranlık verici, anlamlı güzellikleri insan aklı ve yüreğini ancak orada etkileyecektir.

Ruskin ve büyük sosyalist ozan Morris'in de dediği gibi sanatın gelişebilmesi için sanatla endüstrinin binlerce ara basamakla birbirine bağlanması, bir bütün içinde kaynaşması gerekir. Kendi evinden, sokağına, evinin içindeki eşyalardan, sokaktaki kamusal yapılara dek insanı çevreleyen her şey güzel artistik olmalıdır.

Ama bu ancak herkesin refah içinde olduğu, yeterince boş zamana sahip olduğu bir toplumda gerçeklik kazanabilir. Sanat toplumu demektir böyle bir toplum... böyle bir toplumda herkes yeteneklerini ortaya koyma imkânı bulur ve böyle bir toplumda ister basit bir şekilde elle, isterse teknik kullanılarak olsun, bu türden ikincil iş olarak (boş zamanlarda) gerçekleştirilen bir dizi çalışma olmaksızın sanat olmaz. Böylesi sanat toplumları üyelerinin evlerinin güzel olmasını ister, bunu görev edinir kendine... tıpkı Edinburg'lu genç sanatçıların koskoca bir yoksullar hastanesinin bütün duvarlarını ve tavanlarını süsleme görevini gönüllü olarak üstlendikleri gibi.

Bir ressam ya da yontucu doğrudan doğruya kişisel duygularından süzüp çıkardığı bir yapıt yaratabilir ve bunu sevdiği kadına ya da dostuna armağan edebilir. Sevgiyle

yaratılmış ve sevilen bir kişiye hiç karşılıksız verilmiş böyle bir yapıt, günümüzde birtakım burjuvaların ya da bankerlerin salt kibirlerini tatmin için karşılığında çok para ödedikleri yontulardan ya da resimlerden neden daha değersiz olsun, hatta neden çok daha değerli olmasın ki?

İnsanın, zorunlu olanın yanı sıra aradığı bütün diğer zevkler için de aynı durum söz konusudur. Bir piyanoya sahip olmak isteyen kişi topluma müzik aletleri yapan kişi olarak girecek ve işgününden arta kalan beş-altı saatini bu işe verecektir. Hangi işten anlıyor, hangi zanaatı biliyor olursa olsun, yeter ki bildiği işi iyi bilsin, söz konusu olan piyanoysa eğer, belli bir süre çalışıp çabaladıktan sonra istediği piyanoya kendi üretimi olarak kavuşacaktır. Gökbilim araştırmalarına ilgi duyan bir kişi, gökbilim derneğine girecektir: Burada, astronomi gereçlerini bölüşeceği başkaları da bulunacaktır: Felsefeciler, muhasebeciler, fotoğrafçılar, ressamlar, gökbilimciler vb. Yani hem bilim insanları, hem amatörler. Burada, ilgi duyduğu gökyüzünü incelemek için gereksindiği teleskopa kavuşacak, buna karşılık da ortak iş için kendi payına düşen emek katkısında bulunacaktır; çünkü bir gökbilim gözlemevinin de, taşçısından marangozuna, dökümcüsünden demircisine kadar farklı iş kollarından pek çok insanın emeğine ihtiyacı vardır.

Kısacası, ortak üretime katılması zorunlu olan birkaç saatten sonra herkese kalan beş altı saatlik boş zaman, insanların lüks kapsamına giren sınırsız sayıdaki gereksinimlerini karşılamak için yeter de artar bile. Şu anda bir avuç insanın yararlandığı bir ayrıcalık olan her şey, herkes için ulaşılabilir şeyler olup çıkacaktır. Lüks olarak adı geçen her şey, kibirli burjuvaların bangır bangır bağıran aptalca tatmin araçları olmaktan çıkıp, gerçekten sanatsal zevklerin tatmin aracı olacaktır.

Bütün bunlar yalnızca mutluluğun büyümesine neden olacaktır. Herkes sevinçten kanatlanmış bir yürekle ortaklaşa çalışarak, -kitap, sanat yapıtı ya da lüks nesne-istediği şeye sahip olabilmek için, içinde uyarıcı gücü bulacak, olmazsa olmaz dinlenme hakkına, boş zamana sahip olacak ve bütün bunlar onun hayatını güzelleştirecektir.

Efendilerle köleler arasındaki ayrımın kalkması için çalıştığımız zaman, hem ilkinin hem ikincisinin mutluluğu için, tüm insanlığın mutluluğu için çalışıyoruz demektir.

1 Bu satırların yazılmasından bu yana geçen zaman içinde yazarlara kendi yapıtlarını kendilerinin dizmesi olanağı sağlayan bir makine bulundu. Yazı makinesinde yazmaya alışmış bir yazar için (ki Amerika'da bu artık sıradan bir iş sayılıyor) kendi yapıtını dizmenin kesinlikle en küçük bir zorluğu yok artık.

2 İngiliz Filoloji Derneği Başkanı (1878-1880; 1882-1884) ve sonraları Ox-ford Sözlüğü *(New English Dictionary of Historical Principles Oxford, 1884)* olarak bilinen sözlüğün hazırlayıcısı J. Murray.

3 Joule'ün ölümünden sonra ünlü bilgin Playfair tarafından açıklanmıştır bu ayıp.

ZEVK VEREN ÇALIŞMA

I

Sosyalistler, "sermayenin boyunduruğundan kurtulmuş toplum çalışmayı zevkli bir hale getirecek ve insanda bezginlik, tiksinti yaratan ya da sağlık için zararlı olan işleri ortadan kaldıracaktır" dediklerinde hemen hep gülünür onlara. Oysa daha şimdiden bu yönde önemli sayılabilecek başarılara tanık olmaya başladık; kaldı ki hangi işyerinde bu yönde bir iyileştirme yapılmışsa, başta işgücü tasarrufu olmak üzere alınan sonuçlar patronları yalnızca sevindirmiştir.

Büyük ya da küçük herhangi bir fabrikayı, imalathaneyi bir laboratuvar kadar temiz, çekici bir işyeri haline getirmek mümkün müdür? Hiç kuşkusuz, evet! Keza, yine hiç kuşku yok ki, böyle bir şeyi gerçekleştirmek her bakımdan olumlu sonuçlar verecektir. Geniş bir yerde, temiz havada çalışmak her zaman için kapalı, dar, pis havalı bir yerde çalışmaktan daha iyidir: Böyle bir yerde işte verimliliği artıracak küçük bazı düzeltiler yapabilmek, yaratıcı ufak tefek müdahalelerle zamandan ve emekten tasarruf yapabilmek olanağı vardır. Ve eğer günümüzde fabrika yapılarının çoğu son derece pis ve sağlığa aykırıysa, neden, bunların yapımları sırasında işçinin hiç dikkate alınmamış olmasıdır; bu yüzden de onca işgücü aptalca bir şekilde heba olup gitmiştir.

Ancak bugün bile tek tük de olsa öyle temiz, öyle güzel fabrikalar var ki, bir de günlük çalışma süresi dört beş saati aşmasa ve her işçinin kendi eğilimlerine göre buraya bazı farklılıklar katmasına izin verilse böyle bir işyerinde çalışmak gerçekten çok zevkli olabilirdi.

Buna örnek olarak gösterebileceğimiz bir fabrikada (ne yazık ki bir silah ve cephane fabrikasıydı burası) sağlık ve ilkyardım düzenlemesi olarak bundan iyisi can sağlığı dedirtecek bir düzey tutturulmuştu. Yirmi desyatinlik bir alanı kapsayan fabrikanın on beş desyatinlik bölümü cam tavanlıydı. Yerler ateşe dayanaklı tuğladandı ve herhangi bir madencinin evi kadar temizdi; cam tavanlarsa bu işle görevli işçilerce her gün yıkanıp temizleniyordu. Bu fabrikada 20 ton ağırlığa ulaşabilen çelik külçeler işlenmesine karşın, içerde ısısı bin dereceyi bulan bir fırın olduğu için otuz adımdan bile varlıkları duyumsanmamakta, ancak fırın ağzından erimiş külçe olarak aktığında fark edilmekteydi. Fırını ise topu topu üç dört işçi kontrol etmekteydi; bantların, manivelaların hareketleri borulardaki basınçlı suyla sağlanıyordu.

Fabrikanın içine girerken tonlarca ağırlıktaki çekiçlerin kulak uğuldatan gürültülerini duymayı bekliyorsunuz; sonra bir de bakıyorsunuz ki burada çekice benzer hiçbir şey yok. Daha doğrusu tonlarca ağırlıktaki topları ve gemi şaftlarını biçimlendiren çekiçler yine borulardaki suyun basıncıyla çalışmaktalar. Metal kütlesi üzerine basınç uygulamak için işçi metali dövmek yerine bir vanayı çeviriyor, o kadar. Bu hidrolik dövme yöntemiyle, metal üzerinde hiçbir kırık, çatlak, zikzak olmadan çok daha düzgün işlenebiliyor.

Çalışmakta olan makinelerden kulak tırmalayıcı sesler yükselmesini bekliyorsunuz, oysa metrelerce uzunluktaki kütük gibi kalın metallerin peynir keser gibi sessizce kesildiklerini görüyorsunuz. İzlenimlerimizi bize fabrikayı gezdiren mühendise aktardığımızda kendisinden şu yanıtı aldık:

"Olay bizim için tasarruf olayı. Örneğin şu çelik yontan makinenin bize kırk iki yıl hizmet vermesini bekliyoruz. Eğer bunun yerine gacır gucur çalışan, uyduruk, çürük, derme çatma bir makineyi yeğlemiş olsaydık bize on yıl bile hizmet edemezdi.

"Aynı durum çekiçler için de söz konusu. 30 kilometreye kadar çevredeki yapıları bile zangır zangır titretecek çekiçler yerine, hidrolik presler kullanmakla çok daha kaliteli ürün elde ettiğimiz gibi malzemeden ve üründen kayıplarımız en aza indi.

"Tezgâhların çevresindeki geniş alanlar, iyi aydınlatma, temizlik?.. Hepsi ince bir hesaba dayanıyor. Çevresi dar olmadığı, üzerinde çalıştığı nesneyi iyi gördüğü zaman işçinin iyi çalıştığını fark ettik. Bizim kent içindeki fabrikamızı biliyorsunuz. Son derece dar, havasız, dolayısıyla da pis bir yerdi. Çünkü arsa spekülatörlerinin açgözlülüklerinden dolayı kentte arsalar korkunç pahalı."

Kömür madenleri için de benzer şeyler söylenebilir. Günümüzde kömür madeni denilen yerlerin nasıl yerler olduğunu herkes en azından Zola'nın romanından ya da gazetelerden bilir. Günümüzde durum böyledir ama gelecekte böyle olmayacaktır. Galeriler çok iyi

havalandırılacak, ısı dağılımı dengeli hale getirilecek, tüm yaşamlarını yer altında geçirmeye ve orda ölmeye mahkûm atlar olmayacak, kömür dolu vagonetler ya ocak ağzından çelik halatlarla ya da elektrik gücüyle çekilecek, her yere havalandırma bacaları ve vantilatörler konacak, böylece de patlamaların önüne geçilecek. Bunlar da bir düş değil; İngiltere'de şimdiden böyle birkaç maden ocağı var ve bunlardan -her şeyin tam da yukarda anlattığım gibi olanlarından- birini ben gördüm. Burada da aynı örnek gösterdiğim fabrikada olduğu gibi sağlık koşullarına uygun ortamın ve düzeneklerin kurulmuş olması harcamaların önemli ölçüde kasılması gibi olumlu bir sonuç doğurmuş. Çok derin bir ocak olmasına karşın (448 metre) ocaktan günlük çıkarılan kömür miktarı bin tonu bulmakta, işçi başına yaklaşık beş ton kömür düşmektedir. Oysa İngiltere'deki iki bin ocakta işçi başına yıllık ortalama 300 ton kömür düzeyine zor erişilebilmektedir. Fourier'nin "çalışmanın zevkli hale getirilmesi" düşüncesinin (en azından nesnel çalışma ortamı açısından) bir düş olmadığını kanıtlamak için daha pek çok örnek gösterilebilir. Ama sosyalistler bu konuda o kadar çok yazıp çizdiler ki, bugün artık fabrikaların, işliklerin ya da maden ocaklarının çağdaş üniversitelerin laboratuvarlarıyla yarışacak kadar temiz hale getirilebileceğini ve bu durumun da emeğin üretkenliğini artıracağını herkes çok iyi biliyor.

Artık bütün bunlardan sonra, işçinin emeğini bir lokma ekmek karşılığında satmak zorunda olmadığı eşitler toplumunda çalışmanın gerçekten büyük bir keyif, zevk haline geleceğinden kuşku duyulabilir mi? Bütün sağlıksız, pis işler yok olacak, çünkü toplumların içinde bulunacağı yeni koşullarda bu türden işler yalnız işçiler için değil, tüm toplum için zararlı olacaktır. Öylesi işlerde

yalnızca köleler çalışabilir; özgür insan kendine yeni çalışma koşulları yaratır: Son derece zevkli ve bir o kadar da üretken, verimli çalışma ortamı.

Toplumun, kadınların üzerine -insanlığın bu çilekeş mazlumları üzerine- yıktığı ev işleri için de aynı şey olacaktır.

II

Devrimle yaratılan toplum, ev köleliğini, -en eski kölelik biçimi olduğu için en dirençli de olan- tarihin bu son kölelik biçimini de yok edecektir. Ama özgürleşmiş toplum, zorba "emek orduları" yanlısı, sert iktidar tapınıcısı devlet komünistlerinin düşündüklerinden çok farklı yaklaşacaktır bu konuya.

Hiç kimse falansterde yaşamak istemez. En asosyal insan bile zaman zaman başka insanlarla birlikte çalışmak ister; kendini bir büyük bütünün bir parçası gibi duyumsadığında çalışmak kendisine çok daha çekici, zevkli gelir çünkü. Ama dinlenmek için ya da yakınlarımız için harcadığımız boş zamanlarda olay çok daha kişisel bir nitelik alır. Öte yandan falansterler, hatta familisterler(1) bu gereksinimi hiç göz önünde bulundurmazlar ya da bulundursalar bile bunu yapay bir şekilde gidermeye çalışırlar.

Özünde büyük bir otelden başka bir şey olmayan falansterler kimilerinin hoşuna gidebilir ya da yaşamın belli dönemlerinde herkes hoşlanabilir burada yaşamaktan; ama insanların büyük çoğunluğu her şeye karşın aile yaşamını yeğler (kuşkusuz, geleceğin aile yaşamını). İnsanlar yalnız ya da sevdikleriyle birlikte olacakları ayrı evleri daha çok severler. Hatta Norman ve Anglosakson ırkı ailesiyle ya da çok dar bir dost çevresiyle birlikte yaşayacağı dört, beş ya da daha fazla odalı bağımsız evleri yeğlerler.

Falanster bazen çok hoş olabildiği gibi genel geçer kuralların söz konusu olması durumunda çok berbat da olabilir. İnsan doğası topluluk içinde geçen zamanı özel (yalnız) zamanın izlemesinden yanadır. Hapishanelerde, hiçbir zaman yalnız kalamamak ne kadar büyük azap veren bir işkenceyse, sürekli yalnız bırakılmak, başkalarıyla hiçbir zaman bir araya getirilmemek de öyle büyük bir işkencedir.

Kimi kez bize falanster yaşamının daha tasarruflu olduğunu söylerler. Oysa bu kesinlikle ardından koşmaya değmeyecek, boş bir tasarruftur. Biricik gerçek ve akla dayanan tasarruf, yaşamı herkes için güzel bir hale getirmektir, çünkü insan yaşamından hoşnut olduğu zaman, kendine, çevresine, her şeye lanetler savurduğu zamana göre kat kat daha üretken olur(2) .

Öbür sosyalistler falansterleri kabul etmiyorlar, ama kendilerine ev işlerinin nasıl çözümleneceği sorulduğunda, "Herkes kendi işini kendisi yapacak" diye yanıt veriyorlar. "Ev işlerini karım yönetecek, ama beyler de aynı işleri yapacak." Bay burjuva bu durumda yılışık bir gülümsemeyle karısına dönüp herhalde şöyle söyleyecektir: "Bir tanem, sosyalizm geldiğinde hizmetçilerin olmadan da

ev işlerinin altından kalkabilirsin değil mi? Tıpkı aslan marangoz İvan Petroviç'in karısı gibi? Ya da dostumuz Pavel İvaniç'in karısı?.." Kadın da yüzünde sirke gibi bir gülümsemeyle, "Tabii, canım benim" diyecek, içindense, "Şükür ki çok var senin dediğin o günlere!" diye düşünecektir.

İster hizmetçisi olsun, ister karısı... erkek ev işlerini daima kadınların üzerine yıkma eğilimindedir. Ama artık bu o kadar kolay olmayacaktır, çünkü kadın da en nihayet insanlığın özgürleşmesinden kendi payına düşeni istemeye başlamıştır. Evinin yük hayvanı olmayı istememektedir kadın. Yıllardır çocukların eğitimi için tek verici olması da yetti artık kadının! Evin ne aşçısı, ne bulaşıkçısı, ne de hizmetçisi olmak istiyor kadın! Amerikan kadını taleplerini yükseltirken en önde yürüyor ve Amerika Birleşik Devletleri'nin her yanından ev işlerini yapacak kadın bulunamadığı yakınmaları yükseliyor. Beyler sanat, politika, yazın ya da çeşitli eğlenceleri yeğliyorlar; işçi kadınlar da aynı şeyi yapıyorlar; o nedenle de "hizmetçi" bulamayanların yakınmaları yükseliyor dört bir yandan. Birleşik Devletler'de evinin hizmetçisi olmayı, kölesi olmayı kabul eden kadınlara çok az rastlanıyor.

Kısacası, sorunun çözümünü hayatın kendisi getirip koyuyor önümüze; alabildiğine basit, yalın bir çözüm bu. Tüm ev işlerinin dörtte üçünü makineler yerine getiriyor. Ayakkabılarınızı temizleyip boyadığınız zaman bunun ne kadar saçma sapan bir iş olduğunu görürsünüz. Günde yirmi-otuz çizme boyamaktan daha saçma bir iş düşünülebilir mi? Milyonlarca Avrupalı erkek ve kadın, salt başlarım sokacak bir dam altı ve karınlarını doyuracak kuru ekmek bulmak için, kendilerini köle gibi

duyumsadıkları için... bu saçmanın saçması işi yapıyorlar, milyonlarcası da gözlerini dikmiş, bu saçma işler için hazır bekliyor.

Oysa berberlerin gerek düz, gerek kıvırcık saçlara biçim vermek için makineli yuvarlak fırçaları var artık. Peki, insan bedeninin öbür ucu için de benzer yönteme neden başvurulmuyor? Tabii, ayakkabıların temizlenmesi için de neden makine yardımına başvurulmasın? Başvurulmaz olur mu: Amerika ve Avrupa'nın büyük otellerinde ayakkabı temizleyen makineler kullanılmaya başlandı bile ve bu uygulama gitgide yaygınlık kazanıyor. Örneğin ingiltere'de bazı büyük okulların elli, hatta iki yüz öğrencinin kaldığı pansiyonlarında yöneticiler ayakkabı, bot, çizme temizlenmesi işini özel bir girişimciye veriyorlar ve bu girişimci her sabah makineyle bin çift ayakkabıyı temizleyip boyuyor. Bu saçmanın saçması iş için yüzlerce hizmetçi tutmaktan çok daha akıllıca bir yöntem değil mi bu? Tanıdığım eski bir ayakkabıcı her akşam muazzam bir kundura yığınını toparlayıp, makineyle temizledikten, boyadıktan sonra sabah sahiplerine dağıtıyor.

Bulaşık yıkama işini alalım. Ev kölelerinin emeklerinin heba olup gitmesine neden olan bu sıkıcı ve pis işi yapmaktan zevk alan tek bir ev kadını bile var mıdır dünyada?

Amerika'da bu kölelik işi de yavaş yavaş anlamlı bir işe dönüşmeye başladı. Bazı büyük kentlerdeki apartmanlarda, tıpkı bizde evlere soğuk su döşendiği gibi, sıcak su düzeneği kuruluyor ve bu da işi bir hayli kolaylaştırıyor. Bayan Cochrane adında bir ev hanımı kendi

buluşu olan bir araçla yirmi düzine tabağı üç dakika gibi kısa bir sürede yıkıyor, duruluyor ve kurutuyor. Bu makinenin şu anda Illinois'de seri üretimine geçildiği ve geniş tüketici kitlelerinin alım gücü içinde satılmaya başlandığı haber veriliyor. Küçük ailelerde sorunun nasıl çözümleneceğine gelince, zamanla bulaşıklar da ayakkabılar gibi temizlenmek için bir kuruluşa verilecek ve büyük olasılıkla her iki temizliği de aynı kuruluş gerçekleştirecektir.

Kadınların yemekti, bulaşıktı, çamaşırdı derken analarından emdikleri süt burunlarından geliyor; bir halı silkeliyorlar, toz bulutu içinde kalıyorlar, sonra ciğerlerine yerleşen bu tozdan kurtulmak için çabalıyorlar; ve kadının bütün bunlara katlanmak zorunda kalmasının tek nedeni, hep köle olarak görülmesidir. Oysa bütün bu işler, üstelik de çok daha mükemmel bir şekilde makinelerin yardımıyla yapılabilir. Evin her bölümüne motor gücü girdiğinde ve makineler eve yerleştirilebilecek bir niteliğe ve az yer kaplar bir biçime kavuşturulduğunda, kadın da haklarına kavuşacaktır. Toz emen makineyle ilgili olarak birtakım tasarımların gerçekleştirildiğini de şimdiden belirtelim.

Aslında bu türden makinelerin pahalı oldukları da söylenemez; şimdiki durumda bu makinelere fazla para ödemek durumunda kalıyorsak bunun nedeni bu makinelerin şimdilik fazla yaygınlık kazanmamasıdır; ancak bundan da önemlisi toprak, hammadde spekülatörlerinin, fabrikalarda, işliklerde, satış noktalarında vb. spekülasyon yapanların, bu makinelere karşı doğan her yeni talebi alabildiğine sömürerek makineleri gerçek değerlerinin üç-dört katından fazlasına satmalarıdır.

Ama evlere yerleştirilebilecek kadar -dolayısıyla da ev işlerine son verecek- küçük makineler için henüz son söz söylenmiş değil. Bunun için ailelerin bugünkü tecrit edilmiş durumlarından çıkmaları ve şu anda her evde ayrı ayrı yapılmakta olan işleri ortaklaşa yapabilmek için başka ailelerle arteller halinde birleşmeleri gerekir.

Gerçekten de, ailenin birinde ayakkabı temizleme, öbüründe bulaşık yıkama, bir diğerinde çamaşır yıkama makinesi vb. olması değildir gelecekte olması düşlenen. Bir merkezde yakılan tek bir ateşle bütün bir mahallenin ısıtılması ve yüzlerce ayrı ocak yakılmasına son verilmesidir arzulanan. Bazı Amerikan kentlerinde şimdiden uygulanmasına başlanmıştır bunun; bir merkezi ocakta ısıtılan su, borularla bütün bir mahalledeki evlere dağıtılmakta; dolayısıyla da bir odayı ısıtmak için yapılacak tek iş musluğu çevirmek olmaktadır. Eğer bir odada ateş yanmasını istiyorsanız yapacağınız şey, ocağınızda gazlı ya da elektrikli soba yakmak olacaktır. Ocak temizlenmesi ve ocaktaki ateşin yanar tutulması ne muazzam bir iştir ve İngiltere'de ne çok işçi çalışır bu alanda! Ev kadınları iyi bilir bugünkü ocakların ne çok zamanlarını aldığını!

Gazyağı lambası, hatta havagazı artık ömürlerini tamamladı sayılırlar. Koca koca kentlerin aydınlanması için artık küçücük bir düğmenin çevrilmesi yetmektedir. Günümüzde elektrikle aydınlanma konusundaki tek sorun, tekellerin (devletin de yardımıyla) elektrikle aydınlanma işine olur olmaz şekilde el atmalarıdır.

Ve son olarak -ve yine Amerika'da- ev işlerini tümüyle üstlenen derneklerin kurulmaları söz konusudur. Belli ev öbekleri için bir kuruluş düşünülüyor bunun için. İçinde ayakkabılar, bulaşıklar, çamaşırlar, temizlenmeleri gerekiyorsa eğer halılar vb. için ayrı ayrı sepetler bulunan

özel arabalar geliyor, bugün aldığı kirlileri ertesi gün temizlenmiş -hem de çok iyi temizlenmiş olarak- geri getiriyor. Ve siz sabah kahvaltısında masanızda sıcak çayınızı, kahvenizi ve bütün öteki kahvaltılıklarınızı hazır buluyorsunuz.

Aslında bugün olup biten nedir? Her gün saat on ikiyle on dört arasında otuz milyon Amerikalı ve yirmi milyon İngiliz kızarmış dana, koyun eti ya da haşlanmış domuz eti -arada bir piliç ya da balık- ve yanında bir porsiyon patates ya da mevsimine göre başka bir sebze yer. Ve her gün, her yıl ufak tefek değişikliklerle bu böyle sürer gider. Bu etleri kızartmak ya da sebzeleri haşlamak için en az on milyon ocak iki üç saat boyunca yanar ve on milyon kadın bu yemekleri hazırlamak için zaman harcar.

"Tek bir ateşin yeteceği yerde elli ateş!" diye yazıyor bir Amerikalı kadın. Evinizde, çocuklarınızla birlikte yemek yemek istiyorsanız, buyurun yiyin; ama, elli kadının hiçbir hüner, bilgelik gerektirmeyen bir yemek için her sabah iki üç saatini harcamak zorunda kalmasının nedenini açıklayabilir misiniz lütfen? Ağzının tadına düşkün biriyseniz gidip kendinize bir parça dana ya da koyun eti alırsınız, dilediğiniz sebzeleri ya da sosları da buna katar ve ağız tadınıza uygun bir yemek hazırlarsınız. Ama elli aileye yemek pişirmek için güçlü ocakları olan donanımlı bir mutfak yeterlidir!

Bizim şu anda yaşamakta olduğumuz gibi yaşamak, kuşkusuz, budalalık. Ama yaşamımızın böyle olmasının nedeni kadın emeğinin bir hiç yerine konulmasıdır. Bu ayrıca, bugüne dek insanlığın kurtuluşu düşlerini kuran insanların bile kadının da kurtuluşu konusunu dikkate almamalarının bir sonucudur. Bu ayrıca, bu arkadaşların, erkeklik onurlarını "yemek-çamaşır-bulaşık" işlerine karıştırmamak istemelerinin, dolayısıyla da bütün bu

işlerin bir yük hayvanı gibi kadının sırtına yüklenmesinin bir sonucudur.

Kadının kurtulması demek ona üniversite kapılarının, yargı, parlamento kapılarının açılması demek değildir; çünkü bu durumda, kurtulan kadın ev işlerini bir başka kadının üzerine yıkacaktır. Kadının kurtulması demek onun mutfak ve çamaşır gibi insanı kütleştiren işlerden kurtulması demektir. Kadının kurtulması demek çocuklarının beslenmesini sağlarken, ona toplumsal yaşama katılmasını sağlayacak boş zamanı da sağlamak demektir.

Ve, göreceksiniz, gerçekleşecek bu; gerçekleşmeye başladı bile hatta. Anlamamız gerekir ki, Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik gibi güzel sözlerle kendini tatmin eden ama ev köleliğine dokunmayan bir devrim gerçek devrim olamaz. İnsanlığın, ev köleliği prangalarına bağlı bulunan koskoca yarısı, öbür yarıdan özgürleşebilmek için kendi devrimini önünde sonunda gerçekleştirecektir.

1 *Familister* 1859 yılında Giz kentinde Fourier'nin öğrencisi Göden tarafından kurulmuştur. Bundan amaç, birlikte yaşamayı, çocukların eğitilmesini ve boş zamanlan kolay ve zevkli hale getirecek bir örgütlenmeyi gerçekleştirmekti. Karşılıklı güvence sistemi hastalara, yaşlılara, öksüzlere, kimsesizlere destek olmayı, onların yaşamlarını kolaylaştırmayı da öngörüyordu. Örgüt 1877'de dağılmıştır.

2 Genç İkaria'nın komünistleri, günlük çalışmanın yanı sıra hep birlikte yürüttükleri söyleşilerde insanlara seçim özgürlüğü tanınmasının önemini anlamışlardı sanki. Dinsel komünistlerin ideali hep ortak trapez (manastırlarda büyük bir masanın çevresinde hep birlikte yenen yemek -çev.) ile bağlantılıydı. İlk Hıristiyanlar da bu dine bağlandıklarını hep trapezde açıklarlardı. Bunun izleri şaraplı ekmek yeme ayini şeklinde günümüzde de kısmen sürmektedir. Genç ikaristler bu dinsel geleneği yıktılar. Herkes yine aynı odada yemek yemekle birlikte, birbirine sevecenlik duyan kişiler bir arada olmak üzere ayn masalarda oturmaya başladılar. Anam'da yaşayan komünistler de diledikleri kadar yiyeceği topluluğun mağazasından sağlıyorlardı ama her birinin ayn evleri vardı ve yemeklerini buralarda yiyorlardı.

ÖZGÜR UZLAŞMA

Geçmişimizin kalıtı olan kör inançlar ve tümüyle yalana, yanılsamaya dayanan eğitim-öğretim dizgemiz bize her yerde hükümeti, yasaları ve yargıyı görmemizi aşılamıştır ve sonuçta da bizlerde, eğer polisin, devletin sürekli uyanıklığı olmasa insanların yabanıl hayvanlara dönüşeceği, Tanrı korusun devletin başına bir şey gelecek olsa yeryüzünde tam bir karmaşanın egemen olacağı düşüncesi yerleşmiştir. Ne yapalım, böyle öğrenmişiz bir kez; ve çalışkan okullular olarak "büyüklerimiz"in ardı sıra hep bu öğrendiklerimizi yineleyip durmuşuz. Oysa her gün, hiç ayırdına varmadan, yasalann-devletin karışması olmadan, insanların kendiliklerinden kurdukları ve devlet koruması altındaki kurumlardan çok daha etkin, önemli sonuçlar yaratan sayısız kurumun yanı başından geçer gideriz.

Herhangi bir günlük gazeteyi açın; hemen bütün sayfalarının hükümet uygulamalarına, politikaya ayrıldığını görürsünüz. Bir Çinli bu gazeteleri okusa, Avrupa'da herhalde yukardan buyruk verilmeden hiçbir iş gerçekleşmiyor diye düşünür. Bu gazetelerde, hükümet kararnameleriyle kurulmamış, hatta hükümete rağmen yaratılmış, her gün eklenen yenileriyle büyüyen, gelişen

sivil toplum kuruluşlarından ya hiç haber yoktur ya da pek az haber vardır. Kimi gazetelerde "Günün İçinden", "Değişik Olaylar" gibi bölümler varsa da, buralarda da yalnızca polis-adliye haberlerine yer verilir. Herhangi bir aileyle ilgili bir olay ya da herhangi bir protesto eylemi, ancak işe polis karışmışsa gazete sayfalarında yer bulabilir.

Üç yüz elli milyon Avrupalı her gün birbirlerini severek ya da birbirlerinden nefret ederek çalışıyorlar, "para yiyorlar", acı çekiyorlar, kafa çekiyorlar, keyif sürüyorlar, sürünüyorlar... Ancak gazeteler işin içinde şu ya da bu şekilde hükümet yoksa eğer, (yazın, tiyatro, spor dışında) bu büyük kitlenin, "halkın" yaşamına tümüyle kayıtsızdırlar.

Tarih için de aynı şeyleri söylemek olası. Herhangi bir kral ya da parlamenterle ilgili olarak, yaşamının en ince ayrıntılarına varana dek hemen her şeyi biliriz. Tarih bizim için, -eski bir İngiliz politikacı, parlamenter arkadaşımın sözleriyle- hiçbir oturumda tek bir "oy"u bile etkilemeyen bir yığın gevezeliği, güzel ya da çirkin bir sürü boş sözü korur. Bir kralın bir başka kralı ziyareti, falanca ya da filanca bakanın iyi ya da kötü ruh hali, ne kadar nüktedan ya da "entrikacı" olduğu... bütün bunlar gelecek kuşaklar için tarih tarafından titizlikle korunur. Ama bir Ortaçağ kentinin gündelik yaşamını ya da kentler arasındaki muazzam mal değişiminin nasıl gerçekleştiğini ya da Rouen kentinin devletin milyonlarından yararlanmadan koca katedralini nasıl yapabildiğini gözünüzün önünde canlandırmaya kalkın, bunun ne denli zor olduğunu göreceksiniz. Bilmem hangi yüce kralın bilmem hangi gün nezle olduğunu iyi bilen tarih, belediye ve parlamento dışında halka boş verir,

halkın eylemlerini, etkinliklerini es geçer. Herhangi bir bilim adamı ömrünü bu sorunların araştırılmasına vakfetse bile, çalışmaları karanlıkta kalır. Oysa aynı anda, toplumsal yaşamın yalnızca bir kesimini ele aldığı için -salt bu nedenle bile- gerçeği yansıtmaktan uzak olan siyasal tarih "her yıl yavrulayıp çoğalır", okunur, okullarda ders olarak okutulur.

Bütün dikkatimizi parlamentolara, bakanlara ve krallara yönelttiğimiz için, dünyanın dört bir köşesinde insanların her gün yalnız ya da birlikte gerçekleştirdikleri yüzyılımıza gerçek hizmet niteliğindeki göz kamaştırıcı işleri görmüyoruz.

Bizim bu yaratıcı çalışmaların hiç değilse birkaç parlak örneğine değinmek ve insanların hükümetler falan olmadan ne denli güzel işler gerçekleştirdiklerini, -eğer çıkarlarıyla taban tabana çelişik değilse- en karmaşık sorunlarda bile birlikte çalışma uzlaşısına varabildiklerini, bu bilince erebildiklerini göstermek istememizin nedeni budur. Kuşkusuz, özel mülkiyete, yani soyguna ve dar, dolayısıyla da anlamsız bireyciliğe dayalı çağdaş toplumlarda bu türden olgulara pek sık rastlanamayacaktır. İnsanlar arasında uzlaşma her zaman bütünüyle özgürce değildir; küçük, hatta bazen zararlı amaçlara yönelik de olabilir bu. Ama biz körü körüne taklit edilecek örnekler peşinde değiliz, ki çağdaş toplum bunu bile veremez bize. İğrenç bireyciliğe karşın, her şeye karşın, toplumumuzda özgür anlaşma için çok geniş alanlar, olanaklar bulunduğunu, bulunabileceğini ve hükümet olmaksızın da işin içinden çıkılabileceğini, hem de işlerin sanılanın tersine bu yolla çok daha iyi ve çok daha kolay olacağını göstermektir bizim amacımız. Yaşam ilkeleri "herkes

kendisi için" olan insanlar uzlaşabiliyorlar ve başlarına bir çavuş seçmeden büyük işlerin üstesinden gelebiliyorlarsa, ortak ve toplumsal amaçları olan insanların anlaşabilmelerini çok daha kolay olması gerekmez mi?

Daha önce demiryollarından bir örnek vermiştik. Şimdi biraz daha duralım bunun üzerinde. Bilindiği gibi Avrupa 300.000 kilometreyi aşkın bir demiryolu ağına sahiptir ve bu ağ üzerinde kuzeyden güneye, Calais'den İstanbul'a hiçbir yerde durmadan, aktarma yapmadan -ekspres trene binilmişse eğer- yolculuk yapabilmek mümkündür. Bu da bir yana, herhangi bir istasyona bırakılan bir gönderi, alıcısı ister Türkiye'de olsun, ister Orta Asya'da, kolayca ulaşabilmektedir gideceği yere: Bunun için göndericinin avuç içi kadar bir kâğıda alıcının ad ve adresini yazması yeterlidir.

Bu sonuca iki yoldan ulaşılabilir: Napolyon'un biri, ya da bir Bismarck ya da başka bir kumandan tüm Avrupa'yı ele geçirir; Paris'te ya da Berlin'de otururken önüne açtığı harita üzerine çizgiler çizer ve bu çizgilere göre demiryolları yaptırılıp üzerinde tren işletilmesini buyurur. Başına taç geçirilmiş bir budala olan I.Nikolay'ın düşü de tam bu dediğimiz gibi bir şeydi. Moskova-Petersburg arasında yapımı düşünülen demiryoluyla ilgili olarak kendisine çeşitli projeler sunulduğunda, eline bir cetvel almış ve harita üzerinde iki kenti düz bir çizgiyle birleştirip, "İşte demiryolunun izleyeceği doğrultu!" demişti. Dediği gibi de yapıldı; bataklıklar kurutularak, köprüler kurularak yol yapıldı, ancak bunların hepsi boşa gitti, her kilometresi için dünya kadar para harcanan bu yoldan vazgeçildi.

Bu, yöntemlerden biriydi. Ama her yerde bambaşka yöntemlerle gerçekleştiriliyor bu iş. Bölüm bölüm

yapılıyor yol; sonra bölümler kendi aralarında birleştiriliyor, en sonra da her bölümü yapan firma yetkilileri bir araya gelip, trenlerin demiryolu ağının bir bölümünden öbür bölümüne geçmesi gerektiğinde yükün her seferinde indirilip yeniden yüklenmemesi için hangi trenin hangi güzergâhtan ne zaman geçeceği konusunda anlaşıyorlar.

Ve bu sonuca özgür anlaşma yoluyla ulaşıyorlar; mektuplaşarak, birbirlerine öneriler sunarak, toplantılar yaparak... ki bu toplantılarda herkesi kapsayacak yasalar yapılmıyor; temsilciler değişik sorunları tartışıp, daha sonra belki benimsenecek, belki de reddedilecek bir anlaşma taslağı ile kendi şirketine dönüyor.

Kuşkusuz zorlukla karşılaşıldığı da oluyor, ikna edilmesi zor, inatçı kişiler varsa hele işin içinde. Ama ortak çıkar, önünde sonunda herkesi çevresinde birleştiriyor. Öte yandan, direnenleri, karşı çıkanları boyun eğdirmek için resmi makamlara, askere, polise başvurmak kimsenin aklından bile geçmiyor.

Bu dev demiryolu ağı ve onun üzerinde taşınan muazzam yük, yüzyılımız en ayırt edici özelliklerinden birini oluşturuyor... ve bütün bu devasa iş, özgür anlaşma yoluyla gerçekleştiriliyor. Elli yıl önce biri çıkıp da, bu yolla birleşme, anlaşma sağlanacağını söylese, dedelerimiz hemen itiraz ederlerdi: "İmkânsız olamaz böyle bir şey!" derlerdi "Yüz şirketi bir araya getirip anlaştırmanız mümkün değildir! Masal bu! Hayal! Birlik beraberlik ancak merkezi yönetimle, kendine itaat ettirmesini bilen bir müdürün yönetimi altında olur!"

İşte Avrupa demiryollarının en ilginç yanı da belki bu: merkezi yönetim gibi bir şeyin olmaması... Ne Avrupa demiryolları bakanı, ne diktatör, ne Avrupa parlamentosu, ne de hatta bir icra komitesi! Her şey özgür anlaşma yoluyla gerçekleşiyor.

Herhangi bir devlet adamı çıkıp da bize "Merkezi hükümet olmaksızın hiçbir şey yapılamaz... Mal dolaşımı için bile hükümet gereklidir" dediğinde, biz de ona şunu sormalıyız:

"Peki o zaman Avrupa demiryolları bu işi hükümetsiz nasıl beceriyor? Milyonlarca yolcuyu ve dağlar gibi yükü Avrupa'nın dört bir köşesine nasıl ulaştırabiliyor onlar? Demiryolu kumpanyaları aralarında anlaşabiliyorlarsa eğer, bu demiryollarına sahip olduklarında işçiler neden anlaşamasınlar? Petersburg-Varşova, Paris-Belfor yollarını işleten kumpanyalar başlarında onlara buyruk veren kimse olmadan anlaşabiliyorlar, birlik içinde olabiliyorlarsa, özgür işçilerden oluşan toplumda böyle bir buyurucuya neden ille gerek olsun? Yoksa, sizce, sahtekârlar namuslu insanlardan daha mı kolay anlaşmaya varıyorlar kendi aralarında?"

II

Çağdaş toplumsal yapının temelinde yatan büyük haksızlığa karşın bugün bile insanların -eğer çıkarlarıyla doğrudan çelişmiyorsa- resmi makamların hiçbir müdahalesi olmaksızın bir uzlaşmaya varabileceklerini örnekleriyle göstermeye kalktığımızda, bize ne tür itirazlar yükseltileceğini önceden biliyoruz.

Aslında göstereceğimiz bütün örneklerin ortak bir eksikliği var. Çünkü günümüzde güçlünün zayıfı, varsılın yoksulu sömürmesi esası üzerine kurulmamış tek bir örgüt bile yoktur. İşte bu bakımdan devletçiler bize kendilerine özgü mantıkla hep şu itirazı yükseltirler: "Gördüğünüz gibi, sömürüye son vermek için devlet müdahalesi gerekiyor!"

Ancak, tarihin bize verdiği dersi unutuyor bu arkadaşlar. Proletarya yaratarak ve yarattığı bu proletaryayı sömürücülerin egemenliğine terk ederek durumu kötüleştiren bizzat devlet değil mi? Yine, onu yaratan ana nedenler, yani sermayenin özel ellerde toplanması ve üçte ikisi bizzat devletin eseri olan yoksulluk yok edilmeden, sömürünün yok edilemeyeceğini de unutuyorlar.

Bu bakımdan, demiryolu kumpanyaları arasındaki anlaşma konusunda bize şöyle diyeceklerini de kolayca kestirebiliriz: "Siz yoksa bu kumpanyaların yolcularını nasıl soyduklarını, çalışanlarını nasıl sömürdüklerini görmüyor musunuz? Devlet bu işe el koymalı ve halkı koruması altına almalı!"

İyi de, biz bütün bu kötüye kullanmaların sermaye sınıfı var oldukça sürüp gideceğini kaç kez söylemedik mi? Kaldı ki, bu kumpanyaların eline bugün tepe tepe kullandıkları bu müthiş gücü veren bizzat sizin devletiniz değil mi? Onları gedikli yapan, onlara bu güvenceleri veren devlet değil mi? Demiryolcuların grevini asker gücüyle kıran devlet değil de kim? Sonra, başlangıçta (ki Rusya'da durum hâlâ böyledir) demiryolu tekellerine, değerlerinin düşmeyeceğine dair güvence verdikleri demiryolu hisse senetlerinin değerlerinin düşmemesi için demiryollarında olup biten kazaların gazetelerde yazılmamasına varana dek arka çıkan yine devlet değil midir? Yine, Vanderbilt'leri, Polya-kov'lan, Paris-Londra-Akdeniz Demiryolları direktörlerini, "günümüzün krallarını" yaratan tekelleri destekleyen devlet değilse kimdir?

O bakımdan, biz demiryolu kumpanyaları arasında sessizce gerçekleştirilen anlaşmaları örnek olarak gösterdiğimizde, onların ne ekonomik ideallerini, ne de -hatta- sınai ideallerini göz önünde bulunduruyoruz. Bizim böylece göstermek istediğimiz tek şey, "başkalarının sırtından kişisel kazançlarını artırmaktan başka hiçbir hedefleri olmayan kapitalistler eğer uluslararası bir emir komuta sistemine gereksinim duymadan demiryollarını işletebiliyorlarsa, emekçilerden oluşan bir toplum, Avrupa Demiryolları Bakanlığı vb. gibi kendilerine emir verecek bir makamın var olmasına gerek kalmadan aynı şeyi neden hem de çok daha başarılı bir şekilde yapamasın?"dır.

Biraz daha ciddi gibi görünen bir itiraz daha var bize karşı. Şu sözünü ettiğimiz uzlaşmanın bütünüyle özgür bir uzlaşma sayılamayacağını, çünkü büyük şirketlerin her zaman isteklerini küçüklere kabul ettirebilecekleri

söylenecektir bize. Örneğin büyük bir demiryolu kumpanyasının, yolcularını Paris'ten Basel'e götürürken, şirket çıkarı öyle gerektirdiği için Leipsig yerine Köln yolunu yeğleyebileceği ya da yük taşırken, hiç gerekmediği halde yüz elli iki yüz kilometre kadar yolu uzatabileceği ya da öbür -ikinci derecedeki- hatları batırabilecekleri örneği verilecektir. Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri'nde gerek yolcu, gerek yük taşımacılığında Vanderbilt'in birinin cebine daha çok dolar girsin diye bazen akıl mantık dışı güzergâhlar izlemektedir trenler.

Ne var ki bu itiraz, yanıtını da kendi içinde barındırıyor. Sermayenin oluşma sürecinde her zaman büyük sermaye küçüğünü ezer. Ancak unutmamak gerekir ki, bu ezme-ezilme olayı yalnızca sermaye yoluyla değildir: Gerçekte büyük kumpanyalar küçüklerini, kendilerinin yararına tekel oluşturan devletin desteğini arkalarına alarak ezerler. Büyük sermaye şirketleri yöneticilerinin -hadi üçte ikisi demeyelim, ama- yarısı, yalnızca bizim Rusya'da değil, ABD ve Kanada'da da hükümetle içli dışlı durumdadırlar.

Marx, İngiliz yasalarının küçük üreticileri iflas ettirip köylü sınıfını nasıl yoksulluğun kucağına ittiğini ve büyük sermayenin tepe tepe kullanması için boğaz tokluğuna çalışmaya hazır bir yoksullar ordusu yarattığını pek güzel göstermiştir. Demiryollarıyla ilgili yasalar için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Stratejik hatlar, teşvikli hatlar, uluslararası posta taşımacılığında tekel olan hatlar... bunların tümündeki seyrüseferler büyük sermaye sahiplerinin çıkarlarına göre düzenlenmiştir. Rothschild herhangi bir demiryolu

hattına sermaye yatıracağı zaman, hazretin tebaasını oluşturan bütün bakanlar, krallar, devlet başkanları hemen o hattın en kazançlı hat olması için ellerinden geleni yaparlar. Arkasında böylesi bir resmi destek olmasa bu büyük zengin varlığının herhalde onda dokuzunu yitirirdi.

Bizim devletçi sosyalistlerin zaman zaman bize ideal olarak gösterdikleri Amerika Birleşik Devletleri gibi demokratik bir ülkede bile, konu demiryolları oldu mu, daima en aşağılık oyunlar söz konusudur. Büyük kumpanyalar düşük tarife uygulayarak rakiplerini saf dışı bırakmakta, buna karşılık rüşvet yoluyla devletten toprak imtiyazı elde etmektedirler. Amerikan tahılının taşınmasıyla ilgili olarak bu yakınlarda yayınlanan sayısal veriler, devletin de katkısıyla güçlünün güçsüzü nasıl ezdiğinin, sömürdüğünün açık kanıtı gibidir.

Devlet burada da büyük sermayenin gücünü on kez, yüz kez artırmıştır. Demiryolu kumpanyaları sendikalarının bazen (yine Özgür uzlaşma yoluyla) küçük kumpanyaları büyüklerden koruduğuna tanık olduğumuzda, özgür uzlaşmada nasıl bir iç güç olmalı ki, devletin de gücünü arkasına almış büyük sermaye karşısında bile böyle bir çıkışta bulunmayı göze alabiliyorlar, diye şaşıp kalıyoruz.

Aslında, devletin gönlünün hep büyük kumpanyalardan yana olmasına karşın, küçük kumpanyalar da her zaman var olacaklardır. Fransa'da, merkezileşmenin sonucu olarak, topu topu beş altı firma varken, İngiltere'de 110'u aşkın firma olduğunu görüyoruz; üstelik de hem yük, hem yolcu taşımacılığında Fransız ve Alman demiryollarından çok daha hızlılar bunlar.

Kaldı ki sorun bu da değildir. Büyük sermaye, her zaman -devletin yardımıyla- küçük sermayeyi ezebilir, tek ki bundan çıkarı olsun; ama burada bizi ilgilendiren olgu, Avrupa demiryollarının sahibi olan yüzlerce farklı firma arasında varılan uzlaşmadır: Bu uzlaşma merkezi hükümetin karışması olmadan doğrudan gerçekleşen bir uzlaşmadır. Şirket temsilcileri bir araya gelip sorunlarını tartışmışlar ve buradan ellerinde bir yasayla değil, uzlaşma tasarısıyla dönmüşlerdir müvekkillerinin yanına. Bu, tümüyle yeni bir ilkedir: İster monarşik olsun, ister cumhuriyetçi, ister saltık ya da temsili... her türden hükümetsel girişime aykın bir ilkedir. Bu, şimdilik Avrupa ahlakı, Avrupa gelenekleri içine ürkek ürkek sokulmaya çalışan, ama büyük gelecek vaat eden yepyeni bir uygulamadır.

III

Devletçi sosyalistlerin yapıtlarında bugüne dek kim bilir kaç kez karşılaşmışızdır şu türden haykırışlarla: "İyi de, geleceğin toplumunda, kanallardaki mal hareketini düzenleme görevi kimin olacak? Ya anarşistin biri çıkar da teknesiyle kanalın ağzını kapatırsa, binlerce teknenin kanallarda dolaşıp mal taşıması nasıl gerçekleşecek? Kim bu anarşiste dur diyebilecek?!"

Ne diyelim, pes doğrusu! İnsanın hayal gücüne sınır yok! Varsayımlarıyla hayal güçlerini zorlayan bu arkadaşlar bize şunu da söyleyebilirler: "Ya herhangi bir topluluk ya da grup, kendi teknelerinin bütün öbür

teknelerin önünde gitmesini isterse ne olacak? Bu tekne bütün bir kanalı işgal edecek ve diyelim, kendileri taş taşımaktayken, bir başka topluluğun, örneğin buğday taşımakta olan teknesine seyir imkânı vermeyecek... Bu durumda... teknelerin kanallardaki gidiş gelişlerini düzenleyecek bir güce ihtiyaç yok mu? Ve bu güç, hükümet değil midir?"

Oysa hayatın pratiği, başka pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da hükümetsiz olarak işin içinden çıkılabileceğini göstermiştir. Özgür anlaşma, özgür örgütlenme, pahalı ve zararlı devlet mekanizmasının yerini doldurabilir ve onun yaptığı işi çok daha iyi yapabilir.

Kanalların Hollanda için ne büyük önemi olduğunu herkes bilir: Hollanda'nın yollarıdır kanallar. Ve yine herkes bilir ki bu "yollar"da muazzam miktarda yük taşınır. Bizde demiryollarında ve şoselerde taşınan yük orada bu su yollarından taşınır. İşte, kimin teknesi önce gidecek, diye insanların kavga edeceği ve karmaşayı önlemek için de hükümetin varlığına gerek duyulan yollar bu yollardır!

Ne var ki ortada kavga eden falan görünmüyor. Pratik Hollandalılar işin çözümünü çoktan bulmuşlar: Su yolu taşımacılığının zorunlu koşullarının dayattığı birtakım gereksinimleri göz önünde bulundurarak özgür birlikler (kayıkçı esnafı birliği gibi), taşımacılık sendikaları vb. oluşturmuşlar ve işlerini -daha doğrusu kayıklarını- tıkır tıkır yürütüyorlar. Tekneler bu birliklerce düzenlenen çizelgelere göre art arda seyrediyorlar kanallarda. Kimse

işinin ivedi olduğunu öne sürüp başkasının önüne geçemiyor, kimse rıhtımları belli bir saatten fazla işgal edemiyor (yükünü boşalttıktan sonra yeni yük bulamasa bile, limanına boş olarak dönmeye razı olup demir alıyor ve yerini bir sonraki tekneye bırakıyor). Böylece kanallarda aşırı tekne yığılmasının önüne geçilmiş olunuyor. Bu arada belirtelim ki, özel girişimciliğin doğal sonucu olan rekabet tüm hızıyla sürüyor tekneciler arasında; eğer bu yarışma da olmasaydı, daha dostça bir ortamda, daha eşitlikçi koşullarda bir taşımacılık yapılmış olurdu.

Kuşkusuz her gemi sahibi, "gemi sahipleri arteli"ne girip girmemekte serbesttir. Ancak pratikte çoğunun girdiği görülmüştür. Bu türden arteller gemi sahiplerine öyle büyük yararlar sağlıyor ki, ta Berlin'e dek Rhene, Vezer, Öder nehirlerine de yayılmış bulunuyor. Nehir taşımacıları bir Bismark ya da benzerinin çıkıp Almanya ile Hollanda'yı birleştirmesini ve üniformasında yeterince sırma-şerit bulunan bir "Ober Haupt General Staats Kanal Navigations Rath" atamasını beklemediler. Onlar bunun yerine uluslararası bir anlaşma imzalayıverdiler kendi aralarında. Bu da bir yana, Alman, İskandinav ve Rus limanlan arasında gidip gelen teknelerin sahiplerinden pek çoğu, Baltık Denizi'ndeki taşımacılığı da düzenlemek ve buradaki gemi trafiğinin de düzen içinde olmasını sağlamak için adı geçen sendikalara, artellere, taşımacılık birliklerine girdiler. Ve işin ilginç yanı, özgür bir ortamda gönüllülük esasına dayalı olarak oluşturulan bu kuruluşların hiçbir hükümetle hiçbir şekilde ilgisi bulunmamaktadır.

Mümkündür, hatta çok muhtemeldir ki, büyük sermaye burada da küçük sermayeyi ezip yok edecektir. Özellikle de, işe el atmakta hiç tereddüt etmeyeceğini düşündüğümüz

devlet tarafından kayrılması durumunda bizzat sendikanın tekel oluşturma hevesleri taşıyabileceğini de kabul ediyoruz. Ama unutmamak gerekir ki, günümüzde bu sendikaların üyelerinin kişisel çıkarlarından başka hiçbir çıkarları yoktur bu işten. Her taşıyıcı, üretimin, tüketimin ve değişimin kamulaşması nedeniyle oluşacak yüzlerce bir ana birliğin üyesi olur ve tekneler de kişilere değil, topluluklara, illere, birliklere ait olursa işin mahiyeti tepeden tırnağa değişebilir. Su yolu ve bu yoldan ulaşım söz konusu olduğunda taşıyıcılar kendilerini güçlü hissederler; ama karada bu böyle değildir; zayıftırlar karada; demiryollarına işleri düştüğünde, üretici birlikleriyle, tüketici gruplarıyla bir işleri olduğunda hep aşağıdan almak zorundadırlar.

Ne olursa olsun, işlerin gelecekte nasıl bir gelişme göstereceğine bakmaksızın, bugün için bu işin gönüllülük esası üzerinde kurulmuş birlikler aracılığıyla ve hükümetsiz kotarılabildiğini görüyoruz.

Hazır sulardan, teknelerden söz etmişken, yüzyılımızda yaratılmış en başarılı örgütlerden birinden daha söz edelim. Gerçekten gurur verici olan bu örgüt, İngilizler tarafından kurulmuş olan ve sularda meydana gelecek kazalarda kurtarıcılık görevini üstlenen "Lifeboat Association"dır.

Bilindiği gibi her yıl binin üzerinde gemi Britanya adası kıyılarında fırtına nedeniyle parçalanmaktadır. Açık denizde iyi bir geminin fırtınadan korkması için fazlaca bir neden yoktur; sorun gemi kıyıya yanaşırken başlar: Hızlı akıntılar dümen hâkimiyetini yok eder, sis ve deniz dibi kayaları da cabası...

Kıyılarda yaşayan halkın gemileri su altı kayalarına doğru çekmek ve geminin yükünü yağmalamak için yanıltıcı ateşler yaktıkları zamanlarda bile bu örgüt insanları kurtarmak için elinden geleni esirgememiştir. Bir geminin kayalara bindirdiğini gördüklerinde hemen kayıklarıyla denize açılıp kurtarma çalışmalarına girişen bu insanların çoğu kez kendileri yitip gidiyorlardı dalgalar arasında. Her kıyı köyünde boğulanları kurtarma çabalarıyla efsaneleşmiş kadın-erkek kahramanlar vardır bu örgüte üye olan.

Gemi kazalarını azaltmak için devlet ve bilim adamları da kuşkusuz çaba gösteriyorlar. Deniz fenerleri, işaretlemeler, haritalar, meteorolojik tahminler vb.nin gemi kazalarının önlenmesindeki katkıları yadsınamaz. Yine de her yıl bin dolayında gemi kazaya uğramakta, dolayısıyla da binlerce insan boğulma tehlikesiyle yüz yüze gelmekte, sularda yardım beklemektedir.

Sonuçta birkaç gönüllü kolları sıvayıp işe girişti. Hepsi de çok iyi birer denizci olan bu insanlar, fırtınaya dayanıklı özel tekneler yaptılar ve kurtarma örgütleri içine başka insanları da katmak, para toplayıp kurtarma kayıkları yapmak ve bunları en belalı kıyılara yerleştirmek için ajitasyon ve propaganda yapmaya giriştiler. Bunlar iş, eylem insanıydılar, Jakoben değil; o yüzden de hükümete başvurmadılar. Kuruluşlarının başarısı için yerel balıkçılar, denizcilerin yardımlarına, onların kıyı bilgilerine ve özellikle de özverilerine başvurmaları gerektiğini biliyorlardı. Verilecek ilk işaretle gece demeden, fırtına, dalga demeden denize atılabilecek, kaza geçiren gemiye ulaşana dek sekiz, on, on iki saat dalgalarla boğuşabilecek ve başkalarının hayatını kurtarabilmek için kendi

hayatlarını tehlikeye atabilecek insanlarda her şeyden önce kardeşçe dayanışma duygusu, özveri, yüreklilik gibi niteliklerin bulunması gerekir, ki bunlar da bilindiği gibi, ne dağıtılacak unvanlarla, ne de askeri emirlerle sağlanabilecek şeylerdir.

Böylece bu örgütlenme, gönüllülük, özgür anlaşmaya ve rıza ilkesine dayalı olarak yaratılmış ve hayata geçirilmiştir. Kıyılardaki yerleşim yerlerinde yüzlerce gönüllü grubu oluşmuş ve işin başlatıcıları bu işleri en iyi biz biliriz diye düşünmemişler, yerel denizcilere, balıkçılara akıl danışarak işleri kotarmışlardır. Zenginin biri yapılan yardım çağrısına bizim paramızla 10.000 ruble göndermiş, ancak bu parayla yapılacak teknenin tipi, cinsi ve hangi kıyı köyüne yerleştirileceği gibi konuları yerel gönüllüler -balıkçılar, denizciler- çözümlemişlerdir.

Yeni gemilerin planları donanma komutanlığınca yapılmamıştır. Derneğin çalışma raporundan aynen okuyoruz: "Denize açılan insanların teknelerine tam bir güven duymaları gerektiğine inanan Komitemiz her kıyı bölgesinde, o bölgedeki denizcilerin uygun bulacakları tipte ve donanımda tekne yapılmasını uygun görmüştür." Böylece de her yıl eklenen yeniliklerle, gerçekleştirilen mükemmelleştirmelerle kısa sürede kusursuz bir "donanma"ya kavuştu Komite.

Ve bütün bu işler yerel gönüllü gruplarının gerçekleştirdiği örgütlenmelerle başarıldı; her şey karşılıklı yardımlaşma, birbirine destek olma ilkeleri üzerinde gelişti. İşte, gerçek anarşistler! Kimseden tek

kuruş vergi toplamamalarına karşın geçen yıl gönüllü yardımlarıyla 430.040 rublelik bir tutarı kasalarına sokmayı beceren anarşistler!

Ulaşılan sonuca kaba taslak bir göz attığımızda gördüklerimiz şunlar oluyor:

Kurtarma Birliği 1891 yılında 293 tekneye sahiptir ve o yıl 33 gemi ve 601 gemiciyi kurtarmıştır; kurulduğu günden bu yana canını kurtardığı insan sayısı toplam 32 bin 671'dir.

1886 yılında Birliğin üç gemisi içindeki bütün personeliyle birlikte sulara gömüldü; ama aynı anda yüzlerce yeni gönüllü yazıldı Birliğe; yapılan ajit-prop çalışmalarıyla yirmiden fazla yeni gemi inşa edildi, yirmi yeni kurtarma istasyonu kuruldu.

Bu arada şunu da belirtelim: Birlik, her yıl balıkçılara ve denizcilere hava tahminleri yapabilmeleri için hesaplı fiyatlardan kaliteli barometreler göndermektedir. Ayrıca hava tahmin bilgileri ve özellikle fırtına ihtimali üzerine değerlendirmeler dağıtmaktadır.

Bir kez daha yineliyoruz: Bütün bu küçük komiteler ve yerel gruplar arasında hiçbir hiyerarşik silsile, başkan, yönetici vb. yoktur. Verilen işaret üzerine denize açılmaya hazır kürekçilerin, kıyıda toplanan halkın gönüllülüğü ilkelerine dayalı olarak çalışan bir sistemdir bu. Birliğe yazılmak isteyenlerin sekretarya işlerini yürüten Merkez Komitesi dahi hiçbir işe karışmaz.

Bilmem eklemeye gerek var mı: Kurtarma teknesinin bulunduğu balıkçı köyünde, örneğin okul sorunu ya da vergi toplanması vb. gibi bir konuda oylama yapılacağı zaman, yerel kayıkçı komiteleri, ne yazık ki şehir meclisi üyelerinde bulunmayan alçakgönüllülükle, bu işlere burunlarını sokmazlar. Buna karşılık bu insanlar, denizde boğulma tehlikesiyle karşı karşıya bulunanları kurtarma işlerinde, hayatta bir kez bile fırtınayla mücadele etmemiş kişilerin kendilerine buyruk vermesine, işlerine karışmasına izin vermezler. Verilen ilk tehlike işaretiyle birlikte hemen toplanırlar, rotalarının ne olması gerektiğini saptarlar ve derhal denize açılırlar. Ne üniformalan, ne rütbeleri vardır; ama ortak dava için canlarını tehlikeye atmaya hazırdırlar.

Benzeri bir başka derneği alalım: Kızıl Haç. Bu derneğin adını bir yana bırakıp, ne iş yaptığı üzerinde duralım.

Şimdi, elli yıl önce birinin şöyle şeyler söylediğini düşünün: "Devletler insan öldürmeyi çok iyi bilirler. Bir günde yirmi bin kişiyi öldürmek, elli bin kişiyi yaralamak devlet için hiçbir şeydir. Ama kendisinin kurbanı olan insanlara yardımda alabildiğine yeteneksizdir, eli sıkıdır. Bu bakımdan, savaş varsa eğer, işin içinde özel şahıslar yer almalıdır. Gönüllüler işe el atıp, insani amaçlarla uluslararası bir yardım kuruluşu oluşturmalıdır."

Elli yıl önce böyle bir şey söylemeye cesaret edebilecek insana nasıl gülünürdü kim bilir! Her şeyden önce ve ilk ağızda bir ütopist olduğu söylenirdi. Sonra da, eğer yanıt vermeye değer bulurlarsa ona herhalde şöyle bir şey

söylerlerdi: "Saçmalamayın! Özellikle yardıma gereksinim duyulan yerlerde sizin tek bir gönüllünüz bulunmaz! Sizin özgür hastaneleriniz, nereler güvenliyse hep oralarda toplanır; savaş alanındaki yara sarma noktalarına ise kimse gitmek istemez. Daha bir de değişik milletler arasındaki yarış var! Bu durumda sizin hayaliniz, zavallı askerlerin hiçbir yardım göremeden ölüp gitmeleriyle son bulacak!" Herkes buna benzer hayal kırıcı ne gerekçeler sıralardı, kim bilir! Gerçekten de, hep buna benzer şeyler duymamış mıyızdır bu konuda?

Oysa bugün bu düşün nasıl sonuçlandığını hep biliyoruz. Her ülkede, binlerce farklı noktada örgütlenmiştir Kızıl Haç dernekleri. 1870-71 savaşı patladığında Kızıl Haç gönüllüleri hemen işe giriştiler. Kadın erkek pek çok gönüllü hizmet vermek için birbiriyle yarıştı. Yüzlerce hastane, pansuman merkezi kuruldu; çamaşır, sargı bezi, ilaç vb. gibi trenler dolusu sağlık gereci taşındı. Hatta İngiliz Kızıl Haç Komiteleri giysi, tohumluk buğday, kürek, yük hayvanı ve savaşın yakıp yıktığı yerlerde yeni bir hayat gövertmek için buharlı pulluk ve bu aletleri kullanacak insanlar göndererek başlı başına bir yardım zinciri oluşturdu. Gustav Mane'nin "Kızıl Haç" yapıtına bir göz atın, yapılanların boyutuyla sarsılırsınız.

Kendilerinden başka kimsede sağduyu, akıl, fikir bulunmadığını ve dünyayı ancak kendilerinin yönetebileceğini sanan kâhinlerin kehanetleri ne olacak peki, derseniz, bunların kehanetlerinden bir tekinin bile gerçekleşmediğini dünya âlem biliyor.

Kızıl Haç gönüllülerinin özverileri gerçekten her türlü

övgünün üzerindedir. Çünkü bu arkadaşlar özellikle en tehlikeli yerleri kendilerine yardım noktalan olarak seçtiler; devlet hizmetinde bulunan Fransız doktorları, Prusyalıların yaklaştığını görünce dörtnala geri kaçarlarken, Kızıl Haç gönüllüleri başlarının üzerinde kurşunlar vızıldarken ve gerek Bismark, gerek Napolyon subaylarından maruz kaldıkları bütün kaba muamelelere karşın, hangi ulustan olursa olsun bütün yaralıların yardımlarına eşit biçimde yetişmeye çalıştılar. Hollandalılar, İtalyanlar, İsveçliler, Belçikalılar, hatta Japonlar ve Çinliler kendi aralarında gayet güzel anlaştılar. Hastanelerini, sağlık merkezlerini o anda kimin daha çok ihtiyacı varsa ona açtılar, aralarında bir yarışma, rekabet olduysa bile bu yalnızca kimin sağlık merkezinin daha hijyenik olduğu konusundaydı. Kimbilir kaç Fransız hâlâ daha hatırlar durur, herhangi bir Kızıl Haç merkezinde bir Hollandalı ya da Alman hemşiresinin kendisine şefkatle dokunuşunu!

Ama devlet egemenliğinin yaygınlık kazanmasından yana olanlar için bütün bunların hiçbir anlamı yoktur. Onların idealleri devlet hizmetinde çalışan alay tabibidir. Kızıl Haç alabildiğine hijyenik hastaneleriyle din ırk farkı gözetmeden herkese sağlık hizmeti götürüyormuş, çalışanları devlet memuru değil, gönüllülermiş, bunun onların gözünde hiçbir önemi yoktur!

Bize, bu Kızıl Haç işinde devletlerin de katkısı olduğunu söyleyenler çıkacaktır. Doğru! Ne yazık ki buraya da el attı devlet, Kızıl Haç'a egemen olmak, orayı da bir devlet dairesine çevirmek için. Kızıl Haç merkez komiteleri bugün kendilerine "kan prensleri" adı takılmış kişilerin yönetimindedir; yerel komitelerse valilerin, paşa karılarının "himayeleri" altındadır. Ama örgütün

Fransız-Rus savaşında gösterdiği başarılar bu himayeler sayesinde miydi? Hayır! Başarı, her ülkedeki binlerce yerel komitede büyük bir özveriyle çalışan on binlerce kadın ve erkeğindi. Ve devlet bu işe hiç karışmasıydı başarı çok daha büyük olacaktı. Devlet bu işin içine el atmakla, yalnızca işin içine etmiştir.

Neyse, yine de, 1871 yılında İngilizinden Japonuna, İsveçlisinden Çinlisine insanların yaralıların yardımlarına koşuşmaları uluslararası bir Merkez Komitesi'nin buyruğuyla gerçekleşmiş değildir. İşgal altındaki topraklarda hastane ve sağlık merkezlerinin kurulması şu ya da bu ülkeden herhangi bir bakanın buyruğuyla gerçekleşmiş değildir. Bütün bunlar her ülkeden gönüllülerin -öyle Jakobenlerin öngördükleri gibi kendi aralarında gruplaşarak falan değil- hiçbir ulusal ayrım gözetmeden savaş alanında yer almaları ve işe girişmeleriyle gerçekleşmiştir.

Kuşkusuz bütün bu işler için bunca çaba harcanmasına acımak ve Victor Hugo'nun şiirindeki çocuk gibi, "Madem daha sonra yaralarını saracaklar, niçin yaralıyorlar onları?" diye sormak da hakkımızdır. Sermayenin gücünü ve burjuvazinin erkini yok etmeyi amaçlayan bizler bu çabamızla aynı zamanda bütün bu cinayetlerin durdurulmasına çalışıyoruz ve tabii Kızıl Haç gönüllülerinin de güçlerini bizimle birlikte savaşların yok edilmesi için harcamaları çok daha hoş olurdu.

Ama ne olursa olsun, bu büyük örgütlenmeyi özgür anlaşma, uzlaşma dediğimiz şeyin ve karşılıklı yardımlaşmanın çok verimli bir sonucu olarak -bugünkü koşullar altında bile gerçekleştirilebilmiş bir başarı olarak- alkışlamayı da görev biliyoruz.

Hatta insanlan yok etme "sanat"ından bile bu olaya örnek bulabilmek mümkündür. Alman ordusunun -genelde düşünüldüğü gibi yalnızca disipline bağlı olmayan- gücünü oluşturan dernekleri buna örnek gösterebiliriz. Askeri bilgileri yayma amacını taşıyan bir dernek Almanya'da aşırı bir yaygınlık kazanmıştı ve Alman askeri birliğinin (Kriegsbund) son kurultaylarından birinde toplam 151 bin 172 üyeye sahip tek bir federasyona bağlı 2542 ayrı dernekten delegeler bir araya gelebilmişti. Az şey değildir bu.

Alman ordusunun sahip olduğu teknik bilgi sanıldığı gibi kışlalarda kazanılmış bir bilgi değildir; tam tersine, sayısı belirsiz sivil atıcılık dernekleri, askeri ve stratejik oyunlar, topografya vb. dernekleri aracılığıyla biriktirilmiş bir bilgidir bu. Asker, sivil, coğrafyacı, jimnastikçi, avcı, teknisyen... akla gelebilecek her türlü meslekten insanların oluşturduğu, kendiliklerinden doğmuş, örgütlenmiş, bir federasyon çatısı altında birleşmiş, üyelerinin çıkarları için uğraş veren, geziler düzenleyen, araştırmalar yapan çok geniş bir dernekler yelpazesidir burada söz konusu olan. Bilgi birikimini ve akli gücünü işte bu gönüllü, özgür derneklere borçludur Alman ordusu.

Belirtmemiz gerekir ki, bu dernekler ülkelerinin askersel gücünü daha da artırmak şeklinde çok çirkin bir amaç peşindedirler. Ancak şu anda bizim altını çizmeye çalıştığımız olgu, askersel örgütlenişi kendine en yüksek amaç edinmiş devletin bile, ayrı ayrı kişilerin özgürce bir araya gelmeleriyle kurulmuş serbest derneklerin bu işi kendisinden daha başarılı bir şekilde gerçekleştirebileceğini anlamış bulunmasıdır.

Günümüzde savaş gibi bir işte bile insanların özgür uzlaşılarına, anlaşmalarına başvurulmaktadır. Üç yüz bin gönüllü İngiliz askerini, İngiliz ulusal topçu birliğini ve şu anda kurulma sürecinde bulunan ve kurulduktan sonra deniz bakanlığından daha etkili olacağı belli olan İngiliz kıyılarını koruma derneğini bu savımızı kanıtlayacak örnekler olarak gösterebiliriz.

Burada sözlerini ettiğimiz İngiliz deniz kurtarma örgütüyle Kızıl Haç derneği kuruldukları günden bu yana doğrulukları yaşamca onaylanmış, durmadan gelişen kuruluşlardır. Öte yandan yine bunlar gibi gönüllülük esasına dayalı olarak kurulmuş yüzlerce başka derneğin de bunlara eklendiğini belirtelim. Milyonlarca üyesiyle sayısız kooperatif birliklerini, bisiklet kulüplerini ve son korkunç savaşın halk üzerindeki olumsuz izlerini, özellikle de tarımsal üretimi artırmak için savaşan kadın ve çocukların acılarını silmek için her ülkede oluşturulmuş çok değişik dernek ve birlikleri de bunlara eklemek gerekir.

BAZI İTİRAZLAR

I

Şimdi de komünizme karşı yükseltilen bazı itirazlar üzerinde duralım. Bunların çoğu çok basit bazı gerçeklerin anlaşılamamasından kaynaklanıyorsa da, bazısı çok önemli kimi sorunları kapsıyor, dolayısıyla da bizim özel bir önemle üzerlerine eğilmemizi hak ediyorlar.

Devlet komünizmine yönelik itirazları ele almayı düşünmüyoruz burada: Bunların haklılıklarını biz de kabul ediyoruz çünkü. Uygar uluslar, geçmişlerini yadsımak ve yurttaşlarının yaşamlarının en küçük ayrıntılarına bile el atan hükümetleriyle -yurttaşlarının genel esenliğinden başka hiçbir hedefi olmayanları da içinde olmak üzere- barışmak için kişi özgürlükleri savaşımında az şey çekmediler. Şayet bir gün devlet komünizmi esasları üzerine inşa edilmiş bir toplum doğarsa, bu toplum ya dağılır, çözülür gider, ya da kendini özgürlük ilkeleri üzerinde yeniden inşa eder.

Bizim burada ele alacağımız, anarşik komünist toplumdur: Yani kişi özgürlüğünü tümüyle kabul eden, hiçbir egemenlik ortamı yaratmayan, insanı çalışmaya zorlayacak herhangi bir tertip içine girmeyen toplum. Şimdi, kendimizi olayın yalnızca ekonomik yanıyla

sınırlayarak, ayrıntılarını az sonra aşağıda göreceğimiz insanlardan; yani ne iyi, ne kötü, ne öyle çalışmayı fazla seven, ne de sevmeyen insanlardan oluşmuş bir toplumun gelişip gelişemeyeceği, bu da bir yana varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği konusunu ele alalım.

Şimdi, yükselecek itirazları görür gibiyiz: "Efendim, herkesin geçimi sağlanır ve insanların ekmeklerini bulmak için çalışma zorunlulukları ortadan kaldırılırsa, hiç kimse çalışmak istemeyecektir. Çalışma zorunlu olmayınca herkes bu külfeti bir başkasının üzerine yıkmanın yolunu arayacaktır". Bunun, üzerinde yeterince düşünülmemiş bir itiraz olduğunu belirtmek zorundayız: Çünkü burada gözden kaçırılan şey, sorunun bütünüyle bir kıyaslamaya indirgenmiş olmasıdır. Söylemek istediğimiz şey şudur: Ücretli emek gönüllü çalışmaya göre daha verimli sonuçlar sağlıyorsa eğer, nasıl oluyor da gönüllü çalışma günümüzde de ücret karşılığı çalışmanın yanı başında bir gerçek olarak varlığını sürdürebilmektedir? Üzerinde dikkatle durulması gereken bir sorudur bu; ne var ki, daha az önemli ve daha az karmaşık olan müspet bilimlerle ilgili konularda bir hüküm bildirmeden önce olgular arasındaki karşılıklı ilişkiler dikkatle incelenir, her olgu tek tek bütün yönleriyle araştırılırken, burada insanlar sıradan herhangi bir olguyu yeterli görmekte, örneğin Amerika'daki bir komünist topluluğun uğradığı başarısızlık, bu başarısızlığı yaratan nedenler yeterince etüt edilmeden, komünizmin başarısızlığı gibi genel bir yargıda bulunma aceleciliği, fütursuzluğu sergilenebilmektedir. Bu tür bir davranış ve ruh hali daha çok, karşı tarafın avukatını başka çıkarların ya da görüşlerin temsilcisi olarak değil de, yalnızca coşkulu bir söylev yarışması içinde bulunduğu kişi olarak gören bir avukatın tutum ve davranışlarına benzemektedir. Karşı

tarafı "oturtacak", itiraz mahiyetinde başarılı bir yanıt bulduğu zaman, işin özünde haklı olup olmadığına bakmadan bu başarılı yanıtı "yapıştırma" telaşını sergileyen bir tutumdur bu. Politik ekonominin temelini oluşturan konuları -yani toplumun en az güç harcayarak en çok sayıda yararlı sonuçlar elde edebileceği koşulları- incelemenin yavaş ilerlemesinin nedeni budur işte. İnsanlar kendilerini ya genel doğruları yinelemekle, ya da temel sorunları susarak geçiştirmekle sınırlıyorlar.

Bu düşünsel hafiflik öyle çarpıcı sonuçlar verebiliyor ki, kapitalist politik ekonomi savunucuları arasında, savundukları bilimin kurucularınca konulmuş aç kalma korkusunun insanları üretici çalışmaya zorlayacak en etkili araç olduğu gibi bir aksiyom üzerinde bile, olayların, olguların etkisiyle kuşkularını belirtenlere rastlanabiliyor. Bugüne dek hep burun kıvırdıkları, küçümsedikleri üretimde kolektiflik öğesinin -hep birlikte, topluca çalışmanın- iş karşılığı alınacak ücretten daha motive edici olabileceğini utangaçça da olsa söyleyebiliyorlar. Ücretli emeğin düşük düzeyli oluşu, günümüzde hem tarımda hem de sanayide harcanan büyük insan gücü, paylarına düşen çalışmayı başkasının sırtına yıkan asalakların sayılarının hızla artışı, üretimde hayat olmadığını gitgide daha açık biçimde ortaya koymakta ve bütün bu gelişmeler de "klasik okul" yanlısı ekonomistleri bile derin derin düşündürmektedir. Bunlardan kiminin, düşünce sistemlerini yalnızca aşırı kazanç ya da ücret güdüsüyle hareket eden hayali kişiler üzerine kurmakla hata etmiş olup olmadıklarını düşünmeye başladıkları görülüyor. Bu "dalaletin üniversiteye, hatta zaman zaman inanmış politik ekonomistlerin yapıtlarına bile sızdığına tanık olunuyor. Ama bütün bu gelişmeler, pek çok sosyalist

reformcunun emek karşılığında bireysel ödüllendirme, yapılan çalışma karşılığı ücret ödeme yandaşı olarak kalmalarına ve bunların eski kalelerini -ücretli emek kalesini- savunmayı sürdürmelerine engel olmuyor. Oysa aynı anda bu kalenin asıl savunucuları her gün kalelerinin bir mevzisinden geri çekiliyor, bir taşını karşı tarafa teslim ediyor. Sonuç olarak bu baylar, eğer tepesinde açlık korkusunun kılıcı sallanmazsa halkın çalışmayacağından korkuyorlar. Bizim kuşağın yaşam süresi içinde -hem de iki kez- bu korkunun dile getirildiğine tanık olmadık mı biz? İlki Amerikan köle sahipleri tarafından zencilerin özgürlüklerine kavuşmaları öngününde, ikincisi de Rus pomeşçikler tarafından köylülerin özgürleşmeleri öngününde dile getirilmişti. "Zencinin sırtından kırbacı eksik edersen asla çalışmaz!" diyordu Amerikan köle sahibi; "Gözünü üzerinden bir an ayır, hemen kaytarır köylü teresi!" diyordu Rus pomeşçik. Fransız soylularının 1789'da söyledikleri eski bir şarkıdır bu; Ortaçağ feodal beylerinin söyledikleri eski bir şarkıdır; dünya kadar eski bir şarkıdır (firavunlar da aynı şarkıyı söylüyorlardı); işler insanların karşı karşıya oldukları bir haksız düzeni sarsacak şekilde gelişmeye başladı mı hep bu şarkıyı dinledi insanoğlu. Ve her seferinde de gerçeklik göz kamaştırıcı biçimde yalanladı bu şarkıyı. 1792 yılında, özgürleşen köylüler öyle bir çalıştılar ki, ataları böyle bir çalışmayı ne görmüş, ne duymuşlardı, ne.de tasavvur edebilirlerdi! Özgürleşen zenciler de öyle... Küçücük bir toprak parçasına kavuşan zenci de babalarının hiç bilmediği bir çalışma içine girmiştir. Rus köylüsü ise toprağa (özgürlüğe) kavuştuğu 5 Mart 1861 günüyle Kutsal Cuma (23 Nisan -Paskalya-) arasını "Özgürlüğün Balayı" dönemi ilan etmiş, ardından da özgürlükten aldığı güçle müthiş bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Kimin toprağı yetersizse daha bir "kudurmuşça" çalışmıştır. Kölelik şarkısı bir tek köle sahipleri için geçerli hale gelmiştir; eski kölelerse, o

şarkının bedelini de, ne için söylendiğini de çok iyi biliyorlar.

Kaldı ki, ücretli işçi eğer işini yarım yamalak yapıyorsa, gerçekten ağır çaba isteyen, gerçekten üretici-yaratıcı olan çalışmanın, yalnızca, göstereceği çaba oranında refaha kavuşacağını gören insanlardan beklenebileceğini ekonomistler öğretmemişler miydi bize? Özel mülkiyete övgüler düzen bütün şarkılar hep bu aksiyoma dayanmazlar mı? Gerçekten de, mülkiyetin erdemlerini sayıp dökme amacı güden ekonomistler bize bataklık ya da taşlık bir arazinin, mülk sahibinin alın teriyle sulandığında nasıl bereketli ürünle kaplandığı örneğini verdikleri zaman, gerçekte yukarıdaki görüşlerine ters bir görüş öne sürmüş olmuyorlar mı? Emekte ekonomi sağlamanın yolunun, üreticinin üretim araçlarına sahip olmasından geçtiğini -haklı olarak- söylerken, gerçekte emeğin ancak insanın özgürce çalıştığı, çalışacağı işi belli ölçüde kendisinin saptadığı, üzerinde gözleyen, denetleyen bakışların olmadığı ve son olarak çalışmasının sonuçlarından birtakım asalakların değil, bizzat kendisinin ve kendisi gibi emekçilerin yararlanacağını bilmesi durumunda en verimli olacağını kanıtlamış olmuyorlar mı? Sözlerinden çıkan tek sonuç budur ve bizim bu sonuca herhangi bir itirazımız yoktur.

Üretim araçlarındaki mülkiyet biçimi konusuna gelince, özel mülkiyet yanlısı ekonomistlerin görüşüne göre, bu konuya getirilecek en iyi çözüm, toprağı işleyeni emeğinin ürünlerinden yararlandırmak ve onun çalışma koşullarını iyileştirmektir. Ancak, özel mülkiyetin bütün öteki mülkiyet biçimlerinden daha üstün olduğunu kanıtlayabilmek için, ekonomistlerin bize toprakta ortak mülkiyet ve ortak çalışmanın hiçbir zaman özel mülkiyette olduğu denli bol ve

bereketli ürün sağlamayacağını göstermeleri gerekir. Gerçeklikte bu böyle değildir; yaşanan deneyler tersini gösteriyor.

İsviçre... Vaud Kantonu... Kış... Herkes topluluğun ortak mülkiyetinde olan koruya ağaç kesmeye gitmiş. Bu "emek bayramları" insanların çalışmaya karşı en coşkulu, en hevesli oldukları zamanlardır. Hiçbir ücret karşılığı çalışma, hiçbir özel mülk sahibinin göstereceği çaba bu coşkulu çalışmayla kıyas bile kabul etmez.

Ya da bir Rus köyünü alalım: Herkes topluluğun ortak malı olan ya da mirden(1) kiraladıkları meraya ot biçmeye gitmiş. Ortak bir amaç uğruna çalışan insanların neler yapabileceğini burada görürsünüz işte. Herkes bir diğerinin önündeki otları da biçecek genişlikte savurur tırpanını, kadınlar biçilen otları öbek yapmak için arkadan onlara yetişmeye çalışır. Tek tek çalışmış olsalar birkaç günde yapamayacakları işin birkaç saat içinde yapılıp bitirildiği gerçek bir emek şölenidir bu. Tek başına ot biçen bir mülk sahibi görüntüsü bunun yanında ne kadar hazin, zavallı bir görüntü olarak kalır!

Ve nihayet, Amerikan izcilerinden, İsviçre, Almanya, Rusya köylerinden, elde ettikleri ürünü ya da parayı kimsenin aracılığına gerek duymadan hemen aralarında bölüşen Rus taşçı, dülger, taşımacı, balıkçı artellerinden yüzlerce başka örnek gösterebiliriz. Göçebelerin ortak av çalışmaları ve köy topluluk işletmelerinin yüzlerce başarılı girişimleri de yine bu konuda gösterilebilecek örnekler arasındadır. Bunların tümünde aynı şeyi, ortak çalışmanın ücret karşılığı çalışmaya ya da mülk sahibinin tek başına çalışmasına göre tartışmasız üstünlüğünü görürüz.

Çalışmaya karşı en iyi teşvik unsuru her zaman refah, yani insanın fiziksel, ahlaki ve kültürel gereksinimlerini gidermesi ve bunun güvence altında bulunduğundan emin olması olmuştur. Ücretle çalışan bir işçi üretmesi için zorunlu olduğu şeyi üretirken, özgür işçi, gösterdiği çaba ölçüsünde hem kendinin hem de başkalarının yararlandığı gönencin ve lüksün arttığını gördüğünde aklını ve enerjisini daha büyük ölçüde katar yaptığı işe ve sonuçta da elde ettiği şey ücretli işçininkiyle karşılaştırılamayacak ölçüde fazla olur. Biri kendini sonsuza dek bir mecburiyetin mahkûmu olarak görürken, öbürü gelecekte kavuşacağı boş zamanı ve onunla birlikte gelecek hazları tasarlar, onlar için çalışır.

İşin bütün gizi buradadır. Köleliğe, beyliğe, ücretli emeğe dayalı toplumlardan farklı olarak kendine ortak gönenç ve herkesin hayatın tüm olanaklarından yararlanması hedefini koyan bir toplumun, ortak ve gönüllü çalışma yoluyla çok daha iyi, kaliteli, bol ürüne kavuşmasının nedeni de budur.

II

Günümüzde, olanağı olan herkes yaşam için zorunlu olan çalışmayı bir başkasının sırtına yıkmanın yoluna bakmaktadır; o bakımdan da pek çok tuzu kuru insan bunun sonsuza dek böyle devam edeceğini düşünmektedir. Zorunlu emeğin en zorunlu olanı kol gücüyle gerçekleştirilenidir. Kim olursak olalım: İster sanatçı, ister

bilgin, hiçbirimiz el emeğiyle elde edilmiş nesneler olmaksızın yapamayız: Ekmek, giysi, yol, vapur, aydınlatma, ısınma vb. Bu da bir yana, zevkimiz, haz duyumuz ne denli yüksek bir sanatsallık ya da çok incelmiş, süzülmüş metafizik bir karakter taşırsa taşısın, bunların tümünün temelinde yatan şey kol gücü, el emeğidir. İşte bu emekten, yaşamın temelini oluşturan bu emekten kurtulmaya çalışır herkes.

Tümüyle anlaşılabilir bir şey bu; zamanımızda tam da böyle olmalı. Kol gücüyle çalışmak demek, günde on-on iki saat sağlıksız bir işliğe kapanmak ve on yıl, otuz yıl, yaşam boyu aynı işe mahkûm olmak demektir. Üç beş kuruşluk kıt bir ücretle yetinmek, yarınından emin olmamak, işsizliğe, bundan da sık olarak yoksulluğa ve en sık olarak hastane köşelerinde ölüp gitmeye mahkûm olmak demektir. Ve bütün bunlar bir insanın kırk yıl ya da daha fazla kendinin ya da çocuklarının değil, başkalarının beslenmesi, giyinmesi, eğitim görmesi, eğlenmesi için çalışmasının üzerine oluyor! Bu, yaşamı boyunca insanların gözünde aşağı düzeyden biri olmanın damgasını taşımak, bu da bir yana, insanın kendisinin de kendisini başkalarından aşağı düzeyde görmesi demektir; çünkü beyler, zadeganlar içki masalarında kol işçisinin "öpülesi nasırlı eller"i üzerine ne kadar övücü şeyler söylerlerse söylesinler, her zaman onu bir bilginden, yazardan, ressamdan daha aşağı düzeyde görürler. Aslında on saat bir işliğe kapanıp çalışan bir insanın kendini bilim ve sanattan haz duyabilecek donanımlarla zenginleştirmesi mümkün değildir; bu da bir yana bunları değerlendirebilecek, bunlardan anlayabilecek eğitimden geçebilmesi de mümkün değildir; bu nedenle de, ister istemez, ayrıcalıklıların masalarının altına düşen kırıntılarla yetersinmek zorunda kalacaktır.

Kol emeğinin, bu koşullarda kaderin bir laneti olarak görülmesinden daha doğal ne olabilir? O bakımdan her insanın, kendini ya da çoluk çocuğunu hor görülenler arasından kurtarmayı, kendini "bağımsız" bir konuma getirmeyi, başka bir ifadeyle, kendisinin başkaları .hesabına yaşamayı düşlemesini doğal buluyoruz. Sınıflar var oldukça, yani kol emeğine mahkûm insanların yanı başında böyle bir çalışma zorunluluğu olmayan, kendilerine "fikir işçisi" adını veren insanlar -kara ellilerle ak elliler- var oldukça bu durum böylece sürüp gidecektir.

Gerçekten de, beşikten mezara dek yoksulluk, yoksunluk ve yarınına güvensizlik içinde yaşayacağını önceden bilen bir işçi için bu insanı körelten, kütleştiren çalışmanın ne gibi bir ilginç yanı olabilir? Her sabah muazzam bir işçi kitlesinin yeniden o hazin işlerinin başına geçtiklerini görünce, insan ister istemez onlardaki irade gücüne, işlerine duydukları inanca, kurulmuş bir makine gibi her gün yoksul bir yaşamı sürdürme alışkanlıklarına şaşıp kalıyor. Bu öyle bir yaşam ki, ne yarınlara umut var, ne kendisi, ne de hatta -hiç değilse- çocukları için düşünen insanlar arasına girebilme umudu var... kendisi bir yana bari çocukları doğanın nimetlerinden yararlanabilseler, bir avuç azınlığın yararlandığı bilimin, sanatın güzelliklerinden, zenginliklerinden yararlanabilseler!

İşte özellikle de kol ve kafa işi arasındaki ayrıma bir son verebilmek için ücretli emeğe son verilmesinden yanayız biz. Bir toplumsal devrimi bunun için istiyoruz. Çalışmak ancak o zaman kaderin bir laneti olmaktan çıkıp olması gereken şey -insanın tüm yeteneklerinin özgür tezahürü- olacak!

Nitelikli işin ancak sopa gölgesi ya da ücretini yitirme korkusu altında çıkarılabileceğine ilişkin şu eski ve değimsiz masalı ciddiye alıp ona ciddi eleştiri yöneltmek bile gerekmez! Günümüz sanayisinin insan gücünü nasıl hoyratça tükettiğini görmek için herhangi bir fabrikaya bakın, yeter: Tek tük de olsa görmeye başladığımız örnek fabrikalara değil, her yerde rastladığımız türden, sıradan bir fabrikaya! Akıl mantık ölçütlerine az buçuk uyularak kurulmuş bir fabrikada, patrona -öyle çok da değil, yalnızca birkaç köpek daha fazla kazanç sağlamak için-güzelim insan emeğinin insafsızca tüketildiği yüzden fazla fabrikada üretilen iş üretilebilir.

İşte, karşımda yirmi-yirmi beş yaşlarında bir delikanlı. Bir sıraya oturmuş, iki büklüm durumda, önündeki tezgâhta dönen masuralardaki iplik uçlarını bir sihirbaz hızıyla birbirine ulayabilmek için başı ve tüm bedeni tir tir titriyor... Nottingam'daki büyükçe bir dantel fabrikasında gördüğüm bu manzara karşısında nasıl sarsıldığımı hiç unutamıyorum. Gencecik insan yaşamları ne uğruna sönüp gidiyor? Genç, güçlü bir beden ne uğruna bu utanç verici duruma düşüyor? Kendilerinden sonra nasıl bir soy bırakacak, bu avurtları göçmüş, tir tir titreyen, yarı hayal-yarı gerçek insanlar? Ama... "onların sayıları o kadar fazla değil fabrikamda... üstelik her biri bana günlük net yirmi köpek kazanç sağlıyor... ayrıca onlar çocukluklarından beri bu işi yaptıkları için..." vb. Bu da patronun verdiği yanıt.

Başka yerlerde, örneğin Londra'da, "Biz ulusal emeğin savunucusuyuz" açıklamalarıyla yurtseverlik sömürüsünün de yapıldığı büyük bir kibrit fabrikasında, bir salondan

ötekine başlarının üzerindeki tepsilerde kibrit çöpü taşıdıkları için on yedi yaşında kel olmuş kızlar gördüm. Oysa çok basit bir makine bu çöpleri onların önündeki masaya getirebilirdi. Ama... "niteliksiz kadın emeği o kadar ucuz ki! Makineye ne gerek var burada! Hem bu kızlar çalışamaz hale geldiklerinde yerlerine yenilerini bulmak öyle kolay ki! Sokaklar işsiz kızlarla dolu!"

New Castie-Brighton'da bir zengin evinin merdivenlerinde, soğuk bir kış gecesinde kucağında gazete paketiyle uyuyakalmış küçük bir çocuk görürsünüz. Üzerindeki yırtık pırtık giysiler sulusepken yağan kardan vıcık çamur içinde. New Castle sokaklarında yalınayak bu çocuk. Ama... "çocuk emeği öyle ucuz ki! İki düzine gazete satsa bana bir şiling (elli köpek) getiriyor o çocuk, sekiz köpek de kendisi kazanıyor! Onun ailesi için sekiz köpek de gelirden sayılır!" Yararlı bir sanat öğrenmek için okula gidecek yerde, sekiz köpek!

Ya da başka bir örnek: Sağlıklı, güçlü kuvvetli bir adam! İşsiz... onun emeği kimseye gerekli değil. Oysa dal gibi kızı sararıp solmuş... Bir kumaş fabrikasının apreleme bölümünde çalışıyor... Rus hamamı kadar sıcak olan bu bölümde kumaşlar elyafı sıkı, yeri sağlam, dolgun kumaş olarak satılmak üzere kimyasal işlemden geçirilip kalınlaştırılıyor... Oğlu ise bir teneke kutuyla boyacılık yapıyor. Çok basit bir makine bu iş ondan kat kat daha güzel ve belki yüz kat daha çabuk yapabilecekken...

Her yerde aynı durum... San Fransisco'dan Moskova'ya, Napoli'den Stokholm'e kadar her yerde yararsız, gereksiz, saçma sapan işler için güzelim insanların hoyratça tüketilişi... Çağımız sanayiinin ayırt edici özelliği olmuş

bu... Çok daha büyük bir istihdam kaynağı olan ticaretten hiç söz etmiyoruz daha.

Zaten şu politik ekonomi sözcüğünde ne acı bir istihza tınlayışı var! Politik ekonomi: Yani, ücretli emek sisteminde insan gücünün yararsızca tüketilişinin bilimi!

Daha bitmedi. Herhangi bir eli yüzü düzgün fabrikanın müdürüyle konuşun. Günümüzde kendini coşkuyla işine verecek, eli uz, enerjik işçi bulmanın ne kadar zor olduğundan söz edip iç paralayıcı bir şekilde gözyaşı dökecektir. Ve yine gözyaşları içinde şöyle sürdürecektir sözlerini: "Vallahi, her pazartesi günü gelip bizden iş isteyen yirmi otuz kişi arasında böyle bir kişi bile çıksa, bu aralar işçi sayımızı azaltma politikası uygulamamıza karşın kesinlikle işe alırdık kendisini! İşçinin böylesi ilk bakışta belli eder kendisini; her yerde kolayca iş bulur; daha sonra da gereksiz işçiler... ne bileyim, yaşlı, yeteneksiz falan işçiler arasından kolayca sıyrılır, sivrilirdi!" Böylece işini kaybeden işçi, yarın kendisiyle aynı duruma düşecek yüzlerce başkalarıyla birlikte, yalnızca acil siparişler sırasında ya da grevcilerin direnişlerini kırmak gerektiğinde kendilerine başvurulan, sermayenin o muazzam yedek ordusunun, "işsiz işçiler"in saflarını sıklaştıracaktır. Ya da ikinci dereceden, koşulları kötü fabrikaların çevresindeki yaşlı, düşük vasıflı işçi yığınları arasına katılacaktır. Bunlar, yasal ya da yasadışı bütün yollara başvurarak işçi ücretlerini en düşük düzeyde tutan ve buna ek olarak da özellikle de uzak ülkelerdeki müşterilerini kandıran ve maliyetlerini bu yollarla zar zor karşılayabilen fabrikalardır.

İngiliz fabrikalarında çalışan işçilerle konuştuğunuzda, işçilerin hiçbir zaman üretebilecekleri kadarını üretmeme

şeklinde bir kural üzerinde anlaşma içinde olduklarını görürsünüz. Daha işe girerken kıdemli arkadaşlarının bu yoldaki öğüdüne uymayan işçinin başına çok tatsız şeyler gelebilir. Aslında işçiler bu tutumlarında haklıdırlar, çünkü işverenin vaazlarına kanıp da acil bir siparişi yerine getirmek için vb. daha canla başla çalıştıklarında, bu enerjik çalışma daha sonra kendilerinden sürekli olarak istenir, ücretlerin saptanmasında üretilmesi istenen en düşük norm olarak bu çalışma kabul edilir. Bu nedenle de on fabrikanın dokuzunda işçiler hiçbir zaman üretebilecekleri kadar üretmezler, üretici güçlerinin tümünü kullanmazlar. -Bazı sanayi dallarında işçiler ürettikleri malın fiyatının belli bir değerin altına düşmemesi için üretimi sınırlı tutarlar; bunun üzerine fabrikadan fabrikaya bir tür parola gibi şu söz yayılmaya başlar: "Go canny" ("Aheste aheste", "Acele etmeden")! "Kötü ücrete kötü iş!"

Ücretli emek, köle emeğidir, zorunlu emektir, dolayısıyla da verebileceğinin tümünü veremez, vermesi de beklenemez. Üretici emekten yararlanabilmenin en iyi yolunun ücret olduğu masalına, maskaralığına bir son vermek gerek artık. Eğer bugün sanayi, dedelerimizin dönemine göre yüz kat daha fazla ürün veriyorsa, bunu geçen yüzyılın sonlarında fizik ve kimyada kaydedilen hızlı başarılara borçluyuz; yoksa bu sonuca kapitalist ücretli emek sistemi sayesinde değil, ona rağmen ulaşılmıştır.

III

Konuyla ciddi olarak uğraşan hiç kimse komünizmin üstünlüklerini yadsıyamaz; tabii bu eğer tümüyle özgür bir komünizm, yani anarşik komünizm olursa. Kabul edilecektir ki, karşılığı para olarak ödenen -bu para isterse "işçi çeki" biçimini almış olsun- ve devlet yönetimindeki işçi birliklerinde üretilen emek, her şeye karşın ücretli emek olacak ve ücretli emeğin tüm eksikliklerini taşıyacaktır. Yine kabul edilecektir ki, bu olgu eninde sonunda -üretim araçları toplumsallaştırılmış olsa bileyaşamın tüm alanlarına olumsuz yansıyacaktır. Ve son olarak, kabul edilecektir ki, her yönde değişimler gerçekleştirilip de bu değişimlerden bütün çocuklar yararlandığında, uygar toplumlarda var olan çalışma alışkanlığına, işini seçebilme ve değiştirebilme özgürlüğüyle, birbirine eşit insanların ortak yarar için hep birlikte çalışmaları özgürlüğü gibi alabildiğine çekici çalışma koşullan da eklendiğinde, komünist toplum asla üretici güç eksikliği duymayacak ve mevcut üretici güçler toprağın verimliliğini hızla iki-üç kat artırıp, sanayiye müthiş bir ivme kazandıracaktır.

Bu konuda karşıtlarımız da bizimle hemfikirler; tek itirazları "tembel azınlık". "Bunlar çalışmayı keyif haline getiren bütün olumlu koşullara karşın ya hiç çalışmak istemeyecekler ya da işlerini yanlış, baştan savma yapacaklardır. Bugünkü koşullarda ise açlık tehlikesi en inatçı tembelleri bile başkalarından geri kalmamak için çaba göstermeye yöneltiyor; işine vaktinde gelmeyen bir işçi hemen işini kaybediyor. Ne var ki bir korkak bütün orduyu bozar, hesabı, birkaç disiplinsiz, tembellikte inatçı işçi bütün öteki işçilerde disiplinsizlik ve öfke yaratacak, bu

da çalışma ortamını berbat edecektir. Sonuçta da, bu tipten insanları daha baştan yok edecek olan zorunlu emek sistemine dönmek gerekecektir. Böylece de, işçinin özsaygısını incitmeden onun üzerinde baskı oluşturacak tek yöntem, üretilen işe göre uygulanacak ödüllendirme yöntemi olacaktır. Bütün öbür yöntemler, egemenlerin, yönetimin, resmi makamların sürekli müdahalesini gerektirecek, bu da doğal olarak özgür insan üzerinde kısa sürede katlanılmaz bir baskı oluşturarak bıkkınlık yaratacaktır."

Sanırız bize yöneltilen itirazın ağırlık merkezini bu düşünce oluşturuyor.

Okurun da göreceği gibi, bu düşünce de devletin, ceza yasalarının, yargıçların, gardiyanların gerekliliğini haklı göstermeye Çalışan düşüncelerle aynı çizgide yer alıyor. "Küçük bir azınlık olmalarına karşın, toplu çalışma disiplinine uyum göstermeyen insanlar, (bize maliyetleri çok yüksek de olsa ve bunların kendileri de akla gelecek-gelmeyecek, eski-yeni her türden yeni kötülüklerin kaynağı da olsalar) devletin, resmi makamların, mahkemelerin, hapishanelerin varlığını zorunlu kılıyor."

Devlet yandaşlarının bize söyledikleri, bu.

Genel olarak makamlar, otoriteler konusunda verdiğimiz yanıtla karşılık verebiliriz bu görüşe: "Olabilecek bir kötülükten kaçınabilmek için öyle bir araca başvuruyorsunuz ki, bu aracın kendisi çok daha kötü olduğu gibi, olmasını önlemeye çalıştığınız türden kötülüklerin, kötüye kullanmaların da kaynağıdır.

Unutmayın ki, özellikle de ücretli emeğin varlığı, yani insanların yaşamak için işgüçlerini satmaktan başka olanaklarının bulunmayışı, bugün eksiklerini sizin de kabul etmeye başladığınız çağdaş kapitalist sistemi yaratan şeydir.

Yine, karşıtlarımıza yanıt olmak üzere, bu görüşlerinin var olan düzeni savunma anlamına geldiğini de söyleyebiliriz. Çağdaş ücretli emek komünizmin birtakım kusurlarından kurtulmak için icat edilmedi. Tıpkı devletin, mülkiyetin kaynağı gibi ücretli emeğin de kaynağı bambaşkadır. Öne sürdüğünüz görüşlerin, devletin ve mülkiyetin gerekliliğini haklı göstermeye çalışan görüşlerden daha fazla bir kıymeti harbiyesi yoktur. Ama biz yine de bu itirazı ele alacağız ve ne kadar haklılık içerdiğini irdeleyeceğiz.

İlkin, özgür emek ilkesine dayalı olarak kurulmuş bir toplumda, öne sürüldüğü gibi birtakım asalaklar türese bile bu toplum, otoritelerin ve ücretli emeğin yardımına başvurmaksızın bunlardan kurtulabilir. Şimdi ortak bir iş görmek üzere bir araya gelmiş bir grup gönüllü işçi düşünelim; içlerinden biri dışında bu işçiler tutkuyla, coşkuyla çalışıyorlar. Bu tek işçi ise, işini küçük görüyor, sorumluluklarını yerine getirmiyor, işi asıyor vb. İyi de, bu işçiler bu yüzden gruplarını mı dağıtırlar? Kendilerine cezalar yağdıracak bir başkan mı seçerler? Yoksa Fransız Bilimler Akademisi'nin uyguladığı -daha sonra alacakları ücrete esas olmak üzere, oturumlara katılan üyelere jeton dağıtmak gibi- bir yönteme mi başvururlar? Hiç kuşku yok ki, bunların hiçbirini yapmaz, yalnızca hal ve hareketleri işin gidişini tehdit eder bir mahiyet alan arkadaşlarını yanlarına çağırır ve

"Hemşerim," derler, "biz aslında seninle seve seve çalışırdık, ama işine karşı bu özensiz, ciddiyetsiz tutumun yollarımızı ayırıyor. Git, kendine anlaşabileceğin, kendin gibi olan başka bir işçi grubu bul!"

Bu öylesine doğal bir yöntem ki, günümüzde de her yerde, bütün sanayi kollarında bu yönteme başvurulduğu gibi bu yöntem etkililik yönünden ceza, ücret kesintisi, gözetim altında tutmak vb. gibi yöntemlerle yarışıyor, başarılı bir şekilde yarışıyor. İşçi işine tam zamanında geliyor olabilir, ancak eğer kötü çalışıyorsa, işine karşı özensizliği ya da başka kusurlarıyla öbür arkadaşlarının çalışmalarını etkiliyorsa, onlarla kavga ediyorsa, işçilerin başvurdukları yöntem bu arkadaşlarını yanlarından, gruplarından, işliklerinden uzaklaştırmaktır. Çalışma hayatı konusunda fazla bilgisi olmayan insanlar genellikle işyerlerinde nitelikli çalışmayı "her işten anlayan patronlar" ya da onların gözetmenleri sağlar sanırlar; gerçekteyse, bir ürünün bitmiş sayılabilmesi için çok sayıda işçinin elinden geçmesi gereken az çok karmaşık üretim süreci olan fabrikalarda, çalışma ortamının ve emeğin niteliğini belirleyen işçilerin kendileridir. Özel kesim elindeki nitelikli İngiliz fabrikalarında, örneğin, Fransız özel sektörü elindeki fabrikalara ya da devlet elindeki yine İngiliz fabrikalarına göre çok daha az sayıda gözetmen bulunmasının nedeni de budur.

Toplumda belli ahlaksal normların korunması nasıl sağlanıyorsa, burada da aynı şey oluyor. Genellikle sanıldığı gibi polis, mahkeme vb. sayesinde değil, onlara rağmen korunur toplumda ahlak. Bizden çok, çok önce yaşamış insanların değil miydi şu güzel söz: "Bir toplumda ne kadar çok yasa olursa, o kadar çok suç olur".

Ve bu yöntem, yalnız sanayi kuruluşlarında değil, her yerde, her zaman geçerlidir; üstelik kapsamı öylesine geniştir ki, bir tek kitap kurtları bu kapsamın boyutları hakkında kuşku belirtebilir. Birkaç başka kumpanyayla birlik oluşturmuş bir demiryolu kumpanyası sorumluluğu yerine getirmez, kendine bağlı treni geciktirir ve yüklerin istasyonlarda yatmasına neden olursa, öbür şirketler derhal aralarındaki anlaşmayı iptal etmekle tehdit ederler kendisini ve bu tehdit hemen her zaman etkili olur, yeterli olur. insanlar genelde şöyle düşünme eğilimindedirler: Efendim, ticari işlerde yükümlülüklerin yerine getirilmesi mahkeme korkusundandır... Hayır, gerçek hiç de böyle değildir. Verdiği sözü yerine getirmeyen on ticaret erbabından dokuzu için mahkemeye düşme tehlikesi yoktur. Özellikle de canlı ticaret merkezlerinden, örneğin Londra'da, tek bir olayda mahkemeye başvurulmak zorunda kalınması, tüccarların büyük çoğunluğunun, kendilerini mahkemeye başvurmak zorunda bırakan tüccarla bütün iş ilişkilerini kesmelerine neden olur.

Bugün aynı işte birlikte çalışan işçiler, tüccarlar, demiryolu kumpanyaları arasında geçerli olabilen bu ilişki, özgür emeğe dayalı toplumda neden olanaksız olsun?

Komünist toplum büyük bir cesaretle üyelerine şöyle bir koşul öne sürebilir: "Evlerimizden, mağazalarımızdan, yollarımızdan, taşıma araçlarımızdan, okullarımızdan, müzelerimizden vb. güle güle yararlanın! Yalnız, bir koşulumuz var: Yirmi yaşından kırk beş ya da elli yaşına dek günde dört ya da beş saatinizi yaşamı hep birlikte yaratabilmemiz için çalışma hayatına katmanız gerekiyor. Seçim sizin: İsterseniz mevcut çalışma gruplarından birine katılan, isterseniz kendiniz yeni bir grup oluşturun, tek ki

bu grup bizim zorunlu olarak kabul ettiğimiz nesnelerin üretimini üstlensin. Geri kalan zamanınıza gelince, o zaman dilimi sizindir: Kiminle isterseniz birleşin, hangi sanat, bilim için istersiniz bir araya gelin, kendinizi hangi keyfe, zevke verirseniz verin.

"Bizim sizden bütün istediğimiz, yılda bin iki yüz ya da bin beş yüz saatinizi gıda, giysi, konut ya da ulaşım aracı, toplumsal hijyen vb. üreten bir çalışma grubu içinde, bu çalışmalara katılarak geçirmenizdir, buna karşılık da bu grupların ürettikleri ya da daha önce üretilmiş olan bütün bu şeylerden yararlanacaksınız. Ama hangi nedenle olursa olsun toplumumuzdaki binlerce çalışma grubundan hiçbiri sizi arasına kabul etmek istemezse ya da sizin elinizden hiçbir yararlı iş gelmiyorsa ya da siz herhangi bir yararlı iş üretmeye istekli değilseniz, o zaman herkesten ayrı, tek başınıza yaşarsınız ya da hastalarımızın yaşadığı gibi, yani toplum hesabına yaşarsınız. Eğer size gereksindiğiniz her şeyi verebilecek kadar varlıklı olursak, seve seve veririz; çünkü siz bir insansınız, dolayısıyla da var olma hakkına sahipsiniz. Ama mademki kendinizi böyle bir ayrıksı durum içine sokuyorsunuz ve yurttaşlarınızın bulunduğu saflardan ayrılıyorsunuz, bu durumun bizimle olan ilişkilerinizi etkilemesi de son derece doğaldır. Toplumumuzda size bir başka dünyadan -burjuva dünyasından- gelmiş bir insan gözüyle bakılacaktır; meğer ki birileri sizde bir deha keşfetmesin ve yaşam için sizin de yerine getirmeniz gereken işleri ve bütün ahlaki sorumluluklarınızı üstlenmesin.

"Ve nihayet bütün bunlar hoşunuza gitmiyorsa, kendinize bir başka yer, başka arkadaşlar bulun, kafanıza uygun yeni bir yaşam yaratın. Bize gelince, biz sizin beğenmediğiniz bu yaşamı yeğliyoruz."

Sayıları çok artar ve kendilerinden sakınmak gerekirse komünist toplum asalaklara böyle davranırdı işte.

IV

Ama tümüyle kişi özgürlüğüne dayalı bir toplumda böylesi bir tehlike doğabileceğinden çok kuşkuluyuz biz. Baksanıza, tembelliği bunca teşvik eden özel mülkiyet toplumunda bile, eğer hasta değiller de bir yerlerde yatmıyorlarsa ne kadar az tembel insan var!.

İşçiler arasında sık sık şöyle söylenir: Burjuva dediğin işsiz güçsüz takımındandır. Gerçekte vardır tabii böyleleri, ama istisnadır onlar. Aslında her sanayi işletmesinde bir ya da birkaç çok çalışan burjuvaya rastlanabilir. Onlar ayrıcalıklı durumlarından üzerlerine fazla ağır olmayan işleri, dahası en hafif işleri alma ve beslenme, temiz hava vb. gibi çalışmanın yıpratıcı olmamasını sağlayıcı bir ortam elde etme açısından yararlanırlar. Ne var ki bunlar bizim istisnasız tüm işçilerin sahip olmasını istediğimiz çalışma koşullarıdır. Aslında zenginler ayrıcalıklı konumlarından yararlanıp çoğu kez yararsız, hatta toplum için zararlı işlerle uğraşırlar. İmparatorlar, bakanlar, genel müdürler, fabrika müdürleri, tüccarlar, bankerler vb. günde birkaç saat az ya da çok tatsız buldukları bir işle uğraşırlar; ama bunların her biri ister istemez yapmak zorunda oldukları bu işi boş zamanlarına tercih ederler. Ve çoğu durumda bu işin toplum için zararlı bir iş olması, onlar için daha az yıpratıcı bir iş olması anlamına gelmiyor. Şunu söylemek istiyoruz: Eğer burjuvazi feodal soyluluğu alt edebilmişse, eğer bugüne dek halk yığınlarına hükmedebilmişse, bunu (bilinçli ya da bilinçsiz) yürüttüğü o zararlı işini yapabilme enerjisine ve böylece ayrıcalıklı konumunu koruyabilmesine borçludur. Burjuva dediğin gerçekten işsiz güçsüz takımı olsaydı,

kaftanlı, kırmızı topuklu feodaller gibi çoktan yok olur giderdi ve bir sınıf olarak esamisi okunmazdı.

Kendisinden, son derece hoş, hijyenik çalışma koşullarında günde dört beş saat yararlı bir iş üretmesi istenen bugünkü burjuva hiç kuşkusuz bunu seve seve yapacak ve şu anda kendisi yüzünden var olan korkunç koşullarda herhalde çalışmak istemeyecektir. Pasteur ya da Tindal, suların borularla gelip musluklardan aktığı bugünkü temizlik koşullarında hiç değilse bir beş saat geçirebilselerdi, herhalde bu çalışma ortamını bir kimya ya da bakteriyoloji laboratuvarının çalışma ortamından geri kalmayacak bir ortama dönüştürmenin yolunu, yöntemleri bulabilirlerdi.

Ya çok sayıda işçi tembellik ederse?.. Doğrusu biz böyle bir şeyin ekonomi-politik ilimleriyle hayırsever derneklerinden başka kimsenin gündemini oluşturabileceğini düşünmüyoruz. Aklı başında bir girişimciye böyle bir şeyden söz edecek olursanız, size eğer işçiler kafalarına tembellik etmeyi koymuşlarsa, kendilerine kalan tek şeyin bütün fabrikaları kapatmak olduğunu söyleyecektir. Hiçbir sert önlemin, ispiyonculuk, ceza vb. hiçbir şeyin hiçbir yararı olmaz. İngiltere'de bazı kışkırtıcıların "go canny", yani "bu kadar ücrete bu kadar iş... kıçını yırtmanın âlemi yok... en güzel çalışma fistıki makam çalışmadır... bozabileceğin her şeyi boz, berbat iş çıkar" propagandası yapması üzerine İngiliz sanayicilerin nasıl bir dehşete kapıldığını bilenler bilir. Daha önce, işçilerin doğru dürüst çalışmadıklarını, düşük ahlaki değerlere sahip olduklarını haykıranlar, birdenbire "ama bu işçinin demoralize edilmesidir... bu sanayimizin katledilmesidir!" diye bağrışmaya başladılar. İşçi eğer ekonomistlerin dediği gibiyse, yani sürekli olarak işini kaybedebileceği tehdidiyle gözünün korkutulması gereken

bir tembelse, bu "demoralizasyon" lakırdısı neyin nesi oluyor?

Evet, demek ki, birtakım asalakların çıkabileceği olasılığından söz edildiği zaman, yalnızca toplumun çok küçük bir azınlığından söz edilmek istendiğini anlayacağız. Ve bu küçük azınlık için caydırcı yasalar çıkarma gibi işlerle uğraşmaya başlamadan önce, bunun nedenlerinin ne olabileceği üzerinde düşünmek daha yerinde olmaz mı?

İyi kötü bir gözlem gücü olan herkes fark etmiştir ki, okulda kendisine tembel yaftası yapıştırılan çocuk çoğu kez kendisine kötü anlatılan şeyi kötü anlamıştır. Bu bazen de yoksulluktan, kötü beslenmeden kaynaklanan beyin anemisine bağlıdır. Kimi çocuksa Latince, Yunanca derslerine karşı tembeldir, buna karşılık, örneğin doğal bilimlerde -özellikle de pratik olarak verildiğinde- müthiş çalışkandır. Matematiğe karşı yeteneksiz olduğu öne sürülen bir kız, onun aritmetiğin temel konularından hangilerinde zorlandığını kavrayıp ona bunları açıklayabilen birinin eline düştüğünde sınıfının en başarılısı olabilir. Bunu kendi deneyimlerime dayanarak söylüyorum. İşçi vardır, fabrikadaki işine karşı özensizdir ama evinin önündeki bahçede sabahın köründen gün batana dek çalışır; açık havadır, serbest çalışmadır onu çeken.

Toz, nesnelerin kendi yerini bulamamış parçacıklarıdır, diye bir söz vardır. Kendilerine tembel denen insanların yüzde doksanı için de geçerlidir bu bakış açısı. Bunlar, kişilik yapılarına, yeteneklerine uygun yeri bulamamış insanlardır. Büyük insanların biyografilerini okuduğumuzda aralarında "tembel" olarak

nitelendirilenlerin hiç de az olmadığını görüp şaşmıyor muyuz? Evet, asıl yollarını bulana dek "tembel"dirler bunlar, ama bulduktan sonra, tam tersine, müthiş çalışkandırlar. Darwin, Stephenson ve daha pek çok başkası bu "tembel"lerdendirler.

Sık rastlanan bir başka tembel türü de, yaşamı boyunca nefret ede ede bir çengelli iğnenin on sekizde birini ya da bir cep saatinin yüzde birini yapmak zorunda olan insanlar arasında görülür. Oysa içlerinden güç fışkıran ve bir başka alanda çalışıyor olsalar bu güçlerini akıtma arzusuyla dolup taşan insanlardır bunlar. Bu işçilerin kimi kez, kendilerinin ömür boyu önlerindeki tezgâha mahkûm oldukları, patronun keyif sürmesi için çalışmak zorunda oldukları, oysa patrondan hiç de daha aptal olmadıkları, bütün suçlarının bir köşkte değil de zavallı bir işçi kulübesinde doğmuş olmak olduğu düşüncesiyle öfkeye kapıldıkları görülür.

Ve son olarak, önemli bir "tembel" kesimi de, ekmeklerini kazanmak için yapmak zorunda oldukları işi, zanaatı doğru dürüst bilmedikleri için tembeldirler. Ellerinden çıkan işin mükemmel olmadığını görürler, onu daha güzel yapabilmek için içten bir çaba, özen gösterirler, ancak geçmişte edindikleri kötü yöntemlerle, yanlış yaklaşımlarla bunun asla mümkün olmayacağını anlayınca, işlerinden nefret etmeye başlarlar; başka bir yöntemden, yaklaşımdan da haberleri olmadığı için, işe yaramaz damgasını yiyip kalakalırlar. Pek çok işçi ve talihsiz sanatçının durumu tam da böyledir.

Tersine, çocukluğundan beri güzel piyano çalan, güzel rende, kalem, fırça ya da törpü kullanan, elinden çıkan şeylerin güzel olduğunu duyumsayan kimse ne piyanosunu,

ne rendesini, ne de fırçasını bırakır. Yaptığı işten haz duyar çünkü böyle bir insana işi asla bıktırıcı gelmez -tabii canı çıkasıya bu işleri yapmak zorunda bırakılmazsa.-

Böylece ulaştığımız nokta şu olmuyor mu: Genel olarak tembellik diye nitelendirilen durum, özelde birbirinden çok farklı bir dizi nedenden kaynaklanmaktadır ve bu nedenler toplumun zararına şeyler olacağına, kolayca yarar kaynağına dönüştürülebilir. Suç konusunda da görüldüğü gibi, ya da genel olarak insan yeteneklerini ilgilendiren tüm konularda tanık olduğumuz gibi, burada da birbiriyle ortak hiçbir yanı olmayan birçok olgu birbiri üstüne yığılmaktadır. İnsanlar "tembellik" ve "suç" sözcüklerini çok rahat kullanıyorlar; bunların nedenlerinin ne olabileceğini anlamak, acaba asıl cezalandırılması gereken insanları "tembelliğe" ya da "suç"a teşvik mi olmalı, diye düşünmek zahmetine katlanmadan hemen böyle olduklarına hükmedilen kişileri cezalandırmayı düşünüyorlar.(2)

İşte bu yüzden, özgür toplumda asalakların sayısı artmaya başlarsa, cezalandırıcı yöntemlere başvurmadan önce bunun nedenleri araştırılır ve ortadan kaldırılmaya çalışılır. Yukarda sözünü ettiğimiz kansızlık örneğini ele alalım. Çocuğun kafasına bilgi yığmaya başlamadan önce, çocuğa kan verin; bilgileri almakta zorlanmaması, zaman yitirmemesi için önce onu güçlendirin, kırsal alana ya da bir deniz kıyısına yollayın... Burda, açık havada başlayın ona geometri öğretmeye; kitaplardan değil, en yakın kayaya olan uzaklığı onunla birlikte ölçün; çiçek toplayarak, balık tutarak doğa tarihini öğretin; balık tutmakta kullanacağınız sandalı onunla birlikte yaparak fiziği öğretin. Çocuğun kafasını boş laflarla, eski, ölü dillere ilişkin bilgilerle bombardıman etmeyin! Çocuğu "tembel" yapmayın!

Düzenli, tertipli olmayan çocuklara bu alışkanlığı siz kazandırmaya çalışmayın, bırakın çocuklar birbirlerinden alsınlar bu alışkanlıkları; yaşam okulundan alsınlar. Daha sonra bu çocuk bir laboratuvarda ya da bir işlikte çalışmaya başladığında, pek çok aracın, gerecin kullanılacağı bu dar alanlarda, ister istemez belli bir düzen içinde olmak gerektiğini öğrenecektir. Yeter ki siz düzenden, derslikteki sıraların ip gibi dizili olmasının anlaşıldığı, verilen karmakarışık derslerinse insanı tam bir kaosa sürüklediği ve sonuçta kimseye uyum, armoni duygularının, düzenli, sistemli, metodik olma alışkanlıklarının aşılanamadığı okullarınızla çocuğu düzensiz biri yapmayın.

Yoksa siz her birinin yetenekleri farklı farklı olan milyonlarca çocuk için eğitim bakanlıklarının toptan hazırladıkları müfredat programlarıyla bu çocukların, sıradan insanların sıradan insanlar için yarattıkları bir sisteme bağlanılmaya çalışıldığını görmüyor musunuz? Nasıl ki hapishaneleriniz bir suç okuluysa, okullarınız da tembellik okulu sizin. Okullarınızı özgür kılın, bütün bilimsel aşamaları yok edin, eğitim işinde gönüllülere başvurun; ve bütün bunları, tembelliği mevcut düzenin parmaklıkları arasına kapatmaktan başka bir işe yaramayacak olan, tembellik karşıtı yasalar çıkarmadan önce yapın.

Bir iğnenin belli bir bölümünü yapmaya mahkûm ettiğiniz ve böylece tezgâhı başında önce yeise, ardından derin bir nefrete kapılmasına yol açtığınız işçiye toprak işleme, ağaç kesme, denizde fırtınaya karşı savaşma, lokomotifin kumanda panosu önünde mesafeleri yutma

şansı tanıyın. Ömrü boyuncu vida ucu sivrilten, iğneye delik açın bir makineye gözlerini dikip bakmak zorunda bırakarak onu tembel yapmayın!

Tembelliği-tembelleri yaratan nedenleri yok edin önce. Bunu yaptığınızda, çalışmadan, özellikle de özgür çalışmadan nefret eden insan kalmayacağını ve ne çıkaracağınız tepeleyici yasalara, ne de işçinin başının üzerine açlık kılıcını kaldıracak olan ücrete gerek kalmayacağını göreceksiniz.

1 (Eskiden Rusya'da) Köy toplumu, bütün köy halkı (çev.).

2 Bu konuda bizim hapishaneler üzerine kaleme aldığımız broşüre bakılabilir *("Les Prisons",* Paris, 1889).

KOLEKTİVİST TOPLUMDA ÜCRETLİ EMEK

I

Bize kalırsa, toplumu yeniden yapılandırma planlarında kolektivistler iki yanlış yapıyorlar: Hem kapitalizmi yok etmek istiyorlar, hem de bu sistemin yapıtaşı niteliğindeki iki kuruma; temsili yönetime ve ücretli emeğe sahip çıkıyorlar.

Şu temsili yönetim dedikleri şey üzerinde sık sık konuşmamız gerekmiştir. Doğrusu, aklı başında insanların -ki kolektivist partide hayli var böyleleri- bize tarihin Fransa'dan, İngiltere'den, Almanya'dan, İsviçre'den, Birleşik Devletler'den verdiği onca derse karşın nasıl olup da hâlâ ulusal parlamentolardan ve kent parlamentolarından yana olabildiklerini bir türlü anlayamıyoruz.

Her yerde parlamentarizmin bir çöküş içinde olduğunu ve her yerde sistemin eleştiri bombardımanına tutulduğunu görüyoruz oysa. Yalnızca sistemin uygulamasına da yönelik değil üstelik bu eleştiriler, doğrudan doğruya temel ilkelerine yönelik. Bu durumda sosyalist devrimcilerin ölüme mahkûm edilmiş bir yönetim biçimini savunmayı sürdürmelerine şaşmazsınız da ne yaparsınız?

Burjuvazinin bir yandan monarşizme karşı koyabilmek için, bir yandan da işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini

genişletmek ve güçlendirmek için geliştirdiği bir sistem olan parlamentarizm, tarihte daha çok burjuva egemenliğine özgü bir siyasal yönetim biçimi olarak bilinir. Bu sistemin savunucuları, parlamentonun ulusu ya da kent meclisinin kenti temsil ettiğini hiçbir zaman ciddi olarak savunmamışlardır; çünkü bunların en akıllı olanları çok iyi bilirler ki, bu olanaksızdır. Temsili yönetim, burjuvazi için kral egemenliğinin saldırılarına karşı bir baraj görevi görmüştür, ama asla halka özgürlük falan vermemiştir. Ama zaman içinde halk kendi çıkarlarının bilincine vardıkça ve çıkarlar büyüdükçe ve çeşitlendikçe, sistem elverişsiz olmaya başlamıştır. Tüm ülkelerde demokratların sistemde birtakım düzeltiler yapma çabası içine girmelerinin nedeni de budur: İsviçre'de yasaların tüm halkın oyuna sunulması (referandum) denemesi yapılıyor ve bunun da bir işe yaramadığı görülüyor; Belçika'da oranlı temsilden ya da azınlığın temsilinden söz ediliyor; başka bazı yerlerde de değişik parlamento ütopyaları aranıyor; aranılan şey, bulunması olanaksız bir şey oysa. Zaten sonunda yanlış bir yolda olduklarını da itiraf ediyorlar; böylece temsili yönetime karşı inancı gitgide daha çok sarsılıyor halkın.

Ücretli emekle ilgili olarak da aynı şeyler oluyor. Özel mülkiyetin yok edilmesinin gerekliliği ve üretim araçları üzerinde kolektif mülkiyetin zorunluluğunu açıkladıktan sonra, hangi biçim altında olursa olsun ücretli emek sisteminin devamından yana olabilmek mümkün müdür? İşçi çekleri savunusuyla kolektivistlerin yaptıkları tam da budur işte.

Yüzyılın başlarında ingiliz sosyalistlerinin (Robert Owen) sistem için önerdiklerinde anlaşılmaz bir yan yok:

Onlar emeği sermaye ile barıştırmak istiyorlar ve zor yoluyla kapitalist mülkiyete müdahaleyi kesinlikle reddediyorlardı. Bu düşünceleri daha sonra Proudhon'un benimsemesinde de anlaşılmaz bir yan yok: Onun karşılıklı kredi sistemiyle yapmaya çalıştığı şey, aslında nefret ettiği, ama devlete karşı bireyin güvencesi olarak gördüğü özel mülkiyet koşullarında sermayeyi daha az zararlı hale getirmekti.

İşçi çeklerini burjuva ekonomistlerinin de şu ya da bu biçimde kabul etmelerini anlayabiliyoruz: İşçinin ücretini çek biçiminde mi, imparatorluk armasını taşıyan parayla mı, yoksa cumhuriyet armasını taşıyan parayla mı alacağı onlar için hiç fark etmez. Onlar için önemli olan özel mülkiyeti pogromdan kurtarmak, evlerinin, fabrikalarının, topraklarının yağmalanmasını önlemektir. Bunun için de işçi çeklerinden daha uygun bir araç olamazdı herhalde.

Tek ki bu çekler kıymetli şeylerle değiştirilebilsin: Her ev sahibi kirasının çekle ödenmesini kabul eder. Evler, toprak ve fabrikalar özel mülk sahiplerinin elinde oldukça, işçi onlara toprak ve fabrikalarından çalışabilmek ve evlerinde oturabilmek için ister istemez şu ya da bu biçimde ödemede bulunacaktır.

Ama "evler, tarlalar, fabrikalar özel mülkiyete konu olamaz, bunlar tüm toplumun ortak malıdır" saptamasını yaptıktan sonra, işçi çekleri -ücretli emeğin bu yeni biçimi- hâlâ nasıl savunulabilir, işte bunu anlayamıyoruz.

II

Şimdi, emeğin karşılığını ödemede Fransız, Alman, İngiliz ve İtalyan kolektivistlerince savunulan bu yönteme biraz daha yakından bakalım.(1)

Sistem işleyişi aşağı yukarı şöyle: Herkes çalışıyor... tarlada, fabrikada, okulda, hastanede vb. İşgününün kaç saat süreceğini devlet saptıyor. Toprak, fabrikalar, yollar vb. de hep devlete ait. Her işgününün sonunda o günkü çalışmanın karşılığı işçi çeki ile ödeniyor: Bu çekin üzerinde, örneğin, "sekiz saatlik çalışma" diye yazıyor. Bu çekle işçi devlete ya da değişik korporasyonlara ait mağazalardan istediği malı alıyor. Bu çek, istenilirse, tıpkı para gibi bozulabiliyor da: Diyelim bir saatlik çalışmaya et, on dakikaya kibrit, yarım saate tütün... gibi. Kısacası "Beş köpeklik sabun istiyorum" yerine, kolektivist düzende "Beş dakikalık sabun istiyorum" denilecek.

Ayrıca, kolektivistlerin çoğu, burjuva ekonomistleri (ve Marx) tarafından yapılan "özel eğitim gerektiren karmaşık iş-basit iş" ayrımını da kabul ediyorlar; karmaşık, yani profesyonel iş için, basit işe göre birkaç kat daha fazla ödeme yapılmasını savunuyorlar. Böylece, diyelim, doktorun bir saati, hastabakıcının ya da taş işçisinin iki ya da üç saatine karşılık gelecek. Kolektivist Grönlund aynen şöyle söylüyor bu konuda: "Profesyonel, ya da kalifiye emek, basit emeğe göre birkaç kat daha değerli olacaktır", çünkü az ya da çok bir eğitim gerektiren bir emektir bu(2).

Başka bazı kolektivistlerse, -örneğin Fransız Marksistleri- bu ayrımı kabul etmiyorlar ve "ücrette eşitlik" ilkesini

savunuyorlar. Doktor, öğretmen, profesör, -işçi çeki şeklinde- bir toprak kazıcısı ne alıyorsa, onu alacak. Hastanede, hasta bakımıyla geçirilen sekiz saatin karşılığı, toprakta ya da fabrikada sekiz saat çalışmanın karşılığı ne kadarsa o kadar olacak.

Kimileri bir adım daha geri gidiyorlar ve kötü iş, sağlığa aykırı iş (örneğin kanalizasyon işinde çalışmak) gibi bir ayrım yapıyorlar ve bu işin karşılığının güzel işlerden daha yüksek olması gerektiğini savunuyorlar. Kanalizasyon işinde bir saatlik çalışmanın karşılığında bir profesörün iki saatlik çalışmasına ödenen ücret ödenmelidir, diyorlar.

Bazı kolektivistlerse gruplara, korporasyonlara dönük ücretlendirme sistemini savunuyorlar. Örneğin bir çelik döküm arteli şöyle diyecek: "Alın size 100 ton çelik. Biz, yüz işçi, yüz işgününde ürettik bu çeliği. Bir işgünü 8 saat hesabıyla 8 bin saatimizi aldı bu iş, başka bir deyişle her ton çelik 80 saate mal oldu." Bunun üzerine devlet bu artele 8 bin saatlik işçi çeki verecek ve işçiler fabrikada, kendi aralarında, kendi öngördükleri biçimde bölüşecekler bu 8 bin saatlik işçi çekini.

Öte yandan, yüz kazmacı, yirmi günde 8 bin ton kömür kazıp çıkardı diyelim. Böylece bir ton kömür 2 saatte çıkarılmış oldu ve devlet bu kömür arteline, daha sonra kendi aralarında, kendi bildikleri şekilde bölüşmeleri için 16 bin işçi çeki verdi.

Bu arada kömür işçileri, çelikçilerin bir ton çeliğin elde edilmesi için 80 saat değil, yalnızca 60 saat çalıştıklarını söyler ve bu durumu protesto ederlerse ya da doktor kendisinin bir saatine, hastabakıcının iki saatine karşılık

ödeme yapılmasına itiraz ederse işe devlet el koyacak ve bu görüş ayrılığını çözümleyecek.

Kolektivistlerin toplumsal bir devrimden sonra kurmak istedikleri sistemin özü kısaca böyle açıklanabilir. Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, ilkelerinin özünü, üretim araçları üzerinde kolektif mülkiyet, ve herkese üretim için harcadığı zamana göre (emeğinin üretkenliğini de göz önünde bulundurarak) ödeme yapılması oluşturmaktadır. Kolektivistlerin yeğledikleri siyasal yapıya gelince, bu, parlamenterlerin belirli, zorunlu yetkilerle donatılması şeklinde bir değişikliğe uğratılmış (mandat imperatif) parlamentarizm ve referandum -tüm halkın katıldığı ve herkesin evet ya da hayır diyerek düşüncesini belirttiği (plebisit) oylamadır.

Hemen belirtmeliyiz ki, bu bizce gerçekleştirilmesi olanaksız bir düzendir.

Bir kez, kolektivistler hem üretim araçları üzerinden özel mülkiyetin kaldırılması gibi devrimci bir yöntemi benimsiyorlar, hem de üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin sonucu olarak ortaya çıkan üretim ve tüketim örgütlenmesinde hiçbir değişikliğe gitmeyerek reddettikleri şeyi yeniden benimsemiş oluyorlar.

Hem devrimci bir ilkeye sahip çıkıyorlar, hem de sahiplendikleri bu ilkenin kaçınılmaz olarak yaratacağı sonuçlara kayıtsız kalıyorlar. Başka her şey bir yana, bizatihi üretim araçları (toprak, fabrikalar, yollar, sermaye vb.) üzerinde özel mülkiyete son verme olgusunun toplumun yepyeni bir yola girmesiyle sonuçlanacağını; bunun hem amaçlar, hem de araçlar bağlamında tüm üretimde tam bir tepetaklak oluşu gerektireceğini; toprağın,

makinelerin ve öteki üretim araçlarının kamunun malı sayılmasıyla, insanlar arasındaki bütün gündelik ilişkilerin derinden ve esaslı bir şekilde değişeceğini unutuyorlar.

"Artık özel mülkiyet yok!" diyeceksiniz, sonra da özel mülkiyetin gündelik yaşamdaki tezahürlerini olduğu gibi korumaya çalışacaksınız. "Üretimi komünist topluluk esaslarına göre düzenliyoruz; tarlalar, makineler, araç-gereç demiryolları, limanlar, madenler vb. bugüne dek üretilmiş olan her şey ortak olacak. Kimse bu ortaklıktaki paylarına ilişkin hiçbir sorun yaşamayacak."

Oysa, ertesi gün, olay emeğin karşılığının ödenmesine gelip dayandığında, yeni bir makinenin üretimine ya da bir maden ocağının açılmasına kimin ne kadar katkıda bulunduğu konusunda tartışma başlayacaktır. Herkesin payına düşen saatler hesaplanacak, bu yetmeyecek iş dakikaların sayılmasına gelecektir; burada da komşunuzun, kazandığı dakikalarla sizin dakikalarınızdan daha mı fazla alışveriş yaptığını izleyeceksiniz.

Fabrikanın birinde bir işçi aynı anda altı dokuma tezgâhına bakarken, bir başka fabrikada bir işçi, diyelim, iki tezgâha baktığı için, saatle bu işin ölçülemeyeceğini görüp bu kez herkesin üretimde harcadığı kas gücü, sinirsel-zihinsel enerji hesaplamalarına girilecektir. Herkesin üretimdeki payının eksiksiz hesaplanabilmesi için öğrenimde geçen yıllar tek tek hesaba katılacak ve bütün bunları, üretimde geçmiş yılları hiç dikkate almayacağınızı açıkladıktan sonra yapacaksınız.

Şurası kesindir ki, hiçbir toplum birbirine tümüyle ters ve birbiriyle sürekli olarak çelişen ilkeleri temel alarak bir yapı kuramaz. Kendine böyle bir örgütlenme modelini seçmiş bir ülke ya da topluluk, çok kısa bir süre sonra ya yeniden özel mülkiyeti benimsemek zorunda kalır, ya da komünizme dönüşür.

Böylece, bazı kolektivistlerin karmaşık iş-basit iş gibi bir ayrımı savunduklarını görmüş bulunuyoruz. Bir mühendisin, mimarın ya da doktorun bir saati, demircinin, duvarcının ya da hastabakıcının, diyelim, iki saatine karşılık olmalıdır; bunun dışında da öğrenim sürelerinin uzunluğuna-kısalığına göre bütün zanaatlar için ya da niteliksiz gündelik işler için de benzeri ayrım gözetilmelidir.

Ne var ki, böyle bir ayrım gözetmek demek, çağdaş toplumlarda var olan eşitsizliği olduğu gibi korumak, buna göz yummak demek olacak ve işçilerle kendilerinde onları yönetme hakkını görenler arasına peşinen bir çizgi çekmekle sonuçlanacaktır. Bu, toplumu birbirinden apayrı iki sınıfa; bilgi aristokrasisiyle, onların altında yer alan elleri nasırlılar sınıflarına bölmek demek olacaktır; bu, toplumu biri ötekine hizmet eden, onların beslenmelerini, giyinmelerini sağlayan, ötekisiyse böylece elde ettiği boş zamandan kendisini besleyen-giydirip kuşatanlar üzerinde egemenlik kurmayı öğrenmek için yararlanan sınıflara bölmek demek olacaktır. Bu da bir yana, çağdaş burjuva toplumların en karakteristik özelliklerinden birini benimsemek demek, onun toplumsal devrim üzerindeki otoritesini güçlendirmek demek olacaktır.

Bize bu konuda ne yanıt verileceğini tahmin edebiliyoruz. Ücretlerdeki sıralamanın akılcı nedenlerden kaynaklandığını, Çünkü mühendisin "işgücü"nün toplum açısından kazancının işgücünden daha değerli olduğunu kanıtlayabilmek için "bilimsel sosyalizm"den söz edecekler, burjuva ekonomistlerine ve Marx'a göndermeler yapacaklar. Aslında bu ekonomistler bize, eğer mühendise yirmi kat daha yüksek ücret ödeniyorsa bunun, mühendisin yetişmesi için yapılan zorunlu harcamaların, kazmacının yetişmesi için yapılan harcamalardan daha fazla oluşundan kaynaklandığını kanıtlamamak için az mı uğraştılar? Öte yandan Marx da, emek meta olduğu sürece el emeğinin değişik türleri arasında da aynı ayrımın mantıken var olması gerektiğinden söz etmedi mi? Ricardo'nun değer kuramını benimsedikten ve bunun ardından da metanın, kendisinin üretilmesi için toplumsal olarak gerekli olan emekle belli bir oran içinde değiştirilebileceğini savunduktan sonra zaten geleceği yer kaçınılmaz olarak burası olacaktı Mara'ın(3)(4).

Ama biz biliyoruz ki, bugün bir mühendis, bilgin ya da doktor, işçiden on kat, yüz kat ya da bir dokuma işçisi köylüden üç kat ve bir kibrit fabrikasındaki işçi kızdan on kat daha yüksek ücret alıyorsa, bu durum onların "üretim bedeli"nin yüksek oluşundan değil, bilgi üzerindeki tekelden ya da kapitalistin çıkarının böyle gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Mühendis, bilgin ya da doktorun yaptığı, elindeki belli bir sermayeyi, -diplomayı-kullanmaktan, bundan yararlanmaktan başka bir şey değildir, tıpkı bir işlik sahibinin işliğinden yararlanması ya da soylu bir toprak sahibinin soyluluk unvanından yararlanması gibi.

Çalıştırdığı mühendise işçisine göre yirmi kat daha yüksek ücret ödeyen fabrika sahibine gelince, "üretim bedeli" gibi değerlendirmeler değil, çok basit bir hesaplılıktır onu böyle davranmaya iten şey. Eğer mühendis ona yılda otuz bin ruble kazandırıyorsa, o mühendise beş bin ruble öder: İşçileri sıkıştıracak ve kendisine ücretlerden üç bin rublelik bir tasarruf sağlayacak iyi bir gözetmen bulursa, patron bu gözetmene seve seve yılda sekiz yüz ruble öder. Yani fazladan birkaç bin ruble kazanmak için cebinden birkaç yüz ruble çıkmasına razı olmak kapitalist yapının temel özelliğidir. Farklı el sanatları arasındaki ayrım için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Durum böyle olduğuna göre işgücünün değerini belirlemede "üretim bedeli" gibi bir şeyden nasıl söz edebiliriz? Gençlik yıllarını neşe içinde üniversitede geçiren biri hangi hakla on bir yaşından beri yeraltındaki ocaklarda gün yüzü görmeden, doğru dürüst beslenemeden yaşayan bir kömür işçisinin oğlundan on kat daha yüksek ücret alabilir? Aynı şekilde, bir dokumacının köylüden iki üç kat daha yüksek ücret almaya ne hakkı vardır? Dokumacının üretimi için yapılan harcamalar, köylünün üretimi için yapılan harcamalardan iki üç kat daha yüksek değildir ki! Bütün olay dokumacının, Avrupa sanayiinin, bu açıdan geri kalmış tarım ülkelerine göre ulaştığı elverişli koşullardan yararlanmasından ibarettir.

Zaten kimsenin bu üretim bedeli denen şeyi hesaplayabildiği de görülmüş değildir. Bir asalağın topluma maliyeti işçiden daha yüksekse, o zaman güçlü bir gündelikçiyi bir zanaatkarla karşılaştırdığımızda, (işçi çocuklarının ölüm sıklığı, beslenme bozukluğu, kansızlık vb. gibi) bütün başka koşullar da göz önüne alındığında, gündelikçi işçinin topluma zanaatkara göre daha pahalıya mal olduğu gibi bir sonuçla karşılaşırız.

Parisli bir kadın işçinin günde kazandığı elli köpek ya da Londralı bir terzi kızın günde kazandığı altı pens (yirmi dört köpek) ya da bir köylüye günde ödenen bir ruble için bunlar "işçi kadının, terzi kızın ya da köylünün üretim bedelleridir" denilebilir mi? Çok iyi biliyoruz ki insanlar çoğu kez bunlardan da az ücretle çalışmak zorunda kalmaktadırlar; ve yine biliyoruz ki, bu durumun böylece sürüp gitmesinin nedeni, şu dört dörtlük toplumsal yapımızda, almakta oldukları üç on paralık ücretleri de olmasa bu kızların açlıktan ölüp gidecek olmalarıdır.

O bakımdan biz değişik ücret basamaklarının, vergiler, devlet koruması, kapitalist gasp, tekeller gibi bir dizi koşulun yarattığı karmaşık bir sonuç olduğunu düşünüyoruz: Buna kısaca devlet ve sermaye diyebiliriz. O nedenle de ücret sıralamasına ilişkin kuramların, mevcut adaletsizliği haklı göstermek için ücretlerin saptanmasından sonra yaratıldığını savunuyor ve ince hesaplara dayandırılan bu kuramların hiçbirini dikkate değer bulmuyoruz.

Bize muhtemelen kolektivist ücret skalasının birkaç adımlık da olsa ileri bir öz taşıdığı söylenecektir. "Mebuslar ya da bakanlar bir işçinin bir yılda kazanamadığını bir günde kazanacaklarına, bir grup işçinin başka bir grup işçiden iki üç kat yüksek ücret alması çok daha iyidir. Ne olursa olsun böyle bir şey eşitlik açısından ileri doğru atılmış bir adım demektir."

Hayır efendim! Bu ileriye doğru değil geriye doğru bir adımdır. Yeni toplumda da basit emekle profesyonel emek arasında fark gözetmek demek, daha önce de söylediğimiz gibi, hem devrimi kabul etmek, hem de şu anda boyun eğdiğimiz ama asla adaletli bulmadığımız

kaba gerçekliği temel ilke olarak benimsemek demek olacaktır. Böyle bir şey, 4 Ağustos 1789'da cilalı cümlelerle feodal hukuku ortadan kaldırdığını ilan edip, dört gün sonra, 8 Ağustos'ta, köylünün toprak beyleri tarafından geri satın alınabileceğini kabul ederek bu hukuka yeniden meşruiyet kazandırmaya ve toprak beylerini Devrimin koruması altına almaya benzer bir davranış olacaktır. Böyle bir şey, köylülerin özgürlüğe kavuştukları gün, toprağın pomeşçiklerin olduğunu açıklayan Rus hükümetinin davranışına benzer bir davranış olacaktır.

Ya da bilinen bir başka örneği alalım. 1871 yılında Paris Komünü, barikatları savunan işçilere otuz su (yaklaşık elli köpek) verirken Konsey üyelerine on beş frank (yaklaşık elli ruble) ödeme kararı aldığında bu karar demokratik eşitliğin yüksek tezahürü olarak alkışlanmıştı. Gerçekteyse Komün'ün yaptığı yalnızca memurla asker, yönetenle yönetilen arasındaki eski eşitsizliği onaylamaktan ibaretti. Herhangi bir parlamento açısından pek yerinde olabilecek olan böyle bir karar, Komün açısından kendi devrimci ilkelerine ihanet ve bu ilkelerin yere çalınması anlamındadır. Komün'ün görevi, kendisini var eden savaşçılara bir işçi ailesinin bile geçimini sağlamaktan uzak olan böyle bir ücret ödemek olmamalıydı. Komün, kendisi için canlarını ortaya koyarak savaşan işçilerin ve ailelerinin varlıklarını sürdürmeyi kendisi için kutsal bir borç bilmeliydi.

Günümüz toplumunda işçi koca bir yılı üç on para ile geçirmek zorundayken, kendisine yılda otuz bin ruble ödenmesini uygun bulan bakanları görünce; bir fabrikada gözetmene işçilerin iki üç kat fazla ödeme yapıldığını

görünce; hatta bizzat işçiler arasında bile günde on-on iki köpekten (köylü kız), üç-dört rubleye kadar uzanan farklılıklar olduğunu görünce ister istemez bir öfke dalgasıyla kabarıyor yüreğimiz. "İnsanların doğuştan edindikleri ayrıcalıklar gibi, eğitimle edindikleri ayrıcalıklar yok olsun!" diye haykırıyoruz bu yüzden. İşçilerin devrimci olmalarının nedeni de zaten her türlü ayrıcalığa karşı olmaları değil mi?

Madem günümüz toplumundaki bu ayrıcalıklar bizi öfkelendiriyor, varoluşunu eşitlik ilanıyla başlatan bir toplumda bunlara nasıl katlanabiliriz?

Devrim ruhuyla dolu bir toplumda farklı ücretlendirme sisteminin yaşayamayacağını gören kimi kolektivistlerin alelacele herkese eşit ücret şiarını yükseltmelerinin nedeni budur. Ne var ki, tıpkı başkalarınca önerilen basamaklı ücretlendirme sistemi gibi onların da ücrette eşitlik sistemi dedikleri şeyi gerçekleşemez bir ütopya olarak kalmaya mahkûm edecek bir zorluk çıkıyor burada karşılarına.

Bütün toplumsal zenginliklere el koymuş ve geçmişte bu zenginliklerin yaratılmasına ne ölçüde katkıda bulunmuş olursa olsun herkesin bu zenginlikler üzerinde hakkı olduğunu yüksek sesle açıklamış bir toplum, emeğin karşılığının -ister para, isterse işçi çeki- hangi görünüş altında olursa olsun ücretle ödenmesini kabul etmeyecektir.

IV

"Herkese emeğine göre" diyor kolektivistler, başka bir anlatımla, herkese topluma katkısı, hizmeti kadar, diyorlar. Ve bizden bu ilkeyi, devrimin üretim araçları üzerinde ortak mülkiyeti sağlamasından sonra yaşama geçirmemizi istiyorlar!

Toplumsal devrim gerçekten böyle bir ilkeye sahip çıksaydı, bu tutumuyla insanlığın sonraki gelişmesi önüne set çekmiş ve geçmiş yüzyıllardan bize miras kalan devasa bir sorunu çözümsüz bırakmış olurdu.

Aslında, insanların ne kadar çok çalışıyorlarsa o kadar az kazandıkları bizimki gibi toplumlarda böyle bir ilke ilk bakışta hakkaniyetin, adaletin ifadesi gibi görünebilir. Gerçekteyse geçmiş zamanların bütün haksızlıklarının kutsanmasından başka bir şey değildir bu. Ücretli emek de toplum yaşamında bu "herkese emeğine göre" ilkesiyle birlikte var olmaya başlamış, sonra da bizi yavaş yavaş eşitsizliğin ve çağdaş toplumlarda insanı öfke krizlerine sokan tüm olumsuzlukların batağına çekmiştir. İnsanların topluma sunulan hizmeti ölçmeye ve bunu para ya da başka bir form altında ücretle ödemeye başlamasıyla ve herkesin kendi emeği için seve seve ödeyebileceği ücreti alacağının açıklanmasıyla birlikte kapitalist toplumun tüm tarihi (devletin de katkısıyla) önceden yazılıp bitirildi. Bütün bu tarih embriyon olarak bu temel ilkenin içindedir.

Peki şimdi biz yeniden bu çıkış noktasına dönüp görüp geçirdiğimiz her şeyi yeniden mi yaşayacağız? Yüksek

kuramcıların istedikleri budur, ama şükür ki olanaksızdır bu. Daha önce de gördüğümüz gibi devrim, komünizme dönüşecektir; aksi taktirde kan içinde boğulacak ve her şeye yeniden başlamak gerekecektir.

İster fabrikada, ister tarlada çalışmak şeklinde olsun, isterse manevi nitelikte olsun, topluma sunulan hizmetler para birimiyle değerlendirilemez. Manüfaktür üretimi alalım, bu üretimin değerini tam olarak ölçmede hangi ölçüt kullanılacak? Bu konuda ne yanlış kullanılan bir terim olarak trampa değeri ölçüt olabilir, ne de konuya yararlılık açısından yaklaşılabilir; herhangi bir belirlemede bulunabilmek olanaksızdır. İki insan... ikisi de yıllardır sevdikleri ve toplum yararına olan ayrı ayrı işlerde günde beş saat çalışıyorlar... Bu durumda her ikisinin de emeklerinin eşdeğerli olduğunu söyleyebiliriz. Yani bu insanların emeklerini bölemeyiz; demek istediğimiz, bunlardan birinin bir günlük, bir saatlik, bir dakikalık emeğinin, ötekinin bir günlük, bir saatlik, bir dakikalık emeğiyle karşılaştırıp eşdeğerli olup olmadıklarını belirleyemeyiz.

Genel olarak şu mümkündür: Yaşamı boyunca boş zaman nedir bilmemiş ve her gün on saatini topluma vermiş birinin, günde beş saatini topluma vermiş ya da tek saatini bile vermemiş birinden topluma daha çok şey kattığını söyleyebiliriz. Ama bu insanlardan birinin iki saatlik emeğiyle ürettiği şeyi alıp bu ürünün öteki kişinin bir saatlik emeğinin iki katı değerinde olduğunu söyleyemeyiz ve bu iki kişinin emeklerini bu ölçüte göre değerlendiremeyiz. Sanayinin, tarımın, genel olarak tüm çağdaş yaşamın ne denli karmaşık bir süreç halinde geçtiğini görmemek demektir bu. Tek tek her insanın emeğinin ne ölçüde,

toplumun tüm geçmiş ve şimdiki emek toplamının bir sonucu olduğu fark etmemek demektir bu. Ve nihayet bu, çelik çağında değil de taş çağında yaşadığımızı sanmaktır.

Bir kömür ocağına gidin ve kocaman makinenin ucundaki tel kafesi aşağı indirip ocaktan kömür çıkaran işçiye bakın. Eli makinenin kumanda panosu üzerinde tel kafesin inip kalkmasını sağlayan bir manivelanın üzerindedir. Tel kafesin hareket yönünü değiştirip bir anda baş döndürücü bir hızla kömür ocağının karanlık ağzından içeri dalması için işçinin küçük bir el hareketi yeterlidir. İşçi gergin bir dikkatle önündeki göstergeyi izler: Hangi saniyede tel kafesin hangi yükseklikte olduğunu görür ve ne fazla ne eksik, tam uygun yükseklikte kafesi durdurur, aynı anda boş vagonetler kafesin altına sürülmüştür, kömür vagonetlere aktarılır aktanlmaz işçi manivelayı yeniden oynatır, kafes hızla döner ve ocak ağzından madenin karanlık derinliklerine dalar.

Her gün sekiz on saat süresince bu gergin dikkat içinde çalışır işçi. Önündeki göstergeyi izlerken aklı yarım dakikalığına başka yere gidiverse, tel kafes de gitmesi gereken yerden bambaşka yerlere uçar, tekerlekleri parçalanır, insanlar ezilir ve maden ocağında işler durur. Manivelanın her hareketindeki üçer saniyelik gecikme, günlük kömür üretimini yirmi beş-elli ton azaltır.

Bütün bunlar böyle diye bu işçiyi biz madendeki en yararlı kişi mi kabul edeceğiz? Ya da ocağın derinlerinden ona tel kafesi kaldırması için işaret veren işçi midir bu kişi? Yoksa her anı yaşam tehlikesi içinde geçen ve er geç gaz zehirlenmesinden ölüp gidecek olan kazmacı mı? Peki, yapacağı basit bir hesap hatasıyla kömür tabakası var

dediği galeride taşlara kazma sallanmasına neden olan mühendis ne olacak? Belki de patrondur en yararlı kişisi madenin; çünkü bütün parasını bu işe yatırmıştır, herkesin aksi yöndeki uyanlarına karşın, "Burayı kazın, çocuklar! Daha da derinlere inin! Çok kaliteli bir damara rastlayacağız, göreceksiniz!" demiştir? Ve nihayet, belki de, patronu yılmaması için ikna eden yaşlı, deneyimli bir maden işçisidir?

Bu maden ocağında çalışan herkes güçleri, enerjileri, bilgileri, akılları, hünerleriyle kömür çıkarılması işinde karşılıklı bir yardımlaşma içindedirler; ve biz onların hepsinin yaşama ve ihtiyaçlarını (hatta zorunlu maddeler herkes için sağlandıktan sonra, hayallerini) gerçekleştirme haklarının olduğunu söyleyebiliriz. Bunu söyleyebiliriz de, parayla, ücretle her birinin işe katkısını nasıl değerlendirebiliriz, burası meçhul.

Esasen onların elde ettikleri kömürün kendisi de, bir tek onların ürünü sayılabilir mi? Bu kömür aynı zamanda maden ocağına uzanan ve oradan güneş ışınları gibi dört yandaki istasyonlara dağılan demiryollarını yapanların da ürünü değil midir? Sonra, toprağı süren, tarlayı eken, ağacı kesip doğrayan, bu kömürün yanacağı makineleri yapanların da ürünü değil midir? Ve bu liste uzatıldıkça uzatılamaz mı?

Bir işle bir başka iş arasında herhangi bir fark saptanabilmesi olanaksızdır. İşlerin yararlıklarını sonuçlarına bakarak ölçmeye kalkarsak, gün-saat-dakika bölümlemesiyle yarar ilişkisini karşılaştırmak gibi saçma bir noktaya gideriz.

Geriye bir tek yol kalıyor: İnsanların ihtiyaçlarını, onların yaptıkları işten yüksek tutmak ve önce yaşama hakkını, sonra da üretimine katılıp katılmadığına, katıldıysa ne ölçüde katıldığına bakmaksızın, herkesin üretilen her şeyden yararlanma hakkını tanımak gerekir.

İnsanoğlunun hangi etkinlik alanını ya da tüm yaşamın tezahür ettiği hangi alanı alırsanız alın, kim kendi yaptığı işe başkalarının aldığından daha yüksek karşılık alması gerektiğini öne sürebilir: Hastalığımıza tanı koyan doktur mu, yoksa özenli bakımıyla hastalığımızı geçiren hemşire mi? İlk buhar makinesini bulan mucit mi, yoksa güzel bir ilkyaz günü pistonlara buhar gönderen supabı açmak için ip çekmekten usanıp sokakta arkadaşlarıyla oynamak isteyerek supabın ipini makinenin koluna belli bir şekilde bağlarsa bu işin kendisi yokken de devam edebileceğini fark eden ve böylece bütün çağdaş buhar makinelerinin çok önemli bir parçası olan mekanik supabı bulduğundan habersiz olarak sokağa fırlayan çocuk mu? Lokomotifin mucidi mi, yoksa esneklikleri olmadığı için daha önce trenlerin sık sık raydan çıkmasına neden olan taşlar yerine raylann esnek tahta traversler üzerine döşenmesinin daha uygun olacağını öneren ve böylece de ray olaylarını önleyen New Castle'lı işçi mi? Lokomotifi kullanan makinist mi, trenin durması için gerekli işareti veren görevli mi, yoksa yolu açan-kapayan makasçı mı?

Atlantik okyanusunun iki yanının telgrafla birbirine bağlanmasını kime borçluyuz? Bütün elektrik mühendisleri, konuyla ilgili bilim adamlan bundan bir şey çıkmaz diye ayak direrlerken, metal telin sinyalleri ileteceğinde direnen mühendise mi? Kalın tel halatın

sıradan bir ince telle değiştirilmesini salık veren mühendise, Maury'ye mi? Yoksa, nihayet, nereden ortaya çıktıkları belli olmayan ve "Great EastenTin güvertesinde günler, geceler boyu telin her metresini gözden geçirerek birilerinin çaktıkları (yalıtkan bir katman oluştursun ve tel işe yaramasın diye gemi kumpanyası sahiplerince yapıldığı söyleniyor) çivileri tek tek söken gönüllülere mi?

Olaya daha geniş kapsamlı yaklaşır ve sevinçleriyle, açılarıyla gerçek hayata bakarsak görürüz ki, parasal bir karşılık düşünmenin bile incitici olabileceği yardımlarla karşılaşmışızdır her birimiz. Bu yardım bazen tam zamanında söylenmiş bir sözdür, bazen aylar-yıllar süren müthiş bir özveridir. Şimdi bu "değerlendirilmeyen" hizmetlere karşılık da işçi çeki cinsinden karşılık mı biçeceğiz?

"Herkese yaptığı işe göre!" diyorlar. Olacak şey mi?! İnsanlar zaman zaman umdukları parasal karşılıktan daha fazla hizmet etmeseler insanlık iki kuşaktan fazla ayakta kalamazdı. Analar çocuklarını korumak için canlannı feda etmese, her insan -hiç değilse hayatında birkaç kez- hiçbir karşılık beklemeden verici olmasa insanoğlunun soyu tükenirdi.

Ve eğer şu anda burjuva toplumu çürümüşse ve biz içinden ancak geçmişin kurumlarını yerle bir ederek çıkabileceğimiz bir boğuntu içinde yaşıyorsak bunun nedeni kendimizi aşırı bir şekilde hesap işlerine vermemiz; almadan vermeyi unutmamız ve toplumu da gelir gider esasına dayalı bir ticari şirket gibi görmek ya da böyle bir şirkete dönüştürmek istememizdir.

Aslında kolektivistler de biliyorlar bütün bunları. "Herkese yaptığı işe göre" kuralı olanca katılığıyla uygulanacak olursa hiçbir toplumun ayakta kalamayacağını belli belirsiz de olsa onlar da anlıyorlar. İnsanların ihtiyaçlarının -kaprislerinin değil-her zaman yaptıkları işe denk düşmediğini onlar da biliyorlar... Örneğin, De Paepe şöyle yazıyor:

"Bu baştan sona bireyci gibi görünen ilke aslında çocukların ve gençlerin yetiştirilmelerinde ve yaşlı, sakat, emekli, hasta vb. işçilere yardım eden toplumsal kuruluşların yardım faaliyetleri gibi işlerde toplumsal müdahale yoluyla yumuşayacaktır."

Bu arkadaşların olayı kavrayışları şöyle gibi: Kırk yaşında, üç çocuk sahibi bir adamın ihtiyaçları, yirmi yaşındaki bir gencin ihtiyaçlarından daha çoktur; bebek emziren, geceler boyu bebek sallamaktan uykusuz kalan bir anne, uykusunu rahatça uyumuş bir insan kadar iş üretemez. Erkek ya da kadın, çalışmaktan -belki de topluma hizmet etmekten- canları çıkmış insanların, devlet istatistiklerinde ayrıcalıklı yer edinmiş ve "çek"lerini almış insanlar kadar iş çıkaramayacaklarını anlıyor gibiler sanki.

O bakımdan alelacele ilkelerini yumuşatıyorlar. "Efendim, toplum elbette çocukların beslenmesi ve yetiştirilmesi işini üstlenecektir, elbette hastalara ve yaşlılara yardım edecektir. Elbette böyle bir durumda 'herkese yaptığı işe göre' temel kuralında yumuşatmaya gidilerek ihtiyaçlar toplumun üstleneceği harcamaların ölçütü olacaktır."

Gele gele geldik mi yine hayırseverliğe! Şu bildiğimiz Hıristiyan hayırseverlik, ama bu kez devletçe düzenlenmişi! Yetiştirme yurtlarında, huzurevlerinde gerekli iyileştirmeler yapılıp, yaşlılık ve sakatlık sigortalarını da düzenledik mi, temel ilke yumuşatılmış olur! Sistem aynı sistem ama: "Önce canına oku, sonra iyileştir!"

Böylece komünizmi yadsıyarak başlayıp, "herkese ihtiyacınca" ilkesiyle dalga geçmekle devam eden bu büyük ekonomistler, üreticinin de tükettiğini, üreticinin de ihtiyaçları olduğunu fark ediverdiler! Meğer onlar bu noktayı unutmuşlar! Hemen telafi etmeye girişiyorlar. Bu ihtiyaçların değerlendirmesini devlet yapacak, bu bir. Bu ihtiyaçlar herkesin yaptığı işle denklik içinde mi, buna da devlet karar verecek, bu da iki. Elleri titreye titreye sadaka veriyorlar sanki! Versem mi, vermesem mi?!

Böylece, devlet üstleniyor hayırseverliği; körlere, topallara, yoksullara, hastalara bakım işini.... Gelinen bu noktayla, yoksullar hakkındaki İngiliz yasasının ve İngiliz işçi evleri (öbür adıyla yoksul hapishanelerinin arası yalnızca bir adım. Kendisine karşı bunca öfke duyduğumuz şu acımasız çağdaş toplum da bireyciliğini yumuşatmak zorunda kaldı, gördünüz mü! O da komünizm doğrultusunda bazı geri adımlar atmak zorunda ve onun da atacağı adımlar hayırseverlik kapsamında: Yetiştirme yurtları ve "işçi evleri"!

O da ucuz yemek dağıtıyor (açların dükkânları yağmalamaları korkusundan). O da hastaneler kuruyor: Çoğu kez berbat, ama kimi kez de harika hastaneler oluyor bunlar; bulaşıcı hastalıkları önlemek için (ne olur ne olmaz,

kendilerine de bulaşıverir sonra!). O da işçiye emeğinin karşılığını çalışma saatini esas alarak ödüyor; sonra da yoksulluktan sürünmeye ittiği insanların çocuklarının bakımını üstleniyor. O da ihtiyaçları dikkate alıyor ve bunu "Yoksulların Devletçe Korunması" kisvesi altında yapıyor.

Yoksulluk, daha önce de gördüğümüz gibi, zenginliğin ilk ve temel kaynağıdır; yoksulluk türetmiştir ilk kapitalisti. Ekonomistlerin üzerinde konuşmayı pek sevdikleri "artı değer" ortaya çıkmazdan önce işgüçlerini satmaya hazır aç-baldırıçıplak insanların olması gerekirdi. Onların yoksullukları var etti varlıklıları. Ortaçağ sonlarında yoksulluğun bunca yaygınlık kazanmasının nedeni, devletlerin oluşmasını izleyen fetihlerin ve savaşların, Doğu'nun yağmalanmasının, kentle köy arasında geçmişte var olan bağı koparması köy yoksullarını kentlerden uzaklaştırmasıdır.

Yani şimdi, neredeyse başlangıcın başlangıcı olarak Nuh Nebi'den beri ortada olan bu olgu, bir toplumsal devrimin sonucuymuş gibi mi görülsün isteniliyor? Bu açması sonuca "toplumsal devrim" adını vermemiz, onu açlar, ezilenler, aşağılananlar için onca değerli olan bir adla, "toplumsal devrim" diye adlandırmamız mı isteniyor?

Hayır, böyle bir şey asla olmayacak! Eski düzen bütün kurumlarıyla proletaryanın yumruğu altında darmadağın olurken, dört yandan "ekmek" isteyen, sığınacak yer isteyen, herkes için bolluk, refah isteyen sesler duyulacak.

Ve bu sesler duyulacak. Halk, "Hele bir yaşam susuzluğumuzu giderelim!" diyecek. "Hele bir yaşama sevincini, özgürlüğü tadalım! Bu mutluluğu tattıktan sonra kolları sıvar, burjuva toplumun son izlerini, onun

maliye-muhasebe kitaplarından alınmış ahlak değerlerini, onun 'gelir-gider' felsefesini, ve onun 'seninki-benimki' arasındaki farkları belirleyen ve koruyan kurumlarını yok etme işine girişiriz!" Ve Proudhon'un dediği gibi, "yıkarak yapacağız"! Komünizm adına, anarşizm adına, yıkarak yapacağız!

1 Kendilerini kolektivist olarak adlandırmaya devam eden İspanyol anarşistleri bu sözcüğe daha farklı bir anlam yüklüyorlar: Onlar kolektivizmden, önce üretim araçlarında ortak mülkiyeti, sonra da her grubun, aralarında ürünleri nasıl isterse öyle (isteyen komünist ilkelere göre, isteyen istediği gibi) dağıtma özgürlüğünü anlıyorlar.

2 Bu cümleyi söylediğimde Alman sosyal demokratı bir tanıdığım, Marx'ın "Kapital"in VI. Bölümünün sonundaki (Fransızca çeviriyi kastediyoruz; 1872 tarihli Rusça baskıda bu bölüm 143. sayfada yer alıyor) uzunca bir notuna gönderme yaparak bana itiraz etti. Oysa Marx'ın bu notunda söylediği yalnızca, karmaşık emekle yalın emek arasındaki farkın pratikte çoğu kez (souvent) temelsiz olduğudur. Yani Marx burada daha önce VI. bölümde (Rusça çeviride s. 115) geliştirdiği kuramı ve I. bölümde kolektivizme ilişkin yazdıklarını yadsımaz; söylediği yalnızca, pratikte bu ayrımın çoğu kez keyfi ölçütlerle yapıldığıdır. Bu noktada Marx'ı pek çok izleyicisi de benim anladığım gibi anlamıştır.

3 Bu açıdan Marx'ın, *"Kapital"in* kendisince gözden geçirilmiş Fransızca baskısının XXIV. bölümünün başında (Lopatin'in Almanca'dan Rusça'ya yaptığı *"Kapital"* çevirisinde 504-505 sayfalarda ve tabii Almanca metinde böyle bir şey yok) işgücünün kapitalistik dönüşümünden ve bu dönüşüm sırasında işgücünün *"gerçek değerinden"* (â son juste prix) satın alındığından söz ettiği yer son derece ders verici niteliktedir. "İkincinin (yani işçinin) talep ettiği ve talep etmekte haklı olduğu her şey, kapitalistin ona işgücünün değeri olarak ödemesi gereken şeydir", işçinin aldığı da budur zaten. Yeri gelmişken belirtelim: Böyle bir hipotez olmaksızın (ki Hyndman bunu çok iyi anlamıştır) artı değer kuramını temellendirebilmek olanaksızdı.

4 K.Marx. *"Kapital". Ekonomi Politiğin Eleştirisi.* Spb., 1872. c.l. *Sermayenin Üretim Süreci* (G.Lopatin çevirisi).

TÜKETİM VE ÜRETİM

Devletten başlayıp daha sonra bireye inecek yerde, özgür birey kavramından yola çıkıp, daha sonra özgür topluma geçtiğimiz, dolayısıyla da toplumu ve onun siyasal örgütlenişini devlet egemenliği yanlılarınınkinden bambaşka bir bakış açısıyla ele aldığımız için, ekonomik konularda da aynı yolu izleyeceğiz. Bireyin ihtiyaçlarını ve bunları gidermek için sahip olduğu araçları gözden geçirdikten sonra, üretim, değişim, vergiler, hükümet vb. gibi sorunları ele alacağız.

İlk ağızda önemsizmiş gibi görünebilir bu fark, gerçekteyse tüm resmi politik ekonomiyi kapsamı içine alacak büyüklükte ve önemdedir.

İstediğiniz ekonomistin yapıtını açın, hepsinin üretimden başladığını görürsünüz: Yaşadığımız çağda zenginliklerin yaratılmasında kullanılan üretim araçları değerlendirilir; emeğin dağılımı, manüfaktür, makinelerin rolü, sermaye birikimi vb. Adam Smith'ten Marx'a kadar bütün ekonomistler hep bu yolu izlemişlerdir. Kitabının yarısında, hatta üçte ikisinde sözü bu tellerde dolaştıran ekonomist, ancak bundan sonra tüketim konusuna, yani bireyin ihtiyaçlarının giderilmesi konusuna gelir. Gelir de bir şey mi söyler? Yo, yaratılan zenginliklerin, onlar üzerinde hak iddia edenler arasında nasıl dağıtılmakta olduğunun anlatımıyla bu konu geçiştirilir.

Şimdi bana, belki de haklı olarak şöyle diyenler çıkacaktır: İhtiyaçlann giderilmesinden önce ihtiyaçlara konu olan şeylerin var edilmesi gerekir; kısacası; tüketmeden önce üretmek gerekir, İyi ama insan herhangi bir şeyi üretmeden önce o şeye ihtiyaç duyamaz mı? İnsanı her şeyden önce avlanmak, hayvan beslemek, toprağı işlemek, araç-gereç yapmak ve nice sonra da makine yapmak yönünde zorlayan şey ihtiyaç değilse neydi? Ayrıca, üretimi yönlendiren şey ihtiyaçlar değilse, ya nedir? İhtiyaçların neler olduğu ortaya çıktıktan sonra bunların nasıl, ne yolla giderileceği üzerinde düşünülür, sonra üretime geçilir. Bu bakımdan da, konuyu incelemeye, insanı çalışmaya iten şey nedir, sorusundan başlamanın ve ancak bundan sonra üretim yoluyla ihtiyaçların giderilme yollarının incelenmesine geçilebileceğinin de eşit ölçüde mantıksallık içerdiğini kabul etmek gerekir.

Biz konuyu yukarıdaki çizgi doğrultusunda ele alacağız. Ne var ki, ekonomi politik, kendisine bu açıdan baktığınızda, -daha baktığınız anda- bambaşka bir görünüme bürünüyor. Ekonomik olayların tarif ve tasviri olmaktan çıkıp, fizyoloji gibi gerçek bir bilime dönüşüyor: İnsanlığın ihtiyaçlarını ve bunların en az çabayla nasıl giderileceğini araştıran bir bilime... Belki de toplumsal fizyoloji olarak adlandırılması gereken bir bilime... Hayvanların ya da bitkilerin ihtiyaçlarının neler olduğunu inceleyen ve bu ihtiyaçlann giderilmesinin en uygun yolunun hangisi olduğunu araştıran hayvan ve bitki fizyolojisine paralel bir bilim bu. Böylece, yaşama ilişkin bir dizi bilimde (biyolojik bilimlerde) canlı varlıkların fizyolojisinin araştırılmasının önemi, değeri neyse, bir dizi toplumsal bilim için de insan topluluklarının ekonomik yaşamlarının araştırılmasının önemi, değeri odur.

Şimdi biz diyoruz ki: "İşte karşımızda insanlar: Birleşmiş ve bir topluluk oluşturmuşlar. Yabanıl hayvanların mağaraları artık onları tatmin etmiyor ve onlar daha sağlam, ama az-ama çok daha rahat bir ev istiyorlar kendilerine. Şimdi, bilmek istediğimiz şu: İnsan emeğinin şu anki üretkenlik koşullarında bu insanların her birinin bir evi olabilir mi? Eğer olamazsa, buna engel olan nedir?"

Ancak, böyle bir soru sorduğumuzda hemen görürüz ki, her Avrupalı ailenin, İngiltere, Belçika ya da Amerika'da işçiler için yapılan evler benzeri küçük bir evi pekâlâ olabilir. Yedi-sekiz kişilik bir aile için havanın da, ışığın da yeterli olduğu, gazla aydınlatılan, sağlık koşullarına uygun, eli yüzü düzgün bir ev yapabilmek için belli sayıda -ve görece pek fazla olmayan- işgünü yeterlidir.

Avrupalıların yüzde doksanının hiçbir zaman sağlıklı bir konutu olmamıştır; çünkü insanlar her gün, hiç durmadan yönetici sınıfların ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışırlar. Dolayısıyla da şu düşleri kurulan evi yapabilmek için ne yeterli zamanları olur, ne de sipariş edip yaptırtmak için yeterli paraları. O nedenle de, mevcut koşullar değişmedikçe bu insanların asla evleri olamaz; derme çatma kulübelerde barınmaya devam ederler.

Böylece üretimi değişmez yasa olarak kabul eden, bunun ardından herkes için ev hesaplan yapan ekonomistlerin tam tersi bir düşünce biçimini seçmiş oluyoruz kendimize. Yaptıkları hesaplara uygun olarak her yıl evler yapılmakta, sonra da istatistiksel verilerle yapılan bu evlerin talebi karşılamaktan uzak olduğu kanıtlanmakta, böylece de Avrupa nüfusunun yüzde doksanının yaşamı ev demeye bin şahit ister köhne, nemli, loş viranelerde sürüp gitmektedir.

Ya da gıda sorununu alalım. İşbölümünün erdemlerini sayıp döken ekonomistler sonunda bize bildirirler ki, bazı insanlar tarımda, bazı insanlar da sanayide, fabrikalarda çalışmalıdırlar; işbölümü bunu gerektirmektedir çünkü. Ve eklerler: Tarımdakiler şu kadar üretecekler, fabrikadakiler şu kadar; yapılan bu üretimlerin değişimi de şöyle şöyle olacak. Ayrıca, ekonomistler, satışları, kazancı, net kazancı, artı değeri, ücretleri, vergileri, faizleri, bankaları vb. dikkate alırlar.

Bütün bu konulan onların kitaplarından okuyun, istediğiniz kadar okuyun, bir arpa boyu yol alamazsınız; ve kendilerine, "Her aile yılda on, yirmi, hatta yüz insanı doyurabilecek ekmeği üretti diyelim... peki yiyecek ekmeği olmayan bunca aile var, onlar nasıl doyacak?" diye sorduğunuzda, yanıt olarak yine aynı teraneye başlarlar: İşbölümü, ücretler, artı değer, sermaye vb. Ve şu karara varırlar: Yapılan üretim herkesin ihtiyacını karşılamaya yeter. Ama bu karar hakkaniyete uygun olsa bile şu soruya hiçbir yanıt getirmez: "Bir insan kendi çabasıyla kendine gereken ekmeği üretebilir mi, üretemez mi? Üretemezse, buna engel nedir?"

İşte karşımızda üç yüz elli milyon Avrupalı. Bu insanlara her yıl şu kadar ekmek, şu kadar et, süt, yumurta, şarap, tereyağı gerekli. Şu kadar ev, şu kadar giysi gerekli. Minimum ihtiyaçlar, bunlar. Avrupalılar bunları üretebilirler mi, üretemezler mi? Eğer üretebilirlerse, kendilerine bazı lükslerden, yani bilim-sanat yapıtlarından yararlanmak, gönüllerinin çektiği şeylerle uğraşmak için boş zaman kalıyor mu? Başka bir deyişle, hayati önemde olmayan şeylerle uğraşabilmeleri için zaman kalıyor mu

kendilerine? Eğer bu soruya olumlu yanıt verilebiliyorsa, onlara engel olan şey nedir? Bu engeli nasıl ortadan kaldırabilirler? Eğer endüstrinin bugünkü yapılanma düzeyiyle böylesi bir üretkenliği gerçekleştirebilmeleri olanaksızsa, o zaman endüstride iyileştirmeye gitmek, devreye yeni ve daha mükemmel makinelerin sokulması gerekmez mi? Bunu gerçekleştirebilmek için ne kadar zaman gerekiyorsa, bu zaman sağlanmalı, ancak bunu yaparken hiçbir zaman gözden uzak tutamayacağımız gerçek şu olmalı: Her üretimden amaç, ihtiyaçların giderilmesidir.

Emeğin üretkenliğinin düşüklüğünden dolayı yaşamsal ihtiyaçlar tam karşılanamıyorsa, verimliliği artırabilmek ve bu eksikliği giderebilmek için neler yapabileceğimize bakalım. Ama acaba bu sonucu yaratan başka nedenler de yok mu? Yani, örneğin, üretim ihtiyaç hedefinden uzaklaştı da, sahte bir doğrultu içine mi girdi? Eğer eksikliklerin nedeni buysa, üretimin gerçekten ihtiyaçların giderilmesine yönelik bir öze kavuşmasının yollarını arayalım.

Biricik doğru yaklaşımın bu olduğunu düşünüyoruz biz; bir tek böyle bir bakış açısı ekonomi politiğe gerçekten bilim, -toplumsal fizyolojinin bilimi, toplumsal güçlerin ekonomisinin bilimi- olma olanağını sağlayabilir...

Kuşkusuz, bu bilim, bugün uygar ülkelerde ya da indüs toplumunda (veya vahşiler arasında) var olan üretim biçimlerini anlatması gerektiğinde, çağdaş ekonomistler gibi açıklayacaktır ele aldığı olguları. İşin bu bölümü tasviri bölüm olacaktır: Tıpkı zooloji ve botanikte hayvanların ve bitkilerin biçimlerinin, renklerinin, davranışlarının açıklandığı bölüm gibi. Yalnız, yine belirtelim ki,

ihtiyaçların yerine getirilmesi, üretim güçlerinden tasarruf bakış açısıyla işlenirse, bu bölüm bile önemli ölçüde berraklık ve bilimsel değer kazanabilir. Şimdiki düzenin insan gücünü nasıl korkunç bir şekilde çarçur ettiğini büyük bir açıklıkla gösterebilir ve bizim öne sürdüğümüz şeyin -yani bu kahrolası düzen sürdükçe insanın ihtiyaçlarının hiçbir zaman karşılanamayacağı görüşünün- doğruluğunu kanıtlayabilir.

Böylece, bu ilkeleri temel alan bir politik ekonomide, ekonomik olaylara bakış açısı bambaşka olurdu. Şu kadar arşın hasa dokuyan tezgâhın gerisinde, çelik levhalar üzerine şu kadar delik açan makinenin başında, günde bilmem ne kadar kazanç sağlayan boyacı sandığının arkasında, çoğunlukla kendisinin değil başkalarının yararlandığı mal ve hizmet zenginliklerini yaratan insanı -üreticiyi- görebilen bir bakış açısı olurdu bu. Bugünkü ekonomi politiğin belirlediği fiyat, değer, değişim vb. "yasalarının (hareket noktasının yanlışlığından dolayı çoğu kez gerçeği yansıtmayan) özlerinin, üretimin insanların ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlendiği bir toplumda bambaşka bir niteliğe bürünecek olan bugünkü ekonomik olayları açıklamaktan öte bir şey olmadığını anlardık.

II

Bizim duruşumuz, bizim bakış açımız benimsendiğinde, ekonomi politiğin bütün ilkeleri bambaşka bir görünüşe bürünür.

"Aşırı üretim" diye adlandırdıkları olayı alalım. Kulaklarımız bu sözcüğün bombardımanına az uğramamıştır. Ekonomik krizlerin aşırı üretimden kaynaklandığını savunmayan tek bir ekonomist, akademisyen vb. bulamazsınız. Bunlara göre belli bir zamanda gerektiğinden fazla kumaş, saat, ayakkabı üretilmesi ekonomiyi açmaza sokar. Bu arada beklenen tüketimin üzerinde üretim yapmak için direnen kapitalistler de aşırı "açgözlü" olmakla suçlanırlar.

Oysa konu biraz daha yakından incelendiğinde bütün bunların saçmalıktan başka bir şey olmadığı hemen anlaşılır. Kendişine duyulan ihtiyaçtan daha fazla üretilmiş tek bir mal gösteremezsiniz. Dış ticaret konusu olan hangi malı alırsanız alın, göreceksiniz ki bu malların üretimleri, onların dış satımını gerçekleştiren ülke halkına bile yetmeyecek düzeydedir.

Rus halkının Avrupa'ya gönderdiği buğday, asla Rusya'nın üretim fazlası değildir. Hatta Avrupa Rusya'sının en kaliteli buğday ve çavdarının üretimi, bu bölge halkına darı darına yetecek miktardadır. Köylü vergi, kredi, toprak kirası borçlarını ödemek için ürettiği tahılı satar ve bunu yapmakla da kendini ve ailesini onlar için en zorunlu şeyden yoksun bırakmış olur.

Keza, İngiltere'nin dünyanın dört yanma sattığı kömür de bu ülkenin üretim fazlası değildir; çünkü bu satıştan sonra İngiltere'de -evlerde kullanmak için- kişi başına yıllık 750 kilo kadar bir kömür kalır, bu nedenle de milyonlarca İngiliz kışın ocağını yakacak, yemeğini yapacak, aydınlanmasını sağlayacak yeterli yakıttan yoksundur. Aslında (bazı lüks mallar bir yana) dışsatımı en yüksek ülke olarak İngiltere'de üretiminin ihtiyaç düzeyini aştığı söylenebilecek olan tek bir kalem vardır ve bu da kumaştır. Ama Birleşik Krallık halkının hiç değilse üçte birinin üzerinde giysi diye ne türden pılı pırtı taşıdıklarını anımsadığımızda, İngiltere'nin de tüm dokuma ürünlerinin bu ülke halkına ancak yetebileceğini görürüz. Herkes doğru dürüst iç çamaşırı ve üst giysisi giyecek olsa, üretim fazlası diye dişe dokunur bir şeyden söz edebilmek pek kolay olmaz.

Tarihsel kökeninde üretim fazlalığı bulunsa da, "dışsatım" aslında "fazlalık" değildir. Yalınayak ayakkabıcı ve söküğünü dikemeyen terzi hikâyeleri halklar için de geçerlidir ve bu esnaf-zanaatkârlar için nasıl gerçeği yansıtıyorlarsa, halklar için de aynı gerçeği yansıtırlar. Bir ülkenin dışarı sattığı şeyler, o ülke insanları için gerekli, zorunlu şeylerdir; buna karşın bu işin yapılmasının nedeni işçinin, ücretiyle, ürettiği şeyi satın alamamasıdır; işçinin ücreti ürettiği şeyi satın almasına yetmez, çünkü malın fiyatının içinde çeşitli kiralar, kapitalistin kârı ve borç aldığı bankere ödediği faiz de vardır.(1)

Refah gereçlerine duyulan ve gitgide artan ihtiyaç karşılanamadığı gibi, çoğu kez, zorunlu maddelere duyulan

ihtiyaç da karşılanmaktan uzaktır. Bu bakımdan da aşırı üretim (en azından bu bağlamda) diye bir şey söz konusu değildir: Ekonomi politik teorisyenlerinin uydurdukları bir şeydir bu.

Ekonomistler hep bir ağızdan bizi, ekonomiyle ilgili yasalar içinde en sağlamının, "insan ihtiyacı olandan fazlasını üretir" yasası olduğuna inandırmaya çalışırlar. Yani onlara göre insan ürettiği şeyi yaşamı için kullandıktan sonra, elinde bu şeyden bir miktar daha kalır. Örneğin tarımla uğraşan bir aile, birkaç aileyi doyurabilecek üretim yapar.

Bu çok yinelenen cümlenin de hiçbir anlamı yoktur. Eğer bu yargı, her kuşak, sonraki kuşaklar için bir şeyler bırakır gibi bir anlam taşıyor olsaydı, bir doğruyu dile getiriyor olabilirdi. Gerçekten de bir köylü otuz, kırk, hatta yüz yıl yaşayabilecek bir ağaç diker ve o köylü öldükten sonra torunları da o ağaçtan ürün dermeye devam eder. Ham bir toprağı temizleyip üzerinde tarım yapılabilir hale getiren kişi, gelecek kuşakların zenginliğini artırmış olur. Yollar, köprüler, kanallar, evler (ve içlerindeki mobilya vb.) de gelecek kuşaklara bırakılmış zenginliklerdir.

Ama söz konusu olan bu değildir ki. Bize söylenen, köylünün tüketebileceğinden çok buğday ürettiğidir. Aslında devlet vergi adı altında, ruhban sınıfı aşar (ondalık) adı altında, bey toprak kirası adı altında ürününün önemli bir bölümüne el koyduğu için, köylü yarım yamalak beslenir, çünkü ürünün aslan payı devlet, toprak sahibi, papaz, tefeci gibi bir yığın asalak arasında paylaşılır.

O bakımdan biz, köylü ürettiğinden daha azını tüketir, şeklinde düşünmek eğilimindeyiz; yetiştirdiği ürünün en güzellerini satmak zorunda bırakılır, kendisine ancak kıt bir beslenmeyle zar zor ayakta kalmasına yetecek bir ürünü ayırabilir. Herkes kabul eder ki, böyle düşünmek çok daha gerçekçi, doğru, adil ve aynı zamanda da yararlıdır çünkü hiç değilse köylü yoksulluğunun nedenleri üzerinde düşünülmesini sağlar.

Ayrıca şunu da belirtmeliyiz: Hareket noktası olarak insanların ihtiyaçlarını aldığımızda, kaçınılmaz olarak ulaşacağımız nokta komünizm, yani insanların ihtiyaçlarının en eksiksiz ve en ekonomik biçimde sağlanacağı toplumsal düzen olacaktır. Bunun tersine, şu anda geçerli olan üretim noktasından hareket ettiğimizde, yani yalnızca kâr ve artı değeri göz önünde bulundurup da, yapılan üretimin insanların ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığını görmezden geldiğimizde, varılacak nokta kaçınılmaz olarak kapitalizm ya da en iyi olasılıkla kolektivizm, dolayısıyla da (her halükârda) ücretli emeğin şu ya da bu biçimi olacaktır.

Gerçekten de, insanın ve toplumun ihtiyaçlarıyla, bu ihtiyaçların giderilmesi için insanın gelişmesinin değişik aşamalarında yararlandığı araçları göz önünde bulundurduğumuzda, insanın biricik çabasının, hedefinin toplumun bütün üyelerinin gereksinimlerini karşılamak olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Bir kuşağın tüketemediği, dolayısıyla da bir sonraki kuşağa miras kalması gereken zenginliklere küçük bir azınlıkça el konulmasının toplumun çıkarlarına aykırı olduğu açıktır. Dolayısıyla da toplumun dörtte üçü ihtiyaçları karşılanmadığı için eli böğründe kalırken, insan gücünün alabildiğine gereksizce, yararsızca tüketilmesi büsbütün anlamsızlaşmakta, büsbütün acımasızlaşmaktadır.

Ürünlerin en yararlı biçimde tüketiminin, her şeyden önce, en olmazsa olmaz ihtiyaçların karşılanmasından başlanarak olması gerektiği ve bir nesnenin yararlılığı açısından değeri, ekonomistlerin sık sık öne sürdükleri gibi insanların kaprislerine değil, gerçek ve en zorunlu ihtiyaçları ne kadar karşılayabildiğine bağlıdır.

Böylece de komünizm, yani tüketime, üretime ve değişime toplumsal açıdan bakış ve böyle bir bakışa uygun toplumsal yapı, dünyayı, eşyayı bu şekilde kavramanın, bizim görüşümüze göre toplumsal yaşama gerçekten bilimsel açıdan bakmanın ve onu böyle kavramanın doğal ve doğrudan sonucu olmaktadır.

Herkesin ihtiyaçlarını gideren ve üretimini bu amaçla örgütleyebilen toplum, ayrıca, sanayiyle, özellikle de ekonomistlerce göklere çıkarılan işbölümü kuramıyla ilgili birtakım önyargılara da son verecektir.

Evet, şimdi gelelim işbölümüne.

1 Bu satırların yazılmasından bu yana. Birleşik Devletlerde buğdayda ve özellikle mısırda gerçekten fazla üretim oldu. Buna karşılık da yığınla tarımsal ürünün üretimi yeterli denilebilecek düzeyi bile tutturamadı. Demek ki, Birleşik Devletler'de buğday ve mısır ve Birleşik Krallık'da birkaç milyon metre hasa... ihtiyaç fazlası üretim denilip duran şeyin hepsi budur. Amerikan çiftçisi zorunlu ihtiyaç maddelerini karşılayabildiğim görürse, tarımsal üretimini kısacak ve başka üretim alanlarına kayacaktır.

İŞBÖLÜMÜ

Ekonomi politik her zaman, önce toplumda olup biten olayları sıralar, ardından da bunları egemen sınıfların çıkarına olarak yorumlar. Sanayide işbölümü konusunda da tavrı aynen böyle olmuştur: İşbölümünü kapitalistlerin yaranna bulmuş, bu yüzden de onu bir ilke, yasa düzeyine yüceltmiştir.

Bir köy demircisini alalım, der, çağdaş ekonomi politiğin kurucusu Adam Smith. Bu adam eğer çivi yapmaya alışkın değilse, günde çok çok iki yüz-üç yüz çivi yapar, üstelik de bunlar çok iyi çiviler olmaz. Ama eğer bu demirci hayatı boyunca yalnız çivi yapsa, günde iki bin üç yüz çivi yapabilir. Ve Smith bundan alelacele işbölümüne gidilmesi, herkesin belli bir işte uzmanlaşması gerektiği sonucunu çıkarır. Yani sonuçta çivi başı yapmakta ya da çivi ucu sivriltmekte uzman demirciler olacak, toplum da bundan daha zengin olacaktır.

Peki, hayatı boyunca çivi başı yapmaya mahkûm demircinin işine duyduğu ilgisi ne olacak? Zanaatıyla ilgili olarak yalnızca bu minik ayrıntıyı bilmesi iplerin tümüyle

işverenin eline geçmesine neden olmayacak mı? Bu nedenle yılın dört ayı işsiz güçsüz oturmayacak mı? Yerini kolayca bir çocuk ya da öğrenci doldurabileceği için ücreti düşmeyecek mi? "Yaşasın işbölümü! İşte toplumları kurtaracak altın madeni!" diye haykırırken ne Adam Smith'in ne de ondan sonra aynı çığlıkları atanların aklına bu soruların hiçbirinin gelmediğine eminiz.

Hatta daha sonra Sismondi ve J.B. Say, sosyalistlerin etkisiyle, işbölümünün toplumu zenginleştirmek yerine galiba zenginleri daha zengin ettiğini, işçininse hayatı boyunca bir toplu-iğnenin bilmem kaçta kaçını yapmaya mahkûm olduğu için, körleşeceğini, kütleşeceğini, yoksullaşacağını vurgulamaya başladıklarında dahi, resmi politik ekonomistler işbölümünün bu olumsuz etkilerini önleyecek herhangi bir çare önermediler. Hayatı boyunca mekanik bir şekilde aynı küçük ayrıntıyı yerine getirmekle işçinin aklını fikrini, yaratıcılığını yitirebileceği, dangalaklaşabileceği, bu nedenle de tüm toplumda üretkenliğin düşeceği, farklı uğraşılarınsa, tam tersine, halkta üretkenliği, yaratıcılığı artıracağı, ekonomistlerin akıllarının köşesinden bile geçmedi. İşte şu anda karşımızda duran sorun da tam bu sorundur.

Sürekli işbölümü, insanın tüm yaşamını kapsayan, hatta babadan oğula geçen bir işbölümü yalnızca ekonomi ulularının önerisi, öğüdü olarak kalsaydı ele almaya bile değer bulmaz, ne halleri varsa görsünler der, geçer giderdik. Ne var ki bu önerilerin, öğütlerin halka da ulaştığını, insanların kafalarını karıştırdığını görüyoruz. Sürekli olarak işbölümü, faiz, kira, kredi vb. gibi çoktan çözümlenmiş konularla ilgili söylenenleri duya duya herkes -bu arada işçiler de- tıpkı bu lakırdıların vaizleri gibi düşünmeye başlıyor, onların yarattıkları putlar önünde eğiliyorlar.

Hatta pek çok sosyalistin de işbölümü ilkesine saygıyla yaklaştığını görüyoruz. Bunlarla devrim sırasında toplumda nasıl bir düzenleme yapmanız gerektiğini konuşacak olursanız, size işbölümü ilkesini korumak gerektiğinden söz edeceklerdir. Yani devrimden önce topluiğne başı yapmaktaysanız, devrimden sonra da topluiğne başı yapmaya devam edeceksiniz. Evet, gerçi günde topu topu beş saat uğraşacaksınız bu işle, ama hayatınız boyunca uğraşacaksınız. Başka birileri, belki de sizin topluiğne başı üretiminizi on kat artırabilecek makineler tasarlayacaklar, başka birileriyse sanatın, edebiyatın, bilimin yüceliklerinde uzmanlaşacaklar. Pasteur nasıl kuduz aşısını bulmak için çalıştıysa, siz de ananızdan topluiğne başı yapmak için doğdunuz, bu işte çalışacaksınız ve devrim ikinizi de şimdiki yerlerinizde bırakacak: Pasteur'ü laboratuvarmda, size ise işlikte, topluiğne tezgâhının başında.

İşbölümünün zararları saymakla bitmez: Yaratıcılığı öldürür, toplum açısından zararlıdır, bireyi kütleştir, budalalaştırır, kişi açısından zararlıdır.

Biz çağdaş toplum üyeleri iki ana sınıfa bölünmüşüz: Bir yanda üreticiler var; bunlar çok az tüketirler ve düşünme denen işten kurtulmuşlardır, çünkü çalışmak zorundadırlar. Üstelik çalışmalarında da iş yoktur, çünkü düşünmeden azade oldukları için beyinleri kütleşmiştir. Öbür yanda tüketiciler vardır, bunlar ya çok az üretirler, ya da hiç üretmezler, buna karşılık düşünme ayrıcalığına sahiptirler, hem kendileri, hem başkaları için düşünürler; ancak bunların da düşünmelerinde iş yoktur, çünkü karşılarında koca bir dünya vardır, kol gücüyle çalışanların dünyası ve onlar bu dünyaya dair hiçbir şey bilmezler.

Toprakta çalışanlar, tarım işçileri makinelere dair hiçbir şey bilmezler; fabrikalarda, makine başında çalışanlarsa, toprak işlerine, ekip biçmeye dair hiçbir şey bilmezler. Kapitalist sanayinin ideali, gözünü dikip makineye bakan, ancak bu makineden hiçbir şey anlamayan, anlaması da istenmeyen, çocuktur. Onun hemen yanı başında, gözünü makineden ayırdı mı, dikkati dağıldı mı kendişine cezayı basan gözetmen vardır. Her ikisinin de üzerinde ise, makineyi tasarlayan mühendis vardır. Tarım işçisininse vay haline! Kapitalizmin ideal tarım işçisi, buharlı pullukla toprağı sürmek ya da patozla ekini biçmek için üç aylığına tutulan, üç ay sonra kapı önüne konan ameledir. İşbölümü, insanın alnına yaşam boyu taşıyacağı belli bir etiketin yapıştırılmasıdır: Sen, kardeş, dokuma fabrikasında iplik düğümleyicisisin, sense, falanca ocağın, falanca galerisinde vagonet iticisisin; ikiniz de ne özel olarak çalıştığınız makinelerle, ne de genel olarak üretim yaptığınız sanayi dallarıyla ilgili hiçbir şey bilmeyeceksiniz. Böyle bir etiketlemenin sonucu ne olur? İnsan önce işine karşı bütün hevesini, isteğini yitirir, sonra da, sanayileşmenin başında, bugün övünç duyduğumuz makinelerin bulunmasını sağlayan yaratıcılığını yitirir.

İnsanlar arasındaki işbölümünün aynısı halklar arasına da konulmak istenmiştir. Yani insanlık ulusal fabrikalar halinde bölünmek istenmiştir. Bu hesapça Rusya tahıl yetiştirir, İngiltere kumaş dokur, Belçika çuha yapar, İsviçre dadı sağlar vb. Daha sonra da her ülkenin içinde ayrı uzmanlık dallanmaları söz konusudur: Lyon, ipekçidir; Auvergne, dantelci; Paris, değişik küçük eşyalar yapar; Voznesensk, hasa üretir; Harkov, çuha; Petersburg ise memur... Ekonomistlere bakarsanız, böylesi bir "işbölümü" insanlığa hem üretim, hem tüketim alanlarında sınırsız bir

perspektif sunmaktadır; insanlığın önünde göz kamaştırıcı zenginlikler vaat eden yepyeni bir çağ açılmaktadır.

Ne var ki teknik bilgilerin her alanda yaygınlık kazanmaya başlamasıyla bu rüyanın da gümbür gümbür yıkıldığını görüyoruz. İngiltere tek başına dokumacılık yaparken ve büyük ölçekte metal işlerken, ve Paris de tek başına ufak tefek sanat yapıtı niteliğinde nesneler ve modayla ilgili şeyler üretirken sorun yoktu, her şey yolunda gidiyordu ve işbölümü dedikleri şeyin erdemleri korkusuzca sayılıp dökülebiliyordu.

Ama bütün eğitim düzeyi yüksek halklarda, sanayinin olabildiğince bütün dallarına sahip olmaya çalışma eğilimi güçlendikçe, yeni bir akım da boy göstermeye başladı. Bu halklar artık geçmişte cehaletlerinin haracını ödercesine çok pahalıya satın aldıkları malları kendileri üretmek istiyorlar. Hatta Hindistan, Kanada, Avustralya gibi koloniler bile metropollerinden kurtulmak istediklerini gizlemiyorlar. Her üretim alanıyla ilgili teknoloji bilim sayesinde her yere taşınıyor ve insanlar İngiliz demiri, Fransız ipeği için akıl almaz paralar ödemelerinin budalalık olduğunu, Almanya'da, Rusya'da, Avusturya'da, Birleşik Devletler'de aynı demiri, ipeği üretebileceklerini fark ediyorlar.

Artık her halk ihtiyaç duyduğu her şeyi kendisi, kendi ülkesinde üretmek, imalat sanayiinin mümkün olabilecek bütün dallarına sahip olmak istiyor. Ve bu durumda da şu soruya yanıt bulmak gerekiyor: Daha dün önümüze ekonomik zorunluluk, ekonominin dayattığı yasa olarak konan halklar arası işbölümü kaybolmaya yüz tutmuşsa,

aynı ülkenin insanları arasında işbölümü ve uzmanlaşmanın zorunluluğu yasası ne kadar geçerli olabilir?(1)

1 Bu konuda daha fazla ayrıntı için *"Fields, Factories and Workshops"\m* 1900 tarihli 1. baskısına bakılabilir. Aynı kitabın Rusçası için *"Tarlalar, Fabrikalar ve işlikler"e* ve onun özeti niteliğindeki *"Kol işi - Kafa işi"* adlı broşüre bakılabilir.

SANAYİNİN DESANTRALİZASYONU

Napolyon savaşlarının sonuna doğru İngiltere, Fransa'nın on sekizinci yüzyıl sonlarında yarattığı ağır sanayiyi hemen hemen tümüyle bitirdi. İngiltere, denizlere egemendi ve bu alanda hemen hiçbir ciddi rakibi yoktu. İmalat sanayiinde tekel olan ve bir tek kendisinin ürettiği malları komşularına dilediği fiyattan satan ayrıcalıklı İngiltere, ayrıcalıklı durumundan ve onun getirdiği üstünlüklerden alabildiğine yararlandı ve zenginliğine zenginlik kattı.

Ama on sekizinci yüzyıl sonunda burjuva devrimi Fransa'da feodal hukuku yok etti, proletaryayı yarattı, gelişmesi geçici olarak durmuş ağır sanayiye yepyeni bir ivme kazandırdı, böylece de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Fransa sanayi ürünlerinde İngiltere'ye bağlı olmaktan kurtuldu.

Bugün Fransa da önemli ölçüde dışsatım yapan bir ülke durumuna gelmiş durumda. Dünyanın pek çok ülkesine üçte ikisini değişik kumaşlar ve hazır giyimin oluşturduğu önemli miktarda mal satan Fransa'da geçimlerini dış ticaret işinde çalışarak sağlayanların sayısı yaklaşık üç milyon dolayında.

Böylece Fransa İngiltere'ye bağlı olmaktan kurtulduğu gibi, ipek kumaş, hazır giyim gibi bazı mallarda kendisi

tekel oluşturma çabası içine girdi. Dışsatımdan büyük kazançlar sağladı Fransa, ama bugün, nasıl İngiltere pamuklu kumaş, hatta pamuk ipliğindeki tekelini kaybetmekteyse, o da ipek kumaş ve hazır giyim tekelini kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya.

Sanayinin doğuya doğru sürdürdüğü gelişmenin bir sonraki durağı Almanya oldu. 1870-71 savaşından önce Almanya ağır sanayi mallarının çoğunu İngiltere ve Fransa'dan sağlardı. Bugünse işin çehresi değişmiştir: Son elli yıl içinde Almanya ağır sanayisini oluşturdu, fabrikalarını en mükemmel makinelerle donattı; ve artık o da Manchester pamuklusundan ve Lyon ipeklisinden geri kalmayan dokumalar üretebiliyor. Herhangi bir yeni makine yaratabilmek ya da bir makineyi mükemmelleştirebilmek için Lyon'da ya da Manchester'da iki-üç işçi kuşağına gerek duyulurken, Almanya bu makineyi hazır olarak alıyor. Sanayinin ihtiyaçlarına göre donatılmış teknik okullar, Alman fabrikaları için hem kol gücüyle çalışabilen, hem de kuramsal donanımları olan bilgili işçi orduları yetiştiriyor. Alman endüstrisi, Manchester ve Lyon'un elli yıllık çabalarının, araştırma-geliştirme çalışmalarının, deneyimlerinin ulaştığı noktadan hareket ediyor, bu yüzden de hızla gelişiyor.

Sonuçta da aynı malları kendisi üretmeye başladığı için Almanya'nın Fransa'dan ve İngiltere'den dışalımı her yıl biraz daha azalıyor. Bu da bir yana Almanya bu ülkelerle Asya ve Afrika'da, hatta Paris ve Londra pazarlarında rekabet ediyor. Bir takım miyop kişiler, Fransa'nın yenilgisinden sonra Fransa'yla Almanya arasında imzalanan Frankfurt anlaşmasını suçlayabilir, Almanya'nın rekabet gücünü demiryolu taşıma tarifelerinin biraz daha

düşük olması ya da Alman işçisinin "bedavaya" çalışmasıyla açıklayabilir, yani sorunun ikincil yanları üzerinde durabilirler ve böyle yapmakla da çok ciddi tarihsel gerçekleri gözden kaçırabilirler. Şurası kesindir ki, bir vakitler İngiltere ve Fransa'nın ayrıcalığı olan ağır sanayi, ilerlemesini doğuya doğru sürdürmüştür. Ağır sanayi Almanya'da genç ve güçlü bir halk ve akıllı, dış ticaret yoluyla zenginleşmek arzusuyla dolup taşan bir burjuvazi bulmuştur.

Almanya'nın İngiliz ve Fransız vesayetinden kurtulmasından ve hem pamuklu dokumaları hem başka kumaşları, hem de makineleri kendisi üretmeye başlamasından sonra, ağır sanayi, köklerini Rusya yönüne doğru uzatmaya başlamıştır. Bugün Rusya'da, daha dün denebilecek bir dönemde başlamış olmasına karşın ağır sanayinin hızla geliştiğine tanık oluyoruz.

Toprak köleliğine ve feodal hukuka son verildiği yıl olan 1861'de hemen hiçbir ağır sanayi işletmesi yoktu Rusya'da. Bütün gerekli makineler, raylar, lokomotifler ve öteki malzemeler hep Batı'dan sağlanıyordu. Çok değil, yirmi yıl sonra ise Rusya'nın 85 bin fabrikası oldu ve bu fabrikalarda üretilen malların toplam değeri dört kat arttı. Eski makinelerin yerini tümüyle yeni makineler aldı. Ülkede tüketilen çeliğin neredeyse tümü, demirin dörtte üçü, kömürün üçte ikisi, bütün lokomotifler, vagonlar, raylar ve vapurların tümüne yakını artık Rusya'da üretilmektedir.

Ekonomistler bu gelişmeyi vergi vb. gibi korumacı önlemlerin varlığıyla açıklamaya çalışıyorlar, ancak olay başka. Bir kez, sermayenin vatanı yoktur: Alman ve İngiliz

kapitalistler, mühendislerini, ustalarını, ürünleri İngiliz mallarını aratmayan Rusya ve Polonya'ya gönderiyorlar. Yarın vergiler sıfırlanırsa sanayi bundan zarar görmez, tam tersine kazançlı çıkar. Bugün, Rusya'nın güneyinde en modern Bradford makineleriyle donatılmış çok büyük yünlü dokuma fabrikaları kurarak, Rusya'ya Batıdan yapılan çuha, yün ipliği, yünlü dokuma ithalatına en büyük darbeyi bizzat İngiliz mühendisler vuruyorlar; on yıla kalmadan Rusya'nın İngiliz çuhası, Fransız yünlüsü ithalatının iyice azalacağı, yapılan ithalatın dokuma örneklerinden ibaret kalacağı anlaşılıyor. Belçikalılar da, yine güney Rusya'da, demir üretimiyle ilgili olarak aynı şeyi yapıyorlar.

Ağır sanayi yalnız doğuya doğru değil, güneye doğru da yayılıyor. Torino'da 1884 yılında açılan bir sergi, hem İtalyan sanayiinin ne büyük başarılar kazandığını, hem de İtalyanlar ve Fransızlar arasındaki sınai rekabetin kaynağını oluşturan, iki ülke burjuvazisi arasındaki nefreti ortaya çıkardı. İtalya artık Fransız vesayetinden kurtuluyor ve Akdeniz havzasında ve Doğu'da Fransızlarla rekabet ediyor. Bu bakımdan da Fransa-İtalya sınırında -eğer devrimle önlenmezse- er ya da geç kan dökülmesi bekleniyor.

Ağır sanayinin hızlı gelişme gösterdiği bir ülke de, İspanya. Ama biz şimdi Brezilya örneğine bir göz atalım. Ekonomi politik üstatları bu ülkeyi pamuk yetiştiriciliğine mahkûm ettiler ve zavallı Brezilya ihraç ettiği ham pamuğu, daha sonra Batı'dan pamuklu dokuma olarak geri satın aldı. Gerçekten de kırk yıl önce Brezilya'nın toplam 385 iğe sahip, her biri birbirinden zavallı toplam dokuz adet pamuklu dokuma fabrikası vardı. 1890 yılında ise fabrika

sayısı 46 oldu; bu fabrikalardan beş tanesinde 40 bin iğ bulunuyordu ve piyasaya yılda otuz milyon metre pamuklu kumaş sürebiliyordu. Son birkaç yıldır Brezilya'nın sanayileşme başarıları daha da arttı.

Hatta Meksika bile ihtiyacı olan pamuklu dokumayı artık Avrupa'dan almıyor, kendisi yapıyor. İngiliz konsolosunun 1894 tarihli raporundan, Orizaba'da artık ithallerini aratmayacak kalitede basma üretildiğini öğreniyoruz. Birleşik Devletler'e gelince, onlar çoktan Avrupa'nın vesayetinden kurtuldular. Dört dörtlük bir ağır sanayi geliştiren Amerikalılar artık kendilerine pazar arıyorlar.

Ama ulusal sanayide uzmanlaşma yandaşlarının kuramlarını yerle bir eden asıl ülke Hindistan. Ders kitaplarımızda hep şunu okumuşuzdur: "Büyük Avrupa devletlerinin sömürgeye ihtiyacı vardır; bu sömürgeler metropol ülkeye pamuk, yün, baharat vb. gibi hammaddeler gönderirler. Metropol ülke ise sömürge ülkeye, kalitesi kendi pazarında satılamayacak kadar kötü birtakım kumaşlar, demir (daha doğrusu demir hurdası olmaktan başka bir işe yaramayacak eski makineler), kısacası kendisine gerekmeyen, kendisi için değeri olmayan, ama sömürge ülkeye yüksek fiyatla satılabilecek şeyleri gönderir."

Kuram buydu ve yıllarca uygulama da bu oldu. Londra ve Manchester zenginliklerine zenginlik katarken, Hindistan battıkça battı. Londra'daki Hint müzesine gittiğinizde Kalküta ve Bombay'da İngiliz tüccarlann nasıl dudak uçuklatıcı servetler elde ettiğini görürsünüz.

Ama bir gün İngiliz tüccar ve kapitalistlerinin aklına, Hindistan'a sattıkları dokuma ürünlerini doğrudan doğruya Hindistan'da üretmek, böylece de Hint halkını dolaysız sömürmek gibi doğal bir düşünce geldi.

Başlangıçta birtakım başarısızlıkların göğüslenmesi gerekti. Gerçek işlerinde tam bir sanatçı olan Hintli işçiler fabrika düzenine bir türlü alışamadılar. Liverpool'dan gönderilen makineler işe yaramayacak kadar eski olduğu gibi iklimdeki değişiklik de dikkate alınmamıştı; makinelerin yeni iklim koşullarına uydurulması gerekiyordu. Bugün bütün bu zorluklar geride kaldı ve İngiliz Hindistan'ı metropol manüfaktürü için her gün biraz daha tehlikeli bir rakip olmaya başladı. 1895 yılında bu ülke toplam 146 bin işçinin çalıştığı 147 büyük dokuma fabrikasına sahip oldu. Hindistan her yıl Çin'e, Hollanda Hindistan'ına ve Afrika'ya toplam 50 milyon rubleyi aşan değerde -bir vakitler üretimini yalnız İngiltere'nin başardığı- patiska dışsatımı yaptı; 1897 yılında ise 140 milyon rublelik pamuklu dokuma dışsatımı gerçekleştirdi. İngiliz işçileri işsiz otururken, Hintli kadınlar günde 24 köpek karşılığında, Uzakdoğu'nun liman kentlerini istila eden pamuklu dokuma üretiyorlar fabrikalarda. Jüt üretimi ise çok daha hızlı bir gelişme gösteriyor.(1)

Kısacası, İngiltere'nin, dışsatım için kumaş üreten "işçiler"i nerede istihdam edeceğini bilemeyeceği gün artık iyice yaklaşmıştır (akıllı fabrikatörler bu durumu çok iyi görüyorlar, bu nedenle de Afrika'nın "fethine" hazırlanıyorlar). Bu da bir yana, yirmi yıl içinde Hindistan'ın İngiltere'den tek bir ton bile demir almayacağını düşünmemizi gerektirecek çok ciddi belirtiler de var. İlk engeller aşıldı artık ve Hint Okyanusu kıyılarında İngiliz

mallarıyla rekabet eden fabrikaların bacaları yükselmeye başladı.

Metropol sanayisiyle rekabet edebilen sömürge sanayileri olgusu, on dokuzuncu yüzyıl ekonomik hayatının belki de en çarpıcı yanını oluşturmaktadır.

Hem neden rekabet etmesinler ki? Neyi eksik Hintlilerin? Sermaye mi? Sömürülecek mutsuz insanların olduğu yere sermaye her yerden gelir. Bilgi mi? Unutmayalım ki, bilgi ulusal sınır nedir bilmez. İşçilerin teknik bilgileri mi? İyi ama Hintli işçiler 1900 yılından beri İngiltere'de elyaf üretiminde çalışan ve yaşları 15'in altında olan çocuklardan neden daha kötü olsunlar ki?

II

Değişik ülkelerin sanayilerine genel olarak göz attıktan sonra, bazı sanayi dallarını özel alarak ele almanın zamanı geldi.

Örneğin, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yalnızca Fransa'da üretilen ipeği alalım. Lyon bir vakitler Rhöne havzasında yetiştirilen (sonraları ise İtalya, Avusturya, İspanya, Kafkasya ve Japonya'dan alınan) ham ipeğin işlendiği bir merkezdi. 1875 yılında Lyon ve çevresindeki fabrikalarda kumaşa dönüştürülen dört milyon ton ham ipek üretimi 400 bin tonun altına düşmüştür.

Peki, Lyon dışardan satın aldığı ipeği işleyebiliyorsa, aynı şeyi İsviçre, Almanya ve Rusya neden yapmasın?

Zürih kantonunun köylerinde yavaş yavaş ipekli kumaş üretimi başladı bile. Basel önemli bir ipek üretim merkezi oldu. Kafkas yönetimi Marsilyalı işçi kızları ve Lyonlu işçileri, Kafkasyalı köylülere ipekböceği yetiştiriciliğinde gelişmiş yöntemleri ve ham ipeği kumaşa dönüştürmeyi öğretmeleri için Gürcistan'a davet etti. Avusturya da aynı yolu izledi. Almanya, Lyon'lu işçilerin yardımıyla büyük ipekli dokuma fabrikaları kurdu. Birleşik Devletler aynı şeyi Paterson'da gerçekleştirdi...

Böylece ipek üretimi Fransa'nın özel uzmanlığı olmaktan çıktı. İpekli kumaşlar artık Almanya, Avusturya, Birleşik Devletler, İngiltere ve Rusya'da da üretiliyor. Kafkasyalı köylü kızlar kışın öyle bir fiyata ipek fular dokuyorlar ki, Lyon'lu işçiler aynı işi aynı fiyata yapsalar açlıklarından ölürlerdi. İtalya Fransa'ya ipek satmaya başlarken, 1870-74 yılları arasında 150 milyon ruble tutarında ipekli dokuma dışsatımı gerçekleştiren Lyon, otuz yıl sonra 75 milyon rublelik dışsatım rakamına gerilemiş durumda. Yakında Lyon'un İngilizlerin, Almanların, Rusların ve Japonların yalnızca örnek olarak satın alacakları çok özel, çok kaliteli kumaşlardan ya da yeni buldukları yöntemlerle yarattıkları yepyeni kumaşlardan başka bir dokuma satamaz duruma geleceğini söylemek falcılık olmasa gerek.

Aynı gelişmeler öbür sanayi kollarında da oluyor. Bir vakitler Belçika'nın tekelinde olan çuha üretimi, artık Almanya, Rusya, Avusturya, Birleşik Devletler, İsviçre gibi ülkelerde de yapılıyor. Fransa'nın Jura'sı da saat tekelini kaybetti: Saat artık her yerde yapılıyor. İskoçya artık Rusya için şeker rafine etmiyor, Rus rafine şekeri İngiltere'ye satılıyor. Ne demiri, ne kömürü olan İtalya kendi zırhlılarını kendisi yapıyor, kendi vapurları için

gerekli buharlı makineleri kendisi üretiyor. Kimyasal maddeler de İngiltere'nin tekeli olmaktan çıktı: Sülfürik asit olsun, soda olsun artık her yerde üretiliyor. 1889 Paris sergisinde Zürih ve dolaylarında yapılan makineler hayranlık uyandırdı ve anlaşıldı ki, denizlerden uzak, demiri-kömürü olmayan, donanımlı, çok güzel teknik okullarından başka hiçbir şeyi olmayan İsviçre, İngiltere'den çok daha güzel ve ucuz buhar makineleri üretebiliyor. Ulusların belli üretim alanlarında uzmanlaşmaları gerektiğine ilişkin köhne teorinin ne kadar fos çıktığı da böylece anlaşılmış oldu.

Sonuç olarak, öteki üretim alanlarında olduğu gibi sanayide de aynı eğilim, desantralizasyon eğilimi gözleniyor.

Her ülke hem tarıma, hem de değişik sanayi dallarına bir arada sahip olmak istiyor. Ekonomistlerin hararetle tavsiye ettikleri uzmanlaşma, belki birkaç kapitalistin zenginliğine zenginlik katar, ama her ülkenin, her coğrafi bölgenin topraklarını kendine gerekli tahıl, sebze ve gereksinim duyduğu öteki nesnelerin üretimi için ayırması genel olarak insanlık için çok daha yararlıdır. Bu çeşitlilik, değişik sanayi dallarının birbirini etkilemesinin, sonuçta da sanayinin gelişmesinin en büyük güvencesidir, teknik bilginin ve genel olarak ilerlemenin en büyük güvencesidir. Oysa uzmanlaşma, tam tersine, ilerlemeyi önce yavaşlatır, sonra da durdurur.

Tarım ancak yanı başında sanayi olduğunda gelişebilir. Bir yerde tek bir fabrika kuruldu mu, çevresinde muhakkak onun yan ürünlerini işleyen, onun gereksindiği ara malları üreten ve böylece hepsi birbirini destekleyen, buluşlarıyla, yaratıcılıklarıyla birbirini geliştiren başka fabrikalar da açılır.

III

Düşünülecek olursa tahıl, un, yün, çuha, demir, makine vb. dışalımı yapmak, yalnızca taşımanın gereksiz harcamalarına katlanmak açısından değil, asıl, sanayisi olmayan ülkenin kaçınılmaz olarak tarımda da geri ülke konumuna düşmesi açısından zararlıdır, anlamsızdır. Çelik üreten büyük fabrikaları olmayan bir ülkede öbür sanayi dalları da gelişmez; sonuçta da halk içinde var olan sınai ve teknik yetenekler kullanılmadan kalmış olur.

Üretim dünyasında artık her şey birbirine bağlı. Makine olmadan, sulama olmadan, demiryolu, kimyevi gübre olmadan toprağı işlemek olanaksız. Makineleri, demiryollarını, sulama düzeneğini, suni gübre üreten fabrikaları vb. yerel koşullara uydurabilmek için belli yaratıcılık, belli teknik bilgi düzeyine ulaşmış olmak gerekir. Kazma, kürek ve karasabandan ibaret bir donanımla bütün bunların uygulanması şurada dursun, kavranabilmesi bile olanaksızdır.

Toprağın dört dörtlük işlenebilmesi, insanoğlunun ondan haklı olarak beklediği o güzeller güzeli, o baş döndürücü ürünleri verebilmesi için, işlenen bu toprağın hemen yakınında fabrikalar, her türden işlikler bulunması gerekir; tıpkı, endüstri ürünlerine ihtiyaç duyan müreffeh köylülerin bu ihtiyaçlarının karşılanması için fabrikaların yakınında yaşamaları gerektiği gibi. Aksi taktirde ülke hasta düşer, tıpkı bugün başlıca geliri hisse senetleri kuponları ve banka operasyonları -yani tefecilik-olan İngiltere gibi.

Ekonomik ilerlemenin ana gücü işbölümü ve uzmanlaşmada değil, uğraşların farklılığında, ortak amaç için birleşmiş yeteneklerin farklılığındadır.

Şimdi gözümüzde toplumsal devrimin ilk adımlarını atmakta olan büyük ya da küçük bir bölge canlandıralım.

Kolektivistler şöyle düşünürler: "Ciddi hiçbir değişiklik olmayacak. Büyük-küçük bütün fabrikalar, işlikler kamulaştırılacak, bunların herkesin ortak malı olduğu açıklanacak. Bundan sonra evli evine köylü köyüne, herkes eskiden olduğu gibi ve eski işinde çalışmayı sürdürecek. Toplumsal devrim böyle gerçekleşecek".

Affedersiniz ama bu iş böyle olmayacak. Toplumsal devrim böyle kolaycacık olmaz. Daha önce de söylemiştik: Yarın herhangi bir yerde, diyelim Paris'te ya da Lyon'da, ya da herhangi başka bir kentte devrim patladı, yarın Paris'te ya da başka herhangi bir kentte halk fabrikalara, bankalara, evlere el koydu... başka hiçbir şey değil, bir tek bu olgunun etkisiyle bile, o ana kadar olan bütün üretimin derhal tüm çehresi değişir.

Dış ticaret ve dışardan tahıl gelmesi durur. O bölgede mal dolaşımı, gıda stoklanması durur. Ayaklanan bölge halkının, ihtiyaç duyduğu şeyleri sağlayabilmesi için bütün üretimini yeniden düzenlemesi gerekir. Eğer bu işi başaramazlarsa, yok olurlar, telef olurlar. Eğer zafere ulaşırlarsa, bu, ülkenin tüm ekonomik yaşamında, üretimde, dağıtımda tam bir devrimi gerçekleştirmiş oldukları anlamına gelir.

Yaşam için zorunlu şeylerin gelişi durur demiştik, devrim durumunda. Bu yanda bu böyle olurken, öte yanda tüketim daha da artar. Dışalım-satım işinde uğraşan üç

milyon Fransız işsiz kalır. Fransa'nın, uzak-yakın ülkelerden edinmeye alıştığı mallar bulunmaz olur; lüks kapsamına giren mal ve hizmetlerin üretimi durur... Peki, ayaklanan halk bu durumda -hiç değilse bir yıl- yaşamını sürdürebilmeyi nasıl başaracaktır?

Bize göre, sorunun tek ve çok açık bir yanıtı var. Yiyecek stokları erimeye başladığında, pek çok kişi yiyecek bulabilmek için toprağa yönelecek. Toprağı işlemek gerekecek, bizzat Paris'te ve yakın çevresinde tarımla sanayiyi birleştirmek gerekecek, başta ekmek olmak üzere yaşamsal şeylere öncelik vermek için lüks kapsamına giren nesnelerin üretimlerinin yapıldığı fabrikalar, işlikler kapatılacak.

Kentlilerin toprak işlemeyi, tarım yapmayı öğrenmeleri gerekecek; ama toprağı işlemek, tarım yapmak bugün pulluk arkasında canları çıkan ve boğazlarını doyuracak ekmeği zor çıkaran köylülerin yaptıkları gibi değil, insanoğlunun bugüne dek yapıp yarattığı bütün makineleri en geniş kapsamda kullanarak yapılacak ve en yüksek verim alınmaya çalışılacak. Toplumsal bir devrimi gerçekleştirmek üzere ayaklananlar toprağı işleyecekler, ama bu işi yük hayvanı örneği yapan köylü gibi değil (zaten Parisli bir kuyumcunun elinden gelmez böyle çalışmak). Onlar tarımı da yeniden düzenleyecekler, dönüştürecekler. Ve bu işi on yıl sonra değil, hemen şimdi yapacaklar, çünkü bilecekler ki, böyle yapmazlarsa düşmanın karşısında dayanamazlar.

Onlar bilgiyle, bilinçle donanmış, çok hoş, zevkli, keyifli bir çalışma ortamı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş insanlar olarak işleyecekler toprağı; tıpkı ilk Büyük Devrim sırasında, Federasyon bayramına hazırlamak üzere

Mars tarlalarında çalıştıkları gibi çalışacaklar(2). Aslında, insan kendini toplumuna yararlı bir birey olarak hissettiğinde, kullanacağı araçları kendisi yarattığında ya da onları mükemmelleştirdiğinde, akılcı bir biçimde örgütlendiğinde, ölçüyü aşmamak üzere toprakla uğraşmak insana büyük haz verir.

Evet, toprağı işleyecek, tarım yapacaklar. Ama öte yandan da yurtdışından gelmesine alıştıkları pek çok şeyi kendileri üretecekler ve şunu asla unutmayacaklar: Kendilerini örnek alıp da ayaklanmalarına katılmayan her bölge onlar için yurtdışıdır ve buralarda üretilen her şey, onlar için "yurtdışı"ndan gelen şeydir. 1793 ve 1891 yıllarında ayaklanan Paris için yurtdışı hemen kent kapılarından başlıyordu. Hemen komşu kentte yaşayan ekmek spekülatörü, Parisli "sankülotlar" ("çulsuzlar, baldınçıp-laklar") açlıktan inim inim inlerken, Versailles komploculannca Fransız topraklarına getirilen Alman askeri birliklerinden farksız, hatta belki de daha zalim bir tutum içindeydi isyancılara karşı. Devrimciler, "yurtdışı"sız yaşamayı becermeliler. Becerecekler de. Kıtasal abluka nedeniyle Fransa şekersiz kalınca, şekerkamışı yerine şekerpancarından şeker yapmayı buldu. Barut için hiçbir yerden güherçile bulamayınca Paris kendi mahzenlerinden, bodrumlarından çıkardı güherçileyi. Elbette böyle olacaktı bu; değil mi ki bizler çağdaş bilimle donanmışız, elbette bilimin daha ilk kazanımlarından bile doğru dürüst haberleri olmayan dedelerimizden daha ilerde olacağız.

Devrim, belli bir ekonomik, toplumsal yapının yıkılmasıdır, daha başka ve daha fazla bir şey değil. Devrim insan aklını uyandırır, yaratıcılığı geliştirir; yeni

bilimin şafağıdır devrim, 1789 ve 1793'ün yarattığı Laplace'dır, Lamarck'dır ve Lavoisier'dir.

Sanki civardaki bir ormanda yürüyüşe çıkmışız, ya da gidip seçim sandığına oyumuzu atmışız da evimize dönmemizi ister gibi, bizden çalıştığımız fabrikalara, işliklere dönmemizi istemiyorlar mı, şaşıp kalıyor insan!

Burjuva mülkiyetinin yıkılması olgusu tek başına tüm ekonomik hayatın yeniden yapılandırılmasını gerektirir: Fabrikalarıyla, işlikleriyle, eviyle barkıyla.

Ve devrim bu yeniden yapılanmayı başaracaktır! Toplumsal devrimin ateşini tutuşturmuş Paris, burjuvazinin uşaklannca gerçekleştirilen yalıtılmışlığa bir iki yıl dayanabilse... büyük fabrikalarda beyinleri çok şükür hâlâ dumura uğramamış, büyük küçük her işe, her sanata yaratıcılığını katmayı bilen Parisli, hiçbir yerden hiçbir şey istemeden, kimseden yardım görmeden, yalnızca, bizden ışığını-ısısını esirgemeyen güneşin motor gücüyle ve pisliklerimizi önüne katıp götüren rüzgârla ve bir de ayaklarımızın altındaki toprağın bağrında yatan, kıpır kıpır, durmaksızın faaliyetini sürdüren o göz kamaştırıcı güçle, insan aklının neleri başarabileceğini dünyaya gösterebilse, yeter! Hayatın yeniden düzenlenmesi, yapılandırılması başarılmış demektir!

Dünyanın bir noktasında toplanmış yetenekli, çalışkan insanların, sınırsız çeşitlilikteki ve birbirini bütünleyen, tamamlayan zanaat alanlarından ustaların, devrimin cana can katan gücünün etkisiyle iki milyon akıllı, çalışkan, güzel varlığın doyması, giyinmesi, barınması ve mümkün

olan her lüksten yararlanması için neler yapabileceğini herkes görecek!

Bu, kesinlikle bir hayal değil! Bunun gerçekleşebilmesi için, bilinene, denenmiş ve yararlı olduğu görülmüş olana başvurulması yeterlidir. Bu bizce bilinen şey, devrimin güçlü rüzgârı ve halk yığınlarının kendiliğinden şahlanışıyla bir canlansın, bir döllensin yeter!

1 Hindistan sanayiinin daha sonra gösterdiği gelişmelerle ilgili olarak, bkz.: *"Tarlalar, Fabrikalar ve işlikler",* yeni baskı, 1919.

2 Bkz.: *Büyük Fransız Devrimi,* Bölüm . XXIII, s. 137-141.

TARIM

Ekonomi politiğe, insanın üretkenliğini artıran tek gücün, kişisel çıkar güdüsü olduğu görüşünü -bu, yanlışlığı su götürmez görüşü- bütün çıkarsamaları için hareket noktası olarak aldığı eleştirisi yöneltilir sık sık.

Bu, çok yerinde bir eleştiridir. Sanayide, başarılı sonuçlarından bugün bizim de yararlanmakta olduğumuz en büyük buluşların yapıldığı dönemler, tam tersine, insanların kendi çıkarlarından çok, insanlığın genel mutluluğunu ön planda tuttukları dönemlerdi. Büyük araştırmacılar, buluşçular insanlığın özgürleşmesi düşü peşinde olmuşlardır hep. Buharın, lokomotifin ve dokuma makinesinin buluculan olan Watt, Stephenson, Jacquard buluşlarının işçi sınıfını böylesine sefil edeceğini bilselerdi uykusuz gecelerinin ürünü planlarını, projelerini herhalde yırtar atarlardı.

Ekonomi politiğin, bazı sanayi dallarında aşırı üretim olduğu şeklindeki bir başka önemli ilkesinde de benzeri yanlışlığı görüyoruz: Toplum, herkesin ihtiyacı olan şeyleri sağlayabildiği bir konuma asla gelemeyecek, dolayısıyla, hiç kimsenin ücret karşılığı emeğini satmak zorunda olmayacağı zaman da asla gelmeyecek. Açıkça değil, ama üstü örtülü bir şekilde yapılan bu kabullere, ekonomistlerin kafalarımıza sokmaya çalıştıkları hemen bütün "yasa"larda rastlıyoruz.

Eğitimli bir toplum kendine, herkesin ihtiyacı nedir ve bu ihtiyaçların karşılanması için hangi araçlar gerekir? sorusunu sorsa görür ki, insanların en önemli ihtiyaçlarının giderilmesi için bugüne dek yaratılmış araçlar, bilgiyle, bilinçle kullanılabildiğinde hem sanayi, hem de tarım sayısız olanakla doludur.

Bunun endüstri açısından böyle olduğunu kimse yadsıyamaz. İster manüfaktür ürünü olsun, ister ağır sanayi ürünü, insanın tüm sınai ihtiyaçlarının kolayca karşılanabileceğini anlamak için büyük sınai işletmelere, maden ocaklarına, çelik elde etme ve işleme fabrikalarına, dokuma fabrikalarına vb. bir göz atmak yeter. Şu anda pek az bir çaba ile üretimi birkaç kat artırabilir, buna karşılık harcanan emekten de önemli ölçüde tasarruf yapabiliriz.

Daha da ötesi, aynı şeyin tarım için de geçerli olduğunu öne sürüyoruz biz. Tıpkı sanayici gibi tarımcının da, bugün sahibi olduğu araç ve imkânlarla gıda maddeleri üretimini -hadi on kat demeyelim, ama- en az dört kat artırabileceğini ve bunu hemen şu anda -böyle bir gereklilik duyduğu anda- yapabileceğini söylüyoruz. İnsan emeği kapitalist değil de toplumsal bir nitelik aldığı anda, tahıl, meyve, sebze üretimini yılda, ya da iki yılda dört katına çıkarmak hemen mümkün olur.

Tarımdan söz edildiği zaman, pulluğuna abanmış, toprağa rasgele (üstelik de kötü) tohum atan, o yılın kendisi için iyi bir ürün yılı mı kötü bir ürün yılı mı olacağını bilemeyen, derme çatma bir kulübe ya da dam ile, kas yapmasına yarayacak az biraz çavdar için sabahtan akşama dek toprakla boğuşan köylü ailesi, kısacası La Bruyere'in geçen yüzyıl betimlediği "vahşi hayvan" akla gelir hep.(1)

Yoksulluktan budalalaşmış, beyni kütleşmiş insanın aklından geçen en büyük istek, ödediği verginin ve toprak kirasının azaltılmasıdır. En nihayet belini doğrultmuş, boş zamanı olan ve yalnızca kendi ailesinin değil, yüzlerce başka insanın da beslenmesine yetebilecek şeyleri üretebilen bir köylüyü tasavvur etmeye bile cesaret edemez kimse. Sosyalistler, en pervasız, en deli dolu hayallerinde bile, olsa olsa gerçek tarımcılığın henüz çocukluk döneminde olan Amerikan fermerliğinden (çiftlik tarımından) ötesini düşünemez. Ya da, Babeuf ve Consideran'ın şu köhne ütopyalarını yineleyerek, yönetimin, mülkiyet durumları şimdiki gibi olan tarlalarda çalışmaya zorladığı köylüleri düşünürler.

Oysa günümüzde çağdaş tarıma ilişkin olarak, özellikle de Fransa'nın kimi kırsal yörelerinde, çok daha geniş kapsamlı düşünceler belirmeye başlamıştır. Bütün bir aileye yetecek bütün bitkisel gıdalar için 1 desyatinden bile az toprak yettiği görülmektedir. Keza, 25 büyükbaş hayvanın beslenmesi için, geçmişte tek bir öküz ya da inek için varlığı zorunlu görülen üç desyatin toprak yetmektedir. Çağdaş çiftçi artık tarım ortamını kendisi oluşturmaya çalışıyor; böylece de ne kuraklık, ne de hatta belli ölçüde iklim onu düşündürüyor (gerekiyorsa eğer, ektiği, diktiği şeylerin çevresinde ısı üretiyor, hem havayı, hem toprağı uygun ısıya getirebiliyor). Uzun sözün kısası bugün artık çağdaş tarımın ideali, bir desyatin topraktan, geçmişte yirmi desyatin topraktan alınamayan ürünü almaktır; üstelik de bunu kendini helak ederek değil, tam tersine emekten önemli ölçüde tasarruf ederek başarmaktır. Sonuç olarak, özellikle de elverişli koşullara sahip bazı yerlerde ve bu arada büyük kentlerin dolaylarındaki sebzeliklerde ya da bahçelerde öyle tarımsal yöntemler uygulanıyor ki, toprağı en az emekle işleyerek, karşılığında herkesin bol bol

doymasını sağlayacak ürün kaldırılabiliyor. Çağdaş tarım işte bu türden kazanımlarına her gün yenilerini katıyor.

Başta Liebig olmak üzere kimyasal tarım kuramını savunan bilim adamları, kendilerini kuramlarla uğraşmanın lezzetine kaptırıp gittikleri için sık sık çok ciddi yanlışlara düşerlerken, cahil çiftçiler topluma yeterli gıdayı sağlamada yepyeni yollar buldular. Paris, Troyes, Rouen dolaylarının çiftçileri, İngiliz meyve yetiştiricileri, Flaman fermerleri, Jersey ve Guernsey köylüleri parmak ısırtan geniş ufuklar açtılar önümüze.

Eskiden bir köylü ailesinin yalnızca topraktan elde ettiği ürünlerle yaşayabilmesi için -köylüler nasıl yaşar, herkes bilir- yedi, sekiz desyatinden az olmayacak bir toprak gerekliydi. Bugünse bir ailenin zorunlu geçim maddeleri şurada dursan, lüks sayılabilecek şeyleri sağlaması için ne kadar küçük bir toprağın yeterli olduğu ortadadır. Yeni tarım ilkelerine göre işlendiğinde, geçmişte insanın hayal bile edemeyeceği miktarda ürün kal-dırılabilmektedir günümüzde. On yıl önce tahıl, patates, sebze ve en güzel meyvelerle beş altı kişilik bir aileyi tıka basa doyurabilecek ürünleri yetiştirebilmek için iki desyatin toprak yeter diyebilirdik. Bugünse hiç korkmadan iki desyatin toprağın bunun için fazla olduğunu söyleyebiliriz. Zorunlu tarımsal ürünleri sağlamak için gerekli toprak alanı gitgide küçülmektedir. Tarımda her gün öyle başarılar kazanılıyor ki, dışardan hiçbir tarımsal ürün yardımı görmeden, bir buçuk kilometrekarelik bir alanda kaç kişinin sıkıntı, yokluk çekmeden, doya doya yaşayabileceği gibi bir soruyla karşılaşsak, doğrusu yanıt vermekte çok zorlanırız.

XIX. yüzyılın sonuna yaklaştığımız şu günlerde tam bir inanla, güvenle söyleyebiliriz ki, yalnızca Fransız toprağından kaldırılan ürünlerle -dışardan hiçbir şey

getirmeden- rahat rahat yüz milyon insan beslenebilir. Durun, daha bitmedi: Bugün Fransa'da, Belçika'da, Hollanda'da, Jersey Adalarında ve Amerika'nın doğu eyaletlerinde tarım günümüzde öyle başarıların altına imza atıyor, önümüze gözlerimizin kucaklamakta zorluk çekeceği öyle ufuklar açıyor ki, yüz milyon insan için Fransa topraklarının çok bile geleceğini büyük bir rahatlıkla söyleyebiliriz. Toprak eğer Fransa'nın pek çok bölgesinde işlenmeye başlandığı gibi işlenebilirse, (hatta çok verimsiz bir toprak bile söz konusu olsa), elli milyon desyatinlik Fransız toprağında yaşayan yüz milyonluk bir nüfus bile, bu ölçekte bir toprağın besleyebileceği nüfusun ancak çok ufak bir parçasını teşkil ederdi.

Belli bir toprak parçasında yaşayan belli sayıdaki insanı besleme imkânları, insanın topraktan neler beklediğine, ne kadar ürün beklediğine, ne kadar ürün istediğine, talep ettiğine bağlı olarak da değişkenlik göstermektedir.

Ne olursa olsun, tümüyle kanıtlanmış bir gerçek var ki -az sonra aşağıda göreceğimiz gibi- Paris ve iki departmanı (Seine ve Seine-et-Oise, buna Paris ve çevresi diyebiliriz) hemen yarın anarşist toplum yapılanmasına geçseler, herkesin kol gücüyle çalışması durumunda, dünyanın hiçbir yerinden tek bir kilo buğday, tek bir sepet meyve, tek bir baş hayvan, tek bir baş soğan bile gönderilmese, üstelik de ayaklanan bu insanlara kendi bölgeleri dışında tek bir karış toprak bırakılmamış olsa, evet, bütün bu koşullar altında bile bu insanlar hem bu iki bölgenin merkezinde, hem de kırsal kesimlerinde yaşayan insanlar için ekmek, et, sebze üretebilecekleri gibi, bugün lüks kapsamına giren nesneleri de üretebilirler. Gidin, Parisli bir bahçıvana sorun, nasıl doğruluyor bu gerçeği, göreceksiniz.

Bunun da ötesinde şunu bile iddia ediyoruz: Bütün bu

işler için harcanacak insan emeği, bu bölge insanlannm Auvergne ya da Rus tahılıyla ve Güneyden ve bilmem başka nerelerden getirtilen meyve ve sebzelerle beslendiği günümüze oranla çok daha az olacaktır.

Bununla kesinlikle her bölge kendi yiyeceğini kendi yetiştirsin, değişim (mübadele) diye bir şey olmasın, sahip olduğu iklim koşullarında ancak suni yollarla (kültür yoluyla) yetiştirebileceği şeyleri de zorlasın, kendisi yetiştirsin gibi bir şey söylemek istemiyoruz. Biz sadece şunu göstermek istiyoruz: Bugün bize dayatılan biçimiyle mal mübadelesi, çok abartılmıştır ve şu anda var olan mübadele pek çok açıdan yararsızdır, hatta zararlıdır. Ayrıca biz, güneyli bir Fransız köylüsünün üzüm, ya da bir Rus, Macar köylüsünün -bu amaçla boğuştukları bozkır toprağı alabildiğine verimsiz olduğu halde- tahıl yetiştirebilmek için harcadıkları emeğin hiç dikkate alınmadığını söylüyoruz. Onların şu anki tarımsal yöntemlerle çoğu kez kol emeğine dayanan çabalarının, aynı ürünlerin elde edilmesinde yeni tarım yöntemlerinin uygulanması durumunda -çok daha elverişsiz iklim ve verimsiz toprak koşullarında bile- azalacağını, çok azalacağını söylüyoruz.

II

Baz aldığımız pek çok olguyu burada tek tek sayıp dökmemiz beklenmemeli bizden elbette; daha ayrıntılı bilgi için okurlarımızı daha önce adını andığımız kitabımıza, *"Tarlalar, Fabrikalar ve İşlikler"e(2)* göndermek, bu sorunlara özel olarak ve derinden ilgi duyan okurlarımıza ayrıca Fransa ve İngiltere'de yayınlanan (adlarını aşağıda vereceğimiz) çok yararlı bazı kitapları salık vermek durumundayız.(3)

Toprağın, tarımın ne olduğundan habersiz kentli yurttaşlara, özellikle de büyük kentlerde yaşayanlara gelince, kendilerine, yaşadıkları kentin çevresinde yürüyüşler yapmalarını ve buralarda bağ bahçe işlerinin nasıl yapıldığını gözlemelerini, bu işleri yapan insanlarla konuşmalarını salık vereceğiz; önlerinde yepyeni bir dünyanın açıldığını görecekler, yirminci yüzyılda Avrupa tarımının nasıl olacağı konusunda belli ölçüde fikir sahibi olacaklar, ayrıca, toplumsal devrimin elinde ne büyük güç olduğunu anlayacaklar, insanların topraktan istedikleri her şeyi ondan nasıl alacaklarını öğrendikleri zaman toprağın nasıl cömert olduğunu görecekler.

Bu sözlerimizde hiçbir abartma olmadığını kanıtlamamız için burada birkaç olguyu sıralamamız yeterli olur herhalde. Yalnız daha önce bir noktayı belirtmemiz gerek.

Bugün Avrupa tarımının ne denli acınası bir durumda olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Köylüyü toprak sahibi soymazsa, devlet soyar. Devlet bu konuda biraz müsamaha gösterse, hemen tefeci devreye girer: Faiziyle, borç

senetleriyle, icra tedbirleriyle köylünün anasını ağlatır, işlediği toprağın gerçek sahibi bu kez o olur, köylünün payına yine kiracılık düşer. Böylece köylü; toprak sahibi, devlet, tefeci üçgeninin kira, vergi, faiz kıskacında debelenir durur. Bu soygun toplam olarak -her ülkede ufak tefek farklılıklar göstermesine karşın- köylünün kaldırdığı ürünün dörtte biri, hatta bazen yarısı düzeyini bulur. Fransa'da tarımsal vergi, daha yakın zamana dek, gayri safi ürünün % 44'ü düzeyindeydi. Bu açıdan İtalya'nın durumunun Fransa'dan da kötü olduğunu biliyoruz.

Bu da bir yana, toprak sahibinin ve devletin köylüden aldığı pay sürekli büyüyor. Köylü kazara -yaratıcılık göstererek, girişimci bir ruhla ya da çok ağır, inanılmaz bir çabalamayla- biraz fazla ürün elde etmeyi basarsa, toprak sahibine, devlete ya da tefeciye ödediği haraç da hemen o oranda artar. Bir desyatin topraktan kaldırdığı ürünü ikiye katlamışsa, derhal toprak kirası artar, devletin aldığı vergi yükselir; köylü bir yolunu bulup elde ettiği ürünü daha da büyütürse, hemen haraççılar da haraçlarını yükseltirler. "Ödeme yeteneği ", dünyanın her yanında devletin ve toprak sahibinin benimsediği tek ödeme sınırıdır. Uzun sözün kısası, köylü her gün 12, 16 saat çalışır, bir şeyler üretir; ve dünyanın her yerinde bu üç yamyam, köylünün, ürettiklerinden yaşam koşullarını iyileştirmekte kullanmak üzere tasarruf edebileceği miktara hemen el koyar. Köylüyü yaşam düzeyini yükseltecek olanaklardan yoksun bırakmaktır esas olan. Tarımdaki durgunluğun nedeni de burada yatar.

Köylü ancak (o da kırk yılda bir ve tümüyle istisnai olarak, -örneğin bu üç sırtlanın birbirine düşmesiyle, köylünün üretimde kendisine sıçrama yaptıracak yaratıcı bir

buluş gerçekleştirmesiyle ya da canhıraş bir çalışmayla), sülüklere sezdirmeden, geçici olarak ileri doğru bir adım atabilir. Bu arada söylemeyi unuttuk: Köylü sanayiciye de haraç verir; makine, kürek, kimyasal gübre gibi sanayi ürünleri köylüye ederlerinin üç dört katı pahalıya satılır. Tarım ürünlerinden önemli paylar alan başka bir sürü aracı bulunduğunu da unutmayalım; özellikle İngiltere'de demiryollarının tarım ürünleri taşıma ücretleri resmen bir soygun boyutuna ulaşmıştır. İngiliz çiftçiler ürünlerinin üçte biri değerini, -hele sebzede, tüketicinin ödediği kadar bir değeri- demiryolu kumpanyalarına kaptırırlar. Yaratıcılık ve ilerleme çağı olan on dokuzuncu yüzyılda tarımın böylesine geri kalmasının, ancak tek tük birkaç yerde -o da rastlantılar sonucu ve geçici olarak- gelişme gösterebilmesinin nedeni budur.

Evet, bereket versin ki birkaç yerde, vaha gibi tek tük de olsa, ya sırtlanlardan habersiz ya da sırtlanların her nasılsa üzerine düşmedikleri örneklerden, yeğin tarımın insanoğluna neler sağlayabileceğini öğreniyoruz. Şimdi birkaç örnek üzerinde duralım.

Çok az ürün alınabilen, bu yetmiyormuş gibi bir de kuraklık tehdidiyle karşı karşıya bulunan Amerikan bozkırlarında, beş yüz kişi, yılda sekiz ay çalışarak elli bin insanı doyuracak gıdayı üretebiliyor. Emekten büyük tasarruf yapılarak sağlanıyor bu sonuç. Bu engin düzlüklerde toprağın sürülmesi, ekilmesi, biçilmesi büyük çiftlik örgütlenmesiyle neredeyse askeri bir düzenle gerçekleştiriliyor: Buharlı pullukların ya da biçerdöverlerin geri gitmek ya da sağ-sol yapmak gibi gereksiz hiçbir hareketi olmuyor; askeri bir resmi geçit düzeni içinde gerçekleşiyor her şey.

Toprağın hiçbir iyileştirme çalışması yapmadan, doğanın elinden çıktığı biçimiyle kullanıldığı inanılmaz büyüklükte tarımsal işletmeler bunlar. Topraktan verebileceği her şey alındı mı, o toprak öylece bırakılıyor ve başka bakir topraklara doğru gidiliyor; aynı şekilde bu toprakların da işi bitti mi, yine ilerlemeye devam ediliyor. Ama toprağın anasını ağlatan, onu acımasızca sömüren bu tarım türü artık Amerika'da bile kaybolmaya yüz tutmuş durumda. Ohio ve Kanada Manitobası'ndaki akıl almaz büyüklükteki çiftlikler kapatılmış, toprakları 200, 100, hatta 50 desyatinlik parçalara bölünmüş ve çiftçilere satılmış durumda. Tarlalarını atların çektiği pullukla süren bu çiftçiler çokluk dörder dörder birleşip ekinlerini biçip demetleyecek işçileri kiralıyorlar, ayrıca birtakım girişimcilerin yaptıkları ve buharla çalışan patozlar kiralıyorlar (Patozcular sırayla bir köyden öbürüne geçip, yarım günde ya da bir günde bütün ekini dövüyorlar). Drenaj, tahılın silolara boşaltılması gibi ufak tefek iyileştirmelerin de katkısıyla bu yöntemle, örneğin Chicago'da, on kişinin çalışmasıyla yüz kişiye bir yıl yetecek un üretilebilmektedir.

Bunun yanı sıra, makinelerin devreye girdiği ve her geçen gün makine katkısının biraz daha arttığı yeğin (entansif) tarımda da büyük gelişmeler gözleniyor. Yeğin tarım, esas olarak küçük parçalara ayrılmış toprağın çok iyi işlenmesine, gübrelenmesine ve o toprak parçasından alınabilecek en yüksek ürünün alınmasına dayanıyor. Bu işletme türü yıldan yıla dünyanın her yanına yayılıyor; bu arada tabii Amerika'nın doğu, hatta batı eyaletlerine de yayılıyor. Güney Fransa'nın büyük tarım işletmeleriyle, Amerikan batısının bereketli bozkırları ortalama olarak bir desyatin topraktan beş-altı çeyrek tahıl ürünü alabilirken,

kuzey Fransa'nın küçük çiftçileri aynı miktar topraktan 15-19 çeyrek, hatta bazen 26-28 çeyrek ürün kaldırabilmektedirler. Bu sonuçtan, bir kişinin bir yıl boyunca kusursuz biçimde beslenebilmesi için bir desyatin toprağın on ikide birinin yeterli olabileceğini anlıyoruz.

Gelelim toprağın sürülmesine. Son yıllarda adına traktör denilen ve benzinli bir motordan güç alıp üç, altı, hatta dokuz kulak demirini çevirebilen bir araç kullanılmaya başlandı. Üç kulak demiri olan bir traktörle, bir kişi, rahatça sürücü koltuğunda oturarak bir günde üç desyatin toprak sürebiliyor. Traktörler inanılmaz bir gelecek vaat ediyor insanlığa. En nihayet tarımın en zorlu işlerinden biri olan toprağı sürmeyi herkesin altından kalkabileceği basit bir iş haline getiren bir araç bulundu.

Ve çok ilginç bir durum: Tarım ne denli yeğin yapılıyorsa, desyatin başına elde edilecek ürün için daha az emek harcanıyor. Pek çok işte makineler insanın yerini alıyor; elde edilecek ürünü ikiye katlayacak kimi iyileştirmeler (örneğin akaçlama yoluyla toprağın kurutulması, taşların ayaklanması) bir kez yapılıyor ama hep işe yarıyor. Kimi kez ise toprağın çok derin sürülmesi gibi bir yöntem, gübreleme vb. gibi ek harcamalara gerek kalmadan, orta karar bir topraktan bile, tek başına, yıllarca çok bol ürün alınmasına yetebiliyor. İngiltere'nin Rothamstead'inde yirmi yıl boyunca tarım hep böyle yapıldı. Bu yakınlarda, yine İngiltere'de, (bu kez Southend on Sea'de), köstebeğin toprağı kazısından esinlenerek yapılmış bir buharlı makineyle derince kazılıp kabartılmış topraktan da aynı sonuç alındı.

Şimdi, tarım alanında ayrıntılara dalıp gitmemize gerek yok; herhangi bir üstünlüğü olmayan, sıradan bir toprakta,

olağanüstü birtakım makineler kullanılmasına falan da gerek kalmadan, yalnızca toprağı akıllıca işleyerek bir desyatinden 21 çeyrek buğday kaldırılabildiğinin altını çizelim, yeter. Böyle bir ürünün ne anlam ifade ettiğine gelince: Seine ve Seine-Uaz departmanıyla Paris ve çevresinde yaşayan 3.600.000 kişi'nin başta buğday olmak üzere her türden yıllık tahıl gereksinimi 4 milyon çeyrektir. Yukarda altını çizdiğimiz ürün elde oranından yola çıktığımızda, bu insanların sahip oldukları toplam 555.000 desyatin "elverişli" topraktan 180.000 desyatinini işlemeleri gerektiği sonucuna ulaşırız.

Bu insanlar bu ölçekte bir toprağı elbette bel küreğiyle işleyecek değiller, çünkü çok zaman isteyen bir iş olurdu bu (günlük beş saat çalışmayla on desyatin toprak kürekle ancak 260 günde bellenebilir). Bu durumda toprağın bir kez, ama sonsuza dek yetecek şekilde iyileştirilmesini yeğleyecektir, yani; akaçlama yapılacak yerler akaçlanacak, kurutulacak kesimler kurutulacak, düzlenecek yerler düzlenecek, taşlan temizlenmesi gereken yerlerde taş bırakılmayacak vb. Bu ön çalışma da, diyelim, beş saatlik işgünü hesabıyla beş milyon işgünü gerektiriyor, yani beher desyatin toprak için 26-27 gün gerekiyor. Daha sonra topraklarını ya da topraklarının önemli bir bölümünü buharlı pullukla sürüyorlar (ki bu iş de beher desyatin için 4 gün alıyor) ve bir dört günü de ikinci sürüme ve tırmıklamaya ayırıyorlar.(4) Tohum, rasgele değil, kalbur makinesinden geçirilerek seçiliyor ve yine, rasgele değil, bugün hemen her yerde yapıldığı gibi, açılan evleklere serpiliyor ve bütün bu işler düşünüle taşımla ve elverişli koşullar yaratılarak çalışıldığında, beş saatlik işgünü hesabıyla, desyatin başına 25 günden fazla zaman

harcamaları gerekmiyor. Toprağı yaklaşık üç dört yıl bu şekilde işlediklerinde desyatin başına 25-30 çeyrek ürün almaları işten bile değildir, üstelik de böyle bir sonuç için bugün harcanan zamanın yarısını harcayarak.

Böylece, 3.600.000 kişiye, kendilerine yetecek buğdayı sağlayabilmeleri için on beş milyon işgünü yeterli olmaktadır. Üstelik bu süre içinde her türden insan çalışacaktır; yani zayıf, çelimsiz ve daha önce toprak işleriyle hiç uğraşmamış kişiler de bulunacaktır çalışanlar arasında. İşlerin dağıtımı ve inisiyatif, toprağın ne olduğunu, neler istediğini bilen kişilerin elinde olacaktır. Tarımda kullanılan basit makineleri yönetmeyi birkaç saat içinde öğrenemeyecek ya da şurada duran sap yığınını beriye çekmeyi beceremeyecek, böylece de tarım işinde kendi üzerine düşen görevi yerine getiremeyecek -kadın ya da erkek-Parisli olmayacaktır herhalde.

İçinde yaşadığımız çarpık düzende Paris'te ve çevresinde -resmi kayıtlarda görülen işsizleri de bir yana bırakalım- değişik meslek ve zanaattan yüz bin dolayında insanın geçici işsiz durumunda olduğunu göz önünde bulundurursak, bugünkü toplumsal yapılanmanın bir sonucu olarak kendisinden yararlanılamayan bu gücün bile tek başına, toprağı akıllıca işleme koşuluyla, Paris'in en önemli iki departmanında yaşayan üç dört milyon insanın bütün gıda ihtiyacını karşılayabileceğini görürüz. Hayal görmüyoruz. Çok daha verimli sonuçlar sağlanabilecek gerçek bir yeğin tanmdan da söz ediyor değiliz henüz. Yukarıda açıkladığımız biçimde 3-4 yıllık bir uğraştan sonra tek bir taneden 600, 1000, hatta bazen daha da fazla tane içeren bir kucak ekinin elde edildiği, böylece de beş kişilik bir ailenin doyabilmesi için bir dönümden az

toprağın yeterli olabildiği Brighton (Galleta)da ulaşılan deneysel başarılardan falan da söz etmiyoruz. Buğday yetiştirilmesiyle ilgili hesaplarımızı biz bu örneklere değil, Fransa'da, İngiltere'de, Belçika'da, Flandra'da, Lombardia'da vb. pek çok çiftçinin elde ettiği sonuçlara, günümüze dek nice çabalarla geliştirilmiş, sınanmış bilgi ve deneyimlerle, -ama öyle birkaç dönümlük tarlalarda değil, çok büyük çiftlik işletmelerinde- gerçekleştirilen buğday yetiştiriciliğiyle ilgili sonuçlara dayandırıyoruz.

Ama devrim olmadan bunların hiçbiri olmaz; çünkü toprağı ve sermayeyi elinde tutanların işine gelmez böylesi sonuçlar. Bu sonuçların işine geleceği kesimin, yani köylünün ise -eğer yukarıda sözünü ettiğimiz üç sırtlandan biri ya da onlara yakın kesimden biri değilse- böyle bir işi becerebilmek için ne bilgisi, ne parası, ne de zamanı vardır.

Çağdaş toplum henüz bu aşamaya gelemedi. Ama Parisliler kendi kentlerinde anarşist bir komün kurmayı başarabilirlerse, içinde bulunacakları nesnel koşulların dayatmasıyla bu aşamaya ulaşabilirler; çünkü evlerinde yiyecek ekmekleri yokken oturup birtakım süs nesneleri, (Viyanalıların, Varşovalıların, Berlinlilerin de aynı incelik ve güzellikte yapabildikleri) ıvır zıvır şeyler üretmeyi sürdürecek kadar aptal değillerdir.

Kaldı ki makineler yardımıyla yapılan tarımsal çalışmalar alabildiğine keyiflidir, çekicidir.

"Yetti artık!" diyecek Parisli işçi. "Yeter artık şu mücevherat denen pislikle uğraştığımız, süs bebekleri için tüllü, dantelli giysiler dikip durduğumuz! Zaman, kırlara, tarlalara yönelmenin zamanı! Temiz hava canımıza can,

gücümüze güç katsın! Doğanın diriliğiyle, tazeliğiyle dolsun içimiz; karanlık, havasız işliklerde, viran işçi semtlerinde unuttuğumuz yaşama sevincini yeniden keşfedelim!"

Ortaçağda İsviçre halkının krallardan, feodal beylerden kurtulmasında İsviçreli çobanların katkısı mızraktan, kılıçtan daha büyük olmuştur. Ayaklanan kentlerin burjuvazi karşısında direnebilmesinde, ayakta kalabilmesinde çağdaş tarımın da böylesi bir katkısı olacaktır.

III

Paris'in iki departmanında yaşayan üç buçuk milyon insanın, topraklarının yalnızca üçte birini bu işe ayırarak ihtiyaçları olan ekmeği nasıl bol bol çıkarabileceklerini görmüş bulunuyoruz. Şimdi devam ediyor ve hayvancılığa geçiyoruz.

İngilizler çok et yiyen bir millettir; yetişkin bir İngiliz'in yıllık et tüketimi ortalama 200 funt dolayındadır.(5) Bunun tümünün sığır eti olduğunu kabul edersek, bir sığırdan elde edilen etin yaklaşık üçte birine denk düşen bir miktardır bu. Buradan yola çıkarak yılda beş kişinin (çocukları göz önünde bulunduruyoruz) bir sığır tükettiği sonucuna ulaşırız. Ve bu hesaba göre, üç buçuk milyon kişi için 700 bin baş hayvan gerektiği ortaya çıkar.

Bugünkü hayvancılık sisteminde 700 bin baş hayvan yetiştirmek için en az iki milyon desyatin arazi gereklidir.

Ama bir süredir güney Fransa'nın engin düzlüklerinde yapıldığı gibi, kaynak sularıyla çok az sulanabilen meralarda bile, bu iş için 500 bin desyatin yeterli olabilmekte, hele yem olarak pancar, şalgam ve yoncanın kullanıldığı entansif sığır yetiştiriciliğinde bunun da dörtte biri, yani 125 bin hektarlık bir arazi ile sorun halledilebilmektedir. Hele bir de yemler arasına mısır da katılır ve hasatları henüz yapılmış taze yemlerin özel çukurlara doldurulup sıkıştırılması olarak özetleyebileceğimiz presleme yöntemi uygulanırsa, 700 bin baş sığırı besleyebilecek yem 85 bin hektarlık bir araziden elde edilebilir.

Sulamanın lağım sularıyla yapıldığı Milano çevresinde, bir desyatinlik araziden 4-6 büyükbaş hayvanı besleyebilecek yem elde edilebilmekte, koşulları çok elverişli bazı yerlerde ise bir desyatinlik araziden 49 ton kuru ot (yani 10 sağmal ineğe bir yıl yetecek ot) elde edilebilmektedir. Bir yanda, beher büyükbaş hayvan için üç desyatinlik mera gerekliliği, diğer yanda ise tek bir desyatin arazide 10 büyükbaş hayvanın (ister süt, ister et eldesine dönük olsun) yetiştirilebilmesi... günümüz tarımının uç noktaları böyle.

Jersey Adasında 3600 desyatinlik işlenmeye elverişli arazinin yaklaşık yarısı (1730 desyatin) ekin tarlalarıyla, sebze-meyve bahçeleriyle kaplıdır, geriye mera olarak kullanılmak üzere topu topu 1910 desyatin arazi kalmıştır. Buna karşın bu arazide 1480 at, 7260 baş sığır, 900 koyun ve 4200 domuz beslenebilmektedir; bu da -atlar, koyunlar, domuzlar şurada dursun- bir desyatinlik merada üç büyükbaş hayvanın beslenebildiğim gösterir. Ada arazisindeki verimliliğin denizotu (su yosunu) ve özellikle de

kimyasal gübrelerle, yani yapay yolla artırıldığını belirtmemize gerek yok.

Sonuç olarak, Paris ve çevresindeki üç buçuk milyon insanımıza dönecek olursak, et gereksinimlerini karşılamak üzere büyükbaş hayvan yetiştirmek için bunlara gerekli arazinin iki milyon desyatinden 80 bin desyatine indiğini görürüz. Ama hadi biz en düşük rakamları değil, kurallara uygun yapılan sıradan bir tarımın ortaya çıkardığı rakamları alalım ve küçükbaş hayvanlar için de, gerekli olandan daha fazla toprak ekleyelim. Elimizdeki 400 bin desyatinlik araziden, herkesin bol bol ekmek bulabilmesine yetecek tahıl tarımı için gerekli bölümü ayırdıktan sonra elimizde 160 bin, hadi hatta, 180 bin desyatin arazi kaldığını varsayalım. Büsbütün cömert olalım ve bu ölçekte bir arazinin işlenebilmesi için 5 milyon işgünü gerektiğini varsayalım. Böylelikle bir yıl boyunca yirmi milyon işgünü -ki bunun yarısı kalıcı iyileştirme çalışmalarına gidecektir- harcayarak hem ekmek, hem et ihtiyacımızı doyasıya karşılayabileceğiz (ki kanatlı etleri, domuz eti, tavşan eti vb. bu hesap içinde yer almamaktadır; ayrıca, kendi bahçesinde nefis meyve sebze yetiştiren, dolayısıyla da -bunların eksikliğini etle gideren- İngilizlerden çok daha az et tüketen insanlar bu hesaplamada göz önünde tutulmamıştır).

Bir işgününün beş saat sürmesi koşuluyla yirmi milyon iş-gününden her kişiye ne kadarlık bir çalışma düşer? Çok az bir süre düşer. 3,5 milyonluk bir nüfusun 1 milyon 200 bini çalışabilir durumda yetişkin erkek, bir o kadarı da aynı durumda olan kadındır; dolayısıyla da herkese et ve ekmek sağlayabilmek için -yalnızca erkekler için hesapladığımızda- yılda topu topu 17 işgünü çalışmak gerekir. Bu hesaba süt elde etmek için harcanacak 3 milyon işgünü daha ekleyelim; bir bu kadar işgününü de ne olur ne

olmaz diye ekleyelim; yine de kişi başına yıllık 25 işgününü bile bulamayız, bir başka deyişle, et, ekmek ve süt gibi üç temel gıda maddesini elde etmek için, güzel koşullarda tarım yapılan bir köyde yılda toplam birkaç gün çalışmak yeterlidir. Unutmayalım ki bu üç temel gıda maddesi, konuttan sonra insanoğlunun yüzde doksanının başlıca kaygısıdır.

Bir kez daha yineliyoruz: Bu hesaplamada ayağı yere basmayan, hayal diye nitelendirilebilecek hiçbir şey yoktur; biz yalnızca hayata geçirilmiş olan, uygulanmakta olan, büyük ölçeklikli deneylerle kanıtlanmış olan gerçekleri aktardık. Özel mülkiyeti güvence altına alan yasalar ve genel cehalet olmasa, bu sonuçları elde edebilmek için hemen yarın tarımda bu dönüşüm gerçekleştirilebilir.

Paris, herkesi nasıl ve neyle besleyeceğini, temel gıda maddelerini nasıl üreteceğini anladığında ve Parisli ekmeğin, parlamento ve belediye meclisindeki çürüyüşten daha önemli olduğunu anlayabildiğinde, devrim gerçekleşecektir. Paris o gün her iki departmanın toprağını ele geçirecek ve işlemeye başlayacaktır. Niteliksiz ve miktar olarak yetersiz birtakım yiyecekler satın alabilmek için ömrü boyunca çalışıp duran Parisli, böylece, yaşadığı kalenin içinde (bu kaleler yerle bir edilmemişlerse tabii), kentin duvarlarının dibi sayılacak bir yerde -geçmişte tüm kazancını alıp götüren- bu yiyecekleri şimdi topu topu birkaç günlük sağlıklı ve çekici çalışmayla kendisi üretecektir.

Gelelim meyve ve sebzelere. Paris sınırlarından çıkıp sebze meyve yetiştirilen bir bahçeye göz atalım ve bu kentteki bilim yuvalarından, akademilerden yalnızca birkaç

kilometre ötede ne mucizeler gerçekleştirildiğine tanık olalım (ekonomi politik üstatlarının haberleri bile yoktur bundan). Bahçecilik üzerine (culture maraichere) nefis bir de kitabı olan ve bu kitabında yaptığı çalışmaları ayrıntılarıyla anlatan, toprağa ne verdiğini, ondan ne kazandığını hiç gizlemeyen Mösyö Ponce'un bahçesinde duralım, örneğin. Hemen belirtmeliyiz ki Bay Ponce'un ve özellikle de işçilerinin çalışma tempoları müthiş. Toplam sekiz kişiler ve 1 hektardan daha büyük olmayan bir toprağı işliyorlar, yani bizdeki ölçüyle, tam bir desyatinlik topraklan var. Günde 12-15 saat çalışıyorlar, (yani olması gerekenin 3 kat fazlası); sekiz yerine yirmi dört kişi olsalardı, tek bir fazlalık olmazdı. Buna karşılık Ponce bize, 11 bin metrekare toprağı için toprak sahibine kira adı altında ve sevgili devlete vergi adı altında (yani yukarda sözünü ettiğimiz sırtlanlara) 2500 frank gibi (yani bin ruble) dudak uçuklatıcı bir haraç ödediğini, ayrıca kışlalardan satın aldığı gübrenin kendisine maliyetinin de 2500 frank (yani bir bin ruble daha) olduğunu söyleyecek ve "Bu nedenle de," diyecektir "ister istemez sömürgen olmak zorundayım ben; sömürüldüğüm için sömürüyorum". Toprağında sebze tarımı yapmakta kullandığı donanımlar da yaklaşık 30.000 frank tutarında (ki bu tutarın yandan fazlası asalak sanayi baronlanna, önemli bir bölümü de para spekülatörlerine, yani tefecilere gidiyor). Her neyse... sonuçta, yaptığı bahçe ziraatı toplam olarak 3 bin işgününü, hatta, büyük olasılıkla, bundan biraz daha az bir zamanı kapsıyor.

Gelelim Ponce'un kaldırdığı ürüne. 670 pud(6) havuç, 610 pud soğan, turp vb. "ufak" sebzeler, 6000 kelle lahana, 3000 kelle kırmızı lahana, 5000 sepet domates, 5000 düzine seçme meyve, 154.000 kök salata (marul), kısacası, bir desyatin topraktan, yani boyu 50 sajen(7), eni 46 sajen olan

bir alandan toplam 7625 pud sebze ve meyve... Başka bir deyişle, 1 desyatin topraktan 125 ton ürün.

Ama hiç kimse yılda 600 funttan daha fazla sebze-meyve yiyemez. Dolayısıyla da böyle bir bahçenin her desyatininden 380 yetişkin insanın 1 yıllık sebze-meyve ihtiyacı bol bol karşılanabilir -ki bu da genel nüfus olarak en az 500 kişiye denk düşer.

Başka bir deyişle, Ponce'un yaptığı gibi bahçecilik yapıldığında (ki bazı yörelerde bunun da ötesine geçen sonuçlar alınmaktadır), bebekler ve çocuklar da katıldığında 500 kişilik bir nüfusa yetecek sebze ve meyveyi yetiştirmek için 380 yetişkin insandan her birinin yılda 100 saatten biraz fazla (103 saat) çalışması yeterli olmaktadır.

Hemen belirtelim ki, bu öyle çok özel bir tarım değildir: Paris çevresinde, 800 desyatin toprakta 5000 bostancı (bahçıvan) tam da böyle tanm yapmaktadır. Ne var ki toprak kirası olarak, hektar başına 2500 frank, yani bir desyatin için 800 ruble ödemek zorunda olan bu insanlar neredeyse birer yük hayvanına çevrilmiş durumdadırlar.

Yalnızca bu olgular bile (ki herkes bunların doğru olup olmadığını denetleyebilir), elimizde kalan 190.000 desyatin topraktan 6400 desyatininin, 3,5 milyon Parislimize doyasıya, meyve sebze sağlamaya yeteceğini kanıtlamaktadır.

Bu meyve sebzelerin eldesi için ne kadar çalışmak zorunluluğu olduğuna gelince, yukanda örnek olarak

belirttiğimiz bahçıvanların çalışmalarını esas aldığımızda, beş saatlik işgünü hesabıyla 50 milyon işgünü dolayında olacağı, yani her yetişkin erkeğe elli işgünü düşeceği görülür. Ama Jersey ve Guernsey Adalarında büyük yaygınlık kazanmış olan bazı yöntemlere başvurulduğunda bu sürenin Önemli ölçüde kısaltılabileceğini de biliyoruz. Bununla ilgili olarak bir tek şu noktayı anımsatmakla yetinelim: Bugün bağ bahçe işiyle uğraşanların böylesine çok çalışmalarının nedeni, pazara ocak ayında çilek, yaz başında şeftali vb. sunmak, kısacası turfanda meyve sebze yetiştirmek istemeleridir. Turfanda meyve sebzenin fiyatı, mevsim normallerine göre çok yüksek olduğu için, bu insanlar dudak uçuklatıcı toprak kiralarını, faiz ve vergi borçlarını ancak bu yolla ödeyebilmektedirler. Öte yandan, bizatihi çalışma yöntemleri de onları gerçekte gerektiğinden daha fazla çalışmak zorunda bırakmaktadır. Bahçede yapılacak başlangıç yatırımları için büyük harcamalar yapamadıklarından (cam, tahta, demir, kömür vb.yi çok pahalı alıyorlar), sera ve kömür yoluyla çok daha ucuza mal edebilecekleri (turfandacılık için gerekli) yapay ısıyı ancak gübreyle sağlayabiliyorlar.

IV

Böylesine bereketli ürün için bahçıvanlar hem makinelerin yardımına başvurmak, hem de yaşamın tüm zevklerinden kendilerini yoksun bırakmak zorundalar, ama yine de bu emekçiler, bize gereken toprağı nasıl yaratacağımızı öğretmekle çok büyük bir iş başarmışlardır. Limonluklarda yetiştirilecek bitkiler için gerekli ısıyı gübreyle sağlamak gibi eski bir yöntemle çalıştıkları için, topraklarının bir bölümünü her yıl satmak gibi bir zorunlulukla karşı karşıya kaldılar; çünkü bahçelerinin toprak yüzeyi her yıl bir dyum(8) dolayında yükseliyordu. Bu nedenle de son zamanlarda toprak sahipleriyle imzalanan anlaşmalara, bahçıvanın, işlemekte olduğu toprağı şu ya da bu nedenle (sözleşmenin bitmesi ya da feshedilmesi vb. gibi) işleme hakkının sona ermesi durumunda, toprağını yanında götürebileceği maddesi eklenmeye başlandı. (Bu olguya, Barral'ın "Ziraat Sözlüğümün "maraichers" maddesinde yer verildiğini de belirtelim.)

Ev eşyaları ve limonluk çıtalarıyla birlikte arabalarla götürülen toprak: İşte, toprak kirasını, "şu ya da bu nitelikteki toprağın doğal üstünlüklerinin yarattığı sonuçlan eşitlemek" olarak değerlendiren ekonomist Ricardo'ya köylülerin verdikleri yanıt! Fransız bahçıvanlarının çok kullandıkları bir deyim var: "Adam eşittir toprak!" Yani, toprağı neyse adam da odur; ya da tersi: Adam neyse toprağı da odur!"

Neyse... Bütün bu Parisli ve Rouen'li bahçıvanlar, aynı miktar ürün elde edebilmek için Jersey ve Guernsey'li

emekçi kardeşlerinin iki katı çalışıyorlar. Adalılar tanma sanayiyi katıyorlar ve suni toprak yaratmakla yetinmeyip suni iklim de yaratıyorlar.

Aslında bütün bahçecilik işleri varıp şu iki noktaya dayanıyor:

1. Limonlukta ekim yapmak; sınırlı bir alanı kapsayan ama nitelik olarak çok zengin bir toprağa ekim yapmak ve çok özenli, titiz bir bakımla yetiştirilen bu "fide"leri, tam boylarına ulaşabilecekleri, gelişebilecekleri yere aktarmak. Kısacası bir bebekle uğraşır gibi bunları daha tohumu toprağa salıp da ilk göverdikleri andan itibaren büyük bir özen, ilgi çemberiyle kuşatmak.

2. Ürünün vaktinde yetişmesini sağlamak için, bitkinin çevresini camla kaplamak ve toprağı bolca gübrelemek, böylece de toprağın ısısını yükseltmek.

Özetin özeti: (Ekimin yapılacağı toprak hazırlandıktan sonra) önce fide yetiştirip sonra bunun asıl yetiştirileceği yere aktarılması ve ürün alınacak alanda çevredeki havadan daha yüksek bir ısıl ortam yaratılması, bahçe-bostan işlerinin en temel özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilk adım, daha önce de gördüğümüz gibi, bugün uygulanmaktadır ve yalnızca bir iki küçük düzeltmeye ihtiyacı vardır. İkinci adım içinse, hem toprağı, hem havayı ısıtma işinde gübrenin yerine ya toprak altından borular aracılığıyla getirilen sıcak su kullanımına yönelmek gerekir, ya da herhangi bir ısı kaynağıyla limonluğun ısıtılması gerekir.

Esasen, bu da bugün hayata geçirilmiştir. Pek çok Parisli bahçıvan, geçmişte gübre aracılığıyla sağladıkları ısıyı bugün termosifonlar aracılığıyla sağlıyorlar, İngiliz, daha doğrusu Jersey ve Guernsey adaları çiftçileri ve Belçikalı bahçeciler limonluk inşası yolunu tercih ediyorlar.

Önceleri limonluklar hayli gösterişliydi, yalnızca zenginler -tropik bitkiler ya da lüks olarak nitelenebilecek şeyler yetiştirmek amacıyla- uygulayabiliyorlardı bunu. Şimdiyse bunlar geniş ölçekli olarak kullanılabiliyor: Jersey ve Guernsey Adalarında desyatinlerce toprak (Guernsey'de hemen her çiftlikte, her bahçede rastlanılan küçük limonluklar şurada dursun) camla kaplanmış durumda. Londra çevrelerinde, koca koca tarlaların camla kapatılmasına başlandı; her yıl İngiltere'deki limonluklara binlerce yeni limonluk ekleniyor. Bunlar, granit duvarlı lüks yapılardan, bütün bu sülük-sırtlan düzenine karşın 1 sajen karesi 7-9 rubleden fazla tutmayan cam tavanlı mütevazı tahta yapılara kadar her türden olabiliyor. Buraları ısıtıyorlar (hatta bazen ısıtmıyorlar bile, çünkü eğer çok erken turfanda ürün elde etmek gibi bir amaçlan yoksa, kapalı alan -ısı kaçmasını önlediği için- yeterli oluyor) ve öyle üzüm, tropik meyve gibi şeyler değil, patates, havuç, nohut, bakla-bezelye gibi olmazsa olmaz sebzeler üretiyorlar.

Böylece bahçeci, iklimin belirleyici etkisinden kurtulmuş oluyor. Öte yandan bahçeye gübre sermek gibi ağır bir işten ve sürekli pahalanan gübre harcamasından kurtulmuş oluyor. Böylece insan emeğinden de tasarruf sağlanmış oluyor: Camekânlanmış bir desyatin toprağı işleyebilmek ve Bay Ponce'un elde ettiği sonuçlan elde edebilmek için, yedi-sekiz kişi yeterli olabiliyor. Jersey'de yedi kişi haftada 60 saat çalışarak bir desyatin topraktan, geçmişte onlarca desyatin topraktan kaldınlabilecek ürünü kaldınyorlar. Aslında pek çok sayıda göz kamaştırıcı örnek gösterebiliriz, ama yalnızca bir örnekle yetineceğiz:

Jerzey'de, deneyimli bir bahçıvan yönetimindeki 34 işçi, üç buçuk desyatinden biraz fazla bir toprağı seracılık

yöntemiyle işleyerek şu sonuçları elde ettiler (günde beş saat çalışmış olsalardı 70 kişi gerektirirdi elde ettikleri sonuç): 1525 pud üzüm (hasadını mayıs başlarında yapıyorlar), 4880 pud domates, 1830 pud patates (nisan ayında), 366 pud nohut ve 122 pud fasulye (hasadı mayıs ayında), yani toplam 8723 pud değişik meyve ve sebze (bazı seralarda elde edilen önemli miktardaki ikinci ürünler, çok büyük bir serada elde edilen lüks niteliğindeki ürünler ve seralar arasındaki açık alanda yetiştirilen çeşitli şeyler bu hesapta yer almıyor).

Sekiz bin yedi yüz yirmi üç pud sebze ve meyve! Bu, 1500 insanın koca bir yıl boyunca doyasıya beslenmesine yetecek bir miktardır ve bunun elde edilmesi için topu topu 21000 yanm işgünü yeterlidir. Sözünü ettiğimiz 1500 kişilik topluluktan yalnızca 500 kişi bu işle uğraşsa, bahçemize yılda 210 saat ayırmamız yeterli olmaktadır. Bu hesaba (yaklaşık dört desyatinlik toprağın yıllık ısıtmasında kullanılacak) 1000 ton da kömür ekleyin; bu da 500 bahçe işçisinin her birine yılda 6-7 saatlik bir ek çalışma getirecektir (İngiltere'de bir işçi 10 saatlik bir işgününde kolayca 3 ton kömür çıkarabilmektedir).

Böylece, topluluğun yetişkin üyelerinin yarısı olağan çalışma zamanlarının dışında yaklaşık elli yarım günlerini sebze-meyve işine ayırsalar, tüm topluluk, bugün lüks sayılan yiyecekleri, -seralarda yetiştirmelerine karşın- koca bir yıl boyunca doya doya yiyebileceklerdir. Kaldı ki daha bir de aynı seralarda ikinci ürün olarak kolayca yetiştirilebilecek olan küçümsenmeyecek miktarda sıradan sebze ve meyveler var ki, yukarda gördüğümüz gibi Bay Ponce'unki gibi işletmelerde bunlar içinde aynca bir elli işgünü gerekmektedir.

Efendim, bunlann hepsi lüks nesneler kapsamına giren ürünler, diyenler çıkabilecektir. Ama belirli düzeneği olan limonluklar artık camla kapatılmış basit bahçelere dönüşmekte ve yalnızca üç ay ısıtılan bu bahçelerden inanılmaz miktarda ürün kaldırılmaktadır: Örneğin, nisan ayı sonunda bir desyatin topraktan yaklaşık 300 çeyrek patates kaldırılmakta, daha sonra toprak gübrelenmekte ve mayıstan ekim sonuna kadar, cam altında yüksek, -neredeyse tropik- ısı elde edildiği için başka bir dizi ürün daha elde edilmektedir.

Bugün aynı 300 çeyrek patatesi elde edebilmek için her yıl yaklaşık 20 dönüm, hatta daha fazla toprağa dikim yapmak, sonra büyüme başladıkça çapa yapmak, aralarda biten ayrık ve her türden yabani otu temizlemek vb. gerekiyor. Bütün bunlar büyük emek gerektiren işler. Sera çalışmasının başlangıç aşamasında her sajen kare için yaklaşık iki günlük bir çalışma yapılması gerektiği doğrudur, ancak bu ön çalışma gelecekte harcanacak emeğin hadi dörtte üçünü demeyelim, ama yansını bulan bir ölçekte bize emek tasarrufu sağlayacaktır.

Bütün bunlar birer olgu, bütün bunlar ulaşılmış, erişilmiş, herkesçe bilinen ve çevresindeki bahçecilik çalışmalarına bir göz atma zahmetini gösteren herkesin kendi gözleriyle görüp ikna olabileceği sonuçlar. Ve bütün bu anlattıklarımız, sanırım, kendisine nasıl yaklaşılacağı bilindiğinde toprağın insanlara neler verebileceği hakkında bir fikir vermeye yetecek örneklerdir.

V

Şu ana kadar hep benimsenmiş olan, kısmen de hayata geçirilmiş olan yöntemlerden söz ettik. Toprağın yeğin biçimde işlenmesi, borular döşenerek doğal su kaynaklarından (pınarlardan) sulanması, seracılık, bu yöntemle yapılan bahçecilik... bütün bunlar bugün hayata geçirilmiş durumdadır, uygulanmaktadır. Leons de Lavern, elli yıl önceki, tarımda işlenen toprağın gitgide azalacağına, yaratılan yapay toprak ve yapay iklimle insanın yoğun emeğinin birleşerek bitkiler için en elverişli yaşam ortamının yaratılacağına ilişkin öngörüsünde tümüyle haklı çıktı.

Bu konudaki ilk itici güç, erken elde edilen sebze ve meyveden daha çok para kazanılacağının anlaşılması oldu. Ama o günden bu yana yeğin tarıma ilişkin olarak gerçekleştirilen açılımlarla, en az emekle en fazla ürün elde edilebileceğinin anlaşılması, en sıradan sebze ve meyvelerin bile bu yöntemle yetiştirilmesine, dolayısıyla da sera işi bahçeciliğin hızla yaygınlık kazanmasına yol açtı.

Gerçekten de Guernsey'deki tahtadan yapılmış basit limonluklar bize, açık havadan üç ay daha önce (nisana doğru), üstelik de sürülmesi, bitki çıktıktan sonra da çapalanması gereken beş kat daha büyük toprakta yetiştirilen ürüne denk bir ürünün, hem de çok daha az emek harcayarak, sera yöntemiyle yetiştirmenin mümkün olduğunu gösterdi. Bu, alet ve makine kullanmaya eşdeğer, onunla aynı anlamı taşıyan bir gelişmedir: Daha mükemmel araçlar, makineler, her ne kadar başlangıçta bunları edinmek için ciddi birtakım harcamalar yapmak gerekiyorsa da, bize emekten önemli ölçüde tasarruf yapabilme olanağını sağlamaktadır.

Sıradan sebzelerin seracılık yöntemiyle yetiştirilmesine ilişkin şimdilik elimizde daha fazla veri yok; bu henüz çok yeni bir tarım türü ve uygulaması da çok yaygın değil, pek büyük olmayan birkaç bahçeyle sınırlı. Ama lüks kapsamına giren ve yaklaşık otuz yıldır tarımı yapılmakta olan bir ürüne ilişkin olarak elimizde son derece etkileyici rakamlar var. Üzüm, bu ürün.

İngiltere'nin kuzeyinde, savaştan önce kömürün tonunun taşkömürü ocaklarının hemen yakınında topu topu iki ruble ettiği İskoçya sınırına yakın yerlerde nicedir seralarda üzüm yetiştiriliyor. Ocak ayında olgunlaşan bu üzümü elli yıl önce yetiştiricisi funtu 10 rubleden satıyordu, sonra da aynı üzüm III. Napolyon'un masasına konulmak üzere funtu 20 rubleden yeniden satılıyordu. Şimdiyse aynı bağcı, kendisinin özel bir bağ-bahçe dergisinde yayınlanan yazısından öğrendiğimize göre, üzümünü funtu bir ruble yirmi köpekten satıyor. Bunun nedeni, Londra ve Paris'e tonlarca üzüm gönderen rakiplerin ortaya çıkması. Ucuz kömür ve toprağın akıllıca işlenmesi sayesinde kuzeyde kışın üzüm yetiştiriliyor ve öbür meyvelerin aksine, kuzeyden güneye gönderiliyor. Britanya'lı ve Jersey'li bağcılar mayıs ayında üzümü funtu 80 köpekten satıyorlar; ve bu fiyat, tıpkı elli yıl önceki 20 ruble/funt fiyatı gibi, ürünün nadir bir ürün olması nedeniyle bu düzeyini koruyabiliyor. Hem İngiltere'de, hem de Jersey'de (büyük bölümü camekân altında, az bir bölümü de ısıtılmış açık toprakta yetiştirilen) büyük miktarlarda ürünün piyasaya sürüldüğü Ekim ayı üzüm fiyatları ise, İsviçre ya da Rhine üzümlerinin fiyatlarından biraz pahalı oluyor: Funtu 6 pens (25 köpek). Olması gerekenin üçte ikisi oranında yüksek bir fiyat olduğu söylenebilir bunun; fiyat yüksekliğini yaratan şey ise, üzüm yetiştiricilerinin toprak sahiplerine ödedikleri

korkunç toprak kiralarıdır; buna bir de (camekânlann yapımı ve ısıtılması da içinde olmak üzere) tüccarın ve aracıların aldıkları çok yüksek komisyonlarla faiz eklenebilir.

Bu nedenle de güneşsiz, sisli havasına karşın Londra düzlüklerinde bile üzüm yetiştirmek ve üstelik bunu sudan ucuza getirmek mümkündür, diyebiliriz. Nitekim kentin banliyölerinden birinde, Harrow'da, fakirhanemizin hemen yanındaki dört arşına üç arşınlık bir toprak üzerinde, biraz cam ve biraz da çimentoyla çırpıştırıverdiğimiz uyduruk bir camekân, bize yedi yıl boyunca her yıl ekim ayında 50 funtun üzerinde üzüm (hem de ne üzüm!) yeme saadetini yaşatmıştır(9). Bu arada belirtelim:

Bizim camekân öyle kötüydü ki, yağmur yağdı mı çatı olduğu gibi içeri alıyordu yağmuru. Geceleyin camekân içindeki ısı, dışarıdaki ısı neyse oydu, çünkü herhangi bir ısıtma işlemi yapılmıyordu (bu, sokağı ısıtmak gibi bir şeydi). Yapılan tüm harcamalar asmaların yılda bir kez budanması (yarım saat alan önemsiz bir iş) ve bir el arabası gübrenin killi toprağa dikilmiş asma kütüklerinin köklerine dökülmesinden ibaretti.

Şunu da hatırlatmamız gerekir: Rhine kıyısında ya da Cenevre gölünün kıyılarında üzüm yetiştiriciliği yapanlar, tepelerin yamaçlarında taş üstüne taş koyarak teraslar (sekiler) hazırlıyorlar, çuvallara doldurdukları gübreyi ise kışın iki yüz üç yüz fut yüksekliğe omuzlarında çıkarıyorlar; o bakımdan Londra düzlüklerinde camekânda yapılan üzüm yetiştiriciliğine göre İsviçre ya da Rhine üzümcülüğünün daha çok emek isteyen, daha zahmetli bir iş olduğu ortada.

İlk bakışta bu söylediklerimiz inanılmaz gibi görünebilir, çünkü üzümün güneyde kendiliğinden yetiştiğini ve bağcıların bu işte herhangi özel bir katkıları olmadığını düşünmeye alışmışızdır. Ama uzmanlar, bağcılar, bahçıvanlar bizim düşüncelerimizi onaylıyorlar. İngiliz bahçecilik dergisinin de yayınlayıcısı olan ve pratik olarak bağcılıkla uğraşan uzman bir üzümcü, "Bağcılık-bahçecilik bağlamında İngiltere'ye en uygun ürün, üzümdür" diyor. Aslında üzüm fiyatları arasında bir karşılaştırma yapıldığında da aynı sonuca ulaşılır.

Bütün bunları komünizm diline çevirecek olursak... boş zamanlarından yılda yirmi saati bakım işlerine ayırarak (ki, alabildiğine keyifli bir iştir bu), camekân altına dikilmiş birkaç asma kütüğünden, her Avrupa ülkesinin ikliminde hepimiz, kendimizin, ailemizin, dostlarımızın bir yol boyunca doyasıya yiyeceği üzümü yetiştirebiliriz. Üstelik bu durum bir tek üzüm için değil, bizim iklimde yetişebilen bütün meyveler için söz konusudur.

O bakımdan, herhangi bir topluluk, diyelim, ufak sebze işleriyle uğraşıyor ve geniş ölçekli tarımsal işletmelerde bundan yüksek verim alıyorsa, yerli-yabancı her tür sebze-meyveden de buna yakın bir sonuç alabilir; üstelik de topluluk üyelerinin her birine bu iş için yılda yirmi-otuz saat gibi sözü edilmeye bile değmez bir çalışma süresi düşer.

Bütün bu söylediklerimizi kim, ne zaman isterse deneyebilir. Bunun için, şu ya da bu lüks nesneyi üretmekle uğraşan küçük bir işçi grubunun, bu çalışmalarına bir süre için son verip, dikkatlerini Gennevilie (Paris dolaylarında) düzlüklerindeki bazı bağ ve bahçelerde yapılan işlere çevirmeleri ve filiz ve fidelerin korunması için ısıtmalı

düzenlenmiş camekânlar altında ne mucizeler gerçekleştirildiğini izlemeleri; bunun yanı sıra, bir desyatinlik bir alana meyve yetiştirmek üzere yapılmış elli dolayında mütevazı camekânda -elbette işin ayrıntıları konusunda deneyimli bahçıvanların öğütlerinden yararlanarak- bizzat işe girişmeleri yeter de artar bile.

Jersey'in bize sunduğu ortalama verileri baz aldığımızda, yani; bir desyatinlik camekânlı alandaki bitkilerin bakımı için 7-8 kişinin (yani yıllık 240.000 saatten daha az bir çalışma süresinin) yeterli olduğunu baz aldığımızda, 135 desyatinlik bir alan için yıllık yaklaşık 3.500.000 saatlik çalışma gerektiğini görürüz. Yüz bilgili bahçıvanın, günde beş saat çalışarak yürütebileceği kapsamda bir iştir bu; geri kalan işler (kürek, tırmık işleri ya da ısıtma düzeneğine göz kulak olmak, sulama düzeneğiyle, bez borular vb. ile ilgilenmek gibi) profesyonel olmayan elemanlar, yani asıl işleri bahçıvanlık olmayan insanlar tarafından da yerine getirilebilir.

Bir önceki bölümde de gördüğümüz gibi böylesi bir çalışma, 75-100 bin kişi için -hiç değilse temel meyve ve sebzeleri, hatta lüks kapsamına giren önemli miktarda meyve ve sebzeyi sağlayabilir. Diyelim bu insanlardan 36 bini bağ-bahçe işleriyle uğraşmaya hazır ve istekli olduğunu belirtti. Bunların her birine, bütün yıla yayılmış olarak 100 saat/yıl çalışma düşer; üstelik bu yıllık 100 saatlik çalışma süresi onlar için çoluk çocuklarıyla, dost ve arkadaşlanyla doğanın bağrında dinlenme, çok büyük olasılıkla efsanevi Semiramis bahçelerinden bile daha görkemli, göz kamaştırıcı bahçeler içinde cana can katma süresi olacaktır.(10)

Böylece, kapitalistlerin, mülk sahiplerinin, vampirlerin varlıklarına varlık katmaya giden kuruşlardan tasarruf edebilmek için azıcık azıcık alınan ve annelerin aile üyeleri arasında eşit bölüştürebilmek için büyük özen gösterdiği sebzeleri, bugün kendimizi yoksun bırakmak zorunda olduğumuz güzelim meyveleri bol bol elde edebilmenin ne kadar az bir emek gerektirdiğini görmüş bulunuyoruz.

Yeter ki insanoğlu bunu yapabileceğinin bilincine varsın ve yeter ki bu bilinç ona bunu istemek gücünü versin! Yeter ki, suyun altındaki taşın -bugüne dek bütün devrimleri kıran şeyin-zihinsel korkaklık olduğunu anlasın.

VI

Bu anlaşıldığı zaman toplumsal devrimin önünde hangi ufakların açılacağını görmek zor olmayacaktır.

Ne zaman ciddi bir işçinin evinde, onun açlıktan kıvranan çocuklarını da görerek toplumsal devrimden söz etsek, işçinin hemen kaşları çatılır ve inatla hep aynı soruyu yineler: "Peki, ekmek nereden gelecek? Nerede, nasıl bulacağız ekmeği? Ve herkes doyasıya yediğinde herkese yetecek mi ekmek? 1793'te kentlilerin kendilerine yaptığını bu kez de gericilerin etkisi altındaki cahil köylüler kentlilere yapmaya kalkışırlarsa ne olacak?"

Buyursunlar, yapsınlar! O zaman büyük kentler, köylersiz de yapabileceklerini gösterir onlara!

Gerçekten de, bugün fabrikaların, işliklerin karanlık, pis havalarında boğulan yüz binlerce işçi boş zamanlarını nerede kullanacak? Sahi, devrimden sonra da kapalı kapılar ardında tüketmeyi sürdürecekler mi onlar bu zamanlarını? Ekmek suyunu çekmek üzere, et büsbütün kıtlaşmış, sebzeyi ara ki bulasın... Bu durumu göre göre, dışarı satılmak üzere ıvır zıvır birtakım lüks nesneleri üretmeye devam edebilecekler mi gerçekten?

Elbette, hayır! Fırladıkları gibi kentlerden kırlara koşacaklar. Orada, en işe yaramaz gibi görünen makineleri bile ortak üretime katacaklar; eski tanm yöntemlerine devrimin ruhunu katacaklar ve devrim bu kez kurumlarda ve düşüncelerde gerçekleşmiş olacak.

Bir yerde yüz bin desyatin alanı camekânla kaplayacaklar ve yalnız erkekler değil, kadınlar da narin elleriyle filizleri, fidanları okşayarak bakımlarını yapacaklar. Bir başka yerde yüz bin desyatin alanı traktörle sürecek(11), gübreleyerek ya da ufalanmış kalker ve grafit yardımıyla toprağın verimini artıracaklar. Ve bu neşeli, coşkulu kalabalığın, bu tesadüfi çiftçilerin ellerinin altında tarlalar başaklarını taşımakta zorlanan altın ekinlerle kaplanacak; işleri, hiç kuşkusuz tarım konusunda deneyimli kişiler yönetecek; en başta da halkın, uzun uykusundan uyanmış, tüm toplumun mutluluğu idealinin aydınlattığı yolda ileri doğru atılmış, yüce pratik zekâsı yönetecek.

Derken, ilk hasat! Zorunlu gıda maddelerini kendi elleriyle üreten halk, yüzyıllar sonra ilk kez doyasıya yiyip içebiliyor.

Ayaklanan halkın dehası müthiş! İhtiyaçlarının neler olduğunu saptayıp buradan yola çıkarak toprağı işleme konusunda, bizim de bugünden ucun ucun duyumsadığımız, ama henüz yeterince denenmediği, sınanmadığı için emin olamadığımız yeni yöntemleri uygulamaya koyuyor. Tarımda yeterince değerlendirilememiş olan ışık gücünden yararlanmak için denemeler yapıyor. Çünkü biliyor ki, Yakutistan'da arpanın 45 günde olgunlaşmasını sağlıyor ışık; güneş ışığının toplanmasıyla ya da yapay ışıkla, genç bitkilerin büyümesini hızlandırmada ısının etkisiyle boy ölçüşebilecek bir güç elde edilebilir. Geleceğin bir Mouchot'u, toprağın bağrında kömür olarak yatan güneş sıcaklığı yerine, bu kez güneşin ışınlarını yönlendirebilen ve onlardan bir güç olarak yararlanabilen bir makine icat ediyor. Toprağın sulanmasının mikroorganizma kültürleriyle gerçekleştirilmesi yönünde deneyler yapıyor: Toprakta birtakım mikroorganizmalar, hücreler üretilerek, hem bitkinin köklerinin gerekli besini almasını, hem de toprağın bileşimine giren kimi öğeleri çürüterek toprağın verimliliğinin artmasını sağlayacak bu çok rasyonel ama henüz yeni düşünce onu heyecanlandırıyor.

Deneyerek görecekler ki... ama hayır, bundan sonrası fantezi alanına girebileceği için burada duralım. Denenmiş, sınanmış, gerçekliği kanıtlanmış somut olgulardan öteye geçmeyelim. Başka her şey şurada dursun: Günümüzde büyük ölçekli olarak uygulanmakta olan ve ticari rekabette yenik düşmediği gibi başarısını kanıtlamış olan tarımsal yöntemler, karnımızı doyurmamızı sağlamakla kalmaz, lüks kapsamına giren meyve ve sebzelerden yararlanabilmemizi de sağlar; buna karşılık bizim

vereceğimiz şey ise hem çok az, hem de çok keyifli bir emek katkısı olacaktır, o kadar. Bu yakınlarda gerçekleştirilen bilimsel buluşların, uzak olmayan bir gelecekte ne müthiş uygulama alanı bulacağını şimdiden sezinleyebiliyoruz.

Biz burada şimdilik yeni bir yolun altını çizmekle yetiniyoruz. Bu yolun adı: Halkın ihtiyaçlarının neler olduğunu belirlemek ve bunların nasıl, nereden, ne şekilde karşılanacağını araştırıp bulmak yoludur.

Devrimin elinin ermeyeceği, gücünün yetmeyeceği tek şey, inisiyatif (teşebbüs, gözü karalık, korkusuzca girişmek)tir. Daha ilkokuldan başlayarak ezilen, yetişkinlik çağlarında geçmişin kölesi olan ve ölene dek bu durumları süren bizler, düşünmek denen şeyi neredeyse hiç bilmiyoruz. Yeni bir düşünce akımı ortaya çıktığında bunun neyin nesi olduğunu kavramak için aklımıza başvuracağımız, onun hakkında kafamızda kendi düşüncemizi oluşturacağımız yerde, yüz yıl önce yazılmış kitaplara başvurup, eski bilgelerin bu konuda ne düşündüklerini öğrenmeye çalışıyoruz.

Bunun yerine devrimin yeterince düşünce cesareti, girişimcilik cesareti olabilse, temel gıda maddeleri gibi yaşam yedekleri konusunda en ufak bir sıkıntıya düşmez.

1789-1793 devriminin bütün o yüce günlerinin zihinlere sonsuza dek nakşedilen en güzeli, en yücesi, Federasyon bayramı için dört bir yandan gelip toplananlann Mars sahasında tanm işçileri gibi çalışıp orayı bayrama

hazırladıkları gündü. O gün Fransa gerçekten de tek yumruk, tek yürekti; yeni düşünce biçiminin coşkusu içinde, önünde açılan güzel günleri görmüştü sanki: Toprak bundan böyle herkesindi ve hep birlikte işlenecekti. Toprağı hep birlikte işlemenin en büyüleyici sonucu, ezilmişliğin, düşmanlaşmanın, ve bunların sonucu olarak ortaya çıkan bölünmüşlüğün bütün izlerini yok etmesidir.

Yeni toplum, böyle bir dayanışmanın, böylesi muazzam bir motorun, insanın enerjisini, yaratıcı gücünü yüz kat artıracağını anlayacak ve yeni toplumun yeni insanı olarak olanca gençlik gücüyle geleceği fethetmek için ileri atılacaktır. Ne idüğünü, kim olduğunu bilmediği müşteriler için üretmeye son verecek; içinde yaşadığı çevrenin ihtiyaçlarına, zevklerine uygun şeyler üretecektir; içinde yaşadığı toplumun varlığını sürdürebilmesi için zorunlu şeyleri üretmekle kalmayacak, hoşnutluk, bolluk, refah göstergesi olan nesneleri ve ruhun gıdası olan şeyleri de üretecektir: Bu da kendisine özgür iş seçimi, özgür çalışma, başkalarının yaşamına engel olmadan yaratılmış yaşama sevinci sağlayacaktır. Yanı başında omuzdaşlarının bulunduğunu bilmenin verdiği cesaretle ve birliktelik duygusuyla insanlar bilimsel bilginin ve sanatsal yaratıcılığın yüce doruklarını fethetmek üzere hep birlikte ileri atılacaklardır.

Böylesi bir coşku içinde bulunan bir toplumun ne iç anlaşmazlıklardan, ne de dış düşmanlardan korkmasına gerek vardır.

Geçmişin bütün saldırılarının karşısına, yeni düzene bağlılıklarıyla, hem bireysel, hem toplumsal düzlemde

gösterecekleri cesur girişimcilik ruhuyla, uyuyan dehalarım uyandıracak Herkül gücüyle dikileceklerdir.

Bu muazzam güç karşısında ne bir krallığın, ne de "birleşmiş krallıklar"ın gücü dayanabilir. Yapabilecekleri tek şey bu güç karşısında eğilmek ve toplumsal devrimin insanlık önünde açtığı yeni ufuklara doğru yol olan ortak arabaya herkes gibi güç vermek olacaktır.

1 Bkz.: La Bruyüre J., *Yüzyılımızın Karakteri ya da Alışkanlıkları (insana* Dair bölümü). Spb., 1890, s.255.

2 Önce şunu söyleyeyim: Ben bu düşüncelerimi ilk kez 1888 yılında "Ni*neteenth Century"* de yayınladığımda hiçbir kesimden en ufak bir itiraz görmediği gibi, *"Bahçecilik Dergisi"* yazıkurulu başkanınca da tümüyle onaylandı. Bağ, bahçe, toprak işiyle bizzat uğraşan insanlar "bir yerde kömür ucuzsa üzüm de ucuzdur"u kanıtlayarak bu konuda benden de ileri gittiler. Ben Fransız bahçecilerin de benimle aynı fikirde olduklarından eminim. Okurlarımız, Jersey Adasından ve Belçika'dan getirilen sera üzümünün Londra'da bunca ucuza satılmasıyla ilgili açıklamaları, sayısal verileri şimdi andığımız kitapta bulabilirler.

3 Bkz.: *"Repartition metrique des impots",* A.Toubeau (2 cilt, Guillaumin yayını, 1880). Yazarın düşüncelerini hiç paylaşmıyoruz, ama kitabı hangi toprağın hangi üründen ne kadar vereceğinin hangi kaynaklardan öğrenilebileceğine ilişkin tam bir ansiklopedi niteliğinde. Ayrıca bkz.: Ponce, *"La culture maraichere"* (1869), *Le Potager Gressent* (Paris, 1885), bahçecilikle uğraşanlara hararetle tavsiye ediyorum bu nefis bahçecilik elkitabını. Risler, *"Physiologie et culture de ble"* Paris, 1886; Lecoteux, *"Le ble sa culture intensive",* Paris, 1883; Eugdne Simon, *"La çite chinoise; Diction-naite d'agriculture* "; Wm. Fream, *"The Rothamstead experiments ",* Londra 1888.

4 Traktör oldu mu, 180.000 desyatin toprağın sürümü beş saatlik işgünü hesabıyla 120.000 işgününü aşmıyor.

5 funt - 409,5 gr. (çev.).

6 pud - Eski bir Rus ağırlık ölçüsü: 16,3 kg (çev.)

7 sajen - 2,13 m. (çev.).

8 dyum - pus; bir fut'un (30.48 sm.) on ikide biri olan uzunluk ölçüsü, 2.54 sm. (çev.).

9 Bizim camekânda altı yaşında Hamburg türü omcalar vardı. Üzüm, yetiştirilmesi büyük emek ve sabır isteyen başlı başına bir bilim; iki üç kuşak bağcının çabası gerekiyor iyi bir asma kütüğü elde etmek için. Hamburg türü asmalarsa kış soğuna karşı çok dayanıklılar. Asmanın büyüyebilmesi için kış soğuğu *gerekli.*

10 Paris'in iki departmanında yaşayan halkın, her yıl çok az bir zaman harcayarak, kendi topraklarından kaldıracakları ürünlerle varlıklarını sürdürebileceklerini kanıtlayan tarıma ilişkin verdiğimiz rakamları özetleyecek olursak: Seine ve Seine-et-Oise departmanları:

1866 yılı nüfusu
.... 3.600.0
00
Desyatin olarak yüzölçümü
....549.0
00
Desyatin başına düşen nüfus
....65
4
Gıda sağlamak için ekilip biçilen topraklar (desyatin olarak):
Ekmeklik tahıllar
....180.0
00
Doğal ve yapay çayırlar
....180.0
00
Sebze ve meyve ....6.300 ile 9.000
arası
Bütün bunlardan geriye kalanlar (evler, yollar, parklar, ormanlar)
....180.0
00

Bütün bu alanların tarıma elverişli hale getirilmesi ve tarımsal amaçlı olarak işlenmesi için harcanacak emek (5 saatlik işgünü üzerinden):

Ekmeklik tahıl (Ekim ve hasat)	15.000.000
Mera ıslahı, büyükbaş hayvancılık, süt	10.000.000
Sebze-meyve (lüks kapsamındakiler de içinde) yetiştirme, bahçe bostan işleri vb	33.000.000
Beklenmedik işler	12.000.000
5 saatlik işgünü olarak toplam	70.000.000

Yetişkin nüfusun (kadın-erkek) yalnızca yansının tarımsal işlerle uğraşacaklarını varsayarsak, bu 70 milyon yarım günü 1.200.000 kişiye böldüğümüzde, *her çalışana 5 saatlik 58 işgünü düşeceği ortaya çıkar.*

11 Önceki baskıda "tekerlekli pulluk"la demiştim. Bugün ise (1919) *traktör* var hayatımızda ve yakında bütün tarlalarda atın yerini alacak.